

WZORCE WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK NAUKOWYCH W POLSCE

SERIA
BIBLIOTEKARZA
ZACHODNIOPOMORSKIEGO
TOM II

SERIA „BIBLIOTEKARZA ZACHODNIOPOMORSKIEGO”

TOM II

BIBLIOTEKA GŁÓWNA UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO

**WZORCE WSPÓŁPRACY
BIBLIOTEK NAUKOWYCH W POLSCE**

MATERIAŁY Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
ZORGANIZOWANEJ PRZEZ BIBLIOTEKĘ GŁÓWNA
UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO
21-23 września 2005 roku

pod redakcją Radosława Gazińskiego

Szczecin 2005

Korekta
Barbara Chojnacka

Redakcja techniczna
Jolanta Doroszkiewicz

Skład i łamanie
Paweł Musiał

Zdjęcia
Urszula Ganakowska

Zdjęcia na okładce
Jerzy Giedrys

Materiały szkoleniowe

ISBN 83-87879-59-2

wydawnictwo i druk
Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica w Szczecinie
e-mail: ksiaznica@ksiaznica.szczecin.pl

SPIS TREŚCI

Słowo wstępne	5
GLOBALIZACJA I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA BIBLIOTEK	
<i>Grażyna Wojsznis</i> Współpraca bibliotek naukowych w drodze do globalizacji	9
<i>Urszula Ganakowska</i> Zrzeszenia bibliotek we Włoszech – tendencje i perspektywy współpracy telematycznej.....	20
<i>Magdalena Lankocz</i> Sieć bibliotek w Republice Federalnej Niemiec.....	25
MODELE I FORMY WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK NAUKOWYCH W POLSCE	
<i>Halina Ganińska</i> Konferencje i seminaria we współpracy bibliotek akademickich w latach 1994-2005	33
<i>Anna Grygorowicz, Elżbieta Kraszewska</i> 24 lata współpracy polskich bibliotek medycznych – osiągnięcia i wyzwania	48
<i>Dagmara Budek</i> Kalendarium konferencji problemowych bibliotek medycznych 1981-2005	60
<i>Justyna Waluś</i> Współpraca bibliotek kościelnych – Federacja FIDES	63
<i>Błażej Feret, Jan Janiak, Maria Wrocławska</i> Łódzka Akademicka Sieć Biblioteczna (ŁASB) – blaski i cienie konsorcjum – wystąpienie polemiczne.....	72
<i>Renata Tomaszewska, Elżbieta Zeyland</i> Współpraca bibliotek w ramach Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych	81
<i>Hanna Andruszko, Maria Lamberti</i> Od Doliny Krzemowej do Bibliopolis – mikroklastery bibliotek miasta Poznania gromadzących piśmiennictwo prawnicze i ekonomiczne	95
<i>Elżbieta Edelman</i> Współpraca bibliotek środowiska szczecińskiego	115

<i>Joanna Dziak</i>	
Dziedzina współpraca bibliotek naukowych w wymiarze regionalnym – możliwości i bariery	121
<i>Edyta Kołodziejczyk</i>	
Formy współpracy bibliotek naukowych na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej.....	125
<i>Janina Przybyśz</i>	
Płaszczyzny współdziałania bibliotek uczelni publicznych i niepublicznych na przykładzie Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu	136
<i>Małgorzata Wach</i>	
Znaczenie współpracy międzybibliotecznej w rozwoju bibliotek na przykładzie współpracy środowiskowej Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej.....	141
<i>Katarzyna Falow</i>	
Wymiana publikacji w bibliotece Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku	144
WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK Z OTOCZENIEM	
<i>Elżbieta Kałuża, Jolanta Kubiak</i>	
Potrzeby czytelników i bibliotekarzy zaspakajane przez biblioteki inne niż macierzyste	149
<i>Janina Kosman, Małgorzata Pałęga</i>	
Integracja regionalna – o współpracy środowiskowej Czytelni Pomorzoznaczej Książnicy Pomorskiej.....	158
<i>Czesław Ślusarczyk</i>	
Niewidomy w bibliotece naukowej – doświadczenia i sugestie	164
<i>Wojciech Rozwadowski</i>	
Informacja turystyczna a turystyka w informacji	172
Zdjęcia z konferencji.....	183

SŁOWO WSTĘPNE

Współczesność stawia przed bibliotekami naukowymi nowe wymagania. Niecierpliwli czytelnicy (częściej nazywa się ich dzisiaj użytkownikami) domagają się szybkiego dostępu do coraz większej liczby publikacji (czytaj: informacji) zarówno w formie tradycyjnej, papierowej, jak i elektronicznej. W Polsce można zarazem zauważyć relatywny spadek nakładów na rozwój bibliotek, w tym bibliotek naukowych. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest pogarszająca się sytuacja finansowa szkół wyższych, która niekorzystnie wpływa na rozwój bibliotek uczelnianych. Znakiem czasu staje się więc coraz bliższa regionalna i ogólnokrajowa współpraca bibliotek naukowych pozwalająca między innymi na obniżenie kosztów działalności (np.: specjalizacja zbiorów, wspólne abonowanie dostępu do elektronicznych czasopism i książek zmniejszające koszty magazynowe). W tej sytuacji porozumienia, fundacje i konsorcja biblioteczne stają się najpewniejszym środkiem ułatwiającym i poszerzającym dostęp do informacji szerokim grupom użytkowników bibliotek.

Głównym celem ogólnopolskiej konferencji „Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce” zorganizowanej przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Szczecińskiego było baczniejsze przyjrzenie się formom i modelom współpracy bibliotek w kraju. Było to dla szczecińskiego środowiska bibliotekarskiego tym ważniejsze, że biblioteki naukowe miasta niedawno podpisały Szczecińskie Porozumienie Bibliotek. Chcieliśmy także bliżej poznać formy współdziałania wypracowane przez koleżanki i kolegów z różnych bibliotek naukowych oraz mocne i słabe strony konsorcjów i porozumień.

Materiały pokonferencyjne zostały podzielone na trzy części. Część pierwsza odnosi się do współpracy bibliotek zagranicznych i krajowych w dobie postępującej globalizacji (Grażyna Wojsznis), zakresu współdziałania bibliotek włoskich (Urszula Ganakowska) oraz organizacji sieci bibliotecznej w Republice Federalnej Niemiec (Magdalena Lankocz). Część druga pokazuje ramy współpracy bibliotekarzy w Polsce. Wśród zgromadzonych tu referatów na uwagę zasługują teksty ukazujące: znaczenie konferencji i seminariów jako jednego z narzędzi współpracy polskich bibliotek (Halina Ganińska), modelowe dwudziestoczteroletnie współdziałanie bibliotek medycznych (Anna Grygorowicz, Elżbieta Kraszewska) oraz wszechstronną współpracę bibliotek kościelnych (Justyna Waluś). Do bardzo ważnych należy również zaliczyć wystąpienia o: Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej (Błażej Feret, Jan Janiak, Maria Wrocławska), Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych (Renata Tomaszewska, Elżbieta Zeyland), nowej metodologicznej propozycji klastra bibliotecznego na przykładzie bibliotek Poznania gromadzących literaturę prawniczą i ekonomiczną (Hanna Andruszko, Maria Lamberti), a wreszcie materiał o współpracy szczecińskich bibliotek naukowych (Elżbieta Edelman). Interesujące referaty traktują też o dzia-

łalności zewnętrznej niektórych bibliotek: Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej (Edyta Kołodziejczyk) oraz Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu (Janina Przybysz). W drugiej części warto także zwrócić uwagę na referat wskazujący na znaczenie współpracy środowiskowej dla rozwoju bibliotek na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej (Małgorzata Wach). Część trzecia mówi o wadze współpracy bibliotek naukowych z najbliższym otoczeniem. Wśród nich znajdują Państwo: wystąpienie omawiające zaspokajanie potrzeb czytelników i bibliotekarzy przez biblioteki inne niż macierzyste (Elżbieta Kałuża, Jolanta Kubiak), pokazujące pracę środowiskową Czytelni Pomorzoznawczej Książnicy Pomorskiej na rzecz integracji regionalnej (Janina Kosman, Małgorzata Pałęga) oraz poruszające problemy osób niewidomych w bibliotece naukowej (Czesław Ślusarczyk).

Szczecińska konferencja odbyła się w jubileuszowym dwudziestym roku istnienia Uniwersytetu Szczecińskiego. Wraz z Uniwersytetem 20 lat obchodzi także Biblioteka Główna naszej uczelni. Sesją, której pokłosie trzymają Państwo w ręku, chcieliśmy uczcić trud wszystkich bibliotekarzy pracujących dawniej i dziś w Bibliotece Głównej i bibliotekach sieci uczelnianej.

Radosław Gaziński
Biblioteka Główna
Uniwersytetu Szczecińskiego

GLOBALIZACJA
I WSPÓŁPRACA MIĘDZYNARODOWA
BIBLIOTEK

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK NAUKOWYCH W DRODZE DO GLOBALIZACJI

Rozwój gospodarczy drugiej połowy XIX w. miał znaczący wpływ na rolę bibliotek naukowych w życiu społecznym. Ich rola w komunikacji społecznej, oświacie, wychowaniu, nauce, technice i gospodarce znacznie wzrosła. Zjawisko to nasiliło się w połowie XX w. Rozwój nauki i techniki spowodował gwałtowny wzrost ilości gromadzonych w bibliotekach materiałów oraz zwiększenie liczby czytelników o zróżnicowanym zapotrzebowaniu na materiały biblioteczne. Stało się oczywiste, że niemożliwością jest, aby każda biblioteka posiadała taką ilość zbiorów, która zadowoli wszystkich użytkowników. Współpraca stała się konieczna.

Pod pojęciem współpracy rozumie się zwyczajowo współdziałanie szeregu bibliotek w różnych zakresach działalności biblioteczej. Współdziałanie to obejmować może funkcje gromadzenia, opracowania, przechowywania i udostępniania zbiorów oraz działalność informacyjną bibliotek: wspólne prace naukowe, prace dydaktyczne, doszkąlanie i doskonalenie zawodowe pracowników; wprowadzanie i wspólne wykorzystywanie nowych urządzeń technicznych, działalność wydawniczą czy propagandę biblioteczną. Cele współpracy biblioteczej mogą być bardzo różne, ale nadrzędnym jest doskonalenie usług bibliotecznych. To użytkownicy determinują biblioteki do podejmowania wspólnych prac zmierzających do racjonalnych rozwiązań gromadzenia zbiorów, jednolitego ich opracowania, tańszego i bezpieczniejszego ich przechowywania oraz ochrony; szybszego i bardziej efektywnego udostępniania, sprawnej i aktualnej informacji o zbiorach, a wreszcie – ich treści¹. Współpraca ta może przybierać różne formy zależnie od zakresu prac, które obejmuje, i tak w zakresie:

- gromadzenia jest to: wymiana materiałów bibliotecznych, specjalizacja pewnych kategorii zbiorów,
- opracowania to: wspólne katalogowanie, tworzenie katalogów centralnych, zakładanie i ulepszanie katalogów zautomatyzowanych,
- przechowywania to: tworzenie tzw. bibliotek składowych, organizowanie wspólnych ośrodków konserwacji i higieny zbiorów (powstanie Zespołu Ekspertkiego Wieloletniego Programu Rządowego „Kwaśny papier”, którego celem jest ratowanie w skali masowej zagrożonych polskich zasobów bibliotecznych i archiwalnych, a który powstał w wyniku porozumienia pomiędzy

¹ *Bibliotekarstwo*, red. Z. Żmigrodzki, Wyd. 2, Warszawa 1998, s. 1 i nn.

Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych, Biblioteką Jagiellońską i Biblioteką Narodową²), wspomaganie się bibliotek w ratowaniu zbiorów po powodziach i zalaniach przy pomocy takich technologii jak fumigacja (gazowanie w komorze fumigacyjnej) i liofilizacja (zamrożenie w próżni) – tylko nieliczne biblioteki posiadają odpowiednie urządzenia (Biblioteka Śląska, Biblioteka Narodowa w Warszawie)³,

- udostępniania to: ulepszanie wypożyczeń międzybibliotecznych, kopiowanie, digitalizowanie wypożyczanych zbiorów,
- informacji to: wymiana informacji bibliotecznych, bibliograficznych, sporządzanie wspólnych bibliografii, informatorów, przewodników, wymiana opracowań i wydawnictw informacyjnych.

Wspomniana współpraca może obejmować jedno miasto (zasięg lokalny), region, kraj, lub może mieć zasięg międzynarodowy. Dotyczy takich dziedzin jak organizowanie wspólnych spotkań, prac naukowych czy wprowadzanie do bibliotek nowych technik (reprograficznych, telekomunikacyjnych, komputerowych itp.). Często ma też zakres branżowy (dziedzinowy) bądź specjalistyczny. Może również dotyczyć rozwoju sieci oraz systemów bibliotecznych i biblioteczno-informacyjnych.

Początkiem współpracy bibliotek były wypożyczenia międzybiblioteczne. Ograniczenia wynikające z braku powierzchni magazynowej, koszty przechowywania i gromadzenia zbiorów, a więc względy ekonomiczno-finansowe zmuszają biblioteki do wzajemnego korzystania ze swoich zbiorów. Już w latach trzydziestych ubiegłego stulecia w Wielkiej Brytanii powstawały Systemy Bibliotek Regionalnych (RLS – Regional Library Systems) mające na celu tworzenie wspólnych katalogów oraz realizację wypożyczania międzybibliotecznego. W latach siedemdziesiątych XX w. zaczęto wprowadzać katalogi komputerowe. Rewolucja informacyjno-komunikacyjna, powstanie szeregu nowych technologii informacyjnych (Internet) przyczyniły się do unowocześnienia sposobów wypożyczania międzybibliotecznego. Dzięki temu ten sposób wymiany informacji obejmuje swym zasięgiem cały świat. Przykładem takiej współpracy jest SUBITO (www.subito-doc.com), które powstało w listopadzie 1997 r. SUBITO jest serwisem tworzonym przez 26 bibliotek z Niemiec, 2 centralne biblioteki specjalistyczne z Austrii i 1 bibliotekę uniwersytecką ze Szwajcarii, dostarczającym zbiory obejmujące wszystkie dziedziny wiedzy i pochodzące z różnych krajów świata. Posługuje się pocztą, przy pomocy której dostarczane są książki, faksem oraz pocztą elektroniczną, dzięki której dokumenty trafiają do odbiorcy w ciągu 24 godzin. To znakomity dowód współpracy na forum międzynarodowym. Jeśli chodzi o nasz kraj, przykładem może być DOCMED nadzorowany przez Bibliotekę Główną Akademii Medycznej w Poznaniu, a tworzony przez 7 bibliotek medycznych; aktualnie zawiera 4 010 tytułów czasopism (3 216 zagranicznych i 794 polskie) o tematyce biomedycznej. Tworzenie wspólnych komputerowych katalogów centralnych (NUKAT), systemów bibliotecznych (VTLS, PROLIB, ALEPH, HORIZON), baz danych (BAZTECH

² Realizacja programu rządowego „Kwaśny papier”: *Kronika krajowa i zagraniczna*, „Przegląd Biblioteczny” 2005, z. 1, s.11.

³ Dereń E., *Zalane wodą książki i dokumenty*, „Świat Techniki” 2005, nr 3, s. 39-40.

czy SYMPO) to również przykłady współpracy bibliotek wykorzystującej najnowsze techniki informacyjno-komunikacyjne. Na szczególną uwagę zasługuje Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny (działa od trzech lat) tworzony przez 49 bibliotek, w tym wszystkie największe w kraju biblioteki akademickie. Dziesięć następujących placówek wyraziło chęć współpracy. Jego powstanie to kolejny etap w przemianach bibliotekarstwa polskiego. NUKAT to przyspieszenie budowania katalogów lokalnych, poprawa poziomu katalogowania. Współkatalogowanie w bazie centralnej likwiduje wielokrotne katalogowanie tych samych dokumentów i obniża jego koszty. Katalog Centralny NUKAT oferuje użytkownikom dwa znaczące zbiory danych: zbiór rekordów bibliograficznych i ponad milionowy zbiór rekordów kartoteki haseł wzorcowych. Mają one wymiar uniwersalny i powinny być wykorzystywane jako klucze dostępu do różnego rodzaju baz informacyjnych, w przyszłości także baz archiwalnych i muzealnych. Prace nad NUKAT-em usprawnić ma przystąpienie do współpracy Biblioteki Narodowej, która docelowo zajmie się katalogowaniem wpływów wydawnictw polskich, zaś katalogowaniem wpływów wydawnictw zagranicznych zajmą się biblioteki akademickie. Pamiętać należy również o tym, że katalogi znajdujące się w Internecie dostępne z każdej części świata muszą być zrozumiałe dla każdego oraz spełniać międzynarodowe normy i standardy. Te warunki spełnia właśnie NUKAT⁴.

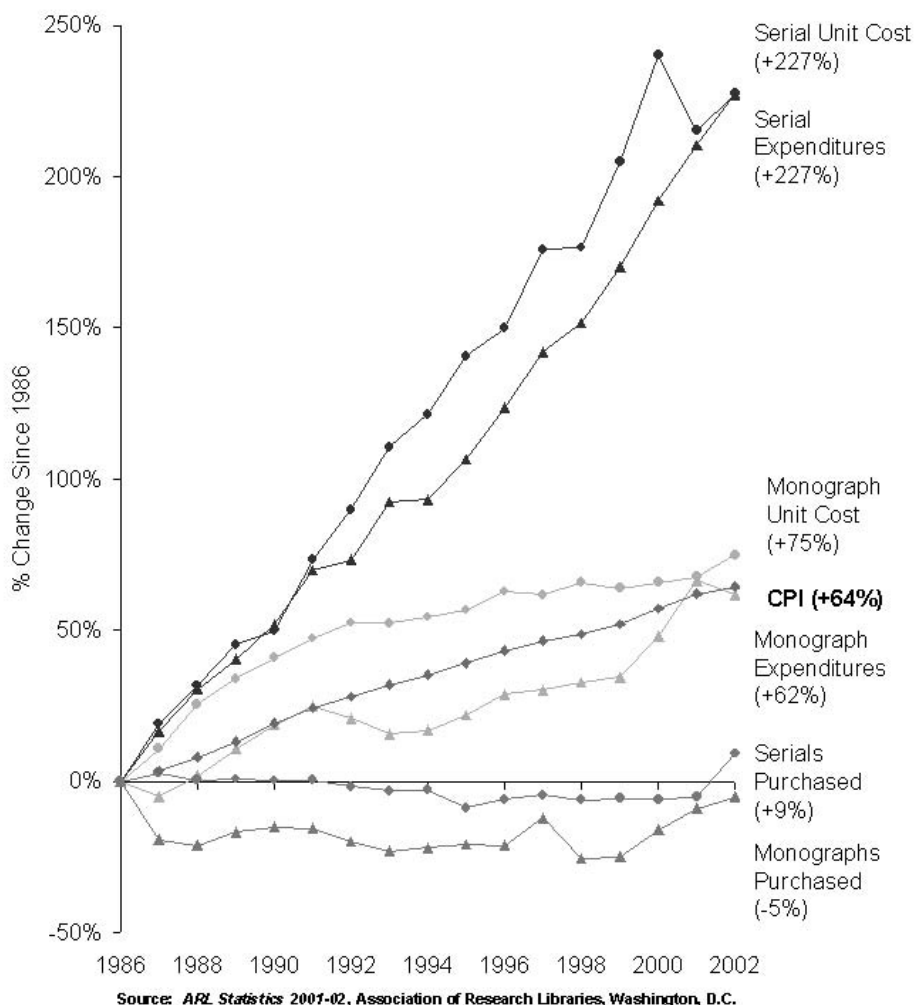
Przełomem w rozwoju współpracy bibliotek było pojawienie się czasopism elektronicznych. Względy ekonomiczne i finansowe zmuszają biblioteki do tworzenia konsorcjów w celu uzyskania szerokiego i ekonomicznego dostępu do najnowszych źródeł wiedzy. Ten problem dotyczy zwłaszcza bibliotek naukowych, gdzie warunkiem prowadzenia pracy badawczej i naukowej jest dostęp do piśmiennictwa naukowego. Główne zalety działalności konsorcyjnej to:

- wymierne korzyści w postaci oszczędności finansowych dla zrzeszonych bibliotek,
- możliwość negocjacji warunków zakupu i organizacji dostępu,
- koordynacja zakupów (w kraju czy regionie),
- racjonalne korzystanie z zasobów (dzielenie ich),
- rozszerzenie listy tytułów najbardziej pożądanых,
- wzajemna wymiana doświadczeń,
- integracja środowiska bibliotekarskiego⁵.

Zdobycie funduszy na prenumeratę czasopism zagranicznych staje się coraz większym problemem. Dotyczy on nie tylko bibliotek polskich. Zgodnie z raportem Association of Research Libraries (ARL) stwierdzono, że średni koszt czasopism z nauk ścisłych, technicznych i medycznych (STM) wzrósł w latach 1986-2002 o 227%, a wydawnictw zwartych o 75%, natomiast ceny towarów konsumpcyjnych wzrosły o 64%. W tym samym okresie w budżetach bibliotek ARL wydatki na zakup

⁴ Burchard M., *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT a przemiany w bibliotekach*, [w:] *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. Materiały konferencyjne. Poznań 15-17 czerwca 2005*, red. H. Ganińska, Poznań 2005, s. 181-189.

⁵ Maciejewska Ł., Szarski H., Urbańczyk B., *Dostęp do czasopism elektronicznych w krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej, Łódź 23-25 czerwca 2004 r.*, Łódź 2004, s. 237-246.

Ryc. 1. Procentowa zmiana cen czasopism i wydawnictw zwartych w latach 1986-2002.
 Źródło: www.arl.org/stats/arlstat/graphs/2002/2002t2.html.

czasopism zwiększyły się o 9%, przy jednoczesnym spadku kwot na zakup wydawnictw zwartych o 5% (patrz wykres nr 1)⁶.

Problemem jest również nieuzasadniony „dyktat” dużych profesjonalnych wydawnictw, takich jak „Elsevier”, „Kluwer”, „Springer” wobec instytucji prenumerujących czasopisma naukowe. Oferują one korzystną cenę zakupu całych baz dla bibliotek polskich zrzeszonych w konsorcjach, w przeliczeniu na cenę jednego tytułu, ale wyższą niż dotychczas wynosiły koszty prenumeraty w poszczególnych bibliote-

⁶ Stępiak J., *Europa wobec wzrostu cen czasopism – warunki zjednoczenia*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*. Łódź 23-25 czerwca 2004 r., Łódź 2004, s. 237-246.

kach. Wydawało się, że rozwiązaniem może być rezygnacja z wersji drukowanej czasopism. Wbrew pozorom nie dało to oczekiwanych oszczędności. Przyczyną są rosnące koszty redakcyjne oraz koszty archiwizacji czasopism i udostępnianie ich w wersji elektronicznej⁷. Dawniej koszty archiwizacji czasopism ponosiły biblioteki, teraz spada to na wydawców. Obecnie kupując licencje na użytkowanie lub dostęp na czas określony, biblioteki nie ponoszą stałych kosztów związanych z jego archiwizacją, utrzymaniem serwerów czy aktualizacją oprogramowania.

Obowiązek ten spada na wydawców, co znacznie podnosi koszty prenumeraty. Racje mają zatem obie strony. Konsorcja uważane są obecnie za najlepszy sposób organizacji i zakupu czasopism elektronicznych, chociaż ciągle stoją przed nierozwiązanymi problemami, takimi jak archiwizacja zbiorów czy centralne zarządzanie informacją. Współpraca bibliotek na tym polu polegać powinna na poszukiwaniu optymalnych rozwiązań i tworzeniu nowych modeli finansowania czasopism elektronicznych.

Jeszcze inne możliwości wspólnych działań daje digitalizacja pozwalająca na takie przedsięwzięcia, jak np. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa (WBC). W jej pracach uczestniczą poznańskie biblioteki naukowe i publiczne. Naczelnym założeniem WBC jest stworzenie dostępu poprzez Internet do czterech typów zasobów:

- edukacyjnego (skrypty, podręczniki i monografie naukowe),
- dziedzictwa kulturowego (wybrane zabytki piśmiennictwa znajdujące się w bibliotekach poznańskich),
- regionalnego (piśmiennictwo dotyczące Poznania i Wielkopolski),
- muzycznego (nuty i piśmiennictwo związane z muzyką).

To nasze osiągnięcia krajowe. Na forum międzynarodowym współpraca sięga znacznie dalej. W grudniu ubiegłego roku największe biblioteki uniwersytetów USA postanowiły udostępnić swoje zbiory amerykańskiej firmie GOOGLE Inc. w celu ich zeskanowania. Biblioteki mają w tym przedsięwzięciu czynnie uczestniczyć. Zdigitalizowane zbiory Uniwersytetu Michigan, Uniwersytetu Stanforda, Harvardu, Oxfordu i Nowojorskiej Biblioteki Publicznej będą dostępne w sieci, a odnośniki do nich znajdują się w indeksie www.google.com. Dostępne będą streszczenia i bibliografie, a w przypadku książek, które nie są już chronione prawem autorskim, pełne teksty. Samo zeskanowanie zbiorów biblioteki Uniwersytetu Michigan (ok. 7 mln woluminów) potrwa sześć lat.

W odpowiedzi na to 19 bibliotek narodowych Europy wystosowało list do przewodniczącego Unii Europejskiej i premiera Luksemburga – Jeana-Claude’a Junckera, który postanowił podjąć kroki zmierzające do utworzenia olbrzymiej Europejskiej Biblioteki Internetowej. Projekt ma na celu wprowadzenie do Internetu 4,9 miliardów stron książek ze zbiorów europejskich bibliotek.

Tworzenie rozmaitych serwisów i baz danych oraz inicjatywy digitalizacyjne to ambicje wielu bibliotek i ośrodków komputerowych. Rodzi się przy tym wiele kłopotów związanych z zalewem informacji. Powstawanie licznych nieskoordynowanych portali

⁷ Stępnik J., *Czasopisma naukowe – zmiana modelu finansowania*, EBIB 2004 nr 53, <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/53/stepniak.php>, dostęp 27 kwietnia 2005 r.

internetowych tworzonych przez różne instytucje bez współpracy bibliotek powoduje pomnażanie kosztów i utrudnia pracę użytkownikowi⁸. Wyszukiwanie potrzebnych informacji ułatwiają mają wyszukiwarki multimedialne takie jak:

- FIDKAR przeszukujący zasoby polskich bibliotek naukowych,
- SCIRUS, wyszukiwarka stron internetowych związanych z nauką firmy Elsevier, która została okrzyknięta przez the Search Engine Watch Awards najlepszą wyszukiwarką naukową w 2001 i 2002 r. Przeszukuje ponad 150 mln stron WWW, w tym wyższych uczelni, wydawców czasopism naukowych, organizacji i towarzystw naukowych,
- GOOGLE SCHOLAR działająca od listopada 2004 r., a stworzona również z myślą o pracownikach świata nauki, powstała w wyniku porozumienia bibliotek uniwersyteckich: Michigan, Stanford, Harvard, Oxford i Nowojorskiej Biblioteki Publicznej z firmą Google, o udostępnianiu swoich zbiorów w zdigitalizowanej formie. Google Scholar ma na celu wyszukiwanie, sortowanie i udostępnianie użytkownikom materiałów o charakterze naukowym i dydaktycznym⁹. Podaje również liczbę cytowań danej pracy przez innych autorów.

Takie serwisy mają ogromne znaczenie dla bibliotek i bibliotekarzy. W dobie tak szybkiego rozwoju technologii informacyjnych, a zwłaszcza usługi internetowej jaką jest World Wide Web, chaos informacyjny i trudność w dotarciu do właściwych, interesujących i solidnych informacji powodują, że katalogi tworzone na forum lokalnym regionu, a nawet centralne już nie wystarczają. Współpraca bibliotek, szczególnie naukowych, musi iść znacznie dalej po to, by nie zostawały one w tyle za światem nauki i po to, by mogły spełniać swoje nowe zadanie. Coraz częściej w środowisku bibliotekarskim pojawia się postulat tworzenia nowych tematycznych serwisów, które, stanowiąc podsieć w sieci, pomogą dotrzeć do konkretnych informacji.

Biblioteki dążą do stworzenia takiego przewodnika po Internecie, aby był on przewodnikiem po rzetelnych, wiarygodnych źródłach wiedzy, w którym zamieszczone będą wszelkie przydatne bibliotekarzom oraz aktualne informacje, zbiory linków umożliwiające dostęp do wielu baz bibliograficznych, czasopism, wydawnictw, instytucji a także katalogów centralnych i katalogów poszczególnych bibliotek. Każda biblioteka robi to we własnym zakresie, tworząc własne strony internetowe, na których znajdują się niezbędne informacje i linki do źródeł danych. Powoduje to dublowanie informacji, zwiększa koszty, utrudnia prace użytkownikowi, nie daje zamierzonych efektów. Często jest tak, że dostęp do tych stron mają tylko korzystający z komputerów danej uczelni czy też biblioteki.

W myśl Deklaracji Praw Człowieka ONZ każdy człowiek powinien mieć niezbywalne prawo dostępu do informacji i edukacji. Nieograniczony dostęp do wiedzy podnosi jakość życia wszystkich ludzi, a państwu ma zapewnić osiągnięcie wysokiego

⁸ Hollender H., *Biblioteki cyfrowe w Polsce i BWN: w poszukiwaniu drogi racjonalnego rozwoju*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*. Łódź 23-25 czerwca 2004 r., Łódź 2004, s. 99.

⁹ Werycho M., *Stań na ramionach gigantów, czyli Google Scholar*, EBIB 2005 nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/werycho.php>, dostęp 27 kwietnia 2005 r.

poziomu rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego¹⁰. Przed II Światowym Szczytem Społeczeństwa Informacyjnego (WSIS), który ma odbyć się w Tunisie (16-18 listopada 2005) Komisja Europejska ogłosiła Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów *i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne na rzecz wzrostu i zatrudnienia*. Komisja stawia przed społeczeństwem europejskim, znajdującym się w punkcie zwrotnym ze względu na ogromny potencjał technologiczny takie cele, jak:

- zbudowanie jednolitej europejskiej przestrzeni informacyjnej zapewniającej bezpieczną łączność szerokopasmową po przystępnych cenach, bogatą i zróżnicowaną zawartość oraz usługi cyfrowe,
- osiągnięcie światowego poziomu badań i innowacji w dziedzinie ICT (technologii informacyjnych i komunikacyjnych) poprzez zrównanie się z głównymi konkurentami Europy,
- integracyjne społeczeństwo informacyjne oferujące wysokiej jakości usługi publiczne i przyczyniające się do poprawy jakości życia¹¹.

Realizacja ostatniego z celów obejmować ma między innymi stworzenie cyfrowych bibliotek, dzięki którym źródła multimedialne staną się bardziej dostępne, a korzystanie z nich – bardziej interesujące. Podstawą strategii jest partnerstwo członków UE, tworzenie nowego globalnego społeczeństwa – społeczeństwa informacyjnego. Wydaje się, że pomimo takich inicjatyw, jak *e-Polska*, *e-Europa* czy *i2010* rola bibliotek w tworzeniu tego społeczeństwa jest mało doceniana. Wszystkie te strategie poświęcają bibliotekom niewiele miejsca. Nie dostrzega się roli bibliotek jako gotowego narzędzia, bez którego osiągnięcie zamierzeń jest wręcz niemożliwe. Nacisk kładzie się na promowanie rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych (ICT), a o rozwoju bibliotek mówi się niejako przy okazji, uwzględniając je jako ostatni element strategii. Dlatego też współpraca bibliotek i wspólne starania, nieustanne uświadamianie ich roli w społeczeństwie, a przede wszystkim w świecie nauki, mogą zwrócić uwagę grup rządzących na problemy, z jakimi borykają się biblioteki.

Niestety nie jest to jedyna przeszkoda, jaką musimy pokonać. Już teraz wiadomo, że informacja to cenny towar. Dostęp do niej nie jest jednakowy dla wszystkich z różnych względów: technologicznych, ekonomicznych i finansowych. Dążenia koncernów wydawniczych, prasowych, medialnych do globalizacji w obszarze pozyskiwania informacji i przetwarzania jej powodują niepokój w świecie nauki. Stąd ruch Open Access walczący o wolny i darmowy dostęp do cyfrowych zasobów wiedzy. Jego idea zrodziła się na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., a w USA sięga nawet lat sześćdziesiątych XX w., kiedy to powstały ośrodki informacji edukacyjnej ERIC i MEDLINE. Ruch rozpoczął się w czasie powstania pierwszych archiwów elektronicznych dokumentów tj. e-printów tzw. Open Archives, które miały umożliwić

¹⁰ Bednarek-Michalska B., *Czy Open Access powinien być dla nas ważny?*, [w:] *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. Materiały konferencyjne. Poznań 15-17 czerwca 2005*, red. H. Ganińska, Poznań 2005, s. 190-201.

¹¹ *Komunikat Komisji do rady Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomicznego oraz Komitetu Regionów*: www.mnii.gov.pl/-gAllery/10/53/10535.pdf, dostęp 05.07.2005 r.

szybki i, co ważniejsze, darmowy przepływ wiedzy z takich dziedzin jak fizyka, matematyka, informatyka, chemia czy medycyna. Przodowały w tym względzie Stany Zjednoczone i Europa zachodnia. Kontynuacją Open Archives jest Open Access (OA). Zaczęło się od *wolnego dostępu do dótek*, teraz wszyscy oczekują wolnego, darmowego i niczym nieskrępowanego dostępu do treści, o każdym czasie i z każdego miejsca na świecie.

W dobie coraz większej komercjalizacji ta inicjatywa ma przekonać autorów i wydawców o znaczeniu wolnego dostępu do wiedzy, co może umożliwić szybki postęp w nauce i technice oraz w rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Dużo mówi się o tym w sferach rządzących, jednakże szerszemu ogółowi zagadnienia te są mało znane. Trzeba uświadomić wszystkim podwójne finansowanie dorobku kadry naukowej, po raz pierwszy w chwili finansowania badań naukowych i drugi przy zakupie dostępu do źródeł, w których zostały one opublikowane. Jak zauważa Bożena Bednarek-Michalska skutkiem tego jest to, że coraz mniej bibliotek stać na zakup dostępu do tekstów naukowych, które powstają na ich uczelniach¹².

Brak źródeł finansowania powoduje również zanik dawnego sposobu wymiany dorobku naukowego kadry naukowej – nieodpłatnego przekazywania innym uczelniom publikacji własnej uczelni.

Na przełomie lutego i marca 2005 r. w Southampton (Anglia) odbyła się kolejna ważna konferencja na temat Open Access w Europie: „Open Access Berlin 3”, na której postanowiono zająć się implementacją założeń Deklaracji Berlińskiej (Berlin, 20-22 października 2003) w instytucjach naukowych. Podpisało ją 55 instytucji, a wiele z nich ma już repozytoria i własną politykę udostępniania swoich badań w Internecie. Badania zaprezentowane na tej konferencji (badania ankietowe Almy Swan) pokazują, że tylko 25% naukowców na świecie dostarcza swoje teksty do czasopism otwartych lub publikuje w repozytoriach. Jednocześnie 78% chętnie by to zrobiło, gdyby ich własna instytucja prowadziła odpowiednią politykę w tej materii. Dlatego też najważniejsze zadania, jakie wyznacza sobie dziś Open Access, to:

- wdrożenie polityki pozyskiwania wszystkich tekstów naukowców (w depozyt) do otwartych repozytoriów instytucjonalnych,
- zachęcanie naukowców do publikowania artykułów w czasopismach otwartych i wspieranie ich w rozwoju¹³.

Innym ograniczeniem dostępu do wiedzy jest prawo autorskie, które w obecnym stanie zakłóca rozwój otwartych archiwów (repozytoriów). To stąd zrodziła się w 2001 r. inicjatywa Creative Commons zajmująca się „poluzowaniem” prawa autorskiego z jednoczesnym zachowaniem poszanowania dla jego idei. Istnieją dwie postawy wobec tworzenia dostępu do wiedzy:

- postawa otwarta (każdy ma prawo dostępu do informacji i wiedzy zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka),

¹² Bednarek-Michalska B., *Wolny dostęp do informacji i wiedzy czy wykluczenie edukacyjne. Trendy światowe a Polska*, EBIB 2005, nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/mihalska.php>, dostęp 05.07.2005 r.

¹³ Bednarek-Michalska B., *Open Access Berlin 3. The University of Southampton: Komunikat*, EBIB 2005, nr 66, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/66/openacc.php>, dostęp 22.08.2005 r.

- postawa zamknięta (tworzenie zasobów wiedzy jest kosztowne, a za wiedzę trzeba płacić – każdy ma prawo do zysku za swoje dzieło).

Największe organizacje bibliotekarskie takie jak IFLA zalecają postawę otwartą, zwłaszcza w bibliotekach, gdzie można jeszcze dostać coś za darmo¹⁴. Jednakże już pod naciskiem wielkich organizacji zarządzających prawami autorskimi mówi się o zaleceniach w tej sprawie. Mamy już opłaty za korzystanie z baz danych. Taka sytuacja może prowadzić do wykluczenia informacyjnego, powstania sfery wykluczonych, których nie stać na zakup dostępu do informacji i wiedzy.

Creative Commons działa na rzecz zmiany warunków udostępniania dzieł, proponując zastąpienie restrykcyjnej formuły *wszelkie prawa zastrzeżone* formułą *pewne prawa zastrzeżone*¹⁵. W ten sposób autor zachowuje część praw autorskich do dzieła, a zrzeka się innych po to, aby umożliwić korzystanie z niego ogółowi w szerszym zakresie. Problem ten jest niezwykle ważny w przypadku bibliotek naukowych. Znaczenie takich bibliotek wzrasta, gdy posiadają one w zbiorach najnowsze źródła danych. Mogą wtedy stanowić bazę dalszych badań naukowych dla swoich użytkowników.

Inspiracją do dla Creative Commons był ruch wolnego oprogramowania GNU (GNU's Not Unix). Zapoczątkował go Richard Stallman w 1984 r. Oprogramowanie to wiąże się z trzema aspektami wolności:

- mamy swobodę kopiowania, możemy je rozdawać,
- mamy swobodę zmieniania programu według własnych upodobań dzięki pełnemu dostępowi do kodu źródłowego,
- mamy swobodę dystrybucji ulepszonych wersji.

GNU chce dać użytkownikom wolność i opiera się na takich warunkach dystrybucji, które zapobiegają przekształcaniu oprogramowania GNU w prawnie zastrzeżone – metoda „copyleft” (wszystkie prawa odwrócone). Daje to każdemu prawo do uruchamiania programu, kopiowania programu, modyfikowania programu oraz rozprowadzania jego zmodyfikowanych wersji, ale nie daje prawa do dodawania własnych obostrzeń, do przekształcania oprogramowania w prywatną własność. Jest to rozprowadzanie na zasadzie licencji GNU GPL – General Public Licence. W Polsce wspieraniem i rozwojem wolnego oprogramowania zajmuje się od 1985 r. Fundacja Wolnego Oprogramowania¹⁶.

Przykładem oprogramowania dla bibliotek rozprowadzanego na zasadzie GPL jest KOHA. Pomysł utworzenia programu do obsługi zrzeszonych bibliotek narodził się w 1999 r. w rolniczym okręgu Horowhenua w Nowej Zelandii dla potrzeb konsorcjum bibliotek szkolnych i publicznych (HLT – Horowhenua Library Trust), które powstało w 2000 r. Spośród wszystkich tego typu programów (Greenstone, Openbiblio, Avanti) KOHA jest najbardziej kompletnym projektem wspomagany również

¹⁴ *Stanowisko IFLA w sprawie Open Acces*, EBIB 2005, nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/ifla.php>, dostęp 22.08.2005 r.

¹⁵ Hofmokl J., Tarkowski A., *Creative Commons, innowacje w systemie prawa autorskiego i rozwój wolnej kultury*, EBIB 2005, nr 64, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/64/hofmokl-tarkowski.php>, dostęp 22.08.2005 r.

¹⁶ www.gnu.org, dostęp 22.08.2005 r.

przez oprogramowanie darmowe, mającym niewielkie wymagania sprzętowe. KOHA jest systemem bibliotecznym dostosowanym do pracy dla sieci bibliotek, a także biblioteki posiadającej wiele filii lub oddziałów dziedzinowych. Dzięki zapisywaniu dokumentów według zaleceń formatu MARC oraz możliwości korzystania z protokołu Z39.50 umożliwia przejmowanie opisów z innych katalogów i dzielenie się własnymi rekordami z innymi bibliotekami. Jest stale rozwijany i udoskonalany, nie ma niestety jego pełnej wersji polskiej¹⁷.

Tworzenie takiego oprogramowania przy udziale bibliotek naukowych mogłoby walczyć przyczynić się do obniżenia kosztów pracy bibliotek i instytucji, przy których działają, oraz przyspieszyłoby powstanie optymalnej jego wersji.

Współpraca bibliotek naukowych z racji tego, że mają największy kontakt z nauką, biorąc udział w rozwoju wiedzy i nauki, ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju bibliotekarstwa i bibliotek jako takich. Wspólne poszukiwania nowych rozwiązań mające na celu udoskonalanie sposobów zaspakajania potrzeb ich użytkowników powinny rodzić się „na dole”. Ważne jest uczestnictwo wszystkich pracowników, nie tylko kadry kierowniczej i sfery rządzącej w życiu bibliotek, w ich problemach, w znajomości nurtów rozwoju – dopiero wtedy będzie ona efektywna, środowisko bibliotekarskie zacznie naprawdę istnieć i nabierać znaczenia w świadomości ogółu, a proces globalizacji będzie szansą – nie zagrożeniem dla zawodu bibliotekarza.

Bibliografia

1. Bednarek-Michalska B., *Czy Open Access powinien być dla nas ważny?*, [w:] *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. Materiały konferencyjne Poznań, 15-17 czerwca 2005*, red. H. Ganińska, Poznań 2005, s.190-201.
2. Bednarek-Michalska B., *Wolny dostęp do informacji i wiedzy czy wykluczenie edukacyjne. Trendy światowe a Polska*, EBIB 2005, nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/michalska.php>, dostęp 05.07.2005 r.
3. Bednarek-Michalska B., *Open Access Berlin 3. The University of Southampton: Komunikat*, EBIB 2005, nr 66, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/66/openacc.php>, dostęp 22.08.2005 r.
4. *Bibliotekarstwo*, red. Z Żmigrodzki, wyd. 2, Warszawa 1998.
5. Burchard M., *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT a przemiany w bibliotekach*, [w:] *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. Materiały konferencyjne Poznań 15-17 czerwca 2005*, red. H. Ganińska, Poznań 2005, s. 181-189.
6. Dereń E., *Zalane wodą książki i dokumenty*, „Świat techniki” 2005, nr 3, s.39-40.
7. Hofmokl J., Tarkowski A., *Creative Commons innowacje w systemie prawa autorskiego i rozwój wolnej kultury*, EBIB 2005, nr 64, http://ebib.oss.wroc.pl/2005/64/hofmokl_tarkowski.php, dostęp 22.08.2005 r.

¹⁷ Kamiński A., *KOHA – nowozelandzki system biblioteczny typu Open Source*, EBIB 2004, nr 54, <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/54/kaminski.php>, dostęp 29.08.2005 r.

8. Hollender H., *Biblioteki cyfrowe w Polsce i BWN: w poszukiwaniu drogi racjonalnego rozwoju*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*. Łódź, 23-25 czerwca 2004 r.. Łódź 2004, s. 99.
9. Kamiński A., *KOHA – nowozelandzki system biblioteczny typu Open Source*, EBIB 2004, nr 54, <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/54/kaminski.php>, dostęp 29 sierpnia 2005 r.
10. *Komunikat Komisji do Rady Parlamentu Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów*, www.mnii.gov.pl/_gAllery/10/53/10535.pdf, dostęp 05.07.2005 r.
11. Maciejewska Ł., Szarski H., Urbańczyk B., *Dostęp do czasopism elektronicznych w krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*. Łódź, 23-25 czerwca 2004, Łódź 2004, s. 101-103.
12. *Realizacja programu rządowego „Kwaśny papier”*. *Kronika krajowa i zagraniczna*, „Przegląd Biblioteczny” 2005, z 1.
13. *Stanowisko IFLA w sprawie Open Access*, EBIB 2005, nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/ifla.php>, dostęp 22.08.2005 r.
14. Stępnia J., *Europa wobec wzrostu cen czasopism – warunki zjednoczenia*, [w:] *Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej*. Łódź, 23-25 czerwca 2004, Łódź 2004, s. 237-246.
15. Stępnia J., *Czasopisma naukowe – zmiana modelu finansowania*, EBIB 2004, nr 53, <http://ebib.oss.wroc.pl/2004/53/stepniak.php>, dostęp 27.04.2005 r.
16. www.gnu.org
17. Weryho M., *Stań na ramionach gigantów, czyli Google Scholar*, EBIB 2005, nr 63, <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/63/weryho.php>, dostęp 27.04.2005 r.

Urszula Ganakowska

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego

ZRZESZENIA BIBLIOTEK WE WŁOSZECH – TENDENCJE I PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY TELEMATYCZNEJ

W następstwie rozwoju wydawnictw elektronicznych w bibliotekach uniwersyteckich zauważa się wzmożone zainteresowanie nowymi formami współpracy, zwłaszcza w sferze zakupu koncesji i dostępu do wspólnych zasobów elektronicznych. Z okazji kongresu AIB (Associazione Biblioteche Italiane – Stowarzyszenia Bibliotek Włoskich) w Genui, na sesji zatytułowanej „Sieciowe bazy danych na uniwersytetach włoskich” uniwersytety z Florencji, Genui, Mediolanu i Padwy przedstawiły propozycję „Protokół uzgodnień w sprawie dostępu do informacji elektronicznych”. Dokument składa się z dwóch części. Pierwsza określa założenia i cele współpracy uniwersyteckiej w dziedzinie informacji elektronicznej. Druga część zajmuje się problemami zakupu informacji elektronicznej i proponuje typowy kontrakt na zakup koncesji. Druga część współgra w dużej mierze ze zaleceniami podpisanymi przez różne stowarzyszenia bibliotek i ze wskazaniem EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations).

Nie sposób wymienić wszystkich inicjatyw, które rozważają dzisiaj biblioteki włoskie, także dlatego, że większość jest dopiero w fazie początkowej bądź eksperymentalnej. Przytoczę tylko kilka, by wskazać tendencje, które najwyraźniej przybierają na sile.

- Rozwój zbiorów cyfrowych. Na razie inicjatywy w tym sektorze są rzadsze i skromniejsze niż w innych państwach uprzemysłowionych. Wśród tych przedsięwzięć wyróżnia się Biblioteka Telematica Italiana (Włoska Biblioteka Telematyczna)¹. Jej działalność polega na cyfrowym zapisie i archiwizowaniu zbiorów w języku włoskim i wprowadzaniu ich do sieci. Dane te pochodzą z czternastu uniwersytetów włoskich i dwóch zagranicznych. Projekt ten opiera się na zrzeczeniu CIBIT (Centro Interuniversitario Biblioteca Telematica Italiana, Międzyuniwersyteckie Centrum Włoska Biblioteka Telematyczna) utworzonym przez 14 uniwersytetów włoskich, które podpisały umowę i otrzymują wsparcie techniczne ośrodka obliczeniowego Instytutu Językowego należącego do CNR (Consiglio Nazionale delle Ricerche, Narodowa Rada Badań Naukowych) z siedzibą w Pizie. Nawiązano również porozumienie między Centralną Biblioteką Narodową z Florencji oraz zrzeczeniami wydawców

¹ <http://www.ilc.pi.cnr.it/pesystem/19.html>, dostęp 15.09.2005 r.

i autorów mające na celu przeprowadzenie projektu EDEN (Deposito Legale Editoria Elettronica Nazionale – Narodowy Magazyn Wydawnictw Elektronicznych), w którym to porozumieniu przewidziano także utworzenie sekcji BNI (Narodowej Bibliografii Włoskiej) zatytułowanej BNI – Documenti Elettronici. Wszyscy, którzy podpisali umowę, zobowiązują się do przekazania Bibliotece Narodowej we Florencji kopii swoich dokumentów w postaci elektronicznej. Ta z kolei zobowiązuje się do przechowywania powierzonych jej materiałów i udostępniania ich według ustalonych zasad².

- Opis zasobów elektronicznych. Projekty współpracy są jeszcze w fazie początkowej. Wśród wykazów periodyków wyróżnia się ESSPER (Spoglio di periodici italiani specializzati, spis włoskich periodyków specjalistycznych)³ program powstały z inicjatywy Uniwersytetu w Castellanza, obejmujący współpracę między włoskimi periodykami ekonomicznymi a także prawnymi. ESSPER bazuje na nieformalnej umowie między bibliotekami i ma zdecentralizowaną strukturę. Program nie czerpie z żadnych zewnętrznych źródeł finansowania; wspierają go tylko biblioteki należące do projektu, które same pracują także nad doskonaleniem form współdziałania.
- Zarządzanie zasobami elektronicznymi i negocjacje w sprawach licencyjnych. Ostatnio zauważa się tu bardzo dużo inicjatyw bibliotek uniwersyteckich. Przede wszystkim należy odnotować działania stowarzyszeń uniwersyteckich zmierzające do opracowywania danych (chodzi o wielkie ośrodki obliczeniowe pracujące na rzecz uniwersytetów). CILEA (Consortio Interuniveritario Lombardo per l'Elaborazione Automatica, Lombardzkie Stowarzyszenie Międzyuniwersyteckie na Rzecz Automatycznego Przetwarzania Danych) z Mediolanu, które od lat pracuje dla bibliotek i udostępniania informacji elektronicznej, rozszerzyło działalność, oferując usługi także podmiotom nienależącym do zrzeszenia. Ponadto CILEA powiększyło ofertę o program CDL-Digital Library i po negocjacjach z niektórymi najważniejszymi wydawcami może dystrybuować pisma i usługi elektroniczne. Stowarzyszenie CASPUR (Consortio Interuniversitario per le Applicazioni di Supercalcolo per Università e Ricerca, Międzyuniwersyteckie Stowarzyszenie na Rzecz Oprogramowania dla Uniwersytetów i Centrów Badawczych) z Rzymu pracuje między innymi nad wspólnym zarządzaniem zasobami elektronicznymi (CDROM) w sieci pięciu uniwersytetów (La Sapienza z Rzymu, Roma Tre, Politechniki z Bari, Uniwersytetu z Bari i Uniwersytetu z Lecce). CASPUR świadczy także usługi podmiotom spoza konsorcjum i stworzył wspólnie z kilkoma znanymi wydawcami *mirror sites* (strony lustrzane) periodyków elektronicznych. Uniwersytet z Genui poprzez inne stowarzyszenie CSITA (Centro Servizi Informatici e Telematici di Ateneo, Akademickie Centrum Usług Informatycznych i Telematycznych) wynegocjował umowę z włoskim dystrybutorem usług elektronicznych na udostępnienie w sieci baz danych biomedycznych ze stron instytucji działających w Ligurii.

² <http://www.bncf.firenze.sbn.it/progetti.html>, dostęp 03.09.2005 r.

³ <http://www.liuc.it/biblio/esper/Default.html>, dostęp 15.09.2005 r.

Uniwersytety z Florencji, Bolonii, Genui, Wenecji i European University Institute uruchomiły pilotażowy program CIPE (Cooperazione Interuniversitaria Periodici Elettronici, Międzyuniwersytecka Współpraca Periodyków Elektronicznych). CIPE bazuje na formalnej umowie zawartej między podmiotami powołującymi ten program do życia i nawiązało już kontakty z wieloma ważnymi wydawcami dzieł naukowych.

Dostawcy usług elektronicznych zachęcają biblioteki do zrzeszania się po to, by mogły nabywać ich produkty. Chodzi tu oczywiście o działania promocyjne, które mają cele odmienne od celów przyświecających omawianym stowarzyszeniom. Spróbujmy teraz w wielkim skrócie podsumować ten przegląd bieżących inicjatyw:

- inicjatywy w dziedzinie współpracy telematycznej pochodzą głównie od bibliotek uniwersyteckich i ośrodków badawczych; biblioteki państwowe i publiczne są najwyraźniej mniej zainteresowane taką formą pracy, ale można przewidywać, że i one w niedalekiej przyszłości otworzą się na nowe możliwości,
- przedsięwzięcia te rzadko osiągają rozmiary wystarczające do działania na wielką skalę; większość inicjatyw to bardzo ograniczony krąg partnerów i są to często działania w fazie eksperymentalnej,
- większość projektów nie dąży do formowania się stowarzyszeń w pełnym znaczeniu tego słowa; powodem może być bardzo skomplikowany system prawny we Włoszech, długie i zawile procesy decyzyjne,
- bibliotekarze wolą zdecentralizowane formy współdziałania także dlatego, że pomni doświadczeń z przeszłości, boją się utraty samodzielności i uwikłania w biurokratyczne mechanizmy instytucji centralnych, nie wydaje się (poza przypadkiem Biblioteca Telematica Italiana), aby inicjatywy *ad hoc* otrzymywały pomoc ze środków i programów państwowych,
- niektóre przedsięwzięcia wynikają zapewne ze starań dostawców usług niż bibliotekarzy – stwarza to ryzyko, że współpraca będzie upowszechniać pewien produkt, a nie wzmacniać siły bibliotek. Nie ujmując niczego dostawcom, bo ich rola na rynku usług jest niepodważalna, twierdzę, że należy baczyć na przejrzysty podział ról, który pozwoli na autentycznie korzystny rozwój współpracy.

Opisane powyżej działania dały początek kolejnej inicjatywie, która od kilku lat ożywia dyskusję o telematycznej współpracy między bibliotekami. Chodzi o INFER (Italian National Forum on Electronic Information Resources) – grupę koordynującą powstałą z inicjatywy European University Institute i Uniwersytetu we Florencji. Głównym zamiarem INFER jest współpraca, promowanie skutecznego zarządzania informatycznymi zasobami danych i ułatwienie czytelnikom dostępu do nich. Cele INFER można opisać następująco:

- informowanie i uwrażliwianie na problematykę zarówno instytucji (ministerstwa, uniwersytety, regiony), jak i bibliotekarzy i użytkowników, zwłaszcza ze środowisk uniwersyteckich i badawczych,
- zachęcanie bibliotek do stowarzyszania się i koordynowanie rodzących się projektów; w tym celu INFER służy wszelkiego rodzaju informacjami, wskazówkami i radami z terenu Włoch i innych państw, ułatwianie dialogu między bibliotekami

i innymi ciałami z branży (autorzy, wydawcy, pośrednicy), aby wszyscy oni w pełni mogli czerpać korzyści, jakie daje społeczeństwo informacyjne.

Działalność INFER przynosi bardzo wymierne rezultaty, zwłaszcza w sferze uwrażliwienia na potrzebę współpracy i koordynacji inicjatyw. Oto niektóre z akcji INFER:

- rozpowszechnianie informacji: powstała strona internetowa INFER⁴, na której można znaleźć oprócz wiadomości o działalności forum ważne informacje i wspólne dokumenty stowarzyszeń, informacje o licencjach i programach pozwalających na dostęp do zasobów cyfrowych Włoch i świata. Jest tam też aktywna lista dyskusyjna dla członków INFER,
- seminaria i konferencje, podczas których analizuje się najważniejsze zagadnienia (aspekty prawne kontraktów, inicjatywy i programy zagraniczne),
- zbieranie danych prowadzone w dwóch głównych programach. Pierwszy polega na monitorowaniu wszystkich inicjatyw włoskich z dziedziny współpracy w sektorze telepatycznym, a drugi na zbieraniu danych o zakupach zasobów informatycznych przez biblioteki uniwersyteckie.

Informacje te pozwalają bibliotekom precyzyjnie rozeznąć się w sytuacji, ocenić własną siłę negocjacyjną i wybrać najlepszą strategię. Oprócz tłumaczenia i rozpowszechniania dokumentów najważniejszych stowarzyszeń (przykładowo: EBLIDA, ICOLOC, IFLA) INFER opracował model koncesji dla stowarzyszeń włoskich.

Podsumowując powyższe spostrzeżenia należy stwierdzić, że zarządzanie wspólnymi zasobami elektronicznymi nie idzie we Włoszech bez trudu. Dzieje się tak dlatego, iż ta współpraca jako metoda pracy nie cieszy się nadal należyтым uznaniem. Obwinianie za ten stan rzeczy powszechnie znanego włoskiego indywidualizmu, a pomijanie licznych ograniczeń strukturalnych byłoby zbyt dużym uproszczeniem.

Po pierwsze – administracyjna sytuacja bibliotek: biblioteki z nielicznymi wyjątkami nie są administracyjnie niezależne, bądź też cieszą się niewielką samodzielnością i niewielkimi uprawnieniami. Ułatwia to wpływ na procesy decyzyjne innych, zewnętrznych czynników, komplikuje i opóźnia procedury, sprawia, że bibliotekarze nie czują się odpowiedzialni za swoją pracę.

Kolejny powód – to administracyjne rozdrobnienie bibliotek. Wielkie uczelnie mają nawet po ponad 50 bibliotek filialnych. Niektóre uniwersytety mają biura koordynujące pracę bibliotek, ale bardzo rzadko struktura ta ma odpowiednie narzędzia i możliwości, by spełniać swą rolę i w efekcie ich rola ogranicza się tylko do pośrednictwa. Biura takie nie mają prawdziwego wpływu na decyzje i programowanie działań. Brakuje w każdym razie wyraźnego ośrodka, co sprawia, że procesy decyzyjne są długie i skomplikowane. To wszystko rodzi mnóstwo problemów w ustalaniu zasad współpracy a także osłabia pozycje uniwersytetów przy wszelkiego rodzaju negocjacjach czy zakupach. Potencjalni dostawcy działają zaś na niepewnym, rozdrobnionym rynku i nie mogą należycie określić potrzeb odbiorców.

Następnego ograniczenia należy szukać w niedostatecznej świadomości tego, co niesie informacja elektroniczna (głównie strony akademickiej). Swego czasu

⁴ <http://www.uniroma1.it/infer>, dostęp 01.09.2005 r.

„Le Monde” opublikował bogaty materiał o wydawnictwach naukowych⁵, w którym przedstawił mechanizmy przynoszące wielkim wydawcom znaczne zyski między innymi poprzez przrzucanie niczym nieusprawiedliwionych kosztów na biblioteki. Temat ten poruszało wiele innych pism europejskich, ale prasa włoska nie zajęła się nim.

Wyżej wymienione problemy prawdopodobnie wynikają z braku jednolitej polityki państwa na polu informacji elektronicznej. Inicjatywy rozdrabniają się i giną bez wsparcia i punktów odniesienia. W kręgach ministerstwa odpowiedzialnego za sektor uniwersytecki nie ma organów odpowiadające za informację naukową, takich jak na przykład Joint Information System Committee w Wielkiej Brytanii, który wspiera programy współpracy dążące do rozwoju i stosowania technologii informatycznych w bibliotekach uniwersyteckich oraz ośrodkach badawczych.

Naszkiecowana tu sytuacja na włoskim rynku bibliotekarskim nie wygląda różowo, ale pokazuje, że czynniki odpowiedzialne za za sektor uniwersytecki z wolna pojmują wagę zagadnienia. To rokuje dobrze na przyszłość⁶. Ostatnio „na scenę” wkroczyło Ministerstwo Dóbr Kultury i Polityki Regionalnej dysponujące dotacjami na programy rozwojowe ze specjalnych funduszy centralnych. Między innymi to tu narodził się pomysł stworzenia „biblioteki cyfrowej” na skalę całego kraju, który wywołał poruszenie w całym środowisku. Są to dopiero początki, a zostało jeszcze bardzo dużo do zrobienia.

⁵ *Le journaux scientifiques menace par la concurrence d'internet*. „Le Monde” z 22 stycznia 1999, <http://www.lemonde.fr/nvtechno/branche/journo/index.html>, dostęp 15.09.2005 r.

⁶ T.Giordano, *Biblioteche digitali: la nova frontiera della cooperazione* [w:] „Bollettino AIB” 1998, nr 3, s. 270-273.

Magdalena Lankocz

Biblioteka Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowi Trybunalskim

SIEĆ BIBLIOTECZNA W REPUBLICIE FEDERALNEJ NIEMIEC

Tytułowe zagadnienie jest częścią opracowania poświęconego współpracy bibliotek akademickich w Polsce i w Niemczech zmierzającej do doskonalenia warsztatu naukowego i usług dla badaczy oraz kształcenia studentów. Tematyka niniejszej konferencji skłoniła mnie do skupienia się na niektórych aspektach organizacji i działalności sieci bibliotecznej w Niemczech.

Do opracowania tematu posłużyła mi polskojęzyczna literatura przedmiotu i materiały informacyjne o strukturze i zadaniach niemieckich bibliotek akademickich. Analiza zaczerpniętych z tych źródeł informacji pozwala stwierdzić, że biblioteki akademickie w Polsce i w Niemczech wypełniają zadania służące rozwojowi nauki i dydaktyki na określonym poziomie kształcenia, którego organizację uformowały tradycja oraz bieżące potrzeby społeczno-gospodarcze i kulturalne obu sąsiadujących krajów. Mimo historycznej zbieżności dróg rozwoju Polski i Niemiec uwarunkowania wewnętrzne różnicowały ich ustroje i organizację życia polityczno-administracyjnego, społeczno-gospodarczego i kulturalnego.

W wyniku wpływu tych uwarunkowań na podstawy prawne działania bibliotek akademickich oraz zadania tych placówek ukształtowały się dwa systemy organizacyjne: centralistyczny w Polsce i komunalny w Niemczech. W Republice Federalnej Niemiec istnieje regionalny system biblioteczny wywodzący się z tradycji wielu państw niemieckich. System biblioteczny jest tam różnicowany, bowiem nie ma jednolitego państwowego prawa bibliotecznego takiego jak w Polsce. Pierwszym aktem prawnym wydanym w naszym kraju był *Dekret o bibliotekach* z 17 kwietnia 1946 r. Potem uchwalono *Ustawę o bibliotekach* z 9 kwietnia 1968 r., która nadała bibliotekom naukowym i akademickim status prawny i określone zadania. Kolejna ustawa z 27 czerwca 1997 r. określiła kierunki działania bibliotek akademickich i ich funkcje. W Niemczech akty prawne określające funkcje i zadania bibliotek wydają natomiast kraje związkowe, a nawet uczelnie. „Różnorodność bibliotek, wykonywane przez nie zadania i usługi zależą od prawnych, organizacyjno-finansowych możliwości”¹.

Wspomnę tu o strukturze organizacyjnej niemieckich bibliotek akademickich realizujących zadania naukowe po to, by zwrócić uwagę na wybór partnera do współpracy. „Ogólna struktura administracyjna i polityczna Niemiec ma znaczny wpływ na

¹ Busze G., *Das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden 1993, s. 18.

strukturę bibliotekarstwa w RFN, które jest federacyjnym państwem związkowym składającym się z 11 krajów związkowych (*Landów*), do których dołączyło 5 nowych *Landów* byłej NRD². Urząd związkowy (centralny) nie ma wszystkich kompetencji ustawodawczych. Znaczne obszary ustawodawstwa, orzecznictwa i administracji to sprawa krajów związkowych. Tak jest również z kompetencjami państwa co do kultury, oświaty i szkolnictwa wyższego, które zastrzeżone są wyłącznie dla krajów związkowych. Ma to poważny wpływ na działanie bibliotek oraz kształcenie bibliotekarzy. Trzecim elementem układu administracyjnego są gminy (*Gemeinde*). Związek, kraje i gminy mają swoje prawodawstwo, własne dochody z wpływających do ich kas podatków. Skutkiem tego podziału jest fakt, że związek, *Landy*, gminy finansują swoje biblioteki³. Budżet państwa utrzymuje tylko:

- Deutsche Bibliothek (Bibliotekę Niemiecką) we Frankfurcie i Lipsku, które pełnią funkcję Biblioteki Narodowej,
- Bibliotekę Parlamentarną (czyli bibliotekę Bundestagu),
- biblioteki ministerstw, urzędów i instytucji państwowych.

Kraje związkowe są odpowiedzialne za biblioteki regionalne i biblioteki szkół wyższych (także akademickie) oraz za kształcenie kadry bibliotekarskiej. Gminy utrzymują natomiast komunalne biblioteki publiczne. W niemieckim systemie bibliotecznym występuje pięć typów bibliotek:

- Biblioteka Niemiecka (Deutsche Bibliothek) w Lipsku i Frankfurcie nad Menem, która jest biblioteką narodową. Na mocy przepisów z 1913 r. ma prawo do egzemplarza obowiązkowego z całych Niemiec. Gromadzeniem druków niemieckich sprzed 1913 r. zajmuje się kilka bibliotek posiadających duże zbiory starych druków np. Biblioteka Państwowa i Uniwersytecka w Getyndze (Staats- und Universitätsbibliothek), która dysponuje drukami z XVIII w.
- Biblioteki publiczne, miejskie i gminne finansowane są przez samorządy i zapewniają zaopatrzenie w literaturę na przyporządkowanym im terenie. Finansowane są ze środków gmin i powiatów oraz z funduszy kościoła katolickiego i ewangelickiego.
- Odrębną sieć stanowią uniwersalne biblioteki naukowe tj. biblioteki szkół wyższych, akademickie i państwowe. Te biblioteki są przeważnie dotowane przez kraje związkowe. Do ich zadań należy gromadzenie literatury fachowej zgodnej z programem studiów oraz udostępnianie zbiorów.
- Biblioteki krajowe (*Landesbibliotheken*) spełniające rolę bibliotek regionalnych. Do ich zadań należy gromadzenie wydawnictw dotyczących ich regionu, poczynając od wydawnictw naukowych, a kończąc na literaturze pięknej autorów regionalnych oraz opracowanie bibliografii regionalnej. Finansowane są przez *Landy*.
- Naukowe biblioteki specjalne posiadające specyficzny – regionalny lub fachowy profil gromadzenia jak np.: Biblioteka im. Martina Opitza gromadząca

² Kappler A., *Tatsachen über Deutschland*, Frankfurt a. Main, 1993, s. 20.

³ Beyersdorff G., *Eine Einführung in das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1988, s. 2.

piśmiennictwo o niemieckich „kresach wschodnich”. Do tej grupy należą także biblioteki diecezjalne, zakładowe i fachowe. Sposób ich finansowania jest różnicowany; zwykle są one dotowane przez gminy, kraje związkowe a także różne związki⁴.

Wyjątkowe miejsce w strukturze biblioteczej zajmują biblioteki szkół wyższych. W Niemczech jest 78 szkół wyższych, które mają 695 bibliotek (łącznie z instytutowymi). Finansowane są one najczęściej przez kraje związkowe, na których terenie się znajdują. Głównym zadaniem tych bibliotek jest zaopatrzenie szkół wyższych w literaturę do celów naukowych i badawczych. Podobne zadania pełnią polskie biblioteki akademickie. Zależnie od wielkości uczelni i źródeł finansowania jakość wyposażenia tych bibliotek jest różnicowana. Podam kilka przykładów. „Liczba bibliotek akademickich na terenie Bawarii wynosi 30. Biblioteka w Monachium założona w 1473 r. należy do największych bibliotek akademickich w kraju. Biblioteka od samego początku gromadziła księgozbiór dla wszystkich kierunków studiów. Obecny księgozbiór liczy powyżej 6 milionów woluminów, a roczny przyrost to 10 000 woluminów”⁵.

Nadrenia-Westfalia (Nordhein-Westfalen) jest drugim co do wielkości krajem związkowym. Na swoim terenie ma 14 bibliotek akademickich. Biblioteka w Bonn tak jak i uniwersytet w Bonn powstała w 1818 r.: „obecnie biblioteka w Bonn łącznie z 16 bibliotekami instytutowymi posiada imponujący księgozbiór liczący 6 milionów woluminów dla 37 tysięcy studentów. Biblioteka ta pełni też funkcję archiwum, przejmując nieaktualne materiały z instytutów. Jednocześnie ma za zadanie zbierać piśmiennictwo regionalne i opracowywać je.”⁶

W Badenii-Wirtembergii (Baden-Württemberg) wśród 9 bibliotek akademickich i 2 regionalnych największą tradycję mają biblioteki akademickie w Stuttgarcie i Karlsruhe. Specjalizują się one w gromadzeniu publikacji z nauk przyrodniczych i technicznych. Biblioteka w Stuttgarcie połączona jest z bibliotekami instytutowymi systemem bibliotecznym. Placówki te podzieliły się zadaniami: biblioteka uniwersytecka zbiera literaturę humanistyczną, prawną, biologiczną, techniczną i medyczną, natomiast biblioteki instytutowe zbierają publikacje dla Wyższej Szkoły Medycznej i Wyższej Szkoły Plastycznej⁷.

Biblioteka akademicka w Lipsku powstała w 1543 r. Składa się ona z biblioteki głównej Bibliotheca Albertina i 40 bibliotek instytutowych. Działają one w jednopoziomym systemie bibliotecznym. W sumie mają 5 milionów woluminów, w tym 7 700 woluminów czasopism. Biblioteka główna gromadzi piśmiennictwo średniowieczne i współczesne, stare druki i monety⁸.

Biblioteki Uniwersytetów w Hamburgu i Berlinie należą do największych bibliotek akademickich całych Niemiec. Biblioteka w Hamburgu gromadzi i przechowuje

⁴ Podział bibliotek niemieckich przedstawił W. Kessel [w:] *Biblioteki Publiczne w Niemczech*, „Bibliotekarz Warmińsko-Mazurski” 2000, nr 1-2, s. 60.

⁵ www://A:/Universitätsbibliothek in München/profil.html, dostęp 03.09.2005 r.

⁶ www://A:/Universitätsbibliothek in Bonn/profil.html, dostęp 10.09.2005 r.

⁷ www://A:/Universitätsbibliothek in Stuttgart/profil.html, dostęp 15.09.2005 r.

⁸ www://A:/Universitätsbibliothek in Leipzig/profil.html, dostęp 01.09.2005 r.

książki z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych a także rękopisy i bibliografie. Pełni ona funkcję archiwum. Biblioteka w Berlinie powstała w 1831 r., rok później niż Uniwersytet im. Humboldta w Berlinie. Biblioteka ta należy do grona centralnych bibliotek naukowych i ma 21 bibliotek instytutowych. Zajmuje się zbieraniem naukowej literatury fachowej, interdyscyplinarnej, obcojęzycznej i krajowej.

Przedstawione przeze mnie biblioteki akademickie należą do największych bibliotek w Republice Federalnej Niemiec. Ich wspólną cechą jest gromadzenie księgozbioru z różnych dziedzin wiedzy, który dopasowany jest przede wszystkim do kierunków studiów. Każda z wymienionych bibliotek dba o szybki przyrost księgozbioru. Dzieje się to dzięki egzemplarzom obowiązkowym, wymianie dubletów oraz faktowi, iż duży wkład w ich rozwój mają *Landy*, które przeznaczają na nie dość duże sumy ze swoich budżetów. Można uznać za oczywistość, że dobro opisanych tu bibliotek akademickich leży na sercu rządowi poszczególnych *Landów*. O prawidłowe wypełnianie zadań organizacyjnych troszczy się kierownictwo uczelni i dyrekcja biblioteki. Dobre funkcjonowanie dzisiejszych bibliotek akademickich spowodowane jest w dużej mierze szybkim rozwojem informacji naukowej oraz powszechnym dostępem do Internetu. Można się pokusić o stwierdzenie, że dzisiejsza biblioteka akademicka stała się konglomeratem najróżniejszych funkcji, zadań oraz usług. W. Matuszewski stwierdza, iż „biblioteka na uczelni wyższej odgrywa szczególną rolę. Bardzo głęboko wrasta w strukturę uczelni i jest klamrą spinającą wszystkie jej jednostki”⁹. Biblioteka akademicka wspiera procesy naukowe, badawcze i edukacyjne macierzystej uczelni.

Zarówno uczelnie, jak i biblioteki wybierają pewne rozwiązania po to, żeby należycie wypełniać swoje zadania i cele. W zmiennym otoczeniu biblioteki akademickie w Polsce i w Niemczech borykają się z problemami ekonomicznymi i ze wszystkich sił próbują utrzymać profesjonalny poziom usług oraz poszerzyć ich zakres. Procesy zachodzące we współczesnych bibliotekach, zwłaszcza w bibliotekach akademickich, należy rozpatrywać jednak w szerszym kontekście zmian społecznych. „Polska i Niemcy dążą do budowy społeczeństwa informacyjnego charakteryzującego się nie tylko obiegami informacji, ale też zapotrzebowaniem na otwarty dostęp do niej”¹⁰.

Nowe czasy stawiają przed bibliotekami nowe wyzwania. Biblioteki starają się zmobilizować do adaptacji na własne potrzeby najnowszych rozwiązań z dziedziny techniki komputerowej i technologii teleinformacyjnej. Mimo to zbiory są nadal najważniejszym elementem składającym się na pojęcie biblioteki; to one decydują w dużej mierze o jej charakterze i bez nich biblioteki straciłyby rację bytu w środowisku akademickim. We współczesnych bibliotekach krajów rozwiniętych prowadzi się ożywioną działalność propagującą usługi i zbiory. Bogactwo i różnorodność ofert oraz usług jakie otrzymuje współczesny czytelnik wymusza na bibliotekach aktywność i pomysłowość. Biblioteki polskie wkroczyły na drogę radykalnej moder-

⁹ Maruszewski W., *Biblioteka w systemie uczelni akademickiej*, [w:] *Stan i potrzeby polskich bibliotek*, Poznań 2002, s. 21.

¹⁰ Babik W., Rykaczewska-Wielogórska B., *Telematyka – koncepcja i wykorzystanie w społeczeństwie informacyjnym*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 1998, s. 66.

nizacji swych podstawowych funkcji usługowych i procesów pracy przez stopniową automatyzację i gonią biblioteki państw zachodnich. Działalność ta kształtuje się pod wpływem stale rosnącego zapotrzebowania społecznego, a jej charakter stale się zmienia. Dzisiejsze biblioteki czynnie uczestniczą w życiu uczelni, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom użytkowników. Powoduje to wzrost roli bibliotekarza – dydaktyka, który pośredniczy między szeroko pojętą informacją utrwaloną na różnego rodzaju nośnikach, a czytelnikiem – użytkownikiem tej informacji. Może zatem oddziaływać pedagogicznie poprzez bogactwo form pracy, aktywizację czytelniczką oraz współpracę z innymi bibliotekami. Myślę, że szeroko pojęta współpraca między bibliotekami powinna polegać na planowaniu strategicznym oraz partnerstwie. Żadna biblioteka nie pokona współczesnych wyzwań w pojedynkę. Wiadomo dziś, iż współpraca między bibliotekami przynosi korzyści w postaci poprawy dostępu do źródeł informacji. Ponadto współpraca może rozciągać się także na inne płaszczyzny działalności biblioteki:

- zmiany organizacyjne podnoszące efektywność zarządzania środkami finansowymi,
- tworzenie atrakcyjnego wizerunku biblioteki w dalszym otoczeniu,
- zdobywanie nowych partnerów do współpracy.

Współpraca może zmieniać formy gromadzenia zbiorów przez wymianę materiałów bibliotecznych oraz tworzenie centralnych katalogów. Biblioteki akademickie mogą ponadto włączyć się w działalność międzynarodowych organizacji bibliotekarskich dążących do poszerzenia kontaktów fachowych z bibliotekarzami krajów Unii Europejskiej przez:

- wspólne spotkania i dyskusje na tematy zawodowe,
- wycieczki do bibliotek i zapoznawanie się z pracą, strukturą i organizacją danej biblioteki,
- wspólne prace naukowe bądź inicjowanie badań przez uczestnictwo bibliotekarzy w międzynarodowych konferencjach naukowych, wymianę doświadczeń oraz przyjmowanie lepszych wzorców i rozwiązań.

Współpraca może obejmować także koordynację dostępu do baz danych, tworzenie i udostępnianie katalogów on-line, przekazywanie i przede wszystkim rozpowszechnianie dorobku naukowego środowisk akademickich dzięki wymianie materiałów bibliotecznych i ulepszeniu systemu wypożyczeń międzybibliotecznych. Ważną częścią takiej współpracy jest wymiana dubletów i uzupełnianie księgozbiorów o bieżące wydawnictwa naukowe poszczególnych krajów. W tym miejscu dużą rolę może odegrać dostęp do informacji o publikacjach poszczególnych uczelni. Wymaga to jednak obowiązkowego zamieszczania obcojęzycznych streszczeń wydawanych pozycji. Dzięki temu czytelnik dotrze do obcej literatury naukowej. Ważna jest także wymiana informacji bibliotecznej, bibliograficznej, faktograficznej, a także sporządzania bibliografii i informatorów. Sfer współpracy jest wiele. Najważniejsze jednak jest określenie celu współpracy, aby można było osiągnąć określone rezultaty. Myślę, że zasygnalizowane przeze mnie elementy współpracy są realne i przyniosą pożytek współpracującym bibliotekom.

Bibliografia

1. Babik W., Rykaczewska-Wielogórska B., *Telematyka – koncepcja i wykorzystanie w społeczeństwie informacyjnym*, „Zagadnienia Informatyki Naukowej” 1998.
2. Beyersdorff G., *Eine Einführung in das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland*, Berlin 1988.
3. Busze G., *Das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland*, Wiesbaden 1993.
4. Kappler A., *Tatsachen über Deutschland*, Frankfurt a. Main 1993.
5. Kessel W., *Biblioteki publiczne w Niemczech*, „Bibliotekarz Warmińsko-Mazurski”, 2000 nr 1-2.
6. Matuszewski W., *Biblioteka w systemie uczelni akademickiej*, [w:] *Stan i potrzeby polskich bibliotek*, Poznań 2002.
7. www://A:/Uniwersitätsbibliothek in München/profil.html
8. www://A:/Uniwersitätsbibliothek in Bonn/profil.html
9. www://A:/Uniwersitätsbibliothek in Stuttgart/profil.html
10. www://A:/Uniwersitätsbibliothek in Leipzig/profil.html

MODELE I FORMY WSPÓŁPRACY
BIBLIOTEK NAUKOWYCH
W POLSCE

Halina Ganińska

Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej

**KONFERENCJE I SEMINARIA
WE WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK AKADEMICKICH
1994-2005**

Wstęp

W latach dziewięćdziesiątych XX w. polskie biblioteki akademickie pozyskały środki z amerykańskiej Fundacji Mellona na automatyzację procesów bibliotecznych, co dało efekt w postaci instalacji zautomatyzowanych zintegrowanych systemów bibliotecznych. Najpierw zainstalowano system VTLS (1992 r.) w bibliotekach: Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczo-Hutniczej, a potem system HORIZON w bibliotekach poznańskich i łódzkich. W Polsce zastosowano też systemy Aleph, Tinlib oraz Innopac. Działały także polskie systemy biblioteczne wywodzące się z lat osiemdziesiątych XX w. takie jak Sowa, MAK i Prolib. Wszedł także do środowisk bibliotek Internet oraz bazy danych w technologii CD-ROM.

Nowa technologia pracy spowodowała konieczność rozważenia wielu nowych tematów i zagadnień na forum ogólnopolskim – zazwyczaj na dwudniowych lub trzydniowych konferencjach i seminariach organizowanych przez biblioteki akademickie. Były one najpowszechniejszą i najszybszą formą:

- przekazu informacji, zapoznawania ze specyfiką nowych systemów bibliotecznych,
- powstawania sieci bibliotecznych wokół bibliograficznych baz danych i katalogowania zbiorów,
- nowych nośników informacji, nowej technologii przekazu i komunikowania się oraz
- wymiany opinii i edukacji.

Warto zatem zastanowić się nad tą formą współpracy bibliotek.

Wykaz konferencji 1994-2005

1994

9-10 maja, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego, Komitet Badań Naukowych, Gdańsk

Komputeryzacja bibliotek naukowych w kontekście standardów oprogramowania bibliotecznego,

[opubl.1996] [SYMPONet]

[biblioteka naukowa; komputeryzacja; automatyzacja biblioteki; oprogramowanie biblioteczne]

13-14 listopada, Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, Kraków
Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX w: 3 konferencja naukowa
[opubl.][SYMPONet]

[bibliotekarstwo; czasopiśmiennictwo; biblioteki XIX i XX w.]

6-12 listopada, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń
Zarządzanie biblioteką w perspektywie relacji Wschód – Zachód
[opubl.] [SYMPONet]

[zarządzanie] [zarządzanie biblioteką]

15-17 listopada, Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań
Organizacja i zarządzanie bibliotekami naukowymi w procesie automatyzacji: problemy okresu przejściowego
[opubl.] [SYMPONet]

[organizacja biblioteki; zarządzanie; automatyzacja biblioteki; biblioteki]

[organizacja biblioteki; zarządzanie; automatyzacja biblioteki; biblioteki]

1995

15-18 maja, Biblioteka Główna Politechniki Krakowskiej, Kraków – Łopuszna
Komputeryzacja bibliotek a potrzeby użytkowników

[opubl.] [SYMPONet]

[automatyzacja biblioteki; system informacji komputerowej; katalog; system komputerowy; potrzeby użytkowników; użytkownik biblioteki]

7-9 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Łodzi, Łódź
Udostępnianie zbiorów bibliotecznych i biblioteki medyczne: XII konferencja problemowa bibliotek medycznych

[udostępnianie zbiorów; biblioteka medyczna]

12 lipca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Łodzi, Łódź
Automatyzacja bibliotek łódzkich: dziś i jutro

[opubl.] [SYMPONet]

[automatyzacja biblioteki; biblioteki łódzkie]

20-22 września, Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź – Konopnica
Zmiana miejsca i roli biblioteki w uczelni technicznej jako efekt przeobrażeń w nauce, technice i gospodarce

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka techniczna; szkolnictwo wyższe techniczne; zmiany w bibliotece technicznej; informacja naukowa]

27-29 września, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń
Rola i funkcje nowoczesnej biblioteki akademickiej
[opubl.] [SYMPONet: pol., ang.]
[automatyzacja biblioteki; biblioteka akademicka]

7-8 listopada, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, Warszawa
Zadania biblioteki wyższej uczelni technicznej wczoraj, dziś i jutro
[opubl.] [SYMPONet]
[szkolnictwo wyższe techniczne; biblioteka techniczna]

23-24 listopada, Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań
Technologia CD-ROM w naukach humanistycznych i społecznych
[brak dokumentacji]
[technologia CD-ROM]

1996

28 lutego – 1 marca, Biblioteka Główna, OINT Politechniki Wrocławskiej, Wrocław
Stan i perspektywy komputeryzacji bibliotek wyższych uczelni technicznych w Polsce
[powiel.] [SYMPONet]
[automatyzacja biblioteki; wyższe szkolnictwo techniczne; system komputerowy; baza danych]

20 marca, Biblioteka Główna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice
Nowoczesne serwisy i bazy danych w bibliotekach akademickich
[powiel.]
[bazy danych; serwisy informacyjne; biblioteka akademicka]

16-18 maja, Główna Biblioteka Lekarska w Warszawie, Warszawa
The ways of development and directions of cooperation of medical libraries: an international conference
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka medyczna; współpraca bibliotek medycznych]

13-14 czerwca, Biblioteka Główna Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku, Słupsk
Zmiany w działalności usługowej, dydaktycznej i informacyjnej w bibliotekach wyższych szkół pedagogicznych i innych
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteki wyższych szkół pedagogicznych; usługi biblioteczne; dydaktyka biblioteczna; usługi informacyjne; informacja naukowa]

17-19 czerwca, Biblioteka Główna Politechniki Białostockiej, Białystok
Zintegrowane systemy biblioteczne w aspekcie stworzenia jednolitego systemu informacyjnego

[opubl.] [SYMPONet]

[automatyzacja biblioteki; zintegrowany system biblioteczny; komputeryzacja biblioteki; układy scalone VLSI]

4-5 września, Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej, Gdańsk

Nowoczesne tendencje i środki informacji naukowej w służbie nauki: (konferencja międzynarodowa)

[brak dokumentacji]

[informacja naukowa; nauka]

15-16 października, Biblioteka Główna Uniwersytetu Łódzkiego, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Łódź

Zawód bibliotekarza dziś i jutro

[opubl.] [SYMPONet]

[bibliotekarz; zawód bibliotekarza; bibliotekarstwo]

21-25 października, Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej, Łopuszna – Kielce

Perspektywy rozwoju bibliotek naukowych w Polsce: materiały z warsztatów

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka naukowa; szkoła wyższa; strategia; doradztwo]

13-15 listopada, Biblioteka Główna Politechniki Szczecińskiej i Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin

Bibliotekarze i użytkownicy bibliotek w dobie komputeryzacji: wzajemne relacje, potrzeby, związki

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka naukowa; szkoła wyższa; bibliotekarz; użytkownik biblioteki; komputeryzacja biblioteki]

1997

17-19 marca, Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach, Kielce – Ameliówka

Projekt poprawy polskiego systemu bibliotek szkół wyższych poprzez rozwój strategii doradztwa

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka szkoły wyższej; szkoła wyższa; strategia; doradztwo]

24 kwietnia, Biblioteka Główna Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, Bydgoszcz

Komputerowe systemy biblioteczne w szkołach wyższych regionu bydgoskiego i toruńskiego: III seminarium

[opubl.] [SYMPONet]

[komputerowy system biblioteczny; szkoła wyższa]

18-20 czerwca, Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk
Document publishing and delivery: 21 Library Seminar
[opubl.] [SYMPONet]
[automatyzacja biblioteki]

26-28 maja, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Lublinie, Lublin – Nałęczów
Zbiory specjalne a elektroniczne nośniki informacji: konferencja problemowa bibliotek medycznych
[opubl.]
[biblioteka medyczna; zbiory specjalne; nośnik informacji; elektroniczny nośnik informacji]

20-21 listopada, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu, Poznań
Biblioteki medyczne wobec problemów informacji elektronicznej
[brak dokumentacji]
[biblioteka medyczna; informacja elektroniczna]

1998

19-20 marca, Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań
Świat biblioteki elektronicznej w klasycznej bibliotece naukowej: możliwości rozwoju, uwarunkowania i ograniczenia
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka elektroniczna; serwis informacyjny; czasopismo elektroniczne; CD-ROM w sieci]

3-5 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu, Poznań
Dydaktyczne funkcje biblioteki głównej uczelni medycznej z uwzględnieniem wykorzystania technik informatycznych: XVII konferencja problemowa bibliotek medycznych
[opubl.] [SYMPONet]
[automatyzacja biblioteki; dydaktyka biblioteczna; technika informatyczna]

28-30 września, Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków
Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej
[opubl.] [SYMPONet]
[zarządzanie; instytucje non-profit; biblioteka akademicka; szkoły wyższe; organizacja; biblioteki]

16-19 listopada, Biblioteka Główna Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie i Politechniki Krakowskiej, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Kraków
Współpraca bibliotek naukowych w zakresie automatyzacji: formaty, kartoteki: 2 konferencja międzynarodowa
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka naukowa; automatyzacja biblioteki; system komputerowy; format; kartoteka]

1999

21-23 kwietnia, Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice
Elektroniczna biblioteka dzisiaj: efektywne wykorzystanie baz CD-ROM w sieciach komputerowych: II konferencja Górnośląskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych
[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka elektroniczna; baza danych; CD-ROM w sieci]

26-28 maja, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Krakowie, Kraków
Możliwości współpracy bibliotek naukowych i świadczenia usług w rozległych sieciach komputerowych: XVIII konferencja problemowa bibliotek akademii medycznych
[współpraca bibliotek; biblioteka medyczna; usługi biblioteki; sieć komputerowa]

26-28 maja, Biblioteka Główna Politechniki Rzeszowskiej, Dąbrówki k. Łańcuta – Rzeszów

Problematyka czasopism a funkcje biblioteki akademickiej w procesie naukowo-dydaktycznym

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka akademicka; czasopiśmiennictwo; proces naukowo-dydaktyczny; dydaktyka; biblioteki; szkoły wyższe; czasopisma naukowe]

17-18 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, Bydgoszcz

Informatyzacja bibliotek naukowych w opinii użytkowników: IV seminarium [z cyklu] Komputerowe systemy biblioteczne w szkołach wyższych regionu kujawsko-pomorskiego
[opubl.] [SYMPONet]

[informatyzacja biblioteki; biblioteka naukowa; użytkownik]

22-24 września, Biblioteka Główna Politechniki Gdańskiej, Gdańsk
Nowoczesne nośniki i środki informacji naukowej w służbie nauki: 2 międzynarodowa konferencja

[brak dokumentacji]

[informacja naukowa; biblioteka naukowa; nauka; nośnik informacji]

28 września, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, Warszawa

Kierunki modernizacji usług biblioteczno-informacyjnych

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteki naukowe; modernizacja; szkoły wyższe; usługi; informacja naukowa; informacja elektroniczna; systemy komputerowe]

16-19 listopada, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warszawa

Research libraries: cooperation in automation: formaty, kartoteki

[opubl.] [SYMPONet]

[komputeryzacja biblioteki; biblioteka naukowa; automatyzacja biblioteki; format; kartoteka]

2000

30-31 marca, Biblioteki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Akademii Techniczno-Rolniczej w Poznaniu, Poznań

Granty dla bibliotek

[powiel.]

[grant dla biblioteki; biblioteka naukowa]

12-14 kwietnia, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, LIBER, Warszawa
Open library – financial and human aspects: (konferencja międzynarodowa)

[opubl.]

[budownictwo biblioteczne]

31 maja – 2 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej we Wrocławiu, Wrocław

Perspektywy współpracy bibliotek medycznych w dobie elektronicznych technologii: XIX konferencja problemowa bibliotek medycznych

[współpraca bibliotek; biblioteka medyczna; technologia elektroniczna]

1 czerwca, Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, KIN PAN, Poznań

Potrzeby szkoleniowe bibliotek naukowych w Polsce i nowe wartości w wyszukiwaniu informacji

[brak dokumentacji]

[kształcenie; edukacja; szkolenie bibliotekarzy; wyszukiwanie informacji; biblioteka naukowa]

10-13 września, Biblioteka Główna Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy, Gniew – Bydgoszcz

Zarządzanie przez jakość w bibliotece akademickiej (konferencja międzynarodowa)

[dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 1]

[zarządzanie biblioteką; zarządzanie przez jakość; biblioteka akademicka]

20-22 września, Biblioteka Główna Politechniki Lubelskiej, Kazimierz Dolny – Lublin

Standaryzacja kosztów w bibliotekach naukowych

[opubl.] [SYMPONet]

[standaryzacja; koszty; biblioteka naukowa]

26-27 października, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń

Bibliotekarz dziedziny w bibliotekach akademickich

[opubl.] [SYMPONet]

[bibliotekarz dziedziny; biblioteka akademicka; kształcenie; edukacja]

4 grudnia, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa

Projekt Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKATt

[brak dokumentacji]

[katalog centralny]

2001

- 15-16 lutego**, Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź
Konferencja bibliotekarzy systemowych „Porozumienia Biblioteka z Horyzontem
[brak dokumentacji]
[bibliotekarz systemowy; porozumienie bibliotek; system HORIZON]
- 27 marca**, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, Swets Blackwell Gmbh, Warszawa
Informacja naukowa na początku nowego tysiąclecia
[brak dokumentacji]
[informacja naukowa; biblioteka naukowa]
- 28-29 maja**, Biblioteka Główna Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn – Lidzbark Warmiński
Problemy funkcjonowania bibliotek uniwersyteckich na przełomie wieków
[dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 2]
[biblioteka uniwersytecka]
- 6-8 czerwca**, Biblioteka Główna Politechniki Białostockiej, Białystok
Problemy ochrony zbiorów i systemów komputerowych w bibliotekach
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka naukowa; zbiory biblioteczne; ochrona zbiorów; sieć komputerowa; bezpieczeństwo systemów; system komputerowy; system ochrony zbiorów]
- 6-8 czerwca**, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Szczecinie, Szczecin – Międzyzdroje
Współpraca bibliotek w zakresie wymiany dokumentów w Polsce i na świecie: systemy elektronicznej dystrybucji dokumentów: XX jubileuszowa konferencje problemowa bibliotek medycznych
- 19-21 września**, Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków
Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych (w oparciu o ankiety bibliotek)
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka naukowa; organizacja; zarządzanie; finansowanie; zasoby ludzkie]
- 8 listopada**, Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego, Opole
Unowocześnianie organizacji i metod pracy bibliotek w świetle zmieniających się potrzeb czytelników
[opubl.] [SYMPONet]
[biblioteka naukowa; zarządzanie; organizacja; finansowanie; usługi biblioteki; czytelnik; potrzeby czytelnicze]
- 10-11 grudnia**, Biblioteka Główna i OINT Politechniki Wrocławskiej, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Wrocław
Internet w bibliotekach: próba bilansu i perspektywy rozwoju
[dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 3]
[Internet; biblioteka]

2002

18 stycznia, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa

Współpraca bibliotek wobec czytelników niepełnosprawnych

[brak dokumentacji]

[biblioteka; czytelnik niepełnosprawny; współpraca bibliotek]

15-17 maja, Biblioteka Główna Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy,

Bydgoszcz – Klonowo

Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce: potencjał, możliwości, potrzeby

[opubl.] [SYMPONet] [dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne. nr]

[biblioteka akademicka; społeczeństwo informacyjne]

23-24 września, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej, Warszawa

Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników

[dok. elektr.: CD-ROM; dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 4]

[współpraca bibliotek; biblioteka naukowa; użytkownik; obsługa użytkownika]

14-15 listopada, Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań

Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka uczelniana; organizacja; komputeryzacja biblioteki; kadry biblioteki; współpraca]

28-29 listopada, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Warszawie, Warszawa

Biblioteki medyczne wobec problemu bibliometrycznej oceny dorobku naukowego uczelni: konferencja problemowa bibliotek medycznych

[opubl.]

[biblioteka medyczna; bibliometria; nauka]

27 listopada, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa

Polskie konsorcjum „Elsevier”

[brak dokumentacji]

[konsorcjum; „Elsevier”]

2003

20-21 marca, Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach, Kielce

Akademickie centrum zasobów informacyjnych

[dok. elektr.: CD-ROM] [SYMPONet]

[budownictwo biblioteczne; przestrzeń architektoniczna]

15-16 maja, Biblioteka Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu, Wrocław

Bibliotekarz w świecie wartości

[opubl.] [SYMPONet]

[bibliotekarz; wartości]

16-17 czerwca, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
Projektowanie i planowanie budynków bibliotecznych – aspekty techniczne i funkcjonalne: warsztaty

[brak dokumentacji]

[budownictwo biblioteczne; projektowanie budynku biblioteki]

23-24 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Warszawie, Warszawa
Rozwój zintegrowanych usług bibliotecznych

[opubl.]

[usługi biblioteczne; usługi zintegrowane; biblioteka medyczna]

11-12 września, Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań
Zarządzanie strategiczne w bibliotece naukowej: teoria i praktyka

[opubl.][SYMPONet]

[biblioteka naukowa; zarządzanie; marketing]

23-26 września, Biblioteka Główna i OINT Politechniki Wrocławskiej, Wrocław
Internet w bibliotekach: łączność, współpraca, digitalizacja: II konferencja

[dok.elekt.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 6]

[Internet; biblioteka; digitalizacja; współpraca bibliotek]

4-6 grudnia, Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń
Czytelnik czy klient

[dok. elekt.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 7]

[biblioteka akademicka; czytelnik; klient]

2004

30 maja – 3 czerwca, Biblioteka Główna Politechniki Krakowskiej, IATUL, Kraków
25 konferencja IATUL nt. Library management in changing environment (konferencja naukowych bibliotek technicznych świata zrzeszonych w stowarzyszeniu IATUL)

[dok. elekt.: CD-ROM] [SYMPONet]

[biblioteka techniczna; organizacja; zarządzanie]

20-21 maja, Biblioteka Główna Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Zakład BiłN w Olsztynie, Olsztyn

Nowoczesna biblioteka akademicka

[dok.elekt.: CD-ROM; dok. elekt.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 9] [SYMPONet]

[biblioteka akademicka; szkolnictwo wyższe]

21-22 czerwca, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Gdańsku, Gdańsk
Polityka gromadzenia i profilowania zbiorów w polskich bibliotekach medycznych

w dobie nowoczesnych technologii informatycznych: XXIII konferencja problemowa bibliotek medycznych

[dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 10]

[biblioteka medyczna; gromadzenie zbiorów; technologie informatyczne]

23-25 czerwca, Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej, Łódź

Polskie biblioteki akademickie w Unii Europejskiej

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka akademicka; działalność biblioteczna]

8-9 września, Białystok

Działalność naukowa i informacyjna bibliotek uczelnianych: VI ogólnopolska konferencja bibliotek wyższych szkół niepaństwowych

[brak dokumentacji]

[biblioteka uczelniana; wyższe szkoły niepaństwowe; działalność informacyjna; działalność naukowa]

16-18 września, Centralna Biblioteka Rolnicza, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Warszawa – Brwinów

Nowoczesne techniki informacyjne w nauce, edukacji i doradztwie dla wsi i rolnictwa

[brak dokumentacji]

[techniki informacyjne; edukacja; doradztwo; nauka]

15-17 września, Biblioteka Główna Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach, Kielce

Droga do certyfikatu ISO w instytucjach non-profit

[dok. elektr.: CD-ROM]

[instytucja non-profit; certyfikat ISO]

6-7 grudnia, Centrum NUKAT – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa

Rozwój i metodyka tworzenia katalogu centralnego

[dok. elektr.: CD-ROM]

[katalog centralny]

15 grudnia, Biblioteka Główna Politechniki Szczecińskiej, Szczecin

Nowa tożsamość bibliotekarzy na przykładzie bibliotek szczecińskich: seminarium

[opubl.] [SYMPONet]

[KABA; bibliotekarz; biblioteka naukowa]

2005

1-3 czerwca, Biblioteka Główna Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów

Tradycja i nowoczesność bibliotek akademickich

[opubl.] [SYMPONet]

[biblioteka akademicka; biblioteka elektroniczna; źródła informacji; zbiory biblioteczne]

15-17 czerwca, Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań
Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność: (konferencja międzynarodowa)

[opubl.] [dok. elektr.: CD-ROM] [dok. elektr.: Materiały Konferencyjne Biblioteka Główna PP] [SYMPONet]

[biblioteka naukowa; cywilizacja cyfrowa; globalizacja; edukacja; bibliotekarz]

23-24 czerwca, Biblioteka Główna i OINT Politechniki Wrocławskiej, Wrocław
Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru: II seminarium

[dok. elektr.: EBIB Materiały Konferencyjne nr 11]

[gromadzenie zbiorów]

7-9 września, Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Białymstoku, Białystok – Białowieża

Międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników [powiel.]

[współpraca bibliotek; biblioteka medyczna; użytkownik; potrzeby użytkownika]

21-23 września, Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin
Wzorce współpracy bibliotek naukowych w Polsce

[opubl.]

[współpraca bibliotek; biblioteka naukowa]

12-14 grudnia, Biblioteka Główna Politechniki Wrocławskiej (współorganizator), Wrocław
Internet w bibliotekach: zasoby elektroniczne: podaż i popyt: III konferencja

[Internet; zasób elektroniczny]

Statystyka konferencji 1994-2005

rok	liczba konferencji	publikacje drukowane	SYMPONet	EBIB	CD-ROM	www biblioteki
1994	5	4	4			
1995	7	5	5			
1996	9	8	7			1
1997	5	4	3			
1998	4	4	4			
1999	7	5	5			
2000	8	4	2	1		
2001	8	3	3	2		1
2002	6	3	2	2	1	
2003	7	3	3	2		
2004	10	3	4	2	4	1
2005	6	4	2	1	1	1
razem	82	50	44	10	6	4

Tabela 1. Konferencje bibliotek akademickich 1994-2005

Źródło: opracowanie własne

Organizatorzy

miejsowość	liczba konferencji	lata konferencji
Białystok	5	1994, 1996, 2001, 2004, 2005
Bydgoszcz	4	1997, 1999, 2000, 2002
Gdańsk	6	1994, 1996, 1997, 1999, 2004 (2×)
Katowice	2	1996, 1999,
Kielce	4	1996, 1997, 2003, 2004
Kraków	7	1994, 1995, 1998 (2×), 1999, 2001, 2004
Lublin	2	1997, 2000
Łódź	6	1995 (3×), 1996, 2001, 2004
Olsztyn	2	2001, 2004
Opole	1	2001
Poznań	10	1994, 1995, 1997, 1998 (2×), 2000 (2×), 2002, 2003, 2005
Rzeszów	2	1999, 2005
Słupsk	1	1996
Szczecin	4	1996, 2001, 2004, 2005
Toruń	4	1994, 1995, 2000, 2003
Warszawa	15	1995, 1996, 1999 (2×), 2000 (2×), 2001, 2002 (4×), 2003 (2×), 2004 (2×)
Wrocław	7	1996, 2000, 2001, 2003 (2×), 2005 (2×)

Tabela 2. Miasta organizatorów konferencji

Źródło: opracowanie własne

Pozostali organizatorzy

Inni organizatorzy konferencji naukowych poświęconych bibliotekom akademickim i innym naukowym oraz informacji naukowej to przede wszystkim:

- Polskie Towarzystwo Informacji Naukowej (od 1991 r. co dwa lata),
- Instytuty Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego (corocznie), także Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Warszawskiego,
- Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych (od 1996),
- ośrodki informatyczne, np. Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe (corocznie), czy Centrum Informatyczne TASK w Gdańsku (co dwa lata od 1997 r.).

Biblioteka Narodowa, naukowe biblioteki publiczne oraz Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich także są organizatorami licznych corocznych konferencji poświęconych bibliotekom publicznym i bibliotekarzom.

Dokumentowanie konferencji

- Publikacje i e-publikacje – odnotowano 50 publikacji drukowanych przez organizatorów (biblioteki lub uczelnie macierzyste) – zawierają one pełne teksty referatów. Niektóre biblioteki zamieszczają pełne referaty na swoich stronach domowych.

- Baza danych SYMPONet – baza danych SYMPONet (1980-) zawiera informacje o materiałach konferencyjnych, przedkonferencyjnych i pokonferencyjnych znajdujących się w bibliotekach polskich, a powstałych po roku 1980 (choć są także dane z lat wcześniejszych). Rejestruje następujące dane: tytuł konferencji, miejsce, daty i autorów referatów – materiały z konferencji, zjazdów, kongresów, sympozjów i inny spotkań naukowych krajowych i zagranicznych. Bazę współtworzą biblioteki politechnik i innych instytutów (obecnie 19 jednostek), a prace koordynuje Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej. Baza jest dostępna w Internecie w systemie ISIS; liczy około 35 000 rekordów. Jest to najpełniejsza dokumentacja konferencji organizowanych przez biblioteki naukowe; zawiera opisy 44 konferencji: [http://gate.Biblioteka Główna.pw.edu.pl/](http://gate.Biblioteka.Główna.pw.edu.pl/).
- Baza danych OPI – baza danych o konferencjach, targach i wystawach Ośrodka Przetwarzania Informacji (OPI) od 2001 r. Nosi ona nazwę „Konferencje, targi, wystawy: informacje o krajowych i międzynarodowych imprezach organizowanych przez krajowe jednostki naukowe i badawczo-rozwojowe” i zawiera około 2 000 opisów bibliograficznych <http://bazy.www.opi.org.pl/>. Warunkiem zamieszczenia w bazie danych jest wypełnienie przez organizatora konferencji formularza według 62 dyscyplin; konferencje bibliotek naukowych mieszczą się w dyscyplinie „bibliotekoznawstwo i informacja naukowa”.
- EBIB – czasopismo elektroniczne „Elektroniczny Bibliotekarz EBIB Materiały Konferencyjne”, zamieszcza od 2000 r. pełne teksty referatów z konferencji, odpłatnie na życzenie organizatorów: <http://EBIBoss.wroc.pl/matkonf/> (11 numerów, w tym 10 dotyczy materiałów konferencyjnych bibliotek akademickich)

Tematyka spotkań

Do ustalenia tematyki spotkań posłużyły słowa kluczowe z tytułów konferencji i seminariów ogólnopolskich oraz słowa kluczowe z bazy danych SYMPONet. Ze-stawiono je w bloki tematyczne (w nawiasie podano liczbę spotkań):

- automatyzacja 1994-2005 [12],
- biblioteka 1994-2005 [15],
- bibliotekarstwo 1994, 1996 [3],
- bibliotekarz 1996, 1998, 2000-2005 [9],
- dostęp do e-źródeł 1995-2001, 2005 [15],
- dydaktyka 1999 [2],
- informacja, usługi 1996, 1999, 2000, 2001, 2004 [13],
- katalog 1994, 1998-2000,2004 [5],
- organizacja, zarządzanie 1994, 1998-2005 [15],
- szkolnictwo 1995-1999, 2002, 2004 [11],
- użytkownik 1995, 1996, 1999, 2001-2003, 2005 [7],
- współpraca 1996,1999-2005 [7],
- zbiory 1995, 1997, 2001, 203, 2005 [9].

Wnioski

- Biblioteki formułują tematykę konferencji i seminariów według własnych potrzeb,
- biblioteki medyczne przejawiają daleko idącą współpracę w zakresie tematyki spotkań konferencyjnych,
- interesujące są pomysły na cykliczne konferencje tematyczne dla bibliotek,
- potrzebna jest koordynacja tematów konferencji oraz wcześniejsza zapowiedź terminu, zarówno w poczcie nadsyłanej do dyrektorów bibliotek jak i w aktualnościach EBIB-u,
- dobrze byłoby, gdyby każda konferencja była referowana w bazie danych OPI oraz w SYMPONet i EBIB-ie,
- propozycje odnośnie SYMPONetu:
 - zwiększenie liczby bibliotek współpracujących w tworzeniu tej bazy danych,
 - wprowadzenie tytułów i abstraktów referatów do obecnej bazy danych,
 - katalogowanie – do tytułów artykułów włącznie – w zintegrowanym systemie bibliotecznym użytkowanym przez bibliotekę współpracującą i połączenie wspólnym portalem wyszukiwawczym.

Na konferencji w Poznaniu (15-17 czerwca 2005 r.) dyskutowano m.in. nad współpracą międzybiblioteczną. Zdaniem Marii Burchard biblioteki mogą mówić o nowej tradycji kooperacji przy budowie Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych oraz Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT, natomiast zdaniem prof. Mirosława Górnego stopień współpracy bibliotek jest „dosyć słaby”, „ale być może w tej chwili będzie dużo łatwiej tę kooperację rozwijać, np. w zakresie bibliotek cyfrowych”¹.

¹ *Dyskusja, [w:] Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji: działania i codzienność: materiały konferencyjne (Poznań, 15-17 czerwca 2005)*, red. H. Ganińska, t. 2, Poznań 2005, s. 100.

Anna Grygorowicz
Elżbieta Kraszewska

Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Gdańsku

24 LATA WSPÓŁPRACY POLSKICH BIBLIOTEK MEDYCZNYCH – OSIĄGNIĘCIA I WYZWANIA

Wstęp

Naukowe biblioteki medyczne służą edukacji i wspierają procesy badawcze oraz zapewniają użytkownikom dostęp do informacji o krajowych i światowych osiągnięciach naukowych. Do ich zadań należy zwłaszcza gromadzenie, opracowywanie, udostępnianie zbiorów oraz ich przechowywanie i ochrona dla pożytku przyszłych pokoleń a także prowadzenie działalności informacyjno-bibliograficznej. Umiejętnie i w pełni wykorzystują one do tego celu istniejące i pojawiające się możliwości związane z rozwojem środowiska cyfrowego i kształtowaniem się społeczeństwa informacyjnego. Misją bibliotek jest również pomoc w rozwijaniu umiejętności samokształcenia użytkowników i dbałość o ich ogólny rozwój kulturalny¹.

Biblioteki medyczne ze względu na profil gromadzonych zbiorów obejmują szeroko rozumianą medycynę i nauki pokrewne oraz wyjątkowego użytkownika, jakim jest zarówno lekarz, jak i pacjent, były i są świadome wyjątkowej wagi swojej misji i stale doskonaliły się w jej wypełnianiu. Upowszechnianie wiedzy przez tego typu biblioteki to służba środowisku naukowemu i rzeszy lekarzy-praktyków, a zatem – choremu i cierpiącemu człowiekowi.

Funkcjonowanie każdej biblioteki uzależnione jest od polityki kulturalno-oświatowej i edukacyjnej państwa oraz otoczenia prawnego określającego ramy działania, środków finansowych, a ponadto od potencjału intelektualnego oraz organizacyjnego pracujących tam bibliotekarzy, ich dynamizmu i kompetencji zawodowych. Nie do przecenienia jest rola, jaką odgrywają ludzie i ich umiejętności wykorzystania istniejących uwarunkowań w tworzeniu biblioteki zasobnej, nowoczesnej, przyjaznej użytkownikowi i otwartej na potrzeby społeczności, czyli biblioteki sukcesu. Nie tylko biblioteki działającej dla społeczności lokalnej czy regionalnej, ale także tej gotowej do szerokiej współpracy.

Czy biblioteka, a szczególnie biblioteka medyczna, może w pełni spełniać swoją misję działając w pojedynkę i w izolacji? Wydaje się, że w dzisiejszych czasach nie jest to możliwe bez ścisłej współpracy z innymi, tym bardziej, że wszyscy powiązani

¹ *Misja Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Gdańsku*, Akademia Medyczna w Gdańsku 2004, <http://biblioteka.amg.gda.pl/index.php?action=strona&id=8>, dostęp 19.09.2005 r.

jesteśmy wirtualną siecią, która tę współpracę ułatwia wprost do niej zachęca. Jako bibliotekarze wywodzący się z naukowej biblioteki medycznej, doceniający w codziennej pracy korzyści płynące z bliskiego współdziałania polskich księżnic o tym profilu pragniemy przedstawić efekty wypracowanego przez lata modelu współpracy.

Współpraca polskich bibliotek medycznych na przestrzeni lat.

Krótki rys historyczny

Tradycja współpracy bibliotek medycznych w Polsce sięga lat powojennych², kiedy to ruszyła Główna Biblioteka Lekarska (GBL) oraz biblioteki o charakterze naukowym w ramach akademii lekarskich i instytutów badawczych, a także biblioteki innych placówek resortu zdrowia. Początkowo wspomniane biblioteki wymieniały informacje o swoich zbiorach, co ułatwiało wypożyczenia międzybiblioteczne i rozsyłały wydawnictwa w ramach resortowego egzemplarza obowiązkowego³. Kolejnymi krokami naprzód była publikacja wykazów tytułów prenumerowanych czasopism zagranicznych oraz współtworzenie drukowanych katalogów czasopism⁴. Mielśmy też branżowe czasopismo – „Biuletyn Głównej Biblioteki Lekarskiej”; jego ostatni numer ukazał się niestety w 2002 r.

Wyraźny rozwój współpracy rozpoczął się w grudniu 1981 r., kiedy to w Gdańsku na pierwszej konferencji podjęto decyzję, iż dyrektorzy bibliotek akademii medycznych i GBL powinni spotykać się co roku. Spotkania te miały służyć wymianie doświadczeń, rozwiązywaniu bieżących problemów, analizie potrzeb i podejmowaniu wspólnych działań usprawniających działanie bibliotek i wypełnianie ich zadań⁵. Dwa tygodnie temu zakończyła się zorganizowana przez Bibliotekę Główną Akademii Medycznej w Białymstoku XXIV Konferencja Problemowa Bibliotek Medycznych, której tematem była międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników. Patrząc z perspektywy czasu chcemy jedynie podkreślić, że konferencje problemowe przynosiły i przynoszą konkretne korzyści; że były i są drogowskazami dalszych działań⁶. Integrowały przy tym nasze środowisko i pozwalały nawiązywać i podtrzymywać kontakty i przyjaźnie ułatwiające codzienną pracę i kooperację.

² Szczegółowo i obszernie o współpracy polskich bibliotek medycznych pisały: A. Piotrowicz, E. Grządzielewska i B. Torlińska, a także E. Busse-Turczyńska i R. Birska w referatach przygotowanych na konferencję „Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników” w Bibliotece Głównej Politechniki Warszawskiej we wrześniu 2002 r.

³ A. Piotrowicz E., Grządzielewska, B. Torlińska, *Współpraca akademickich bibliotek medycznych w zakresie obsługi użytkowników*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*, Warszawa, 23-24 września 2002 r., Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2002, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/referaty/Apiotrowicz-Egrzadziewska-Btorlinska>, dostęp 19.09.2005 r.

⁴ Tamże.

⁵ E. Busse-Turczyńska, R. Birska, *Misja biblioteki naukowej a współpraca sieci bibliotek medycznych*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*, Warszawa, 23-24 września 2002 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2002, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/referaty/Rbirska-Ebusse-Tuczynska.pdf>, dostęp 19.09.2005 r.

⁶ De Laval J., *20 lat współpracy bibliotek medycznych: refleksje jubileuszowe*, „Biuletyn GBL” 2001, nr 365, s. 3.

Przez lata wspólne działania polskich bibliotek medycznych objęły niemal wszystkie obszary naszej codziennej działalności stosownie do potrzeb i możliwości chwili. Objęły m.in.: dydaktykę biblioteczną, gromadzenie zbiorów, prenumeratę czasopism, wypożyczenia międzybiblioteczne, automatyzację procesów bibliotecznych, komputeryzację usług informacji naukowej, szkolenia tematyczne, bibliografię publikacji pracowników naukowych macierzystych jednostek, wspólne katalogi czasopism czy też dziedzinę opracowania rzeczowego zbiorów w języku haseł przedmiotowych Medical Subject Headings (MeSH). W naszym referacie przedstawiamy najważniejsze efekty tej wieloletniej współpracy, to znaczy:

- CKCZ – Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych w Polskich Bibliotekach Medycznych,
- Doc@med – system elektronicznego dostarczania dokumentów medycznych,
- Expertus® – ujednoczony program do tworzenia bibliografii publikacji pracowników naukowych,
- MeSH – elektroniczną kartotekę haseł przedmiotowych MeSH (wersję polsko-angielską).

Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych w Polskich Bibliotekach Medycznych (CKCZ)

Podczas dorocznych konferencji problemowych wielokrotnie zgłaszano potrzebę stworzenia centralnego katalogu czasopism zagranicznych prenumerowanych przez polskie biblioteki medyczne, gdyż podstawowym źródłem najnowszej informacji w medycynie jest czasopismo. Pierwsze prace nad stworzeniem bazy takich czasopism podjęła Główna Biblioteka Lekarska. Wydawane przez nią – jako koordynatora prenumeraty zagranicznej – w latach 1977-1992 drukowane spisy tytułów czasopism importowanych ze względu na swój ogólny charakter nie spełniały oczekiwań bibliotek.

Początki zautomatyzowanego katalogu sięgają roku 1990, kiedy to Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu przy wsparciu finansowym GBL rozpoczęła tworzenie nowej bazy centralnej. Zgodnie z przyjętą koncepcją znalazły się w niej szczegółowe informacje o zasobach czasopism zagranicznych znajdujących się w poszczególnych bibliotekach (już posiadane i systematycznie aktualizowane, do poziomu zeszytu)⁷. W obecnym kształcie Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych w Polskich Bibliotekach Medycznych, utworzony w oprogramowaniu PROLIB firmy Max Elektronik, jest dostępny on-line ze strony domowej Głównej Biblioteki Lekarskiej (<http://www.gbl.waw.pl>) w zakładkach *katalogi* i *bazy danych*. GBL zarządza nim i sprawuje nadzór merytoryczny. Przy tworzeniu katalogu współpracuje 57 bibliotek:

- uczelni medycznych,
- Głównej Biblioteki Lekarskiej i jej 16 oddziałów terenowych,

⁷ E. Pigoń, *Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych w polskich bibliotekach medycznych 1993-1998*, „Biuletyn GBL” 1999 nr 361, s. 46.

- instytutów resortu zdrowia i Polskiej Akademii Nauk,
- oraz innych ośrodków posiadających w swoich zbiorach czasopisma biomedyczne.

Każda biblioteka współtworzy go na bieżąco, w trybie on-line, wprowadzając za pośrednictwem odpowiedniego formularza dane o zasobach prenumerowanych czasopism na poziomie zeszytu. Biblioteki bez dostępu do Internetu nadsyłają informacje do GBL, która umieszcza je w systemie.

Baza zawiera informacje o 4 552 tytułach czasopism i 1 324 suplementach. Zasięg chronologiczny jest zróżnicowany – najbardziej kompletne informacje dotyczą lat 1990-2005. Najwcześniejsze dane dostępne w CKCZ pochodzą z roku 1951 i zostały wprowadzone przez Bibliotekę Główną Akademii Medycznej w Gdańsku.

Ryc. 1. Strona główna CKCZ

Źródło: http://195.187.98.4/cgi-bin/wspd.cgi.sh/WService=wsbroker2/wc_opac.w

Katalog można przeszukiwać według:

- tytułu czasopisma,
- hasła przedmiotowego,
- słowa z tytułu,
- ISSN-u⁸.

⁸ Informacje o katalogu, Główna Biblioteka Lekarska, 2005, <http://195.187.98.4/cgi-bin/wspd.cgi.sh/Wservice=wsbroker2/wc-info.p>, dostęp 19.09.2005 r.

<p>Lista zeszytów</p> <p>Biblioteki:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. G 2. GBL 3. IG 4. IH 	 <p>Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych</p> <p>CKCZ</p> <p>AIDS ISSN 0269-9370 AIDS</p> <p><i>1. Kraj: BGR 2. Język: ang.</i></p> <p><i>Biblioteka Główna Akademii Medycznej (G)</i> 80-952 Gdańsk, ul. Dębinki 1, skr. pocz. 645 tel(0-58)349-10-45; fax: 349-11-42; e-mail: miedzybibl@amg.gda.pl</p>																														
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>rok</th> <th>tom</th> <th>zeszyty</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1996</td> <td>10</td> <td>1-3</td> </tr> <tr> <td>1998</td> <td>12</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>1999</td> <td>13</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2000</td> <td>14</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2001</td> <td>15</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2002</td> <td>16</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2003</td> <td>17</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2004</td> <td>18</td> <td>1-18</td> </tr> <tr> <td>2005</td> <td>19</td> <td>1-10</td> </tr> </tbody> </table>	rok	tom	zeszyty	1996	10	1-3	1998	12	1-18	1999	13	1-18	2000	14	1-18	2001	15	1-18	2002	16	1-18	2003	17	1-18	2004	18	1-18	2005	19	1-10
rok	tom	zeszyty																													
1996	10	1-3																													
1998	12	1-18																													
1999	13	1-18																													
2000	14	1-18																													
2001	15	1-18																													
2002	16	1-18																													
2003	17	1-18																													
2004	18	1-18																													
2005	19	1-10																													

Ryc. 2. Zasoby czasopisma „AIDS” w Bibliotece Głównej AMG (G) wraz z wykazem 3 pozostałych bibliotek posiadających ten tytuł w swoich zbiorach

Źródło: http://195.187.98.4/cgi-bin/wspd_cgi.sh/WService=wsbroker2/wc_opac.w

CKCZ jest doskonałym źródłem informacji dla indywidualnego użytkownika, zawiera bowiem dane o:

- zasobach poszczególnych tytułów czasopism w bibliotekach współtworzących katalog,
- lokalizacji poszukiwanego wydawnictwa ciągłego na poziomie zeszytu,
- danych teleadresowych bibliotek,
- skrótach tytułów czasopism,
- kraju wydania i języku publikacji.

Jest to także jedno z podstawowych narzędzi pracy bibliotekarza medycznego, zwłaszcza tego działającego w obszarze czasopism, informacji naukowej, a przede wszystkim w wypożyczalni międzybibliotecznej.

System elektronicznego dostarczania dokumentów medycznych doc@med

Dynamiczny rozwój nauk biomedycznych sprawia, że dominującym nośnikiem najnowszej informacji naukowej w tej dziedzinie jest – jak już wcześniej wspomniano – czasopismo. Biblioteki ze względu na ograniczone środki finansowe zmuszone są prenumerować w wersji drukowanej tylko najbardziej potrzebne w danym środowisku tytuły. Stąd też wypożyczenia międzybiblioteczne, umożliwiające dotarcie do poszukiwanej literatury spoza macierzystych zbiorów w jak najkrótszym czasie, są tak ważne. Na tym polu biblioteki medyczne mogą się pochwalić pierwszym

w Polsce systemem elektronicznego dostarczania dokumentów medycznych doc@med (<http://www.docmed.pl>). Jego założeniem jest dostarczanie kopii zamówionych artykułów z czasopism zagranicznych i polskich w postaci plików w formacie PDF⁹. Pliki te, przygotowane jako skany z drukowanej wersji czasopism, przesyłane są na konto poczty elektronicznej zamawiającego w czasie nieprzekraczającym 48 godzin (poza dniami wolnymi od pracy). Jak jednak pokazuje praktyka, zamówienia wykonywane są znacznie szybciej. Średni czas ich realizacji wynosi 4,5 godziny, a nierzadko trwa nawet do 30 minut.

Informacje o systemie doc@med

O systemie Czasopisma Instrukcja Rejestracja Logowanie

System doc@med jest polskim systemem elektronicznego dostarczania dokumentów medycznych w formie kopii artykułów z czasopism polskich i zagranicznych, które znajdują się w wersji drukowanej w zbiorach polskich bibliotek. Nadzorowany jest przez Bibliotekę Główną Akademii Medycznej w Poznaniu, na której serwerze został zlokalizowany.

System przeznaczony jest dla bibliotek i ośrodków informacji naukowej instytucji publicznych zainteresowanych piśmiennictwem medycznym.

System powstał w Poznaniu w oparciu o narzędzia informatyczne stworzone przez firmę Pi.com Piotr Krzyżaniak, które pozwalają na rejestrację zamówień, sprawdzanie danych katalogowych, kierowanie zamówień do właściwych bibliotek i statystykę wykonanych usług. Umożliwia to funkcjonowanie systemu bez konieczności posiadania specjalistycznych programów przez użytkowników.

System oparty jest na danych o zasobach czasopism znajdujących się w następujących bibliotekach:

- Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Białymstoku
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Gdańsku
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Lublinie
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Warszawie
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej we Wrocławiu
- Biblioteka Główna Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego w Łodzi

i aktualnie zawiera 4010 tytułów czasopism (w tym: zagranicznych 3216 i polskich 794) o tematyce biomedycznej.

Ryc. 3. Strona informacyjna systemu doc@med
Źródło: <http://www.docmed.pl>

Biblioteka Główna Akademii Medycznej w Poznaniu współpracując z firmą informatyczną zaprojektowała system doc@med i przygotowała go do wdrożenia. Po przedstawieniu projektu na XX Konferencji Problemowej Bibliotek Medycznych w Szczecinie i Międzyzdrojach w czerwcu 2001 r. i ustaleniu zasad współpracy już dwa miesiące później, po wstępnych testach, rozpoczęto się jego eksploatację. System oparty jest na danych o zasobach czasopism biomedycznych w wersji drukowanej, znajdujących się w bibliotekach, które pracują w systemie. Zawiera on

⁹ Piotrowicz A., *System elektronicznej dystrybucji kopii dokumentów doc@med*, [w:] *Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby: materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Bydgoszcz-Kłonowo, 15-17 V 2002*, red. L. Derfert-Wolf, Bydgoszcz 2002, s. 211.

informacje o 4 010 tytułach, w tym 3 216 zagranicznych i 794 polskich, zlokalizowanych w 8 bibliotekach uczelni medycznych. W każdej chwili do systemu mogą przystąpić kolejne biblioteki pod warunkiem, że mają dostęp do Internetu, skaner sieciowy oraz udostępnią w postaci elektronicznej dane o swoich zasobach wydawnictw ciągłych.

Doc@med dostępny jest poprzez „przyjazny” użytkownikowi interfejs umożliwiający rejestrację zamówień, sprawdzanie danych katalogowych wydawnictw ciągłych, kierowanie zamówień do właściwych bibliotek i statystykę wykonanych usług. Użytkownik nie musi korzystać z dodatkowego oprogramowania.

System doc@med jest doskonałym przykładem umiejętnego wykorzystania przez bibliotekarzy możliwości, które stwarza rozwój technologii informatycznych. Ze względu na swoje zalety zyskał pełną aprobatę zarówno użytkowników, jak i środowiska bibliotekarzy medycznych i śmiało może konkurować z systemami zagranicznymi tego typu.

Ujednoczony program do tworzenia bibliografii publikacji pracowników naukowych Expertus®

Ogromnym ułatwieniem w dokumentowaniu dorobku naukowego pracowników różnego typu instytucji naukowych jest program komputerowy EXPERTUS® firmy Splendor® Systemy Informacyjne. Oprogramowanie to powstało w 1994 r. z inspiracji Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Poznaniu. Na przestrzeni lat, dzięki stałej współpracy autorów programu z bibliotekarzami, nastąpiła jego rozbudowa. Wprowadzono szereg modyfikacji i ulepszeń dostosowujących system do zmieniających się wymagań.

Bibliografia Publikacji Pracowników Akademii Medycznej w Gdańsku

Baza tworzona przez Bibliotekę Główną i Bibliotekę Wydziału Farmacji AM w Gdańsku. [Więcej informacji o bazie](#)
© Biblioteka Główna i Biblioteka Wydziału Farmaceutycznego AM, Gdańsk | [Instrukcja](#)
System Expertus © SPLENDOR, Poznań
Skróty nazw: jednostek organizacyjnych | wydziałów | typów publikacji | języków

Uwaga: W polu Tytuł pracy - słowa', 'Źródło - słowa', 'abstrakt - słowa' oraz w polu Długość słowa opisu' można wpisać kilka wyrazów lub początków wyrazów obok siebie [przykład](#)
(o tym, czy słowa trzeba kończyć kropką, decyduje parametr Sposób wyszukiwania u dołu strony). W pozostałych polach można wybrać termin z indeksu [przykład](#)

Autor
Jednostka organizacyjna - kod
Typ publikacji - kod

Łączenie warunków: łożczyń

Wybór lat (brak wyboru - wszystkie lata)
 2005 2004 2003 2002 2001 2000 1999 1998 1997 1996 1995 1994 1993

Tylko prace z: czasopism objętych Listą Filadelfijską - Impact Factor Pomiń streszczenia
 punktowane przez KBN; Index Copernicus
 Tylko prace dostępne w Internecie Tylko prace z dostępnym abstraktem

Format: Szeregowanie: od najnowszego

Sposób wyszukiwania: (traktuj wpisany termin jako początek poszukiwanego)

[Analiza bibliometryczna](#)
[Ranking pracowników, wydziałów i jednostek](#)
[Zgłaszanie nowych prac](#)

Ryc. 4. Strona główna bazy Bibliografia Publikacji Pracowników Akademii Medycznej w Gdańsku w systemie EXPERTUS®

Źródło: <http://medline.amg.gda.pl/splendor/expertus/>

W aktualnej wersji EXPERTUS® umożliwia:

- rejestrację danych bibliograficznych,
- udostępnianie tworzonej bazy w Internecie,
- dołączanie:
 - abstraktów dokumentowanych prac oraz linków do ich pełnych tekstów,
 - haseł przedmiotowych w języku polskim i angielskim,
 - wykazów baz indeksujących poszczególne publikacje,
- sporządzanie – w odniesieniu do dowolnych przedziałów czasowych – pełnej analizy bibliometrycznej oraz rankingów autorów, jednostek organizacyjnych i wydziałów oraz udostępnianie ich lokalnie lub on-line,
- eksport danych do systemu Ankieta Jednostki OPI,
- sporządzanie wykazów prac według wskaźników wartościujących Impact Factor Index Copernicus oraz punktacji KBN,
- sporządzanie zestawień tematycznych według autora lub jednostki organizacyjnej,
- różnego typu wydruki, w tym wydruk całego rocznika bibliografii,
- publikację bazy bibliograficznej na CD-ROM niezależnie od wersji drukowanej.

Bazy bibliograficzne tworzone w tym oprogramowaniu dają szereg możliwości wyszukiwawczych, m.in. według nazwiska autora, jednostki organizacyjnej uczelni, typu i roku publikacji. EXPERTUS® zawiera również moduły umożliwiające nadsyłanie drogą elektroniczną informacji o publikacjach niezarejestrowanych w bazie oraz zgłaszania materiału bibliograficznego na dyskietkach. Program jest systemem w pełni dostosowanym do zaleceń Ministerstwa Nauki i Informatyzacji. Opracowywana przy jego pomocy bibliografia jest źródłem danych do corocznych sprawozdań z działalności naukowej zarówno poszczególnych jednostek uczelnianych, jak i pracowników naukowych, a także do czteroletniej oceny parametrycznej uczelni. Konwersja danych z bazy do znormalizowanych tabel odbywa się bowiem automatycznie.

Ze względu na swoją wszechstronność system wykorzystywany jest nie tylko przez 10 z 11 uczelni medycznych w Polsce, ale też przez instytuty branżowe, biblioteki wyższych szkół technicznych, uniwersytetów i akademii o różnym profilu. Zalety oprogramowania EXPERTUS® zdecydowały o przeniesieniu do tego systemu w 2001 r. podstawowego źródła informacji o polskiej literaturze medycznej, a mianowicie bazy „Polska Bibliografia Lekarska” tworzonej przez GBL. Należy podkreślić stałą i harmonijną współpracę autorów oprogramowania z bibliotekarzami. Dzięki niej program wspólnie spełnia potrzeby i oczekiwania środowiska.

Elektroniczna kartoteka haseł przedmiotowych Medical Subject Headings (MeSH) w polsko-angielskiej wersji językowej

Medical Subject Headings (MeSH) jest rozpowszechnionym na świecie uniwersalnym językiem haseł przedmiotowych z dziedziny medycyny i nauk pokrewnych, rozwijanym od dziesiątków lat w Stanach Zjednoczonych przez National Library of Medicine. W oparciu o ten język tworzy się podstawową medyczną bazę bibliograficzną Medline. Słownik tego języka występuje również w postaci elektronicznej kartoteki haseł wzorcowych służącej do indeksowania i wyszukiwania literatury w bazach,

katalogach i innych źródłach informacji medycznej, a pozwalającej na polepszenie komunikacji naukowej. Kartoteka ma już szereg wersji językowych, m.in. francuską, fińską, hiszpańską, portugalską, niemiecką i włoską.

Od początków lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia w Głównej Bibliotece Lekarskiej prowadzono intensywne prace nad stworzeniem i aktualizacją polsko-angielskiej wersji MeSH w wydaniu drukowanym (jako „Tęzaurus Medyczny”). Informatyzacja oraz wdrożenie zintegrowanych systemów bibliotecznych skłoniły biblioteki do utworzenia elektronicznej wersji kartoteki MeSH w języku polskim¹⁰. Prace nad nią rozpoczęły biblioteki Akademii Medycznej w Poznaniu i Łodzi oraz Biblioteka Medyczna Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, bo to one najwcześniej wprowadziły systemy HORIZON i VTLS. Ze względu na różne sposoby wdrażania przez te biblioteki kartoteki MeSH, a także postępującą informatyzację pozostałych bibliotek medycznych, należało zintegrować działania oraz ustalić wspólne wyobrażenie i ramy organizacyjne przedsięwzięcia, czyli ujednoczenia słownika MeSH kontrolowanego kartoteką haseł wzorcowych.

W 2001 r. GBL i biblioteki polskich uczelni medycznych podpisały porozumienie zakładające współtworzenie i udostępnianie on-line kartoteki haseł wzorcowych MeSH. W tym samym roku w Bibliotece AM w Poznaniu powstało oryginalne oprogramowanie do kartoteki posadowionej na niezależnej platformie informatycznej dostępnej z serwera poznańskiej Akademii Medycznej. Umożliwia ono bibliotekom import rekordów do baz katalogowych niezależnie od posiadanych systemów. Dzięki zaletom tego oprogramowania biblioteki mogą współtworzyć kartotekę w trybie on-line oraz implementować rekordy z bazy do swoich katalogów.

W chwili obecnej baza „Kartoteka haseł przedmiotowych MeSH 2005 – wersja polsko-angielska” zawiera 21 822 polskie deskryptory główne, 483 972 deskryptory rozwinięte, a ponadto 50 990 odsyłaczy. Do przetłumaczenia pozostało jeszcze 1175 haseł głównych (dane z 16 września 2005). Kartoteka dostępna jest ze strony internetowej Biblioteki Głównej AM w Poznaniu, a korzystanie z niej wymaga autoryzacji.

Zgodnie z porozumieniem z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem NUKAT język MeSH znajdzie się tam obok języka KABA i języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej.

Od 2001 r. BM CM UJ organizuje co roku warsztaty metodologiczne służące wypracowaniu jednolitych procedur realizacji kartoteki. Biorą w nich udział bibliotekarze odpowiedzialni za tworzenie opisów rzeczowych literatury medycznej. Do finału zbliża się projekt powołania Konsorcjum MeSH-PL. Ma ono służyć dalszemu opracowywaniu, administrowaniu i użytkowaniu systemu elektronicznej kartoteki haseł wzorcowych w wersji polsko-angielskiej. Konsorcjum to stanie się zapewne także podstawą innych wspólnych, korzystnych dla bibliotek medycznych inicjatyw.

¹⁰ Uryga A., *Organizacja wielośrodkowego i wielodyscyplinarnego projektu bibliotek medycznych: efekty ekspertyz na opracowanie i wdrożenie elektronicznej kartoteki haseł wzorcowych w oparciu o MeSH w wersji polsko-angielskiej*, [w:] *Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce potencjał, możliwości, potrzeby: materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich, Bydgoszcz-Klonowo, 15-17 V 2002*. red. L. Derfert-Wolf, Bydgoszcz 2002, s. 201.

Medical Subject Headings 2005

Anorexia

Format: US MARC - "wersja NUCat"

Hasło główne	Anorexia
Hasło polskie	Jadłowstręt
Nr drzewa	C23.000.821.100 F03.375.050
Definicja	Clinical manifestation consisting of a psychopathological lack or loss of appetite accompanied by an aversion to food and the inability to eat.
Odsyłacz ukryty:	Anorexias
Odsyłacz polski:	Anoreksja Brak łaknienia
Zobacz też:	Anorexia Nervosa
Terminologia łacińska:	Anorexia
Używane określenia:	blood; cerebrospinal fluid; chemically induced; classification; complications; diet therapy; diagnosis; drug therapy; economics; ethnology; embryology; enzymology; epidemiology; etiology; genetics; history; immunology; metabolism; microbiology; mortality; nursing; pathology; prevention & control; psychopathology; parasitology; psychology; radiography; rehabilitation; radionuclide imaging; radiotherapy; surgery; therapy; urine; ultrasonography; veterinary; virology;
Nr MeSH:	D000855 Dopisz (modyfikuj) hasło polskie i odsyłacze.

Przeszukaj katalogi biblioteczne wg tego hasła
Tutaj przejdziesz do strony wyszukiwawczej.

Ryc. 5. Rekord wzorcowy dla hasła *Anorexia* z terminem polskim *Jadłowstręt* w „Kartotece hasel przedmiotowych MeSH 2005 – wersja polsko-angielska”

Źródło: <http://www.mesh.pl/>

Nowe wyzwania

Powyżej przedstawiono tylko najważniejsze przykłady owocnej, trwającej 24 lata, współpracy bibliotek medycznych. Świadczą one o tym, że warto działać razem. Nowe czasy stawiają przed bibliotekami medycznymi nowe wyzwania, ale także nowe możliwości. Już teraz widzimy, że w najbliższej przyszłości nie zabraknie obszarów wspólnego działania. Oto niektóre z nich:

- wdrożenie Konsorcjum MeSH-PL i rozszerzenie jego zakresu działania m.in. o wspólną politykę zakupów elektronicznych źródeł i narzędzi informacyjnych,
- opracowanie i wdrożenie nowych standardów usług dla użytkownika,
- standaryzacja procesów edukacji różnych grup użytkowników,
- wznowienie czasopisma środowiskowego,
- tworzenie wspólnych składnic prac powstających w uczelniach medycznych,
- scalenie baz bibliograficznych tworzonych w poszczególnych bibliotekach,
- strategia gromadzenia wydawnictw zwartych i ciągłych,
- powołanie stowarzyszenia na rzecz rozwoju informacji medycznej,
- wprowadzenie systemów zarządzania jakością,
- wykorzystanie funduszy ze środków unijnych,
- współpraca międzynarodowa.

Zakończenie

W czym zatem należy widzieć źródło sukcesu współpracy polskich bibliotek medycznych? Wydaje się, że wpływ na to miały przede wszystkim:

- ukształtowana przez lata i podtrzymywana tradycja wspólnych działań podjętych w czasach trudnych przez mądrych dyrektorów-liderów książnic zmierzających do jak najlepszego wypełniania misji biblioteki medycznej,
- biblioteka dominująca, w naszym przypadku Biblioteka AM w Poznaniu, podejmująca nowe inicjatywy i umiejąca skupić wokół nich pozostałe placówki,
- dobrze wykształceni, wszechstronni, chętnie podejmujący kolejne wyzwania ludzie, bibliotekarze pełni pasji i umiłowania zawodu, wrażliwi na użytkowników i ich zmieniające się potrzeby, potrafiący umiejętnie wykorzystać nowe możliwości, które niesie postęp cywilizacyjny,
- świadomość pracy w sferze nauki bezpośrednio związanej ze zdrowiem i życiem człowieka oraz wynikające z tego poczucie odpowiedzialności,
- stosunkowo nieliczne grono bibliotekarzy medycznych pozwalające zawrzeć znajomości i przyjaźnie ułatwiające codzienną pracę – my po prostu się lubimy,
- doświadczenie.

Najlepszą zachętą do kontynuacji współpracy są jej widoczne efekty, bowiem sukces rodzi sukces!

Bibliografia

1. Busse-Turczyńska E., Birska R., *Misja biblioteki naukowej a współpraca sieci bibliotek medycznych*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*, Warszawa, 23-24 września 2002, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych], 2002. http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/referaty/RBirska_EBusse-Turczyńska.pdf, dostęp 19.09.2005 r.
2. De Laval J., *20 lat współpracy bibliotek medycznych: refleksje jubileuszowe*, „Biuletyn GBL” 2001 nr 365, s. 3-12.
3. *Informacje o katalogu*, Główna Biblioteka Lekarska 2005, http://195.187.98.4/cgi-bin/wspd_cgi.sh/WService=wsbroker2/wc_info.p, dostęp 19.09.2005 r.
4. *Misja Biblioteki Głównej Akademii Medycznej w Gdańsku*. Gdańsk: Akademia Medyczna, 2004, <http://biblioteka.amg.gda.pl/index.php?action=strona&id=8>, dostęp 19.09.2005 r.
5. Pigoń E., *Centralny Katalog Czasopism Zagranicznych w polskich bibliotekach medycznych 1993-1998*, „Biuletyn GBL” 1999, nr 361, s. 46-56.
6. Piotrowicz A., *System elektronicznej dystrybucji kopii dokumentów doc @med*, [w:] *Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby: materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich*, Bydgoszcz-Klonowo, 15-17 V 2002, red. L. Derfert-Wolf, Bydgoszcz 2002, s. 211-220.

7. Piotrowicz E., Grządzielewska E., Torlińska B., *Współpraca akademickich bibliotek medycznych w zakresie obsługi użytkowników*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*, Warszawa, 23-24 września 2002 r. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, K[omisja] W[ydawnictw] E[lektronicznych] 2002, http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/referaty/APiotrowicz_EGrzadzielewska_BTorlinska.pdf, dostęp 19.09.2005 r.
8. Uryga A., *Organizacja wielośrodkowego i wielodyscyplinarnego projektu bibliotek medycznych: efekty ekspertyz na opracowanie i wdrożenie elektronicznej kartoteki haseł wzorcowych w oparciu o MeSH w wersji polsko-angielskiej*, [w:] *Udział bibliotek akademickich w kształtowaniu społeczeństwa informacyjnego w Polsce – potencjał, możliwości, potrzeby: materiały z konferencji naukowej z okazji 50-lecia Akademii Techniczno-Rolniczej im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich*, Bydgoszcz-Klonowo, 15-17 V 2002. red. L. Derfert-Wolf, Bydgoszcz 2002, s. 201-210.

Dagmara Budek

Biblioteka Główna Pomorskiej Akademii Medycznej w Szczecinie

**KALENDARIUM KONFERENCJI PROBLEMOWYCH
BIBLIOTEK MEDYCZNYCH**

1981-2005

6 czerwca 1981, Akademia Medyczna, Gdańsk

Wymiana informacji o posiadanych zbiorach

Prowadziła mgr Józefa de Laval

23-24 września 1982, Akademia Medyczna, Białystok

Wypożyczenia międzybiblioteczne

Prowadziła mgr Krystyna Sarosiek

15-16 września 1983, Akademia Medyczna, Łódź

Biblioteki zakładowe w systemie biblioteczno-informacyjnym wyższych uczelni medycznych

Prowadziła mgr Jadwiga Piotrowska

20-21 września 1984, Akademia Medyczna, Wrocław

Bibliografia i informacja naukowa w medycynie

Prowadził dr Leszek Barg

5-7 grudnia 1985, Akademia Medyczna, Poznań

Problemy naukowej informacji medycznej. Międzynarodowe sympozjum z okazji dziesięciolecia systemu MEDINFORM

Prowadził mgr Bolesław Howorka

25-26 września 1986, Akademia Medyczna, Lublin

Biblioteka centralna i biblioteki współpracujące w dziedzinie medycyny. Szkolenie studentów w bibliotekach medycznych w Polsce

Prowadziła mgr inż. Leokadia Patyra

23-25 września 1987, Akademia Medyczna, Kraków

Problemy zaopatrywania bibliotek w czasopisma oraz zagadnienia czytelnictwa czasopism medycznych

Prowadził mgr Władysław Szot

16-17 czerwca 1988, Pomorska Akademia Medyczna, Szczecin
Automatyzacja bibliotek oraz wybrane zagadnienia gromadzenia zbiorów
Prowadziła mgr Weronika Nieznanowska

22-23 czerwca 1989, Śląska Akademia Medyczna, Katowice
Specjalizacja zbiorów w naukowych bibliotekach medycznych
Prowadził dr Alfred Puzio

27-28 września 1990, Akademia Medyczna, Bydgoszcz
Prenumerata czasopism i automatyzacja procesów bibliotecznych
Prowadził dr Eugeniusz Janowicz

21-22 czerwca 1991, Akademia Medyczna, Warszawa
Współpraca bibliotek medycznych w zakresie udostępniania zbiorów i informacji naukowej
Prowadziła dr Irena Komasa

10-11 września 1992, Wojskowa Akademia Medyczna, Łódź
Analiza doświadczeń bibliotek ze współpracy z firmami pośredniczącymi w prenumeracie czasopism zagranicznych
Prowadził płk. lek. Krzysztof Walczewski

23-25 czerwca 1993, Akademia Medyczna, Gdańsk
Działalność naukowa bibliotek medycznych. Komputeryzacja procesów biblioteczno-informacyjnych w bibliotekach medycznych
Prowadziła mgr Józefa de Laval

20-22 czerwca 1994, Akademia Medyczna, Białystok
Polska bibliografia medyczna – tradycje, współczesność i przyszłość
Prowadziła mgr Krystyna Sarosiek

7-9 czerwca 1995, Akademia Medyczna, Łódź
Udostępnianie zbiorów bibliotecznych i bibliografie medyczne
Prowadził dr Ryszard Żmuda

26-28 maja 1997, Akademia Medyczna, Lublin
Zbiory specjalne a elektroniczne nośniki informacji
Prowadziła mgr Lucyna Smyk

3-5 czerwca 1998, Akademia Medyczna, Poznań
Dydaktyczne funkcje biblioteki głównej akademii medycznej z uwzględnieniem wykorzystania technik informatycznych
Prowadziła mgr Aniela Piotrowicz

26-28 maja 1999, Akademia Medyczna, Kraków

Możliwości współpracy bibliotek naukowych i świadczenia usług w oparciu o rozległe sieci komputerowe

Prowadziła mgr Anna Uryga

31 maja – 2 czerwca 2000, Akademia Medyczna, Wrocław

Perspektywy współpracy bibliotek medycznych w dobie elektronicznych technologii

Prowadziła mgr Renata Sławińska

6-8 czerwca 2001, Pomorska Akademia Medyczna, Szczecin

Elektroniczne systemy dystrybucji dokumentów. Umowy konsorcjalne. Współpraca bibliotek w zakresie wymiany dokumentów w Polsce i na świecie

Prowadziła mgr Danuta Jaworska

28-29 listopada 2002, Akademia Medyczna, Poznań

Biblioteki medyczne wobec problemów bibliometrycznej oceny dorobku naukowego uczelni

Prowadziła mgr Aniela Piotrowicz

23-24 czerwca 2003, Akademia Medyczna, Warszawa

Rozwój zintegrowanych usług bibliotecznych

Prowadziła mgr Mirosława Múldner-Kurpeta

21-22 czerwca 2004, Akademia Medyczna, Gdańsk

Polityka gromadzenia i profilowania zbiorów w polskich bibliotekach medycznych w dobie nowoczesnych technologii informatycznych

Prowadziła mgr inż. Anna Grygorowicz

7-9 września 2005, Akademia Medyczna, Białystok

Międzynarodowa współpraca bibliotek w dobie zmieniających się potrzeb użytkowników

Prowadziła mgr Danuta Dąbrowska-Charytoniuk

Justyna Waluś

Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH – FEDERACJA FIDES

Początki Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES sięgają roku 1991, jednak już wcześniej, mianowicie w roku 1979, podjęto inicjatywę utworzenia Stowarzyszenia Polskich Bibliotek Teologicznych (SPBT)¹. Miała ona ożywić współpracę między bibliotekami teologicznymi w kraju i za granicą oraz kształcić zawodowo pracowników. Inicjatywa ta została bardzo przychylnie oceniona przez środowisko bibliotekarskie. W czerwcu 1980 r. kierownictwo SPBT spotkało się z Generalnym Sekretarzem Międzynarodowego Stowarzyszenia Bibliotek Teologicznych Juanem Antonio Cervello-Margalefem. Podczas spotkania nakreślono cele nowej organizacji, od samego początku kładąc silny nacisk na podtrzymywanie kontaktów z analogicznymi stowarzyszeniami działającymi poza granicami kraju. Była to inicjatywa ważna, ale wprowadzenie stanu wojennego w Polsce spowodowało zawieszenie działalności Stowarzyszenia².

Opisana w artykule Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES jest organizacją całkowicie odrębną, nową, a jej pomysłodawcą i inicjatorem jest ks. Krzysztof Gonet.

Dlaczego federacja?

Przed przystąpieniem do charakterystyki bibliotek „fidesowskich” warto przytoczyć kilka słów inicjatora FIDES-u, które przedstawią cele, jakie przyświecały twórcom Federacji. Ks. Krzysztof Gonet w wywiadzie przeprowadzonym przez Bożenę Grocholską³ mówił o potrzebie łączenia się bibliotek w konsorcja. Z czego ona wynika? „Współpraca jest zawsze korzystna [...] jest logiczną konsekwencją prac nad wdrażaniem komputeryzacji. Komputeryzacja przynosi największe efekty, gdy jest wykonywana zespołowo. To pozwala na oszczędność czasu” – ks. Krzysztof Gonet przekonuje, że efekt raz wykonanej pracy (np. opis katalogowy) może być wykorzystany przez wiele bibliotek, „co również ma wpływ na zmniejszenie kosztów.

¹ Wójtowicz M., *Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES w Polsce w latach 1991-2001. (Dziesięciolecie istnienia Federacji FIDES)*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2003, nr 1-2 (16-17), s. 21-72.

² Dużą rolę w koordynowaniu prac bibliotek i w wymianie doświadczeń odegrały w latach osiemdziesiątych XX w. Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz powołany do życia jeszcze w 1956 r. na KUL-u Ośrodek Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych. Zob.: Wójtowicz M.: *Federacja...*, s. 21 i nn.

³ „Biblioteki Kościelne i Teologiczne” 2002, nr 6 (35). Cytat za wersją elektroniczną: www.ebib.oss.wroc.pl/2002/35/wywiad.php, dostęp 01.09.2005 r.

„[...] Ponadto wspólna komputeryzacja⁴ pozwala na wymianę doświadczeń, wzajemną pomoc przy instalacji programu, szkolenia. Te wszystkie cele przyświecały bibliotekom kościelnym, gdy w 1991 r. tworzyły Federację FIDES”.

Na świecie istnieje wiele międzynarodowych zrzeszeń bibliotek teologicznych. Najważniejsze z nich to ATLA w USA (American Theological Library Association czyli Stowarzyszenie Amerykańskich Bibliotek Teologicznych). Wydaje ono międzynarodową bibliografię książek i artykułów prasowych na CD-ROM – „Religion Indexes”. W 1993 r. FIDES nawiązała kontakt z ATLA. Rozpoczęto wówczas starania o włączenie do tejże bibliografii polskiego piśmiennictwa teologicznego.

W Europie jednym ze znanych stowarzyszeń jest Bibliothèques Europeennes de Théologie – BETH. Do tego właśnie stowarzyszenia europejskich bibliotek teologicznych należy FIDES od 1995 r. – przedstawiciele Federacji regularnie uczestniczą w zjazdach (w różnych krajach Europy). We wrześniu tego roku Federacja gościła na walnym zgromadzeniu przewodniczącego BETH Pierre’a Biffa.

W odpowiedzi na potrzeby środowiska bibliotek kościelnych w kraju w czerwcu 1991 r. pod patronatem ks. kardynała Franciszka Macharskiego zorganizowano konferencję poświęconą automatyzacji bibliotek kościelnych⁵. Spotkanie to zainicjował ówczesny dyrektor Biblioteki Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie ks. Krzysztof Gonet – teolog i bibliotekoznawca, a dziś dyrektor Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji FIDES. Na spotkanie to ks. Gonet zaprosił przedstawicieli około 120 dużych bibliotek kościelnych – odpowiedziało 48, z których siedem miało już pewne doświadczenia z wdrażaniem komputeryzacji. Podstawowym tematem spotkania (jak również późniejszym celem Federacji) była komputeryzacja bibliotek i stworzenie wspólnej bazy danych. Spotkanie to pozwoliło ocenić istniejący stan komputeryzacji.

W wyniku czerwcowej konferencji we wrześniu tego samego roku zwołano roboczą naradę „bibliotek przodujących”, czyli takich, które posiadały już jakieś systemy komputerowe, zaś ich pracownicy mogli podzielić się doświadczeniem. Do bibliotek „przodujących” zaliczono też inne duże biblioteki, które rokowały nadzieje na szybką komputeryzację. Jakie wnioski wyciągnięto z wymiany doświadczeń i spostrzeżeń? Postanowiono dążyć do daleko idącego ujednoczenia opracowania zbiorów. Miało ono ułatwiać wymianę informacji, redukcję kosztów, możliwość zbudowania w przyszłości wspólnej bazy katalogowej. Zalecono bibliotekom wykorzystywanie jednolitego formatu danych katalogowych, opracowanego dla FIDES w oparciu o format MARC-BN. Zachęcono również (ale nie był to obowiązek) do stosowania programu bibliotecznego MAK z Biblioteki Narodowej. Właśnie wtedy powołano grupę założycielską Federacji FIDES.

⁴ Komputery zaczęto stosować w niektórych polskich bibliotekach kościelnych pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. Było wówczas jednak mnóstwo trudności, wynikających z braku odpowiedniego sprzętu, komputerowych programów bibliotecznych oraz odpowiednio przygotowanej kadry: Wójtowicz M., *Federacja...*, s. 21 i nn.

⁵ Informacje o losach i ogólnej działalności Federacji na podstawie Wójtowicz M., *Federacja...*, s. 21 i nn. oraz cytowanego już wywiadu.

Mimo bardzo ambitnych planów, prężnej działalności i sukcesów Federacja przez prawie cztery lata nie była stowarzyszeniem formalnie zarejestrowanym. Starania o oficjalną rejestrację trwały aż do marca 1995 r.⁶

Federacja FIDES jest stowarzyszeniem kościelnym erygowanym przez Konferencję Episkopatu Polski. Na mocy ustawy Państwo-Kościół z 1989 r. otrzymała ona również państwową osobowość prawną postanowieniem Szefa Urzędu Rady Ministrów⁷. Federacja jako instytucja kościelna nie jest (i nie może być – takie jest orzeczenie Sądu Rejestrowego z listopada 2002 r.) zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Stowarzyszeń i Krajowym Rejestrze Gospodarczym.

Federacja jest stowarzyszeniem osób fizycznych będących oficjalnymi przedstawicielami bibliotek. Zgodnie z art. 8 ust. 2 statutu Federacji⁸ „członkiem zwyczajnym Federacji może być osoba fizyczna⁹ reprezentująca bibliotekę kościelną w Polsce posiadającą osobowość prawną lub bibliotekę na terenie Polski należącą do kościelnej osoby prawnej, a także bibliotekę uczelni, wydziału lub innej instytucji pozostającej w całości lub w części pod nadzorem władz kościoła katolickiego”. Członkami zwyczajnymi nie mogą być zatem kościelne biblioteki polskie za granicą, gdyż Federacja stałaby się instytucją międzynarodową, a taką może zatwierdzić tylko Stolica Apostolska. Podobnie jest z bibliotekami innych wyznań. W tej sytuacji biblioteki takie mogą otrzymać status „przyjaciół Federacji FIDES” i współpracować z nią w miarę możliwości.

Federacja, jak każde stowarzyszenie, ma zarząd, komisję rewizyjną, a władzę naczelną sprawuje walne zgromadzenie. W pracach biurowych pomaga sekretariat (czyli zwykle ktoś z pracowników biblioteki, z której pochodzi aktualny przewodniczący zarządu). Obecnie przewodniczącym jest ks. Jerzy Witczak, dyrektor Biblioteki Papieskiego Wydziału Teologicznego i Metropolitalnego Seminarium Duchownego we Wrocławiu. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES spotyka się mniej więcej cztery razy na rok.

Federacja utrzymuje się z rocznych składek członkowskich, niewielkich grantów z KBN-u oraz prowadzi drobną działalność gospodarczą¹⁰. Od roku 2000 korzysta również z pomocy biskupa Piotra Libery – Sekretarza Generalnego Episkopatu – który dofinansowuje udział przedstawiciela Federacji w corocznych spotkaniach BETH (ostatnio na Węgrzech).

Już w latach 1991-1995, czyli jeszcze przed oficjalną rejestracją Federacji, zainstalowano w wielu bibliotekach program MAK. Od samego początku organizowano również szkolenia z użytkowania pakietu MAK: podstawowe – dla użytkowników – oraz dla administratorów.

⁶ Statut można znaleźć na oficjalnej stronie Federacji: www.fides.org.pl

⁷ Dz. U. 1995, nr 120, poz. 583.

⁸ Cytat za www.fides.org.pl, dostęp 01.09.2005 r.

⁹ Taki status prawny jest uciążliwy w sytuacji zmian personalnych w bibliotekach. Powoduje to prawne wyłączenie biblioteki z Federacji do czasu ustanowienia nowego oficjalnego przedstawiciela.

¹⁰ Kursy obsługi programu MAK, instalacje i modernizacje programu, dystrybucja CKHW, sprzedaż programów FIDKAR i FIDSERW.

Rozpoczęto przejmowanie danych z „Przewodnika Bibliograficznego”. FIDES pierwsza zebrała dane z „Przewodnika Bibliograficznego” w jednej bazie MAK, a później zaczęła pobierać bieżące dane bibliograficzne przez Internet. W tym czasie rozpoczęto też tworzenie katalogu centralnego bibliotek FIDES, który rozprowadzany był na CD-ROM-ach, a w 1993 r. został udostępniony w Internecie. Był to drugi w Polsce (po bazach danych Biblioteki Politechniki Wrocławskiej) widoczny w Internecie katalog biblioteczny. Eksperyment ten powiódł się dzięki współpracy z Centrum Informatycznym Uniwersytetu Warszawskiego w ramach realizacji programów Inicjatywy Akademickiej IBM. Katalogi FIDES były potem udostępniane w Internecie z serwera Seminarium Duchownego w Warszawie (giovanni.wmsd.edu.pl). Serwer ten już nie istnieje, a bazy Federacji posadowione są na serwerze ATOS firmy NASK.

W roku 1995 (czyli roku formalnej rejestracji Stowarzyszenia) wydano pierwszy numer „Biuletynu FIDES”. Od początku do chwili obecnej jego redaktorem jest ks. Jan Bednarczyk – dyrektor biblioteki PAT-u w Krakowie. Biuletyn jest przede wszystkim źródłem informacji o działalności Federacji dla bibliotekarzy nieuczestniczących w zjazdach. Zawiera dokumenty i sprawozdania z działalności Federacji, informacje o działalności FIDES-u, o konkretnych przykładach komputeryzacji, instrukcje obsługi MAK-a i zasady opracowywania zbiorów, prezentację stosowanych przez różne placówki systemów komputerowych, artykuły na temat zasobów bibliotecznych konkretnych placówek, opisy księgozbiorów, materiały o nowych trendach w bibliotekarstwie, przeglądy stron www, czasopism elektronicznych z dziedziny religii tudzież dane adresowe.

W roku 1999 powstało Biuro ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji FIDES. Jednoosobowa komórka – w osobie ks. Krzysztofa Goneta – organizuje szkolenia i pomaga w instalacji i usprawnianiu programu MAK. Biuro opracowuje też katalog centralny i udostępnia bazy danych FIDES na oficjalnej stronie Federacji¹¹. Biuro koordynuje również prace przygotowawcze do konwersji baz danych FIDES na format MARC21 oraz prace nad opracowaniem „Tezaurusu Teologii i Nauk Kościelnych”.

W 2001 r. na mocy porozumienia zawartego z Biblioteką Narodową Federacja podjęła się prowadzenia autoryzowanego serwisu MAK-a – pomaga w jego instalowaniu, prowadzi szkolenia. W tym samym roku Federacja FIDES korzystając z uprawnień statutowych, rozpoczęła prowadzenie działalności gospodarczej¹².

Od roku 2003 na mocy porozumienia z Centrum NUKAT Federacja FIDES jest depozytariuszem kopii Centralnej Kartoteki Haseł Wzorcowych NUKAT w postaci bazy MAK i zajmuje się jej dystrybucją dla bibliotek korzystających z programu MAK.

W październiku 2004 r., w hołdzie Janowi Pawłowi II (w dwudziestą szóstą rocznicę wyboru papieża Polaka), FIDES uruchomiła na swoich stronach „multiwyszukiwarkę” dla komputerowych baz bibliotecznych FIDKAR opartą na protokole Z39.50. Program FIDKAR i związany z nim moduł protokołu Z39.50 dla baz MAK – FIDSERW powstały na zlecenie FIDES i są przez Federację sprzedawane innym bibliotekom po niewygórowanej cenie.

¹¹ www.fides.org.pl, dostęp 01.09. 2005 r.

¹² Zob. przypis 10.

W pierwszych latach Federacja miała bardzo ambitne plany. Usiłowano tworzyć komisje tematyczne do rozwiązywania problemów jednolitego formatu danych, opracowania rzeczowego oraz opracowywania katalogu centralnego. Komisje te z powodu nawału bieżącej pracy w poszczególnych placówkach niestety nie uaktywniły się. W latach następnych próbowano też ożywić współpracę w regionach (biblioteki sąsiadujące), ale ten pomysł również nie został w pełni wykorzystany z powodu słabości wielu ośrodków.

To plany niezrealizowane. Federacja jednak może się poszczycić wieloma osiągnięciami. Tworzy ogólnopolską sieć bibliotek kościelnych i zarządza nią. Stymuluje prace nad komputerowymi bibliografiami oraz katalogami piśmiennictwa teologicznego i nauk pokrewnych. W ramach działalności gospodarczej FIDES podpisała z Biblioteką Narodową porozumienie na prowadzenie autoryzowanego serwisu programu MAK. Federacja oferuje usługi polegające na instalowaniu programu MAK, usprawnianiu działających instalacji oraz organizacji szkoleń. Przedstawiciel FIDES brał ponadto udział jako obserwator w pracach Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego przy ministrze kultury. Obserwator FIDES – jako przedstawiciel strony kościelnej – bywa informowany o działaniach instytucji państwowych związanych z ochroną zabytków polskiego piśmiennictwa.

Biblioteki należące do FIDES

Ludzie często pytają: co to w ogóle jest FIDES? Warto więc wyjaśnić, jakie biblioteki należą do Federacji. Spróbuję teraz naszkicować ogólny obraz „fidesowskiej” biblioteki.

W 2002 r. przeprowadzono ankietę¹³ mającą na celu nakreślenie obrazu bibliotek należących do Federacji. Na 90 ankiet odpowiedziało 58 bibliotek. Do maja 2002 r. w FIDES zarejestrowano 92 biblioteki, a dwie kandydowały (obecnie 85 bibliotek).

Dane z ankiety przeprowadzonej przez Martę Wójtowicz pomogą przedstawić obraz Federacji. 72% bibliotek należących dziś do FIDES-u jest jego członkami od początku, czyli od 1991 r. Przeważają biblioteki seminaryjne i zakonne. Zwykle są to placówki o formule otwartej; 12 z nich służy tylko zakonnikom, księżom, seminarzystom ale i katechetom – w niektórych placówkach o statusie biblioteki zamkniętej ze zbiorów można korzystać jedynie na miejscu (Biblioteka Prowincjalna Ojców Franciszkanów w Krakowie, Biblioteka Klasztoru Ojców Karmelitów Bosych w Czernej – ta znajduje się za klauzurą).

Biblioteki gromadzą książki, czasopisma, stare druki, rękopisy, prace licencjackie i magisterskie, dokumenty kartograficzne, muzyczne, ikonograficzne, materiały audiowizualne i płyty. W ankiecie wymieniono również książki spisane alfabetem Braille’a, medale okolicznościowe, czasopisma misyjne z XVIII i XIX w. w języku angielskim, portugalskim i francuskim. Liczba zbiorów kształtuje się od 1 000 do 200 000 woluminów.

¹³ Wójtowicz M., *Perspektywy funkcjonowania Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2002, nr 2 (15), s. 13-41.

nazwa	ilość woluminów
Biblioteka PAT w Krakowie	225 000
Biblioteka Księży Misjonarzy w Krakowie	200 000
Biblioteka WSD Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie	136 000

Tabela 1.

Źródło: Wójtowicz M., *Perspektywy funkcjonowania Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2002, nr 2 (15), s. 18.

W przypadku wydawnictw ciągłych ilość waha się od 50 do 5 000 tytułów (5 200 tytułów zadeklarowała Biblioteka Pisarzy Towarzystwa Jezusowego w Warszawie).

Zakres tematyczny księgozbiorów obejmuje nauki teologiczne i szeroko rozumianą humanistykę. Wszystkie biblioteki gromadzą książki z filozofii i teologii, a niektóre literaturę specjalistyczną związaną z określoną dziedziną, z danym regionem czy zgromadzeniem zakonnym.

Wiele bibliotek w ogóle nie prowadzi statystyk, jednak można stwierdzić, że liczba czytelników waha się¹⁴ od 30 do 3 000 na rok. Najwięcej czytelników odnotowują oczywiście biblioteki akademickie i seminaryjne, natomiast na niską liczbę odwiedzin wpływają: zamknięta formuła, utrudniony dostęp, brak informacji o bibliotece, niedogodna lokalizacja i niekorzystne godziny otwarcia.

Dochodząc do najważniejszej dla FIDES-u sprawy – komputeryzacji tych bibliotek – trzeba podkreślić, że tylko dwie placówki, które odpowiedziały na ankietę, nie były skomputeryzowane. Były to Biblioteka Gdańskiego Seminarium Duchownego i Biblioteka Archidiecezjalnego Seminarium Misyjnego „Redemptoris Mater”. W pozostałych liczba stanowisk komputerowych waha się od 1 do 37 (PAT). Komputeryzacja przeprowadzona i wykorzystywana jest na różnych poziomach:

- gromadzenie i opracowywanie,
- udostępnianie i informacja,
- administracja.

Połowa bibliotek nie ma dostępu do Internetu¹⁵. Większość placówek (90%) stosuje program MAK. Jedna biblioteka używa programu Patron, jedna Małej Biblioteki '98, a jedna HORIZON-a. Biblioteka PAT-u stosuje: MAK, ISIS i przede wszystkim VTLS.

Jak wygląda uczestnictwo bibliotek w Federacji, dlaczego do niej należą i jakie czerpią z tego korzyści? Dotychczas placówki pracowały raczej w pojedynkę; dopiero Federacja umożliwiła scalenia środowiska. Większość bibliotek bierze udział w kursach, co pozwoliło na przeszkolenie znacznej liczby bibliotekarzy. Przedstawiciele bibliotek biorą udział w walnych zgromadzeniach Federacji, na których porusza się zagadnienia działalności bibliotek, komputeryzacji i bieżącej pracy (opracowanie

¹⁴ Dane za 2001 r. Dla porównania – Biblioteka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego zarejestrowała w 2004 r. około 2 800 czytelników, ale już w połowie kolejnego roku – około 2 000 czytelników.

¹⁵ We wrześniu 2004 r. już tylko kilka.

rzeczowe, ujednocianiu haseł). Zgromadzenia umożliwiają przedstawicielom bibliotek zapoznanie się z innymi placówkami – przykładowo we wrześniu 2004 r. uczestnicy spotkania zwiedzali biblioteki: Uniwersytetu Warszawskiego, Politechniki Warszawskiej i Wyższego Seminarium Duchownego.

Uczestnictwo w Federacji pomogło bibliotekom przede wszystkim w ich bieżącej pracy nad katalogowaniem książek. Zawiązała się intensywna współpraca na płaszczyźnie wymiany zbiorów. Federacja wydawała co roku CD-ROM z katalogiem centralnym i innymi bazami zrzeszonych bibliotek. Dziś z powodu łatwego dostępu do katalogów w Internecie zrezygnowano z dystrybucji CD-ROM-ów z uaktualnianymi wersjami katalogów.

Działalność FIDES-u od początku pobudzała rozwój i modernizację bibliotek kościelnych (jak wiemy był i jest to jego podstawowy cel); dzięki temu większość bibliotek mogła przeprowadzić komputeryzację i skorzystać z pomocy przy wdrażaniu systemu komputerowego. Nadal w miarę potrzeb organizuje się szkolenia pracowników bibliotek w dziedzinie pracy w systemie komputerowym.

Plany Federacji

Na zakończenie poświęcę kilka słów planom¹⁶ Federacji FIDES. FIDES pracuje nad Tezaurusem Teologii i Nauk Kościelnych zwanym „Tezaurusem Nauk Teologicznych”. Będzie to pierwsza tego typu publikacja w języku polskim traktująca o teologii. Zarząd Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES powołał 28 maja 2005 r. redakcję tego dzieła. Redaktorem naczelnym został ks. Piotr Klimek, biblista z Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie.

„Tezaurus Nauk Teologicznych” to słownik obejmujący całość powiązanych znaczeniowo terminów teologicznych. Będzie przydatnym narzędziem do opracowywania indeksów rzeczowych w bibliotekach z takim księgozbiorem. Na stronie Federacji można już znaleźć najnowszą elektroniczną wersję bazy danych. Celem jej stworzenia jest przygotowanie narzędzia przydatnego bibliotekarzom w indeksowaniu piśmiennictwa teologicznego, a czytelnikom w wyszukiwaniu publikacji.

Docelowo (za kilka lat) „Tezaurus” będzie publikacją wielojęzyczną – Federacja podjęła tę pracę w ramach Rady Europejskich Stowarzyszeń Bibliotek Teologicznych, w której zasiada jako jedyny przedstawiciel Europy środkowej. Współpraca z teologicznymi bibliotekami europejskimi pozwala na koordynację działań zmierzających do zniesienia barier w wymianie teologicznej między ośrodkami myśli teologicznej w Europie, stworzenia dostępu do wspólnej bibliografii, zachowania i udostępnienia bogatego dziedzictwa kulturowego znajdującego się w bibliotekach teologicznych i kościelnych oraz do wymiany doświadczeń.

Kolejnym przedsięwzięciem jest digitalizacja zbiorów bibliotek kościelnych¹⁷. Są one bardzo ciekawe, cenne i warte szerokiego udostępnienia. W pierwszej kolejności

¹⁶ O planach Federacji na podst.: Wysocka A., *Skarbnice w sieci*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2002, nr 2 (15), s. 90-96 oraz wywiad z przypisu nr 3.

¹⁷ Cenne doświadczenia w tej materii ma już Biblioteka PAT-u. Na ostatnim Walnym Zgromadzeniu Federacji (14-16 września 2005) przedstawiciele Biblioteki podzielili się nimi z uczestnikami Zgromadzenia.

na nośnik elektroniczny przeniesione zostaną najstarsze polskie tłumaczenia Biblii oraz psalterze z XVI i XVII w. NASK¹⁸ chciałby pokazywać zdigitalizowane pozycje na portalu www.polska.pl.

Federacja przygotowuje się do konwersji baz danych na format MARC21. Zamierza także podjąć próbę opracowania popularnego komputerowego programu bibliotecznego, który mógłby stać się następcą MAK-a.

Na sam koniec trzeba poświęcić przynajmniej kilka słów nowemu „produktowi” Federacji, „multiwyszukiwarce” FIDKAR. Z inspiracji¹⁹ i na zamówienie Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES napisano moduł obsługi protokołu Z39.50 dla baz programu MAK. Napisał go student Politechniki Warszawskiej, Michał Marks. „Multiwyszukiwarka” pozwala przeglądać jednocześnie katalogi różnych bibliotek²⁰ niezależnie od tego, jakich programów komputerowych używają poszczególne biblioteki, a ponadto przeszukiwać różne rodzaje katalogów: książek, wydawnictw ciągłych, BZCz, map, nut, materiałów audiowizualnych itp. Oszczędza to czas, ułatwia poszukiwania. Nowością i ogromną zaletą FIDKAR-u jest możliwość jednoczesnego przeglądania baz danych zawierających dokumenty w różnych formatach (MARC21, MARCBN, formaty specjalne dla BZCZ, prac magisterskich itp.) bez potrzeby ich konwersji. Dodatkowy plus stanowi fakt, że FIDKAR jest narzędziem stosunkowo tanim.

W tym miejscu warto jeszcze przytoczyć opinię prof. Jadwigi Woźniak: „jestem głęboko przekonana, że FIDKAR jest początkiem nowego etapu w myśleniu, planowaniu i realizowaniu przynajmniej części zadań informacyjnych, jakie stoją przed naszym środowiskiem”²¹.

Czy Federacja zrealizowała założenia, które postawione zostały na początku jej działalności? Czy spełniła to, co miało stanowić jej cel?

FIDES nie jest organizacją idealną, ale na oba te pytania można odpowiedzieć twierdząco. Podstawowym jej celem było zjednoczenie środowiska. Dzisiaj biblioteki zrzeszone w Federacji współpracują na miarę swoich skromnych możliwości. Współpraca ta odbywa się głównie na gruncie wymiany publikacji – zwłaszcza wydawnictw ciągłych.

FIDES umożliwił komputeryzację placówek, nawet tych niewielkich i organizował kursy dla pracowników bibliotek, co sprawiło, że pojawiła się szansa wspólnego opracowania zbiorów. Lokalne katalogi były stopniowo umieszczane we wspólnym, centralnym katalogu, z którego korzystać mogły wszystkie biblioteki – wykorzystując gotowe opisy i przystosowując je do potrzeb własnej biblioteki. Komputeryzacja placówek wiąże się również z pewną koordynacją działań.

¹⁸ Naukowe i Akademickie Sieci Komputerowe.

¹⁹ Gonet K., *Moduł z 39.50 dla baz MAK*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2004, nr 1-2 (18-19), s. 11.

²⁰ Zapoznać się z wyszukiwarką i jej możliwościami można na stronie internetowej Federacji.

²¹ Woźniak J., *FIDKAR, czyli (bardzo krótka) pochwała rozsądku, umiaru i kompetencji*. „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2004, nr 1-2 (18-19), s. 12-13. Opinia o „multiwyszukiwarce” FIDKAR przekazana listownie do Biura ds. Rozwoju i Komputeryzacji Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES w listopadzie 2004 r. Więcej informacji o niej w tymże numerze „Biuletynu”.

Biblioteki kościelne dysponują z reguły niewielkimi środkami i nieliczną kadrami, pracownicy często zatrudnieni są w niepełnym wymiarze godzin. Tym bardziej trudna jest efektywna organizacja pracy. Spotkania pozwalają poruszać problemy powtarzające się w podobnych przecież środowiskach i dzielić się doświadczeniami, co pomaga lepiej organizować pracę poszczególnych bibliotek. Regularne spotkania przedstawicieli placówek poprawiają także bieżącą wymianę informacji.

Z całą pewnością można powiedzieć, że Federacja jest potrzebna środowisku bibliotek kościelnych. Niewątpliwie – pomimo licznych trudności – Federacja osiągnęła wiele; przyniosła i w dalszym ciągu przynosi liczne korzyści należącym do niej bibliotekom.

Bibliografia

1. Wójtowicz M., *Federacja Bibliotek Kościelnych FIDES w Polsce w latach 1991-2001: (Dziesięciolecie istnienia Federacji FIDES)*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2003, nr 1-2 (16-17), s. 21-72.
2. Wójtowicz M., *Perspektywy funkcjonowania Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES*, „FIDES: Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2002, nr 2 (15), s. 13-41.
3. Wysocka A., *Skarbnice w sieci*, „FIDES: Biuletyn bibliotek kościelnych” 2002, nr 2 (15), s. 90-96.
4. Wywiad Bożeny Grocholskiej z ks. Krzysztofem Gonetem [w:] „Biblioteki Kościelne i Teologiczne” 2002, nr 6 (35), za: www.ebib.oss.wroc.pl/2002/35/wywiad.php
5. www.fides.org.pl
6. www.ebib.oss.wroc.pl

Błażej Feret

Bibliotekarz Systemu ŁASB

Jan Janiak

Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej

Maria Wrocławska

Biblioteka Uniwersytecka w Łodzi

ŁÓDZKA AKADEMICKA SIEĆ BIBLIOTECZNA (ŁASB)

– BLASKI I CIENIE KONSORCJUM

– WYSTĄPIENIE POLEMICZNE

*By konsorcjum funkcjonowało,
biblioteki muszą mieć ze sobą coś wspólnego*

Ann Okerson, Budapeszt 2000

Wstęp

Choć na świecie konsorcja biblioteczne już dawno nie zajmują się wdrażaniem czy utrzymywaniem wspólnego systemu automatyzacji bibliotek, to zadanie właśnie jest podstawą kilku polskich konsorcjów, w tym miejskich lub regionalnych. Przykładem takiego konsorcjum jest łódzkie konsorcjum biblioteczne działające dziś pod nazwą Łódzka Akademska Sieć Biblioteczna (ŁASB). Zawiązało się ono w roku 1994, kiedy to grupa bibliotek akademickich z inicjatywy Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, a pod kierunkiem Biblioteki Politechniki Łódzkiej wystąpiła z wnioskiem do fundacji A. W. Mellona o przydział środków na zakup oprogramowania i komputerów w celu automatyzacji bibliotek. W projekcie udział brały:

- Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego,
- Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej,
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej,
- Biblioteka Wojskowej Akademii Medycznej,
- Biblioteka Akademii Sztuk Pięknych,
- Biblioteka Akademii Muzycznej,
- Biblioteka Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej Telewizyjnej i Teatralnej,
- Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego,
- Biblioteka Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN,
- Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego (WiMBP).

Już pobieżny przegląd listy członków konsorcjum uświadamia fakt, że w przedsięwzięciu tym biorą udział biblioteki, które różnią się pod względem typu (akade-

mickie i publiczne), wielkości i potencjału, zakresu gromadzonych zbiorów (ogólne i specjalistyczne), liczby personelu, samodzielności i stanu finansów, czy wreszcie podlegające różnym resortom. Różnorodność ta powoduje olbrzymie trudności w określeniu „wspólnego interesu”, wokół którego można budować współpracę w ramach konsorcjum. Oprócz więc oczywistej korzyści i „blasków” konsorcjum w postaci pozyskania środków finansowych oraz możliwości zakupu oprogramowania i sprzętu komputerowego, w dziesięcioletnich dziejach konsorcjum pojawiło się także wiele „cieni” – rozbieżności i konfliktów, które z mniejszym lub większym trudem po pewnym czasie rozwiązano. W ewolucji Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej można wyróżnić cztery fazy:

- faza zgodności interesów: początek, pierwsze kroki konsorcjum i stabilizacja pracy,
- faza niezadowolienia, dyskusji i negocjacji,
- faza kreatywna,
- powstanie nowego modelu finansowego konsorcjum.

W dalszej części tekstu autorzy przedstawia „blaski i cienie” Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej z dwóch różnych punktów widzenia: z perspektywy Bibliotekarza Systemu odpowiedzialnego za realizację projektu w początkowej fazie i za merytoryczną stronę działania konsorcjum w dniu dzisiejszym, oraz z perspektywy dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej – największego członka konsorcjum.

Potrzeby bibliotek we wczesnej fazie współpracy (faza zgodności interesów)

Ponieważ głównym powodem założenia konsorcjum był wspólny wniosek o dofinansowanie zakupu systemu bibliotecznego (oprogramowania i sprzętu), nie dziwi fakt, że działania bibliotek w początkowej fazie koncentrowały się na wspólnym przygotowaniu wniosku do Fundacji Mellona, a po otrzymaniu grantu – na przygotowaniu infrastruktury technicznej oraz implementacji systemu bibliotecznego. Najważniejsze wydarzenia pierwszej fazy projektu były następujące:

- 7 stycznia 1994 r. rektor UŁ skierował pierwszy list do Fundacji Mellona z pytaniem o możliwość dofinansowania automatyzacji łódzkich bibliotek naukowych,
- 29 października 1994 r. decyzją Konferencji Rektorów Szkół Wyższych Łodzi powołano Międzyuczelniany Zespół Biblioteczny (MZB) będący zaczątkiem konsorcjum,
- styczeń – marzec 1995 – na Politechnice trwają prace nad wnioskiem do Fundacji Mellona,
- 29 marca 1995 – złożenie wniosku do Fundacji Mellona,
- 1 kwietnia 1995 r. podpisano „Umowę o współpracy uczelni i placówek naukowych Łodzi”,
- 22 czerwca 1995 – Fundacja przyznaje I ratę grantu w wysokości 800 tys. USD,
- zgodnie z umową z 1 kwietnia 1995, 1 lipca 1995 utworzono Project Management Team (PMT) – zespół zarządzający projektem,

- do końca roku 1995 trwały przetargi na sprzęt, negocjacje umowy z firmą Dynix,
- 1996 – wypełnianie dokumentacji przedinstalacyjnej, dostawy sprzętu do bibliotek (PC i serwery), szkolenia w obsłudze systemu, instalacja pierwszej wersji oprogramowania, początek prac nad konwersją danych z używanych dotychczas systemów,
- 1997 – kolejne zmiany wersji systemu, dalsze prace nad konwersją danych, rozpoczęcie katalogowania,
- 1998 – wdrażanie kolejnych modułów przez niektóre biblioteki.

Działania, jakie podejmowano wówczas w konsorcjum, a z jakich w mniejszym czy większym stopniu korzystały wszystkie biblioteki, w pierwszej fazie projektu obejmowały między innymi:

- przygotowanie wniosku do fundacji Mellona¹,
- przygotowanie przetargów na zakup sprzętu komputerowego (serwerów systemu i komputerów osobistych),
- szkolenia w posługiwaniu się komputerem, zwłaszcza operowaniu systemem OS/2, w którym pracowała pierwsza dostarczona wersja HORIZONA,
- nadzór nad tworzeniem lokalnych sieci komputerowych w bibliotekach²,
- negocjacje z firmą Dynix związane z zakupem systemu HORIZON,
- przygotowanie dokumentacji przedinstalacyjnej systemu HORIZON,
- „hotline” telefoniczny i wsparcie techniczne przy instalacji i konfiguracji sprzętu komputerowego i sieciowego oraz oprogramowania systemowego i specjalistycznego,
- instalacja, konfiguracja i utrzymanie (łącznie z niezbędną obsługą administracyjną) serwerów systemu³,
- szkolenia w obsłudze systemu HORIZON (poza szkoleniami przeprowadzonymi przez firmę Dynix) najpierw na platformie OS/2, potem na platformie Windows,
- konfiguracja połączeń między bazami konsorcjum oraz z bazami UMK w Toruniu i NUKAT,
- testowanie i pomoc we wdrażaniu poszczególnych modułów systemu HORIZON,
- pośrednictwo w kontaktach bibliotek z firmą Dynix (szczególnie w okresie, gdy kontakty te odbywały się głównie w języku obcym),
- przygotowanie posiadanych danych do konwersji do systemu HORIZON.

¹ Jako jednostkę składającą wniosek wybrano Politechnikę Łódzką, która od tego czasu koordynowała projekt.

² Umowa zapewniała przygotowanie we własnym zakresie infrastruktury technicznej (sieci lokalnych i ich przyłączenia do Internetu), ale działania podejmowane w bibliotekach, często wymagały wsparcia (interwencji) koordynatora konsorcjum czy Przewodniczącego Konferencji Rektorów Łodzi – inaczej nie były skuteczne.

³ Dla 10 bibliotek zakupiono 3 serwery i zlokalizowano je w: BUŁ, BGPL i BGAM.

W odróżnieniu od „modelu poznańskiego”, gdzie w takiej samej sytuacji do koordynacji projektu powołano fundację, w Łodzi nie powstała żadna nowa, „zewnętrzna” instytucja. Inicjatorem całości przedsięwzięcia był Uniwersytet Łódzki, a merytorycznym i finansowym koordynatorem – Politechnika Łódzka. Na tym etapie w sprawach finansów naturalny wydawał się podział rzeczywiście ponoszonych kosztów pomiędzy członków konsorcjum. Umowa o współpracy podpisana w kwietniu 1995 r. między instytucjami biorącymi udział w przedsięwzięciu powoływała Zespół Wdrażający (Project Management Team – PMT), który składał się z pracowników Politechniki Łódzkiej. Działania zespołu PMT oraz ich skutki finansowe zatwierdzała rada dyrektorów wszystkich bibliotek. Bieżące koszty ponoszone w ciągu miesiąca przez PMT pokrywano ze środków Biblioteki Głównej PŁ. Na koniec każdego miesiąca koszty te dzielono zgodnie z ustalonym kluczem, a poszczególne biblioteki obciążano fakturami. Klucz podziału procentowego kosztów oparto na procentowym podziale grantu⁴.

Przyjęty w pierwszej fazie konsorcjum mało sformalizowany model działań i rozliczania był z jednej strony bardzo korzystny: nie wymagał dodatkowych kosztów zakładania fundacji, nie wymagał wcześniejszego planowania kosztów i utrzymywania budżetu. Z drugiej jednak strony powodował swoiste „nierównouprawienie” uczestników, głównie z powodu głównej merytorycznej i administracyjnej roli Politechniki, co dało się odczuć w następnych fazach rozwoju konsorcjum. „Dla równowagi” funkcję przewodniczącego MZB od początku sprawował dyrektor Biblioteki UŁ – inicjator całego przedsięwzięcia.

Niesformalizowany model konsorcjum łódzkiego w pierwszej jego fazie zgodny był z ówczesnym sposobem i duchem współpracy między bibliotekami. Wspólne opracowywanie arkuszy przedinstalacyjnych (*pre-installation forms*) i wdrażanie projektu, choć trudne i dość żmudne nie tylko merytorycznie, ale i ze względu na konieczność korzystania wyłącznie z materiałów anglojęzycznych, przebiegało bardzo sprawnie. Spotkania bibliotekarzy systemowych, ciągła wymiana doświadczeń, pomysłów i informacji, kontakty bezpośrednie, telefoniczne i mailowe, wspólne borykanie się z firmą Dynix – bardzo integrowały i zaprzyjaźniały biblioteki i bibliotekarzy. Można nazwać ten czas okresem poczucia wspólnoty – nie tylko interesów. Niewątpliwie był to też okres entuzjazmu, działań bezinteresownych, pracy w soboty i w niedziele. Wtedy właśnie ukształtowała się „grupa prowadząca” bibliotekarzy systemowych, która stanowiła potem zespół szkolący bibliotekarzy do pracy w kolejnych modułach systemu (były to przede wszystkim pracownicy Oddziału Systemów Informacyjnych Biblioteki Głównej PŁ). Dodatkowym efektem pracy zespołu szkoleniowego były podręczniki katalogowania w systemie HORIZON udostępnione zainteresowanym bibliotekom przez Internet. Biblioteka PŁ przeznaczyła na szkolenia konsorcjum i szkolenia prowadzone przez firmę Dynix odpowiednio wyposażoną w sprzęt komputerowy i rzutnik z ekranem salę.

⁴ Zastosowanie zasady „im więcej bierzesz z grantu – tym więcej kosztów bieżących odpłacasz” okazało się bardzo trafnym rozwiązaniem. Biblioteki, które początkowo zgłosiły wygórowane oczekiwania i potrzeby sprzętowe, po przyjęciu takiego modelu realistyczniej spojrzały na te wymagania.

Opisywana faza była pełna ciężkiej, ale zgodnej pracy wszystkich zainteresowanych. Nikt nie kwestionował potrzeby ponoszenia kosztów przez PMT, biblioteki – wkładając w ogólne prace udziały na miarę swoich możliwości – były bardzo wdzięczne tym, którzy dawali najwięcej. Nie odczuwało się rywalizacji, a zasługi przypisywano poszczególnym osobom niezależnie od ich miejsca zatrudnienia. I choć wspólna praca nie zawsze przynosiła wszystkim takie same korzyści, nikt nie powstrzymywał się od niej tylko dlatego, że nie służyła bezpośrednio macierzystej bibliotece.

Wyrazem wspólnoty środowiska naukowych bibliotek łódzkich była zgoda i poparcie udzielone Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej przez Międzyuczelniany Zespół Biblioteczny w jej staraniach o przystąpienie do MZB i o grant Fundacji A.W. Mellona na pokrycie wstępnych kosztów udziału w konsorcjum.

Faza eksploatacji i zmian

W roku 1998, po pomyślnym rozwiązaniu wszystkich problemów wczesnej fazy projektu i po wdrożeniu systemu rozpoczął się w bibliotekach okres spokojnej eksploatacji HORIZONA. Pojawiła się przy tym potrzeba takiego osadzenia konsorcjum w środowisku, by zapewnić stałość finansowania nie tylko bieżących wydatków PMT, ale i przewidywanych opłat serwisowych dla dostawcy systemu czy nakładów na wymianę sprzętu komputerowego – przede wszystkim serwerów systemu. Dotychczasowa struktura finansowania nie przewidywała tych rosnących kosztów. Poza tym do tej pory biblioteki same ponosiły wszelkie koszty i warto było uświadamiać władzom wszystkich instytucji konieczność stałego i wyższego finansowania automatyzacji bibliotek. Pomimo sugestii członków konsorcjum, że Biblioteka Główna PŁ jest dobrym koordynatorem i może nadal pełnić tę rolę, władze PŁ zaproponowały, że – jeśli członkowie konsorcjum podtrzymują decyzję o niezakładaniu fundacji – należy powołać wewnętrzną, niezależną od biblioteki, jednostkę PŁ do obsługi konsorcjum. Argumentem była zbyt mała „siła przebicia” BGPŁ w porównaniu np. ze znanym nie tylko w Łodzi Centrum Komputerowym PŁ zarządzającym Łódzką Siecią Komputerową LODMAN. W wyniku dyskusji i pod presją władz rektorskich PŁ zdecydowano o powołaniu Zakładu Akademickiej Sieci Bibliotecznej (ZASB) przy Centrum Komputerowym PŁ, czyli przy jednostce koordynującej działania techniczne (pracę serwerów, łączy sieciowych, negocjowanie kontraktów serwisowych, rozpisywanie przetargów itp.). Żeby zapewnić przynajmniej częściowy wpływ bibliotek na kształt konsorcjum, utworzono równocześnie funkcję Bibliotekarza Systemu (z bardzo ograniczonym budżetem), który miał koordynować merytoryczne działania bibliotecznego konsorcjum.

Biblioteki obawiały się zarówno wzrostu kosztów związanych z nową organizacją współpracy, jak i pojawienia się „pośrednika” między konsorcjum, firmą Dynix i nimi samymi. W istocie, zmiany organizacyjne wprowadziły do konsorcjum nowość: ciało, które określało swój budżet, oczekiwało (w zasadzie bezwarunkowo) jego przyjęcia i przydziału środków na realizację zatwierdzonego budżetu a także zatrudniało osoby na etatach (dotąd stosowano zlecenia). Choć od zawarcia nowej

umowy znacznie wzrosły koszty ponoszone przez biblioteki na rzecz konsorcjum⁵, większość, zwłaszcza małe biblioteki, poczuła się znacznie bezpieczniej zarówno w sferze rozwiązywania problemów technicznych i organizacyjnych, jak i z powodu stabilizacji finansowania. Wydawało się, że przypieczętowano był konsorcjum i że Łódzka Akademska Sieć Biblioteczna (ŁASB) ma szansę na dalsze, bezkonfliktowe działanie przez najbliższe lata.

Faza dyskusji i negocjacji

Niestety, po kilku latach od wypracowania nowego modelu finansowego oraz utworzenia ZASB i stanowiska Bibliotekarza Systemu coraz bardziej dały się odczuć wspomniane na początku tekstu różnice między bibliotekami z konsorcjum. Po zakończeniu większości bieżących działań związanych z wdrażaniem HORIZONA, po szczęśliwym wynegocjowaniu i podpisaniu umowy serwisowej z firmą Dynix, po ustabilizowaniu pracy serwerów i sieci komputerowych, w konsorcjum zabrakło czynnika wiążącego biblioteki tak mocno, jak wiązały je początkowe trudności.

Rozwój systemu biblioteczno-informacyjnego dwóch największych bibliotek w konsorcjum, bibliotek publicznych – uniwersyteckiej i wojewódzkiej – poszedł inną drogą niż rozwój pozostałych bibliotek akademickich. Obie placówki zainwestowały w powiększanie zespołów informatyków i ich samodzielność merytoryczną. Było to konieczne zwłaszcza w bibliotece UŁ ze względu na wcześniej podjętą współpracę z Centralną Kartoteką Haseł Wzorcowych i NUKAT oraz ze względu na sukcesywne włączanie do współkatalogowania bibliotek zakładowych sieci UŁ. Decyzja władz UŁ o rozbudowie gmachu biblioteki głównej o magazyn otwarty dla czytelników oraz związany z tym zakup serwera na uniwersytecką bazę katalogową ostatecznie wytyczyły kierunek działania BUŁ i jej dalszego rozwoju. Przed biblioteką stanęły dwa zadania: wdrożenie systemu radiowej kontroli i zarządzania księgozbiorem w wolnym dostępie (RFID) i zintegrowanie go z systemem bibliotecznym HORIZON oraz digitalizacja katalogu kartkowego obejmującego zbiory sprzed 1998 r. Informatyczna samodzielność BUŁ była w tej sytuacji bardzo dla biblioteki korzystna, z drugiej jednak strony powodowała ona, że BUŁ nie korzystała z większości usług ZASB, a opłacanych w pełni przez uczelnię. Składka BUŁ była zresztą najwyższa. Uniezależnienie się dużych bibliotek było z pewnością istotną przyczyną rozłamu rysującego się w konsorcjum. Należy jednak wymienić także inne przyczyny, które doprowadziły wreszcie do odmiennych stanowisk:

- różne potrzeby bibliotek i ich użytkowników,
- różne rozmiary i typy bibliotek,
- inne praktyki organizacyjne wynikające ze zróżnicowanych potrzeb bibliotek i wpływające na funkcje systemu bibliotecznego (np. tylko BUŁ ma egzemplarz obowiązkowy),

⁵ Jedną z inicjatyw Bibliotekarza Systemu było wprowadzenie na forum Konferencji Rektorów Wyższych Uczelni Łodzi tematu kosztów utrzymania konsorcjum. W związku z rosnącymi nakładami rektorzy zgodzili się, że koszty funkcjonowania ŁASB powinny być pokrywane z funduszy centralnych poszczególnych uczelni, a nie z funduszy bibliotek.

- różne zasoby ludzkie, sprzętowe, finansowe,
- różne źródła finansowania (różne resorty nadrzędne),
- różne stanowiska wobec współpracy w większej grupie,
- różna ocena potrzeby istnienia „jednostek centralnych” i „administracji” konsorcjum (zbędne koszty),
- brak dobrego sposobu dzielenia kosztów wspólnych⁶,
- ambicje rektorów uczelni i „okoliczności polityczne”.

W rezultacie nastąpiła polaryzacja stanowisk: duże biblioteki (BUŁ i WiMBP) podważały konieczność pokrywania kosztów za usługi, z których nie korzystają lub z których mogą nie korzystać, a małe biblioteki, poparte przez ZASB i BS, odpowiadały, że albo koszty będą pokrywane zgodnie z dotychczasowym kluczem, albo uda się określić nową, sprawiedliwszą zasadę.

Niezadowolone biblioteki mogły także opuścić konsorcjum, ale takie rozwiązanie nie było korzystne dla reszty, ponieważ koszty operacyjne ZASB (głównie etaty) nie zmniejszyłyby się proporcjonalnie do składek płaconych przez BUŁ i WiMBP, co zwiększyłoby znacznie opłat bibliotek, które zostały w ŁASB. Groziło to rozpadem konsorcjum.

Był to bardzo trudny okres. Z jednej strony należało zrozumieć chęć zmniejszenia kosztów ponoszonych przez duże biblioteki, z drugiej strony zarówno władze Politechniki Łódzkiej, jak i ZASB wraz z Bibliotekarzem Systemu stali na stanowisku, że większe biblioteki powinny pomagać mniejszym nawet za cenę wzrostu kosztów własnych. Być może gdyby koszty ponosiła inna instytucja niż jednostka Politechniki Łódzkiej, a składki by zbierano, problemu by nie było. W znacznej bowiem mierze to właśnie źle rozumiane względy ambicjonalne i „polityczne” powodowały, że duże biblioteki (przede wszystkim BUŁ) chciały uniezależnić się od usług PŁ. Wydawało się, że wobec dość restrykcyjnej umowy o współpracy (występujący z konsorcjum tracili prawo do pozyskanego sprzętu i oprogramowania) i wobec zgody władz UŁ i WiMBP na przekazywanie środków do PŁ sytuacja jest bez wyjścia.

Faza kreatywna

Na szczęście uczelnie znalazły właściwe rozwiązanie. Władze rektorskie UŁ i PŁ uzgodniły, że należy wspólnie wypracować taki nowy model finansowy ŁASB, który przyjmą wszystkie biblioteki. Jedno było oczywiste: w modelu tym na pewno pozostanie BUŁ i zapewne WiMBP. Tylko jak taki model miałby wyglądać? Pracę rozpoczęto od określenia potrzeb poszczególnych bibliotek w stosunku do jednostki administrującej (ZASB, BS). Potrzeby te, przynajmniej w zakresie związanym z systemem Horizon, przedstawiały się następująco:

- negocjacje i realizacja umowy serwisowej z firmą Dynix,
- obsługa serwera katalogu centralnego WebPAC,
- obsługa administracyjna konsorcjum,

⁶ Klucz do podziału kosztów oparty na „zyskach” z grantu po 7-8 latach działania wydawał się już niesprawiedliwy i przestarzały. Niestety jak do tej pory nie ustalono nowej, uznanej przez wszystkich członków lepszej metody podziału.

- zapewnienie poprawnego i bezpiecznego funkcjonowania serwerów i baz systemu,
- zapewnienie poprawnego działania łączy internetowych biegnących z poszczególnych bibliotek do sieci LODMAN,
- tworzenie zewnętrznych hurtowni danych na potrzeby statystyk,
- testowanie i pomoc we wdrażaniu nowych wersji systemu,
- odnawianie serwerów systemu i sprzętu PC w bibliotekach.

Jedynie trzy pierwsze punkty były wspólne dla wszystkich – także dla BUŁ i WiMBP. Pozostałe usługi świadczone przez ZASB i Bibliotekarza Systemu interesowały pozostałe biblioteki ŁASB.

Od modelu dzielenia kosztów do modelu wyboru usług – nowy model finansowy ŁASB

Dobre określenie potrzeb i oczekiwań bibliotek było podstawą nowego modelu finansowego ŁASB. Bibliotekarz Systemu już od jakiegoś czasu sugerował, że w ŁASB można wprowadzić zasadę zamawiania przez biblioteki i opłacania tylko niektórych, wybranych usług. Takie rozwiązanie sprawdza się np. w znanym amerykańskim konsorcjum NeliNet (<http://www.nelinet.net>). W odróżnieniu do oferty NeliNet oferta ŁASB była bardzo skromna, dotyczyła bowiem jedynie obsługi wspólnego systemu bibliotecznego. Tak wąski zakres usług, przy uznaniu dowolności ich wyboru, nie gwarantował poziomu finansowania wystarczającego do utrzymania ZASB i Bibliotekarza Systemu. Mimo to pomysł przedstawiono rektorom PŁ. Pomysł Bibliotekarza Systemu został tu zmodyfikowany tak, by to podstawowe finansowanie zapewnić. Ustalono, że budżet ŁASB (w który wchodziły budżety ZASB i Bibliotekarza Systemu) ma się składać z trzech części:

- składki członkowskiej ŁASB (ok. 10% całości),
- usług podstawowych ŁASB (ok. 45% całości),
- usług rozszerzonych ŁASB (ok. 45% całości).

Składka członkowska i „usługi podstawowych” były obowiązkowe, ale z „usług rozszerzonych” (do których zaliczono także obsługę serwerów) nie trzeba było korzystać.

Model wypracowany pod koniec roku 2004 obowiązuje w roku 2005 w postaci przejściowej: prawo do rezygnacji z usług rozszerzonych dano w tym roku tylko BUŁ i WiMBP. Dzięki temu unikają one opłat za usługi, z których nie korzystają, a jednocześnie nadal są członkami konsorcjum. W 2006 r. i w latach następnych planuje się rozszerzenie dowolności wyboru usług rozszerzonych na wszystkie biblioteki.

Przyjęty model ma kilka cech, które – jak się dzisiaj wydaje – dają mu szansę na przetrwanie przez najbliższe lata:

- elastyczność:
 - proporcje podziału procentowego budżetu mogą się w przyszłości zmienić, np. większy procent budżetu wpłynie z usług rozszerzonych,
 - podział procentowy części budżetu na biblioteki nie musi być jednakowy dla każdej części i można go zmieniać zgodnie z wytycznymi Rady Dy-

rektorów (np. składka członkowska może, ale nie musi być jednakowa dla wszystkich członków);

- możliwość poszerzania o nowe usługi:
 - usługi podstawowe i rozszerzone można zmieniać zależnie od potrzeb i rozwoju konsorcjum,
 - w obu grupach można dodawać nowe usługi, niekoniecznie związane z eksploatacją systemu bibliotecznego;
- łatwe ustalanie kosztów uczestnictwa nowych członków (składka i usługi obowiązkowe);
- mniejsza „konfliktowość”.

Po okresie konfliktów, sporów, dyskusji, a wreszcie kreatywnego działania udało się w łódzkim konsorcjum doprowadzić do pokoju i takiego modelu finansowego, który odpowiada wszystkim współpracownikom. Jest to dobry znak, zwłaszcza że rozwiązanie znalezione na progu 10 roku działania ŁASB. Miejmy nadzieję, że następne 10 lat będzie mniej burzliwe, choć także wypełnione pracą i nowymi twórczymi inicjatywami!

Renata Tomaszewska

Biblioteka Główna i Centrum Informacji Naukowej

Elżbieta Zeyland

Akademia Rolnicza im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK W RAMACH POZNAŃSKIEJ FUNDACJI BIBLIOTEK NAUKOWYCH

Szansą na budowę społeczeństwa informacyjnego są nowatorskie systemy dystrybucji wiedzy akademickiej, ich weryfikacja i aktualizacja. Głównym celem edukacji informacyjnej jest przygotowanie społeczeństwa do przemian społecznych, gospodarczych i technicznych, do uczestnictwa w globalnej infrastrukturze informacyjnej. Społeczeństwo informacyjne nie może powstać bez rozwiniętej i nowoczesnej oświaty zapewniającej powszechną edukację informacyjną. Wspieranie edukacji było zawsze zasadniczą misją bibliotek. Uczestniczą one w dydaktyce uczelnianej kształcąc studentów w aktywnym zdobywaniu informacji, kształceniu ustawicznym.

W budowie społeczeństwa wiedzy biblioteka to najważniejsze miejsce świadczenia usług upowszechniających wiedzę, kulturę. Jest zapleczem nauki. Ustawa o bibliotekach wprowadziła pojęcie sieci bibliotecznej, i zapis ten zobowiązuje biblioteki do współpracy i dbałości o obsługę wszystkich użytkowników. Każdy obywatel ma prawo korzystać ze wszystkich bibliotek publicznych, do których zalicza się także biblioteki akademickie.

Biblioteki współpracowały od zawsze, ale działania te ograniczały się przeważnie do wymiany wydawnictw uczelnianych, dubletów i do wypożyczeń międzybibliotecznych. Wymieniano doświadczenia, wspólnie rozwiązywano problemy. Przełom w tej współpracy nastąpił w chwili zastosowania w bibliotekach komputerów i bibliotecznych systemów komputerowych. Współpraca między bibliotekami to przede wszystkim:

- dostęp do źródeł informacji,
- wymiana informacji o informacji,
- synchronizacja opracowań dokumentów,
- strategia gromadzenia zbiorów.

Pojawienie się nowych kierunków kształcenia, rosnąca liczba studentów i ich potrzeb, ogromna ilość źródeł informacji oferowana przez wydawców i dystrybutorów powodują zbyt wysokie koszty uniemożliwiające bibliotekom samodzielne zaspakajanie potrzeb użytkowników. Dzięki komputeryzacji bibliotek można było wprowadzić zintegrowane systemy komputerowe, ujednoczyć opisy katalogowe (jednolity format danych katalogowych). Biblioteki zaczęły wykorzystywać media elektroniczne i sieciowe systemy informacyjne, stworzyły własne strony internetowe i podjęły współpracę w sieci. Bazy danych bibliotek polskich zasilają światowe zasoby informacyjne.

Pojawienie się hybrydowych środowisk informacyjnych i edukacyjnych zrodziło pojęcie biblioteki hybrydowej. Model ten stanowi połączenie biblioteki tradycyjnej z elementami biblioteki elektronicznej, w której punkt ciężkości przesunął się w kierunku świadczenia usług informacyjnych on-line, choć nadal w użyciu są tradycyjne katalogi kartkowe starej części zbiorów; korzysta z nich znaczna część użytkowników. Stanowią one wartość kulturową, historyczną oraz są ciągle uzupełniającym narzędziem wyszukiwawczym. Digitalizacja zbiorów bibliotecznych w takiej bibliotece nie zakończyła się jeszcze.

Wyznacznikiem pozycji biblioteki jest jakość jej oferty informacyjno-usługowej. Czytelnik wymaga bowiem szybkiego i precyzyjnego źródła informacji, co wynika z przyspieszonego rytmu życia oraz bogatej oferty komunikacyjnej. Zapotrzebowanie na szybką i wyselekcjonowaną, choć powszechną informację wymusza współpracę między bibliotekami. Biblioteki muszą się konsolidować, aby jak najlepiej wykorzystać zasoby biblioteczne, zmniejszyć koszty gromadzenia i opracowania zbiorów, a zarazem poprawić jakość usług oferowanych użytkownikom bibliotek.

Najkorzystniejszą formą współpracy jest łączenie się bibliotek w konsorcja. Konsorcja można zawiązywać do realizacji jednego celu lub kilku zadań. Konsorcja tworzone w Polsce miały początkowo charakter lokalny i zajmowały się automatyzacją bibliotek. Były przykładem oddolnej inicjatywy. Przykładami takich konsorcjów bibliotecznych stosujących jednolite zintegrowane systemy biblioteczne jest:

- Konsorcjum VTLS (Gdańsk, Kraków, Warszawa, Lublin, Wrocław),
- Konsorcjum TINLIB (Kraków, Kielce, Bydgoszcz, Warszawa),
- Konsorcjum PROLIB (Górny Śląsk),
- Konsorcjum ALEPH (Warszawa, Szczecin, Białystok, Olsztyn, Kielce, Katowice, Wrocław),
- Konsorcjum HORIZON (Poznań, Łódź, Toruń)¹.

Współpraca w ramach konsorcjum umożliwia bibliotekom lepsze zarządzanie informacją (dobór źródeł informacji, metod pracy, sprzętu i oprogramowania, szkolenia pracowników, pozyskiwanie środków na utrzymanie konsorcjum, wykorzystanie informacji, administracja zasobami)². Systemy informacyjno-wyszukiwawcze oraz systemy biblioteczne są narzędziami zarządzania informacją, co w informacji naukowej oznacza całokształt zagadnień związanych ze świadomym sterowaniem procesem informacyjnym³.

¹ Paruzel A., *Współpraca bibliotek szkół wyższych szansą na istnienie w społeczeństwie informacyjnym XXI wieku*, [w:] *Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy*, red. D. Pietruch-Reizes, W. Babik. *Prace RTIN* nr 5, Warszawa 2004, s. 65-71.

² Pindłowa W., *Jakość usług informacyjnych jako warunek tworzenia nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej*, EBIB 2002, nr 2 (31), <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/31/pindlowa.php>, dostęp 30.03.2005 r.

³ Babik W., *Zarządzanie informacją we współczesnych systemach informacyjno-wyszukiwawczych – nowe wyzwanie współczesności*, „Zagadnienia informacji naukowej” 2000, nr 1 (75), s. 51-63.

Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych

Przykładem regionalnej współpracy bibliotek naukowych jest Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych (PFBN). Fundację powołano w 1996 r. po to, żeby przeprowadzić zamysł komputeryzacji głównych bibliotek Poznania. W skład PFBN wchodzi 11 placówek:

- Biblioteka Uniwersytecka,
- Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej,
- Biblioteka Główna i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej,
- Biblioteka Główna Akademii Ekonomicznej,
- Biblioteka Główna Akademii Medycznej,
- Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego,
- Biblioteka Główna Akademii Muzycznej,
- Biblioteka Główna Akademii Sztuk Pięknych,
- Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego,
- Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk,
- Biblioteka Raczyńskich.

Fundacja jest zarejestrowana w sądzie, ma wyznaczone statutem zadania i strukturę wewnętrzną (Rada Fundatorów, Rada Fundacji, Zarząd). Celem strategicznym PFBN była początkowo budowa platformy technologiczno-organizacyjnej dla obsługi informacyjnej środowiska akademickiego. Dziś PFBN zmierza do rozbudowy i modernizacji tej platformy. Poszczególne cele strategiczne to:

- uzyskanie pełnego dostępu przez Internet do metadanych o źródłach informacji zawartych w poznańskich bibliotekach,
- zapewnienie dostępu do światowego zasobu czasopism w postaci elektronicznej,
- umożliwienie dostępu przez Internet do podręczników, monografii, zbiorów regionalnych i ogólnokulturowych w postaci cyfrowej,
- integracja wszystkich elementów platformy w celu obniżenia kosztów eksploatacji⁴.

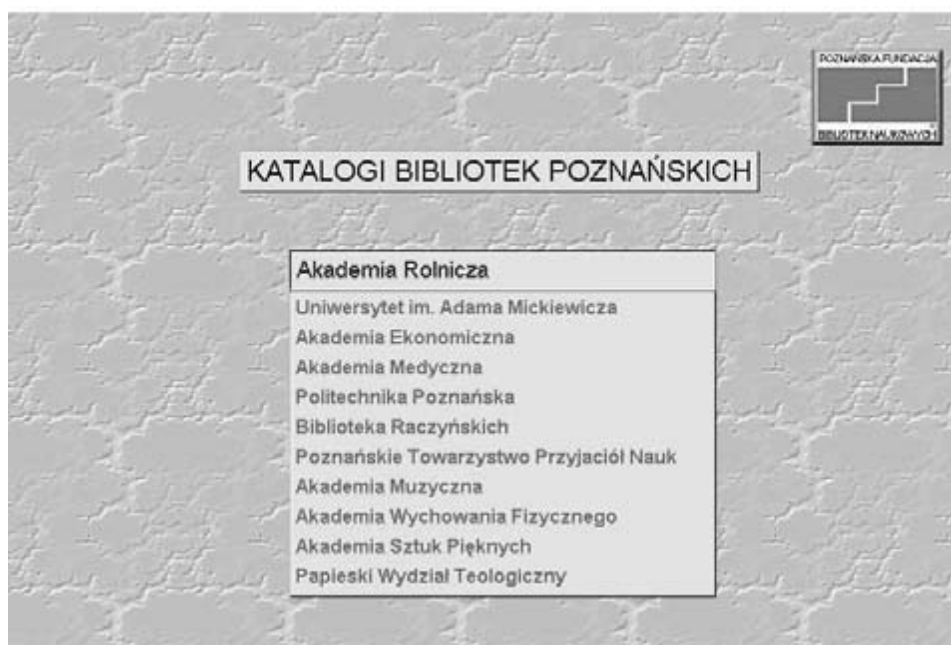
Dążąc do osiągnięcia pierwszego z wymienionych celów strategicznych Fundacja zakupiła zintegrowany system biblioteczny HORIZON. Pierwsze komputery oprogramowane systemem HORIZON rozpoczęły pracę w bibliotekach poznańskich w czerwcu 1996 r. Fundacja dba o utrzymanie systemu, rozwija platformę sprzętową. Utrzymanie Fundacji i wypełnianie celów statutowych finansują wszyscy jej użytkownicy. Na realizację tzw. Projektu Automatyzacji PFBN otrzymała dotację z Fundacji A. Mellona.

Zatrudnieni w Fundacji informatycy rozwiązują problemy techniczne całego systemu. Moduły systemu w poszczególnych bibliotekach wdrażają bibliotekarze systemowi. Bibliotekarze uczestniczą w szkoleniach organizowanych przez Fundację. Biblioteki członkowskie korzystają z jednego dostępu internetowego do katalogów wszystkich uczestników konsorcjum poznańskiego. Czytelnik może dowiedzieć

⁴ Nikisch J.A., *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: Nowe media w bibliotece: Materiały z polsko-niemieckiej konferencji bibliotekarzy, Zielona Góra 14-16. 04. 2004*, Zielona Góra 2004, s. 58-62.

się, w jakiej bibliotece Poznania jest potrzebna mu publikacja, wchodząc na stronę PFBN. Może przeszukiwać katalog komputerowy w systemie on-line ze strony domowej Biblioteki AR w Poznaniu (<http://bg.au.poznan.pl>). Informacje wprowadzone do katalogu komputerowego są widoczne dla „własnego” i „obcego” użytkownika. W każdej poznańskiej bibliotece działa ten sam program wyszukiwawczy obsługujący ich własne katalogi udostępniane innym bibliotekom w ramach PFBN (Ryc. 1).

Ujednolicono też zasady udostępnianie zbiorów. Pracownicy i studenci bibliotek członkowskich korzystają z jednej karty bibliotecznej, płacą równe opłaty wpisowe, kary za nieterminowy zwrot książek oraz rozliczają obiegówkę w bibliotece macierzystej. Zaczęto współpracować przy gromadzeniu zbiorów. Od 1992 r. egzemplarz obowiązkowy z Biblioteki Uniwersyteckiej przekazywany jest innym bibliotekom – członkom Fundacji zgodnie z ich specjalizacją. Ma to wyeliminować dublowanie zbiorów oraz ograniczanie miejsca w magazynach⁵.

Ryc. 1. Wspólny dostęp do katalogów bibliotek poznańskich PFBN.

Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych ma charakter otwarty i umożliwia przystąpienie do niej innym bibliotekom naukowym. Działalność Fundacji ewaluowała od konsorcjum zorientowanego na systemy biblioteczne; w przyszłości jednak PFBN będzie kontynuować podstawowe zadania, ale głównym polem jej działania będzie

⁵ Jazdon A., *Współpraca bibliotek naukowych miasta Poznania – doświadczenia i projekty*, EBIB 2002, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/index.html>, dostęp 30.05.2005 r.

zgodna ze światowymi tendencjami obsługa zasobów elektronicznych⁶. HORIZON jest dobrym przykładem interdyscyplinarnej integracji bibliotek poznańskich, która przynosi użytkownikom znaczne korzyści. Sieć poznańskich bibliotek akademickich ma ponad 450 stacji roboczych i obsługuje ok. 90 tys. czytelników.

System HORIZON w Bibliotece Głównej Akademii Rolniczej w Poznaniu

Biblioteka Główna Akademii Rolniczej w Poznaniu rozpoczęła komputeryzację w 1986 r. Odtąd wszystkie wpływy biblioteki były katalogowane w systemie Micro CDS/ISIS. Biblioteka była dobrze przygotowana do wprowadzenia nowego kompleksowego systemu bibliotecznego. Nowością w porównaniu z „erą przed HORIZON-em” było wprowadzenie pojęcia kolekcji. Jest ono znane bibliotekarzom, ale w tym systemie nabrało szczególnego znaczenia, stając się najważniejszym parametrem określającym obieg zbiorów od zakupu do zmagazynowania i udostępnienia czytelnikom. Bibliotekarze systemowi zaimportowali do HORIZON-a zbiór rekordów z systemu Micro CDS/ISIS. Dzięki temu szybko utworzono i udostępniono katalog obejmujący wpływy z lat 1986-1996. Biblioteka otrzymała od PFBN 46 komputerów IBM, które były stopniowo instalowane w działach przyjmujących poszczególne moduły systemu.

Pierwszym oddziałem był Oddział Opracowania Zbiorów. Niemal równocześnie rozpoczęły się prace w Oddziale Gromadzenia Zbiorów; tam zakupione pozycje wprowadza się do systemu w postaci skróconego opisu katalogowego widocznego w module PAC (Public Access Catalog), czyli katalogu ogólnodostępnym. W Oddziale Gromadzenia Zbiorów wszystkie rodzaje wpływów otrzymują kod paskowy niosący istotną informację (kod kolekcji – miejsce przeznaczenia oraz miejsce na półkach magazynowych). W kodzie paskowym jest też zapisany niepowtarzalny numer pozycji, który odpowiada dawnej sygnaturze. Przy udostępnianiu książki automatycznie odczytuje się kod paskowy, a system zapisuje jej kod na koncie czytelnika. Kod paskowy to ogromna zaleta kompleksowego systemu komputerowego. System zaś umożliwia wszystkim działom biblioteki pracę na tym samym opisie bibliograficznym, który zostaje stopniowo dopracowany.

Do roku 2004 włącznie Oddział Informacji Naukowej indeksował przedmiotowo księgozbiór. Własny system indeksowania przedmiotowego tworzymy od 1986 r. Słownik słów kluczowych do indeksacji książek i czasopism od podstaw opracował Oddział Informacji Naukowej. Jest to słownik kontrolowany, a słowa kluczowe w pełni charakteryzują zawartość treściową pozycji bibliotecznych.

Po imporcie katalogu elektronicznego z systemu Micro CDS/ISIS do HORIZON-a uzyskaliśmy sprawny i prosty sposób wyszukiwania rzeczowego w języku naturalnym, który pozwala wyszukiwać skatalogowane dokumenty na różnym stopniu szczegółowości. Rekord bibliograficzny i należące do niego pozycje są opracowywane w Oddziale Opracowania Zbiorów zgodnie z II stopniem szczegółowości

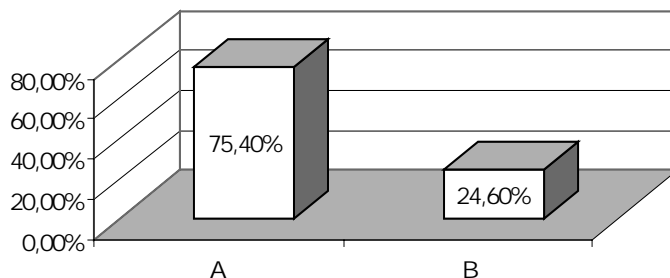
⁶ Nikisch J. A., *Jakiego konsorcjum potrzebujemy i jakie mamy? Z doświadczeń Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*, EBIB 2002, 7 (36), <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/nikisch.php>, dostęp 09.06.2005 r.

katalogowania⁷. Od 2005 r. Oddział Opracowania przejął indeksowanie rzeczowe księgozbioru, a Oddział Informacji Naukowej nadzoruje merytorycznie uzupełnianie i funkcjonowanie słownika słów kluczowych.

Opracowane książki kierowane są zgodnie z kolekcją do Oddziału Udostępniania i dwóch filii Biblioteki Głównej. Po wprowadzeniu do systemu wszystkich kont czytelniczych uruchomiono moduł udostępniania zbiorów. Przyspieszyło to obsługę i konsolidację działań bibliotek. Wypożyczalnia międzybiblioteczna, mimo że służy głównie bibliotekom z innych miejscowości, nie wyklucza współpracy bibliotek poznańskich. Dużym osiągnięciem było zgodne z UKD opracowanie księgozbioru podręcznego czytelnicy z wolnym dostępem do półek. Księgozbiór czytelni składający się z wydawnictw zwartych liczy ok. 10 tys. woluminów, oraz ok. 700 tytułów czasopism w wolnym dostępie.

W wersji początkowej HORIZON funkcjonował w systemie operacyjnym OS/2. Obecnie pracujemy w systemie Windows. Do ważnych zalet kompleksowego, komputerowego systemu bibliotecznego należy kontrola systemu przez administratora – bibliotekarza systemowego (statystyki, budżet). Aby system HORIZON spełniał swoje funkcje, uzupełnione zostały opisy importowane z systemu ISIS, a wydawnictwa zaopatrzone w kody paskowe. Jednocześnie systematycznie stare zbiory biblieczne podlegają retrokonwersji. Katalog biblieczny musi być kompletny, bowiem dla czytelnika jest on podstawowym źródłem informacji o zasobach biblioteki. Stan zbiorów skatalogowanych w Bibliotece Głównej AR w Poznaniu w systemie HORIZON wyniósł w 2004 r. 81 514 rekordów.

W celu rozpoznania stopnia korzystania przez naszych użytkowników z katalogów bibliotek naukowych miasta Poznania dostępnych przez PFBN przeprowadziliśmy w 2005 r. ankietę czytelniczą wśród studentów, pracowników naukowych i innych użytkowników korzystających z naszych zbiorów. Wyniki ankiety przedstawiają się następująco:

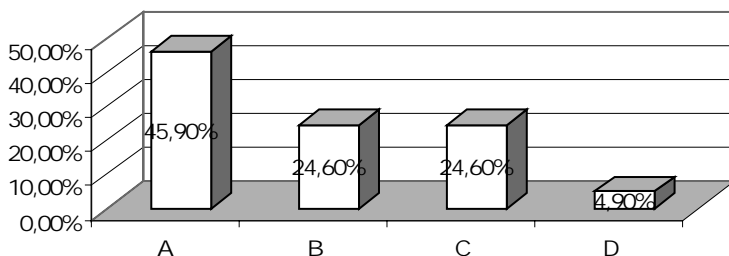
Ryc. 2. Wykorzystanie katalogów bibliotek poznańskich

A – 75,40% użytkowników naszej biblioteki korzysta z katalogów bibliotek poznańskich,

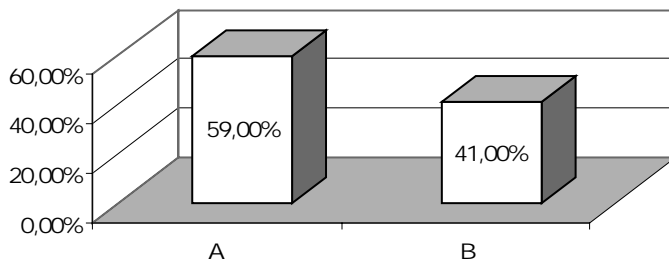
B – 24,60% czytelników nie korzysta z katalogów bibliotek poznańskich

Źródło: opracowanie własne

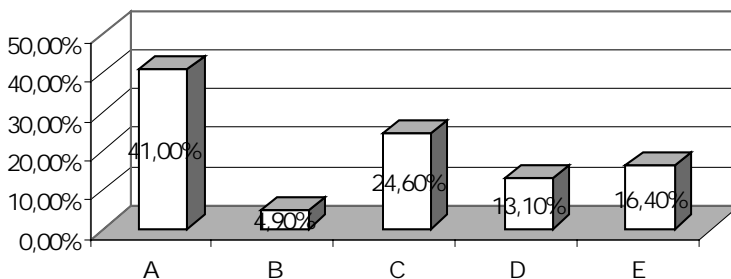
⁷ Gołąb W., Lehmann K., *HORIZON w Bibliotece Głównej i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu*, [w:] *5 lat Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*, Poznań 2001, s. 35-38.

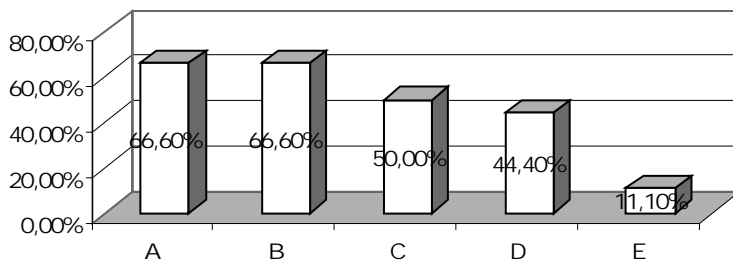
Ryc. 3. Częstotliwość wykorzystania Katalogu Bibliotek Poznańskich
 A – 45,90% czytelników rzadko korzysta z katalogów bibliotek poznańskich,
 B – 24,60% często korzysta, C – 24,60% każdorazowo korzysta,
 D – 4,9% ankietowanych nie udzieliło na to pytanie odpowiedzi
 Źródło: opracowanie własne

Ryc. 4. Wykorzystanie zbiorów innych bibliotek
 A – 59,00% ankietowanych korzysta z innych bibliotek naukowych Poznania,
 B – 41,00% ankietowanych nie korzysta z innych bibliotek naukowych Poznania,
 Źródło: opracowanie własne

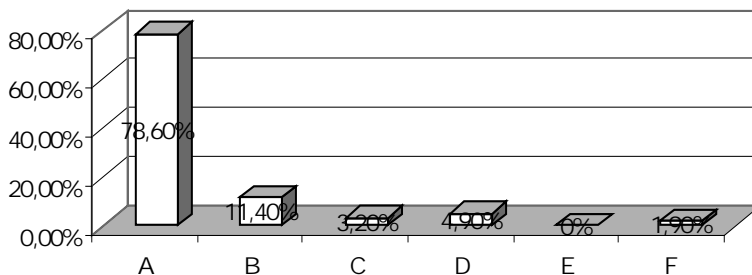
Ryc. 5. Częstotliwość wykorzystania zbiorów innych bibliotek
 A – 41,00% rzadko korzysta z innych bibliotek naukowych Poznania,
 B – 4,90% ankietowanych raz w roku korzysta, C – 24,60% ankietowanych raz w semestrze korzysta,
 D – 13,10% często korzysta, E – 16,40% nie udzieliło żadnej odpowiedzi
 Źródło: opracowanie własne

Ryc. 6. Ograniczenia korzystania ze zbiorów innych bibliotek

A – 66,60% odległość od bibliotek, B – 66,60% opłaty, C – 50,00% limit wypożyczeń, D – 44,40% okres oczekiwania na zamówioną pozycję, E – 11,10% inne

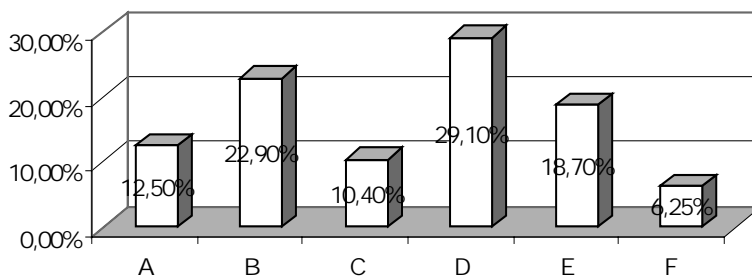
Źródło: opracowanie własne

A – 8,60% student stacjonarny, B – 11,40% student zaoczny, C – 3,20% student innej uczelni, D – 4,90% pracownik AR Poznań, E – 0% pracownik innej uczelni, F – 1,90% inny użytkownik

Ryc. 7. Wypełniający ankietę

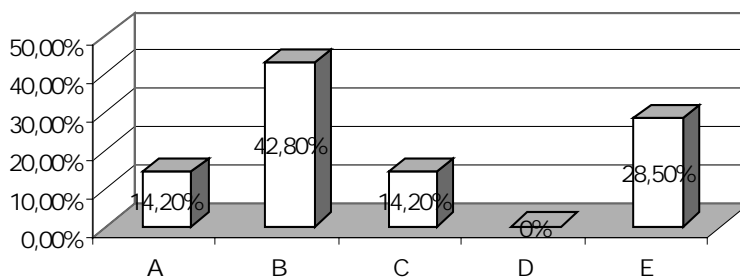
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 8. Studenci stacjonarni

A – 12,50% studenci I roku studiów, B – 22,90% studenci II roku studiów, C – 10,40% studenci III roku studiów, D – 29,10% studenci IV roku studiów, E – 18,70% studenci V roku studiów, F – 6,25% nie podano roku studiów

Źródło: opracowanie własne

Ryc. 9. Studenci zaoczni

A – 14,20% studenci I roku studiów, B – 42,80% studenci II roku studiów,

C – 14,20% studenci III roku studiów, D – 0% studenci IV roku studiów,

E – 28,50% studenci V roku studiów

Źródło: opracowanie własne

Z przeprowadzonej ankiety czytelniczej wynika, że $\frac{3}{4}$ ankietowanych użytkowników naszej biblioteki wykorzystuje katalogi komputerowe pozostałych bibliotek naukowych miasta Poznania, dostępne w naszej bibliotece. Ponad połowa czytelników po wyszukaniu w naszej bibliotece pozycji literatury przedmiotu wykorzystuje zintegrowany system HORIZON korzystając z pozostałych bibliotek. Ankiety wypełniło 3,2% studentów innych uczelni, 1,9% innych użytkowników, co świadczy o środowiskowym charakterze naszej biblioteki. Gromadzimy bogate źródła informacji z nauk przyrodniczych i rolniczych pełniąc pod tym względem rolę wiodącą w Wielkopolsce. Potwierdza to tezę o konieczności integrowania środowiska akademickiego. Czytelnik oczekuje informacji z jednej platformy wyszukiwawczej.

Dystrybucja czasopism elektronicznych i baz danych

Strategicznym działaniem Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych jest między innymi zapewnienie dostępu do światowego zasobu czasopism w postaci elektronicznej. Od 1999 r. PFBN koordynuje w skali ogólnokrajowej działalność konsorcjum bibliotek korzystających z zasobów czasopism elektronicznych udostępnianych w ramach projektu eIFL. W ramach tego konsorcjum mamy obecnie dostęp do ok. 7 000 czasopism pełnotekstowych, z czego ok. 4 500 to czasopisma recenzowane naukowo. Łączna ilość publikacji pełnotekstowych w pakiecie eIFL-EBSCO wynosi ok. 12 000 (11 baz pełnotekstowych i bibliograficznych). Biblioteka nasza oferuje zakupioną listę od A do Z czasopism elektronicznych i LinkSource firmy EBSCO.

Lista Alfabetyczna Czasopism pozwala połączyć wszystkie zasoby elektroniczne biblioteki na jednej platformie i przeszukiwać je na poziomie tytułów czasopism. LinkSource umożliwia zintegrowany dostęp do informacji poprzez połączenie zasobów informacyjnych za pomocą hiperłączy na poziomie artykułów. Łączy informacje on-line z baz danych, katalogów bibliotecznych, portali czasopism elektronicznych, stron wydawców i innych źródeł informacji. Nową inicjatywą PFBN w współpracy z PCSS i Akme Archive Sp. z o.o. jest projekt elektronicznego dostępu do baz danych firmy ProQuest Information & Learning.

Statystyki wykorzystania dostępnych baz wskazują na wzrostową tendencję wykorzystania zasobów elektronicznych. Czytelnik osiąga większe korzyści mając zapewniony bieżący, szybki dostęp do wielu tytułów czasopism, baz danych. „Jednolity aparat wyszukiwawczy dla wielu tytułów czasopism, wgląd w archiwalne roczniki i możliwość zapisu na dowolnym nośniku efektów przeszukiwań to kolejne atuty e-czasopism [...]. W tym samym czasie wiele osób może korzystać z tego samego artykułu. Przez konsorcyjne udostępnienie e-czasopism użytkownicy polskich bibliotek naukowych mogą korzystać nawet z kilku tysięcy tytułów”⁸.

W bibliotekach jest to istotna zmiana z polityki ciągłości gromadzenia tytułów na politykę gromadzenia dużej ilości czasopism elektronicznych w celu zaspokojenia bieżących potrzeb czytelnika. Tradycyjna współpraca bibliotek opierała się na specjalizacji biblioteki (unikanie lub zmniejszanie dublowania zbiorów w poszczególnych bibliotekach). W ramach konsorcjów szeroka grupa bibliotek (członkowie konsorcjów) dysponuje tym samym zasobem ograniczając profil gromadzenia zbiorów. Jednak ze strony czytelnika jest to bardzo korzystne. Użytkownik biblioteki może pozyskać materiały w jednym miejscu, w bibliotece lub w domu po założeniu własnego konta. Korzystanie z zasobów elektronicznych sprzyja wzrostowi wykorzystania zasobów przez łatwość i szybkość pozyskiwania informacji oraz transmisję informacji⁹.

Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa

Projekt Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej (WBC) jest wspólną inicjatywą całego środowiska naukowo-kulturalnego Wielkopolski. Przyjęło go w kwietniu 2001 r. kolegium rektorów Poznania. WBC dostępna jest od 1 października 2002 r. pod adresem <http://www.wbc.poznan.pl>. Jest instytucją afiliowaną przy PFBN. W projekcie biorą udział wszystkie biblioteki akademickie Poznania oraz inne biblioteki naukowe (np. Biblioteka Raczyńskich, Biblioteka Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Biblioteka Kórnicka PAN). Zaproszono do współpracy archiwa, muzea, organizacje non-profit oraz środowiska spoza Poznania¹⁰. Do opracowania WBC wykorzystano oprogramowanie dLibra stworzone w Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym (PCSS). Połączenie internetowego interfejsu systemu HORIZON z oprogramowaniem Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej oznacza, że do przeszukiwania zbiorów WBC można wykorzystać istniejące katalogi biblioteczne¹¹. Zasady działania Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej są następujące:

- WBC jest platformą organizacyjno-technologiczną służącą udostępnianiu cyfrowych źródeł informacji o charakterze dydaktycznym i naukowym,

⁸ Dąbrowska-Charytoniuk D., *Konsorcja jako nowy sposób gromadzenia dostępu do światowych zasobów informacji naukowej (historia konsorcjów)*, EBIB 2004, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/med23/dabrowska.php>, dostęp 02.06.2005 r.

⁹ Stępiak J., *Konsorcjum a polityka gromadzenia czasopism w bibliotekach*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi czytelników*, Warszawa 23-24. 09. 2002, Warszawa 2002.

¹⁰ Ganińska H., *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: etapy powstawania i tworzenie technicznych zasobów piśmienniczych*, [w:] *Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy*, red. D. Pietruch-Reizes, W. Babik, „Prace PTIN” nr 3, Warszawa 2004, s. 129-137.

¹¹ Nikisch J. A., *Wielkopolska...*, s. 58-62.

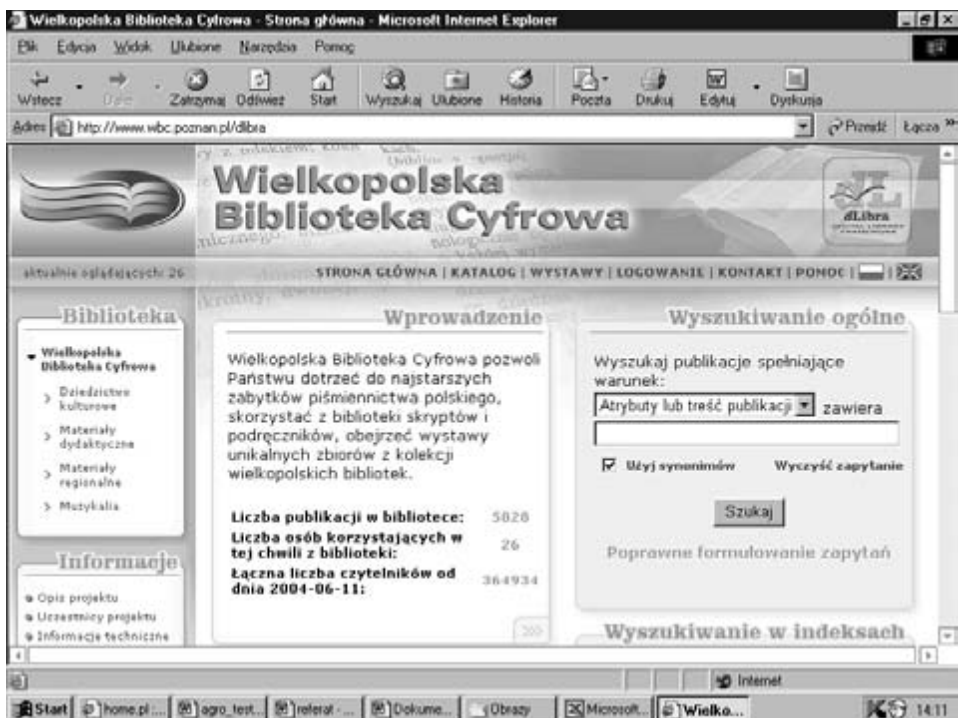
- zasoby sprzętowo-programowe WBC stanowią funkcjonalnie integralne części poszczególnych bibliotek naukowych i akademickich Poznania,
- nadzór nad oprogramowaniem i sprzętem używanym przez WBC sprawują wspólnie PFBN i PCSS,
- gromadzeniem zasobów WBC i ich przygotowaniem do udostępniania kieruje PFBN,
- o profilu zasobów WBC i kierunkach jej rozwoju decyduje Rada Programowa WBC,
- udostępnianie źródła informacji przez WBC nie ogranicza wcale możliwości jej publikowania w postaci drukowanej bądź cyfrowej,
- dostęp do publikacji zamieszczanych w WBC może być na życzenie właściciela praw wydawniczych ograniczony hasłem lub numerem IP,
- ewentualne honoraria i opłaty licencyjne dla autorów bądź wydawnictw są przedmiotem odrębnych umów z wydawcą bądź autorem,
- czas przechowywania publikacji w WBC, sposób jej przedstawienia i tryb wprowadzania zmian w treści są przedmiotem odrębnych umów z wydawcą bądź autorem,
- opis bibliograficzny publikacji udostępnianych w WBC sporządzany jest według reguł międzynarodowych formatów Dublin Core, MARC21 i zgodnie z polskimi przepisami katalogowania.
- WBC działa zgodnie z obowiązującymi w Polsce prawami autorskimi i wydawniczymi,
- WBC nie ma osobowości prawnej. W zakresie prawnym reprezentuje ją PFBN¹².

Naczelnym założeniem WBC jest stworzenie dostępu przez Internet do czterech typów zasobów:

- zasobu edukacyjnego (skrypty, podręczniki i monografie naukowe wydane w regionie),
- zasobu dziedzictwa kulturowego (najcenniejsze zabytki piśmiennictwa znajdujące się w bibliotekach poznańskich),
- regionalistów (piśmiennictwo dotyczące Poznania i Wielkopolski – monografie historyczne, dokumenty archiwalne, ulotki reklamowe),
- muzykaliów (nuty i piśmiennictwo związane z muzyką ze zbiorów Biblioteki Akademii Muzycznej w Poznaniu).

Liczba publikacji zgromadzonych w WBC do września 2005 r. to 5 828 pozycji, a łączna liczba czytelników to 364 934 osoby (od 11 listopada 2004).

¹² Patrz: <http://www.wbc.poznan.pl>

Ryc. 10. Strona główna Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej

Źródło: <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra>

Interfejs czytelnika biblioteki cyfrowej pozwala na przeglądanie zawartości biblioteki według kolekcji. Czytelnik może:

- przeszukiwać opisy katalogowe publikacji,
- przeszukiwać treść publikacji,
- przeglądać opis katalogowy wybranej publikacji,
- przeglądać ranking publikacji,
- uzyskiwać wiadomości o nowościach w WBC,
- czytać publikacje.

Biblioteka Główna AR w Poznaniu jest w trakcie opracowania wybranych pozycji, oraz w fazie przygotowania sprzętu i założeń organizacyjnych. Zamierzamy jeszcze w tym roku powiększać zasoby WBC.

Wnioski

W społeczeństwie informacyjnym najważniejsza jest tzw. sieciowość wiedzy, czyli dostępność do niej w każdym czasie i miejscu. Stałe rozszerzenie dostępu do lokalnych, krajowych i światowych źródeł informacji naukowej i technicznej staje się głównym celem współpracy międzybibliotecznej. Automatyzacja bibliotek wymusza ich większą współpracę i unifikację stosowanych narzędzi. Współpraca przynosi korzyści, ale i pewne niedociągnięcia. Utrudnieniem jest brak wspólnej strategii

gromadzenia zbiorów, wymiany doświadczeń w pozyskiwaniu środków finansowych. Niekorzystne dla czytelników są dodatkowe opłaty za aktywację wspólnych kart bibliotecznych w chwili korzystania z biblioteki innej uczelni oraz ograniczanie, a nawet blokowanie wypożyczeń „obcego” czytelnika w niektórych bibliotekach zrzeszonych w ramach PFBN. Problemy te należy rozwiązać dla dobra czytelnika.

Niewątpliwie zintegrowane systemy biblioteczne bardzo ułatwiają pracę bibliotekarzom i czytelnikom. Rozwijanie różnych form współpracy jest konieczne, bo oszczędza czas opracowania zbiorów, pozwala lepiej zarządzać zbiorami, przynosi oszczędności, a przede wszystkim w podnosi jakość usług. Zaspokajanie potrzeb użytkowników, szybka reakcja na nowe wymagania i światowe standardy to cel nadrzędny bibliotekarzy. Biblioteki akademickie nie tylko obsługują użytkowników, ale też ich uczą. Zachowują swoje medialne powinności wobec pisemnych i elektronicznych zasobów. Sposoby sprawdzone w mieście, kraju i na świecie przynoszą najlepsze efekty. Potrzebajednakwoli nie tylko bibliotekarzy, ale i wszystkich zarządzających. Zgadzamy się bowiem z opinią, że „Konsorcja – powoli – będą stawać się superbibliotekami zdolnymi do tworzenia systemów i usług, jakich pojedyncze biblioteki samodzielnie nigdy nie byłyby w stanie wykreować i nimi zarządzać”¹³.

Bibliografia

1. Babik W., *Zarządzanie informacją we współczesnych systemach informacyjno-wyszukiwawczych – nowe wyzwanie współczesności*, „Zagadnienia informacji naukowej” 2000 nr 1 (75), s. 51-63.
2. Barteczko E., *Konferencja „Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej”*. „Bibliotekarz” 2001, nr 9, s. 24-27.
3. Dąbrowska-Charytoniuk D., *Konsorcja jako nowy sposób gromadzenia dostępu do światowych zasobów informacji naukowej (historia konsorcjów)*, EBIB 2004, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/med23/dabrowska.php>, dostęp 02.06.2005 r.
3. Dobrzyńska-Lankosz E., *Wczoraj fantazja, dzisiaj – rzeczywistość czyli o komputeryzacji polskich bibliotek akademickich słów kilka*, [w:] *Stan i potrzeby polskich bibliotek naukowych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej. Poznań, 13-15.11.2002*, Poznań 2002, s. 125-147.
4. Ganińska H., *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: etapy powstania i tworzenie technicznych zasobów piśmienniczych*, [w:] *Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy*, red. D. Pietruch-Reizes, W. Babik, „Prace PTIN” nr 5, Warszawa 2004, s. 129-137.
5. Gołąb W., Lehmann K., *HORIZON w Bibliotece Głównej i Centrum Informacji Naukowej Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu*, [w:] *5 lat Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*, Poznań 2001, s. 35-38.
6. Jacquesson A., *Automatyzacja bibliotek. Zarys historyczny, strategia, perspektywy*, Warszawa 1999.

¹³ Piotrowicz G., *Konsorcja bibliotek uczelnianych – wczoraj, dziś, jutro*. EBIB 2002, nr 36, <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/piotrowicz.php>, dostęp 25.03.2005 r.

7. Jankowska M.A., *Najnowsze trendy w amerykańskich bibliotekach akademickich*, [w:] *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność. Materiały konferencyjne*, T. 1, red. H. Ganińska, Poznań 2005, s. 14-18.
8. Jazdon A., *Współpraca bibliotek naukowych miasta Poznania – doświadczenia i projekty*, EBIB, 2002, <http://ebib.oss.wroc.pl/matkonf/pw/index.html>, dostęp 30.05.2005 r.
9. Nikisch J.A., *Jakiego konsorcjum potrzebujemy i jakie mamy? Z doświadczeń Poznańskiej Fundacji Bibliotek Naukowych*, EBIB 2002, nr 7 (36), <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/nikisch.php>, dostęp 09.06.2005 r.
10. Nikisch J.A., *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*, [w:] *Nowe media w bibliotece: Materiały z polsko-niemieckiej konferencji bibliotekarzy*, Zielona Góra, 14-16.04.2004, Zielona Góra 2004, s. 58-62.
11. Paruzel A., *Współpraca w bibliotekach szkół wyższych szansą na istnienie w społeczeństwie informacyjnym XXI wieku*, [w:] *Usługi – aplikacje – treści w gospodarce opartej na wiedzy*, red. D. Pietruch-Reizes, W. Babik, „Prace PTIN” nr 5, Warszawa 2004, s. 65-71.
12. Pindłowa, W., *Jakość usług informacyjnych jako warunek tworzenia nowoczesnego społeczeństwa informacyjnego w Unii Europejskiej*, EBIB 2002, 2 (31), <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/31/pindlowa.php>, dostęp 30.03.2005 r.
13. Piotrowicz G., *Konsorcja bibliotek uczelnianych – wczoraj, dziś, jutro*, EBIB 2002, 7 (36), <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/36/piotrowicz.php>, dostęp 25.03.2005 r.
14. Stępniaś J., *Konsorcjum a polityka gromadzenia czasopism w bibliotekach*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*. Warszawa 23-24.09.2002, Warszawa 2002.
15. Tomaszewska R., Polarczyk M., *Informacja naukowa w akademickiej bibliotece rolniczej*, [w:] *Nowoczesne techniki informacyjne w nauce, edukacji i doradztwie dla wsi i rolnictwa. Materiały z konferencji*. Brwinów-Warszawa 16-18.09.2004, Warszawa 2004, s. 175-188.
16. *Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa*, <http://www.wbc.poznan.pl>, dostęp 18.08.2005 r.

Hanna Andruszko
Maria Lamberti

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

OD DOLINY KRZEMOWEJ DO BIBLIOPOLIS
– MIKROKLASTER BIBLIOTEK POZNANIA
GROMADZĄCYCH PIŚMIENNICTWO
PRAWNICZE I EKONOMICZNE

Chciałybyśmy przedstawić dotychczasowe doświadczenia i zamierzenia współpracującego od dwóch lat zespołu bibliotek poznańskich. *Novum* owego przedsięwzięcia polega na tym, że łączy ono bibliotek różnych typów i form własności wokół wspólnej tematyki: prawa i ekonomii. W praktyce chodzi o specjalizację i gromadzenie piśmiennictwa z tego zakresu na terenie Poznania, konsultowanie zakupu literatury tradycyjnej i elektronicznej, wzajemne informowanie się o zbiorach, wspólne (a więc ekonomiczne) wykorzystywanie własnych zasobów, upowszechnianie nowoczesnej wiedzy ekonomicznej w środowisku bibliotekarskim itp. Działalność ta ukazana została w świetle jednej z najnowocześniejszych i dynamicznie rozprzestrzeniających się teorii współpracy regionalnej zwanej *teorią klastrów* (inaczej: gron, skupisk czy kiści)¹.

Wprowadzenie

Dlaczego koncepcja klastrów była dla nas rewolucją? Zauważyliśmy, że coraz bardziej krępował nas gorset tego, co w Europie wypracowano jeszcze w XVII w. (także systemy edukacyjne) i wyraża się np. pracą w bibliotekach skupioną wokół procesów, a nie dziedzin wiedzy. Był to jeden z wielu bezpośrednich impulsów, które skłoniły biblioteki do współpracy „w poprzek”. Początkowo naszym spotkaniom nadałyśmy miano quasi-konsorcjum. Quasi – gdyż kontakty miały charakter nieformalny, powstały spontanicznie – „coś wisiało w powietrzu”. Nie spełniały żadnych formalnych wymogów konsorcjum.

Pierwszy raz z pojęciem klastra spotkałyśmy się na targach „Infostystem” w Poznaniu. Pamiętając, że teoria bez praktyki jest jałowa, a praktyka bez teorii – ślepa, przyjrzałyśmy się bliżej koncepcji klastrów, by nadać naszej współpracy właściwą formę. Okazało się, że właśnie dzięki koncepcji klastrów zaczęto postrzegać zmiany zachodzące w różnych organizacjach, w tym także w bibliotekach, w kontekście złożonego procesu współpracy i wymiany innowacji. Proces ten zachodzi w społeczeństwie uczącym się i w cywilizacji, która kształtem przypomina sieć.

¹ Słowo *cluster* (ang.) oznacza też grupę podobnych rzeczy wzrastających razem, grupę ludzi lub rzeczy znajdujących się blisko siebie.

Widzimy dziś potrzebę nowego, a w niektórych przypadkach radykalnie odmiennego myślenia oraz takiego samego podejścia do działań na wszystkich szczeblach organizacji biblioteki. Właśnie w tym sensie błyskotliwa, jak nam się wydaje, teoria klastrów jest bardzo użyteczna. Może ona wspierać nie tylko zmiany w sposobie prowadzenia polityki publicznej, ale także zarządzania instytucjami.

W bibliotekach są już komputery, opanowano nowoczesne technologie. Choć proces ten trwa dalej, rysuje się już nowy etap. Ważne stają się działania wzmacniające współpracę, kontakty, wymianę poglądów i pomysłów, realizację wspólnych przedsięwzięć. Nabiera znaczenia obniżanie kosztów takiej współpracy, a nie wyłącznie dalsze inwestowanie w infrastrukturę „twardą” (choć i to jest równie istotne).

Warto tu wspomnieć o niedocenianym w bibliotekach procesie tworzenia innowacji, bardzo ważnym składniku koncepcji klastrów. Często właśnie to, co niespodziewane, co wytrąca z wcześniej przyjętych, z góry wyrobionych sądów, założeń i pewników, jest płodnym źródłem ulepszeń i unowocześnień. Bibliotekarze powinni więc zapomnieć o rutynie i stereotypach i wiedzieć, że innowacja jest w równym stopniu percepcyjna, co koncepcyjna. Oznacza to, że wszystko, co widzi i czego się dowiaduje innowator-bibliotekarz, musi zostać poddane rygorystycznej analizie logicznej. Nie wystarcza tu intuicja. Nie: „chciałbym, żeby to było właśnie tak” lecz: „jak to postrzegam”².

To właśnie klastry do rangi najwyższej podnoszą nie materię, ale człowieka i współpracę: im więcej zróżnicowanej i efektywnej współpracy pomiędzy przedsiębiorcami (bibliotekami), tym więcej innowacji i konkurencyjności. Jednocześnie koncepcja klastrów stara się znaleźć równowagę pomiędzy współpracą i konkurencją (ang. *co-opetition*), czyli pomiędzy siłami, które wymuszają zmiany i wzmacniają dynamikę³.

Przegląd definicji, rozwój teorii klastrów

Pojęcia klastra używa się w wielu dziedzinach nauki i sztuki. Jest ono także zakorzenione w naszej świadomości i w życiu bardziej niż z pozoru może się wydawać. Oto kilka przykładów zastosowań, które, choć odległe, przydadzą się bardzo w naszej dalszej pracy:

- w chemii klastry to struktura nadcząsteczkowa, w której są dwie grupy cząsteczek tworzących wspólną sieć. Badaniem struktur klastrowych zajmuje się chemia supramolekularna. Znane są trzy rodzaje tych struktur:
 - sieci typu gość-gospodarz (*host-guest*), w których jeden rodzaj cząsteczek, zwanych gospodarzami, tworzy podstawową sieć, a w niej są regularnie zaokludowane cząsteczki zwane gośćmi,
 - sieci sandwiczowe – w tych sieciach dwie grupy cząsteczek tworzą naprzemiennie warstwowe struktury – nie wiadomo, kto jest gospodarzem, a kto gościem,

² Drucker P.F., *Natchnienie i fart czyli innowacje i przedsiębiorczość*, Warszawa 2004, s. 57.

³ *Klastry – innowacyjne wyzwanie dla Polski*, red. S. Szultka, T. Brodzicki. Gdańsk 2004, s. 5.

- sieci samoprzenikające się – obie grupy cząsteczek tworzą dwie niezależne sieci, które nawzajem regularnie się przenikają (*IPN – interpenetrating networks*)⁴;
- w muzyce klaster to wielodźwięk utworzony z dźwięków sąsiadujących na skali muzycznej. Etymologia słowa klaster w muzyce wywodzi się z angielskiego słowa *tone, cluster*, czyli wiązka (dźwiękowa)⁵.
- w informatyce klaster to niepodzielna jednostka na dysku twardym komputera lub dyskietce. Jeśli plik jest większy od zaplanowanej wielkości jednego klastra, zapisuje się go w kilku klastrach tworzących tzw. łańcuch⁶. Klastry wymyślono po to, aby zmniejszyć wielkość przestrzeni adresowej w systemie plików. Dzięki temu można zmniejszyć zapotrzebowanie pamięci komputera i przyspieszyć jego działanie. W nowoczesnych systemach operacyjnych można definiować klastry o zróżnicowanej wielkości, przewidując procentowy udział plików małych i dużych. Takie rozwiązanie pozwala efektywniej wykorzystać powierzchnię nośnika⁷. Istnieje także pojęcie klaster komputerowy (webowy, serwerów), czyli grupa połączonych jednostek komputerowych, pracujących tak, jakby to był jeden komputer. Komputery wchodzące w skład klastra nazywamy węzłami (ang. *node*). Połączenie komputerów w klastry ma dwa podstawowe cele: powiększenie mocy obliczeniowej (klastry wydajnościowe) oraz przejmowanie funkcji w przypadku awarii jednego z węzłów (klastry niezawodnościowe). Tworzą one system bardzo wydajny, o dużej dostępności. W praktyce rozwiązania klastrowe mają charakter mieszany i pełnią obie funkcje. Rozwiązania klastrowe oferują takie firmy jak: Microsoft, Compaq i Novell. Istnieją także funkcje klastrowe przeznaczone dla Linuksa⁸;
- w ekonomii termin ten wywodzi się z teorii rozwoju regionalnego i odnosi się do sieci małych i średnich przedsiębiorstw, które ze względu na swą niewielką siłę w działaniu w pojedynkę decydują się na współpracę. Klastry obejmują kontakty i współpracę przedsiębiorstw z instytucjami naukowo-badawczymi i władzami publicznymi⁹.

Intelektualnym fundamentem koncepcji klastrowych w gospodarce regionalnej była dziewiętnastowieczna teoria dystryktów przemysłowych Alfreda Marshalla. W dziele (1890) wykazał on, że koncentracja przemysłów o podobnym profilu daje korzyści zewnętrzne przyczyniające się do szybkiego rozwoju całej gałęzi przemysłu. Lokalizacja przemysłu w jednym miejscu zazwyczaj wynika z fizycznych jego właściwości, lecz później prowadzi do zgromadzenia na danym terenie wyspecjalizowanych kom-

⁴ Definicję klastra w chemii zaczerpnięto z *Wikipedii, wolnej encyklopedii*: http://pl.wikipedia.org/wiki/Klaster_%28chemia%29, dostęp 20.05.2005 r.

⁵ Kopaliński, W., *Omnia: Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, <http://www.slovník-online.pl/kopalinski/CE0C5E00CB57EB99C12565E800440AF7>, dostęp 20.05.2005 r.

⁶ *Magne: Odzyskiwanie danych*, [w:] http://www.odzyskiwanie.pl/danych_klaster.php, dostęp 20.05.2005 r.

⁷ *Klaster dyskowy* [w:] *Wikipedia, wolna encyklopedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Klaster_dyskowy, dostęp 20.05.2005 r.

⁸ *Klaster komputerowy* [w:] *Wikipedia, wolna encyklopedia*, http://pl.wikipedia.org/wiki/Klaster_komputerowy, dostęp 20.05.2005 r.

⁹ *Klaster* [w:] <http://www.ris-silesia.org.pl/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=24>, dostęp 19.05.2005 r.

petencji. Można chyba pokusić się o porównanie tego do koncentrowania na danym terenie zbiorów bibliotecznych (co jest także efektem rozwoju kulturalnego i społeczno-gospodarczego) oraz wykształconej kadry wraz z infrastrukturą. Poszczególne osoby uczą się obserwując, co dzieje się w sąsiedztwie. Proces ten jest stale stymulowany i dzięki temu tworzą się trwałe więzi między pracodawcami i pracownikami firm (bibliotek i innych instytucji) zlokalizowanych w pobliżu¹⁰. Często na takim terenie powstają różne formy działalności komplementarnej względem głównej (w przypadku bibliotek są to np. wydawnictwa, nowe szkoły, firmy komputerowe), co dodatkowo wzmacnia jego pozycję między konkurentami; tworzy się wręcz „marka regionu”.

Czy nie można powiedzieć używając nieco archaicznego języka, że tworzy się dystrykt biblioteczny? Teorię tę rozwija grupa duńskich uczonych: T. Drejer, F. Kristensen i K. Laursen w postaci teorii kompleksu przemysłowego, która mówi o silnych powiązaniach między firmami rozwijającymi wysokie technologie w postaci komponentów, maszyn czy systemów produkcyjnych a firmami wykorzystującymi te technologie¹¹. Także i tu znaleźć można podobieństwo do coraz silniejszej współpracy pomiędzy twórcami najnowszych mediów bibliotecznych a odbiorcami ze świata edukacji i nauki. Czyż nie jest to nowoczesny kompleks usług bibliotecznych?

Wracając jednak do korzeni teorii klastrów i pierwszej połowy XX w., trzeba podkreślić, że już François Perroux wskazał na wyjątkową rolę przedsiębiorstw przodujących, które ze względu na skalę produkcji, wykwalifikowaną siłę roboczą i innowacje wywierają duży wpływ na pozostałe dziedziny gospodarki¹². Tak samo przodujące, często duże biblioteki mają silny wpływ na swe otoczenie, mimo że trudno go zmierzyć. W tym samym czasie Erik Dahmen zaproponował koncepcję stref wzrostu (ang. *blocks*), w której oddziaływanie przedsiębiorstw i branż przemysłu przyczynia się do rozprzestrzeniania wiedzy i powstawania nowych gałęzi przemysłu. Dostrzega on także przedsiębiorstwa będące beneficjentami korzyści skali¹³.

W latach siedemdziesiątych XX w. we Włoszech Giacomo Becattini wykorzystał teorię dystryktów przemysłowych do objaśnienia fenomenu Trzeciej Italii. Wskazał na ścisłą zależność między klastrami, a szybko się rozwijającymi przedsiębiorstwami o podobnych cechach kulturowych, intensywnie współpracującymi i kooperującymi na określonym obszarze¹⁴. Dzięki niemu zaczęto zwracać uwagę nie tylko na koncentrację produkcji, lecz także na duże znaczenie wiedzy ukrytej (ang. *tacit knowledge*) i dostęp do kapitałów wysokiego ryzyka (ang. *venture capital*).

Na współczesne pojęcie klastra niebagatelny wpływ miały prace Michaela E. Portera (1990), najczęściej zresztą omawiane w polskiej literaturze przedmiotu. Wskazał on na to, że dzięki presji wprowadzania zmian firmy (czytaj: także biblioteki) uzyskują przewagę nad konkurencją. Czynnikiem determinującymi tę przewagę są:

¹⁰ Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klaster – trochę teorii [w:] Klustry – innowacyjne wyzwanie dla Polski*, red. S. Szultka, T. Brodzicki, Gdańsk 2004, s. 8-9.

¹¹ Olesiński Z., *Zarządzanie w regionie: Polska – Europa – Świat*, Warszawa 2005, s. 15.

¹² Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klustry...*, s. 8.

¹³ Olesiński Z., *Zarządzanie...*, s. 15.

¹⁴ Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klustry...*, s. 9.

- zasoby – wykwalifikowani pracownicy i infrastruktura dostosowana do specyfiki działalności,
- popyt na produkt lub usługę,
- przemysły powiązane i wspierające,
- strategia i struktura firm oraz rywalizacja¹⁵.

Porter zauważył, że przedsiębiorstwa z branż konkurencyjnych na rynkach międzynarodowych są zazwyczaj skupione blisko siebie i otoczone wyspecjalizowanymi dostawcami, klientami oraz bardzo często instytucjami naukowymi i badawczo-rozwojowymi. Koncentracja rywali, klientów i dostawców zwiększa efektywność i specjalizację oraz przyspiesza procesy innowacyjne. Bliskość jednostek naukowych sprawia, że przedsiębiorstwa mają dostęp do nowoczesnych technologii oraz partnerów rozwiązujących problemy technologiczne. Koncentracja geograficzna i „marka regionu” przyciąga zarówno wykwalifikowanych pracowników, jak i międzynarodowe firmy mogące wnieść istotny wkład w rozwój danego obszaru. Poprzez dalsze intensywne interakcje między podmiotami i specjalizację region staje się unikatowym środowiskiem. Krajowa rywalizacja przedsiębiorstw wymusza niejako ciągłe ulepszanie, podnoszenie jakości i poziomu technologicznego produktów i usług, a więc przyczynia się do wzrostu pozycji konkurencyjnej na rynkach międzynarodowych.

Biblioteki *per se*, a także jako instytucje mocno związane z sektorem naukowo-badawczym, stanowią ważne ogniwo w procesie tworzenia się i rozwoju różnych klastrów. Owo „*per se*” stanowi szansę, ba nawet konieczność, by powstała teoria klastra bibliotecznego. Klastra, który jest owocem niespisanej i twórczej aktywności bibliotekarzy.

Wracając jednak do „starszej siostry” – koncepcji klastra regionalnego, można zapoznać się z uzupełnieniem koncepcji dystryktu przemysłowego, czyli z teorią dystryktu technologicznego, w której jeszcze większe znaczenie przypisywano procesowi uczenia się i działalności innowacyjnej¹⁶. Kontynuacją tego sposobu myślenia jest propozycja środowiska innowacyjnego (fr. *innovative milieu*). Podkreśla ona, że uczenie się i innowacje nie są procesami indywidualnymi, lecz wspólnymi działaniami licznych przedsiębiorstw, placówek połączonych siecią zarówno formalnych, jak i nieformalnych kontaktów oraz wspólną tożsamością¹⁷. O blokach kompetencji, w których działają klienci tworzący popyt, innowatorzy tworzący nowe produkty, przedsiębiorcy identyfikujący potencjalne innowacje oraz fundusze wysokiego ryzyka, które wspólnie przyczyniają się do komercjalizacji pracy, pisał A.Ch. Fridh¹⁸.

Widać tu, jak poszczególne „pomysły” na klastry ewoluują i nabierają wręcz uniwersalnych cech przystających do różnorodnej działalności człowieka. Są ponadto zgodne z aktualnym etapem rozwoju stosunków społecznych (od gospodarki drugiego sektora i społeczeństwa przemysłowego aż do trzeciego sektora i społeczeństwa usługowego). Podsumowując – głównymi wyznacznikami klastra były pod koniec XX w. następujące cechy:

¹⁵ Tamże, s. 9.

¹⁶ Tamże, s. 10.

¹⁷ Tamże, s. 10.

¹⁸ Olesiński Z., *Zarządzanie...*, s. 15.

- koncentracja na określonym obszarze współzależnych przedsiębiorstw działających w tym samych bądź pokrewnych sektorach przemysłu i usług (Mytelka, Farinelli 2000, Enright 2001, OECD 2000, Rosenfeld 1997),
- interakcje i funkcjonalne powiązania pomiędzy firmami (Doeringer, Terkla 1995),
- ponadsektorowy wymiar klastra obejmującego powiązania horyzontalne i wertykalne (Doeringer, Terkla 1995, Rosenfeld 1997),
- duża waga sprawnego przepływu informacji, czynników społecznych i kulturowych (Rosenfeld 1997, Jacobs, De Man 1996, Saxenian 1994)¹⁹.

Globalizacja gospodarki światowej, komputeryzacja i innowacje dały nowy impuls rozwojowi teorii klastrów nawiązującej do tematyki gospodarki regionalnej, innowacyjnej i sieciowej, a także bliskiej nam sfery informacyjno-bibliotecznej.

Przykładowo A. Salles wyróżnił trzy sieci przedsiębiorstw: dystrykt przemysłowy oparty na bliskich związkach w środowisku lokalnym, sieci komplementarne pomiędzy przedsiębiorcami a podwykonawcami (pionowe) oraz sieci współpracujące, oparte na przepływie informacji (poziome)²⁰. Analogia do sieci bibliotecznej jest tu oczywista – od dawna znana jest choćby współpraca między biblioteką główną a siecią bibliotek zakładowych.

Precyzyjniej ideę współczesnego klastra wyraża definicja systemu technologicznego wydawnictwa NUTEK, ujmująca sieci podmiotów współpracujących na danym obszarze technologii w celu wykorzystywania tych technologii i ich dyfuzji. Podkreśla się tu przepływ wiedzy i umiejętności, a nie dóbr czy usług²¹.

Jeszcze dobitniej wyraża tę myśl definicja przyjęta przez OECD (2000), wedle której sieci są specyficzną formą powiązań między podmiotami opartą na wzajemnych zależnościach, kooperacji i zaufaniu (mogą, lecz nie muszą być skoncentrowane przestrzennie). Przytoczmy tu dla porządku jeszcze tę najbardziej popularną, współczesną typologię, w której wyodrębniono klastry:

- oparte na wiedzy – skupiające firmy, dla których istotny jest bezpośredni dostęp do badań podstawowych i publicznych instytucji badawczych oraz uczelni wyższych (np. przemysł lotniczy, chemiczny, elektroniczny),
- oparte na korzyści skali – obejmujące firmy powiązane z instytucjami technicznymi i uniwersytetami, prowadzące własne badania na ograniczoną skalę (np. przemysł samochodowy, maszynowy),
- uzależnione od dostawcy – to firmy importujące wspólne technologie. Ich działalność innowacyjna określana jest zdolnością do współdziałania z dostawcami i usługami (np. rolnictwo, leśnictwo i tradycyjne gałęzie przemysłu),
- wyspecjalizowanych dostawców – grupy przedsiębiorstw o dużej intensywności B+R, kładące nacisk na innowacje produktów, umiejscowione blisko siebie, klientów i użytkowników (np. produkcja oprogramowania i sprzętu komputerowego)²².

¹⁹ Szultka Z., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klastry...*, s. 7.

²⁰ Olesiński Z., *Zarządzanie...*, s. 15-16.

²¹ Tamże, s. 16.

²² „Wspólnoty Europejskie: Biuletyn Informacyjny”, 2002 nr 5 [w:] <http://www.ris-silesia.org.pl/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=24>, dostęp 19.05.2005 r.

Wracając do innych koncepcji klastrów, należy dostrzec antropomorfizację koncepcji bieguna wzrostu, w której rozwój oparty o przemysł przodujący wspomagany przez inne branże gospodarki przyczynia się do powstania korzystnych warunków rozwoju ludności. Autorzy tej koncepcji – J. Whalley i P. den Hertog – przypisują klastrów regionalnym globalną konkurencyjność²³.

W Polsce, tak jak na świecie, istnieje kilka tradycji analizowania i definiowania gron. Jak dotąd nie powstała jeszcze literatura poświęcona teorii klastrów bibliotecznych gdyż początkowo badano tylko zagadnienia planowania przestrzennego, potem zajęto się zarządzaniem innowacjami, by zetknąć się ostatnio z problematyką sieci i gospodarki globalnej. Bardzo liczna jest grupa polskich badaczy zajmujących tą tematyką, a poniższy wykaz nazwisk jest niepełny: B. Gruchman, E. Gługiewicz, G. Duche, A. Kukliński, G. Gorzelak, B. Jałowiecki, E. Okoń-Horodyńska, I. Pietrzyk, G. Gierszewska, B. Wawrzyniak, M. Romanowska, M. Trocki, K. B. Matysiak, E. Stawosz, A. Jewtuchowicz, Z. Olesiński, A. Predygier, W. Dziemianowicz i wielu innych. Publikacje poświęcone *stricte* gronom powstały w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, na Politechnice Warszawskiej i Wrocławskiej, w Szkole Głównej Handlowej oraz przede wszystkim w Instytucie Badań nad Gospodarką Rynkową (S. Szultka, T. Brodzicki, E. Wojnicka i inni).

Oprócz wspomnianej już potrzeby badania gron bibliotecznych samych w sobie, należałoby analizować systemy informacyjno-biblioteczne jako elementy wspierające inne klastry usługowe lub produkcyjne. Jest to aktualne zwłaszcza w chwili wchodzenia Polski na rynki Unii Europejskiej, gdzie problematyka klastrów jest od lat dobrze znana.

Powstawanie i rozwój klastrów

Powiedziano, że klaster to przestrzenne skupisko konkurujących i kooperujących zarazem przedsiębiorstw z sektorów pokrewnych bądź przedsiębiorstw powiązanych ze sobą, oraz instytucji i organizacji powiązanych systemem formalnych i nieformalnych relacji w ramach danej trajektorii rozwoju²⁴. U początków klastrów leżą:

- uwarunkowania historyczne, tradycje danego rodzaju działalności na określonym obszarze,
- dostęp do zasobów, materiałów, specyficzne warunki materialne, rynki zbytu, wykwalifikowane kadry, zaplecze naukowe w postaci silnych jednostek naukowych²⁵.

Niekiedy można sztucznie stworzyć klaster, finansując park nauki itp., ale bardzo często prowadzi to, jak twierdzą znawcy przedmiotu, do powstawania „katedr na pustyni”. Mimo to można efektywnie stymulować rozwój klastra poprzez:

- rozszerzenie oferty klastra, czyli wspieranie powstawania lub przenoszenia się na jego teren firm z branż pokrewnych lub świadczących usługi dla przedsiębiorstw już działających (np. wykorzystywanie e-usług w bibliotekach),

²³ Olesiński Z., *Zarządzanie...*, s. 16.

²⁴ Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klastry...*, s. 7.

²⁵ Tamże, s. 10.

- wzrost interakcji polegający na koncentracji na danym obszarze podmiotów działających w branżach pokrewnych i wspierających. Umożliwia to ściślejszą współpracę, twórcze naśladownictwo, albo zawieranie sojuszy. Współpraca przyczynia się także do efektywniejszego wykorzystania istniejących czynników produkcji, wspólnego inwestowania w specjalistyczną infrastrukturę, organizowania kanałów zaopatrzenia, marketingu (na rynkach międzynarodowych) i lobbingu władz publicznych (np. wspólne tworzenie baz – Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa),
- większą specjalizację towarzyszącą istnieniu wielu potencjalnych partnerów i kooperantów. Jest to przyczyna i skutek większej pionowej dekoncentracji (wzrostu specjalizacji) procesu produkcyjnego. Dzięki obniżce kosztów transakcyjnych możliwy jest także *outsourcing* części produkcji, usług i większa specjalizacja (np. tworzenie baz specjalistycznych – AE w Poznaniu tworzy bazę czasopism zagranicznych),
- niższe koszty transakcyjne – tworzący się kapitał społeczny (wzrost zaufania do partnerów) na danym obszarze następuje na skutek częstych formalnych i nieformalnych kontaktów. W połączeniu z większą liczbą podmiotów wzrost zaufania sprzyja szybszemu przepływowi wiedzy między członkami klastra. Sprzyja to upowszechnianiu nowych możliwości technicznych, usprawnień, wykorzystaniu możliwości rynkowych, zwiększeniu zasobu specjalistycznej wiedzy dostępnej wszystkim podmiotom klastra,
- ograniczenie niepewności, ponieważ współpraca powiększa wiedzę o kierunku dalszego rozwoju technologicznego. Można uwzględnić szersze spektrum czynników, ograniczyć ryzyko pominięcia istotnych czynników rozwoju. Mnogość podmiotów pozwala na działanie w różnych kierunkach naraz, w efekcie czego wzrasta prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu²⁶.

Omówione czynniki poprawiają przepływ informacji i wiedzy, obniżają koszty transakcji (dzięki zaufaniu i partnerstwu), wspierają wzrost efektywności i produktywności (poprzez specjalizację), przyspieszają proces powstawania nowych firm (w bibliotekach np. nowych usług) i wpływają na wzrost innowacyjności. Dobrze funkcjonujący klaster generuje wzrost zatrudnienia, rozwój partnerstwa i zysku, a tym samym – szybszy wzrost gospodarczy i lepszą jakość życia.

Korzyści i niekorzystne skutki klastrów

Zalety klastrów są zarówno „twarde” (wymierne), jak i „miękkie” (niewymierne). Pierwszą grupę stanowią:

- lokalny łańcuch podaży; jest on efektywny, dostępny, charakteryzuje się niskimi kosztami transportu (chodzi tu o szybki i przejrzysty przepływ informacji, usług i zbiorów bibliotecznych do użytkowników),
- wyspecjalizowane kadry, charakteryzujące się wyższą produktywnością,
- usługi specjalistyczne i lepszy dostęp do tych usług (np. nowoczesne usługi reprograficzne),

²⁶ Tamże, s. 11.

- możliwości wyboru dostawcy – niższy koszt, wyższa jakość (można negocjować warunki umów),
- duża liczba firm, umożliwiająca wspólne przedsięwzięcia i pracę w sieci.

Do drugiej zaś grupy należą:

- stowarzyszanie się i wspólna wizja oraz planowanie,
- zaufanie – współpraca między firmami sieci (bibliotekami),
- uczenie się, polegające na transferze technologii i innowacjach, *tacit knowledge, know-how*,
- nieformalny rynek pracy, sprzyjający wyższej efektywności a także możliwość kariery rozumianej jako rozwój zawodowy²⁷.

Tak jak w każdej działalności obserwuje się jednak i ujemne skutki istnienia klastrów. Zalicza się do nich:

- kongestię polegającą na nadmiernej koncentracji działalności i ludzi,
- ograniczenie konkurencji,
- zaburzenia w przepływie informacji, koordynacji działań i podejmowaniu decyzji, utrata elastyczności²⁸.

Podmiot koordynujący działanie klastra powinien dążyć do ograniczania niekorzystnych efektów rozwoju systemu, a wręcz je uprzedzać oraz wspierać aspekty korzystne.

Klasy a sieci (konsorcja), typologia klastrów

W praktyce bibliotecznej już od lat działają konsorcja (VTLS, konsorcja zakupujące różne bazy itp.). Teorii konsorcjów bibliotecznych poświęcono sporo uwagi²⁹, dlatego warto odnieść i porównać koncepcję klastrów do teorii konsorcjum. Podstawową różnicą jest to, że współpraca w sieci (także w konsorcjum) regulowana jest umową, zatem działalność jest sformalizowana. Współpracę i konkurencję w klastrze regulują normy społeczne. Pozostałe różnice obrazują poniższe dane:

typologia	sieci	klasy
członkostwo	zamknięte	niewymagalne
relacje, związki	współpraca	kooperacja i konkurencja
podstawa porozumienia	kontrakt	normy społeczne
wartość dodana	kluczowe kompetencje	korzyści zewnętrzne
główne korzyści	wzrost zysków i sprzedaży	dostęp do dostawców, usług
podstawa korzyści	podział funkcji i zasobów	bliskość lokalizacji
wspólne cele	korzyści biznesowe	brak
bliskość geograficzna	mało istotna	nieczębna

Tabela 1. Topologia sieci i klastrów

Źródło: IlnGR na podstawie: A.Hoen, *Clusters: Determinants and Effects*, Den Haag 2001; S. Rosenfeld, *Creating Smart Systems a Guide to Cluster Strategies in Less Favoured Regions*, Brussels 2002.

²⁷ *A Governor's Guide to Cluster-Based Economic Development*, Washington 2002.

²⁸ Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klasy...*, s. 12.

²⁹ Wojciechowski J., *Konsorcja biblioteczne*, „Biblioteka” 2004, nr 8 (17), s. 123-134.

Członkostwo w klastrach nie jest konieczne. W każdej chwili można wstąpić do grona i wystąpić z niego. Biorąc jednak pod uwagę niebezpieczeństwo kongestii czy po prostu chaos, *dany podmiot* koordynujący *daną działalność* w *danym okresie* powinien brać to pod uwagę. Bliskie umiejscowienie w społeczeństwie sieci częściowo traci na znaczeniu. Można jednak zauważyć, że im więcej „wirtualności”, tym większa potrzeba bezpośrednich kontaktów.

Jak już wspomniano nie ma jednej definicji klastra i kryteriów, które pozwalają jednoznacznie udowodnić jego istnienie bądź brak. Powinien on jednak spełniać trzy podstawowe warunki. Kojarzą się one ze słowami: koncentracja placówek z pokrewnych branż na pewnym obszarze geograficznym, współpracą i konkurencją instytucji w klastrze. Współpraca i konkurencja wywołują efekt synergii i umożliwiają współistnienia podmiotów na danym obszarze, natomiast konkurencja niezbędna jest jako bodziec do zmian i innowacji. Nawiasem dodamy, że w konsorcjum nie powinno być konkurencji.

Konsorcjum i klastr przynoszą odmienne podstawowe korzyści. Konsorcjum zakłada na przykład obniżenie kosztów przetargu, w klastrze natomiast akcentuje się jak najszerzy dostęp do dostawców i usług. Krótko mówiąc klastr jest raczej duchem niż ciałem, a konsorcjum jest bardziej ciałem, niż duchem. W ramach klastra można i oczywiście należy powoływać w razie potrzeby różnorodne sformalizowane organizacje. Byt klastra może uzasadniać byt owych instytucji wypełniających zadania szczegółowe (w tym także konsorcjów). Mamy do czynienia z wielką różnorodnością klastrów, którą obrazują typologie ustalone według następujących kryteriów:

- rozwoju – klastry embrionalne, wzrostowe, dojrzałe, schyłkowe,
- kreowanie miejsc pracy – wzrostowe, stałe, spadkowe,
- zasięg terytorialny – lokalne, regionalne, krajowe, ponadnarodowe,
- powiązanie sektorów – wąskie, szerokie,
- stadia łańcucha produkcyjnego – głębokie (wszystkie stadia), płytkie,
- pozycja konkurencyjna – liderzy światowi, krajowi, słaba pozycja,
- poziom technologii – wysoko- lub nisko-innowacyjne, wysoko- lub nisko-technologiczne³⁰.

Wyróżnia się ponadto klastry w poszczególnych dziedzinach gospodarki, np. klastry przemysłowe, rolnicze, morskie, wydawnicze, czy jeszcze niezdiagnozowane klastry biblioteczne.

Jak zbadać klastr?

Metodologia identyfikacji i oceny klastrów musi uwzględniać zmienny charakter procesów społeczno-gospodarczych, a więc powinna umożliwić wskazanie tak zwanych klastrów embrionalnych. Są to bowiem grona niemające jeszcze masy krytycznej i znaczącego udziału w gospodarce czy w życiu regionu, charakteryzujące się jednak potencjałem oraz odpowiednimi zasobami niezbędnymi do osiągnięcia takiego stanu w przyszłości. Do bogatego arsenału narzędzi badawczych należą:

³⁰ Enright 2001, DTI 2001.

- metoda nakładów-wyników badająca przepływ materiałów i usług poprzez obliczanie współczynnika lokalizacji L_q (liczba zatrudnionych, wielkość usług, produkcji), wykorzystująca do identyfikacji struktur klastrowych też opinie znawców, wywiady, grupy focusowe, metodę delficką, „biały wywiad”, raporty branżowe, artykuły prasowe i inne dokumenty,
- analiza sieci polegająca na analizie powiązań, ich siły i kierunków, kanałów przepływu wiedzy, informacji i produktów oraz wskazanie kluczowych podmiotów czy grup podmiotów stanowiących jej rdzeń,
- metoda klastra GEM autorstwa T. Padnore'a i H. Gibsona do oceny siły i efektywności klastra jako lokalnego systemu produkcyjnego, innowacyjnego (determinanty podaży, popytu itp.). Efektywność klastra zależy od czegoś więcej niż powiązania między firmami i instytucjami i od czegoś więcej niż innowacje,
- analiza cytowań i patentów – w praktyce najczęściej stosuje się różne kombinacje tych metod i dostosowuje się je do poziomu, na którym badany jest klastr (mikro-, mezo-, makro-), i do celu badania. Pogłębiona analiza jakościowa pozwala ocenić główne bariery i „wąskie gardła” rozwoju, wskazuje miejsca inicjatyw dążących do podwyższenia pozycji konkurencyjnej klastra. Nie była ona do tej pory wykorzystywana³¹.

Czy zjawisko klastrowość dotarło już do polskich bibliotek i polskiego systemu bibliotecznego? Gdzie zlokalizowane są polskie klastry lub ich załączki? Oby zaprezentowana teoria była przydatna w rozpoznaniu ich podczas obecnej konferencji; tymczasem jednak przedstawimy najbardziej znane klastry na świecie i w Polsce, a na koniec opiszemy poznański mikroklastr ekonomiczno-prawniczym.

Przykłady klastrowość

Najsłynniejszy klastr na świecie, który specjalizuje się w projektowaniu i produkcji komputerów, to Dolina Krzemowa (Silicon Valley). Leży ona 50 km na południe od San Francisco i oficjalnie nazywa się Dolina Santa Clara. Początek zawdzięcza dwóm studentom amerykańskiego Uniwersytetu Stanforda, Williamowi Hewlettowi i Dawidowi Packardowi, którzy w ramach chałupniczej pracy w garażu uruchomili pod koniec lat trzydziestych XX w. produkcję audiooscylatorów. Pierwszym sławnym produktem ich firmy Hewlett-Packard był kieszonkowy kalkulator. Obecnie w Dolinie Krzemowej działa ponad 700 przedsiębiorstw, wśród których najbardziej znane to: Apple, Sun, Silicon Graphics, IBM, Digital i Microsoft. Firmy komputerowe działają w sąsiedztwie wojskowych laboratoriów Lockheada oraz ośrodków badawczych, które zajmują się bioinżynierią, genetyką i tworzeniem wirtualnej rzeczywistości³². Główne czynniki sukcesu klastra zwanego Doliną Krzemową to: innowacyjni i twórczy przedsiębiorcy, zespoły zarządzania jakością, bliskość uniwersytetów oraz ośrodków naukowych, dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania i rynków kapitałowych,

³¹ Szultka S., Brodzicki T., Wojnicka E., *Klastry...*, s. 14-17.

³² Holyński M., *Dolina Krzemowa*, „Wiedza i Życie” 1997, nr 12, <http://archiwum.wiz.pl/1997/97123100.asp>, dostęp 17.09.2005 r.

odpowiednio rozbudowana infrastruktura biznesu i atrakcyjne warunki życia³³. Wszystkie te czynniki miały niewątpliwy wpływ na to, że początkowy obrót firmy Hewlett-Packard, zatrudniającej w 1939 r. 2 osoby, wzrósł z 5 tys. dolarów rocznie do 72 miliardów dolarów, zaś zatrudnienie przekroczyło 140 tys. pracowników.

Jednym z bardziej interesujących przykładów klastra świata wydawniczego jest grono współpracujących instytucji naukowych i edytorskich określanych jako Brepolis Medieval Cluster (BMC)³⁴. Wieloletnia tradycja współdziałania pomiędzy wydawnictwem Brepols³⁵ a ogromną liczbą placówek naukowych rozsianych po całym świecie umożliwia wspólne wydawanie źródeł niezbędnych do historycznych badań naukowych w postaci baz pełnotekstowych i bibliograficznych. Profil wydawniczy Brepols Publishers obejmuje szeroki zakres nauk humanistycznych i pokrewnych: historię, archeologię, historię sztuki, muzykę, sztukę i architekturę. Dzięki współpracy cenionych w świecie nauki instytutów (paryski IRHT – Institut de Recherche et d'Histoire des Textes³⁶ oraz IMI – International Medieval Institute z Leeds) udało się opracować serię źródeł znanych pod wspólną nazwą „Corpus Christianorum”, obejmującą ponad 500 woluminów. Kontynuacją tego wydawnictwa jest monumentalna biblioteka elektroniczna tekstów łacińskich pod nazwą „The Library of Latin Texts”³⁷. Mediewistyczny Klaster Brepolis wydaje swoje publikacje w formie drukowanej (książki, *miscellanea*, czasopisma), na mikrofilmach a także na CD-ROM-ach. Od października 2001 r. wydawnictwa BMC dostępne są także on-line. Plonem współpracy wielu ośrodków naukowych świata w ramach tego klastra są: „Brepolis Medieval Bibliographies” oraz „Brepolis Medieval Encyclopaedias”. Najważniejszą publikacją elektroniczną należącą do pierwszej grupy jest przede wszystkim „The International Medieval Bibliography IMB Online”³⁸. Warto wspomnieć, że wśród

³³ Wojnicka E., *Silicon Valley: Klasy – innowacyjne wyzwanie dla Polski*, red. S. Szultka, T. Brodzicki, Gdańsk 2004, s. 32, na podstawie: J. Larosse, *ICT Clusters In Flanders, Co-operation In Innovation In the New Network Economy*, IWT Observatory, 2001.

³⁴ O osiągnięciach wydawniczych klastra BREPOLIS, zob. pod adresem: http://www.brepolis.net/info_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

³⁵ Zobacz stronę domową wydawnictwa Brepols Publishers pod adresem: <http://www.brepols.net/publishers/index.html>

³⁶ Zobacz stronę domową paryskiego wydawcy źródeł średniowiecznych: www.irht.cnrs.fr, dostęp 28.07.2005 r.

³⁷ Baza „The Library of Latin Texts” obejmuje teksty łacińskie zawarte w Corpus Christianorum, obie „Series Latina” i „Continuatio Mediaevalis”, teksty zawarte w edycji Bibliotheca Scriptorum Romanorum Teubneriana, wiele tekstów łacińskich zaczerpniętych z takich edycji, jak: Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Sources Chrétiennes, Migne’a Patrologia Latina, Acta Sanctorum, Analecta Hymnica Medii Aevii, teksty zawarte w bazie obejmują swoim zasięgiem okres od 240 r. p.n.e. (Livius Andronicus) do dokumentów II Soboru Watykańskiego wydawanych w latach 1962-1965. Baza zawiera ponad 47 milionów łacińskich słów obecnych w ponad 2800 pracach, przypisywanych około 860 autorom, informacje na ten temat zobacz: adresami: <http://www.brepols.net/publishers/cd-rom.htm#CLCLT>, dostęp 29.07.2005 r. oraz http://www.brepols.net/publishers/corpus_christianorum1.htm, dostęp 29.07.2005 r. i <http://www.corpuschristianorum.org/>, dostęp 29.07.2005 r.

³⁸ Baza IMB zawiera ponad 320 tysięcy opisów bibliograficznych artykułów, recenzji i innych dzieł obejmujących wszelkie aspekty badań mediewistycznych. Informacje bibliograficzne o artykułach pochodzą z ponad 4,5 tys. tytułów czasopism i ponad 9 tys. prac zbiorowych, materiałów konferencyjnych ukazujących się od 1967 roku w 30 językach świata, zobacz pod adresem: http://www.brepolis.net/imb_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

ogromnej rzeszy współpracowników klastra Brepolis są także poznańscy badacze średniowiecza³⁹. Kolejną bibliografią należącą do tej grupy jest „The Bibliographie de civilization médiévale BCM – Online”⁴⁰. Zestaw ten dopełnia międzynarodowy katalog mediewistów „The International Directory of Medievalists Online”⁴¹, który stanowi kontynuację drukowanej postaci tego dzieła⁴². Kolejnym zestawem wspólnie udostępnianych wydawnictw elektronicznych pod zbiorową nazwą „Brepolis Medieval Encyclopaedias” są: „Lexicon des Mittelalters Online”⁴³, „International Encyclopaedia for the Middle Ages – Online”⁴⁴ oraz „Europa Sacra Online”⁴⁵. Wzajemne linkowania łączące te zasoby podnoszą ich przydatność do poszukiwań i badań.

Oprócz udanych przykładów współpracy w ramach tysięcy klastrow na świecie są też nieudane próby niewłaściwego zastosowania tego pomysłu. Jednym z nich jest poselski projekt ustawy o klastrach przedsiębiorstw rodzinnych. Wedle projektu klastery jest podmiotem o zmiennej liczbie uczestników (przynajmniej trzech), w skład którego wchodzi przynajmniej jedno przedsiębiorstwo rodzinne, a pozostali to osoby fizyczne prowadzące działalność rolniczą i współpracujące na obszarze gminy lub gmin sąsiednich⁴⁶. Twórcy projektu zakładają, że klastery ma działać w imieniu i na rzecz podmiotów go tworzących, ale nie zaciąga zobowiązań w ich imieniu. Klaster powinien też mieć osobowość prawną, ale nie posiadać struktur zarządzających oraz kapitału.

³⁹ Są wśród nich: A. Labuda, B. Lapis, J. Strzelczyk, D. Rychlewicz z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (informacje pochodzą z bazy IMB na CD-ROM, za lata 1967-1999).

⁴⁰ Bibliografia opracowana przez Centre d'Etudes Supérieures de Civilisation Médiévale Uniwersytetu w Poitiers zawiera opisy bibliograficzne ponad 40 tys. tytułów prac, jest uzupełnieniem dla International Medieval Bibliography IMB – Online, zobacz pod adresem: http://www.brepolis.net/info_bibci-vmed_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

⁴¹ Katalog dostępny online zawiera dane adresowe badaczy średniowiecza pochodzących z ponad 70 krajów na świecie, zobacz pod adresem: http://www.brepolis.net/info_idm_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

⁴² *Répertoire international des médiévistes = International directory of medievalists / Fédération internationale des instituts d'études médiévales*, Jacqueline Hamesse, Louvain-la-Neuve: Brepols, 1995.

⁴³ Lexicon des Mittelalters Online zawiera ponad 36 700 artykułów opracowanych przez około 3 tys. autorów pochodzących z całego świata, zasięg chronologiczny leksykonu obejmuje lata od 300 r. do 1500 r. Baza zawiera elektroniczną edycję wydawnictwa drukowanego, publikowanego w latach 1977-1999. Wersję cyfrową uzupełniono o hasła rzeczowe w j. angielskim oraz linki do Cumulative Bibliography (International Medieval Bibliography IMB oraz Bibliographie de civilization médiévale, posiada także interfejs w językach angielskim, francuskim i niemieckim, zobacz stronę http://www.brepolis.net/info_lexma_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

⁴⁴ *International Encyclopaedia for the Middle Ages*, jest suplementem do wydawnictwa *Lexicon des Mittelalters Online* tematyka haseł obejmuje informacje o diecezjach, dostojnikach Kościoła, wybitnych ludziach średniowiecza działających w latach od 300 r. do 1500 r., zobacz stronę http://www.brepolis.net/info_iema_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

⁴⁵ *Europa Sacra Online* – baza dostarcza obszernych informacji o średniowiecznych prałatach (m.in. po raz pierwszy są dostępne w ramach tej kolekcji za pośrednictwem sieci Internet fundamentalne dzieła takich autorów, jak: C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi... ab anno 1198 [I i II ed., Münster, 1898ff], P.B. Gams, Series episcoporum ecclesiae catholicae. Regensburg, 1873-86*. Baza zawiera informacje o więcej niż 1300 średniowiecznych biskupstwach, arcybiskupstwach, patriarchatach, propozograficzne dane na temat ponad 18507 biskupów, arcybiskupów i patriarchów żyjących w latach 1198-1503, zobacz stronę http://www.brepolis.net/info_eurosacra_en.html, dostęp 28.07.2005 r.

⁴⁶ Poselski projekt ustawy o klastrach przedsiębiorstw rodzinnych, druk nr 3658, wpłynął 28.07.2004 r., zobacz: <http://ks.sejm.gov.pl>, dostęp 17.09.2005 r.

Największą zaletą klastrów w porównaniu z istniejącymi formami współpracy w rolnictwie ma być według posłów uproszczona i tańsza procedura ich zakładania. Wystarczy zawrzeć umowę cywilno-prawną spisana notarialnie. Rząd odniósł się do tego pomysłu nieprzychylnie w liście do Marszałka Sejmu RP⁴⁷. Rada Ministrów uznała, że nie należy kontynuować prac nad tym projektem, gdyż nie przewiduje on możliwości wpisu klastra do ewidencji działalności gospodarczej ani innego rejestru. Projekt nie przewidział także żadnej odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe klastra. Fiasko poselskiego projektu ustawy wynikało najprawdopodobniej z niezrozumienia koncepcji klastra. Być może nie należy aż tak bardzo formalizować postaci współpracy, które w swej istocie są bardzo nieformalne i zakładają działanie „w poprzek” istniejących struktur.

Wyjątkowym i udanym przykładem klastra działającego na rzecz informatyzacji Polski jest Krajowy Klaster Linuksowy Clusterix. Za pośrednictwem sieci optycznej PIONIER łączy on pod kontrolą systemu Linux komputery znajdujące się w dwunastu polskich ośrodkach akademickich. Ma moc 4,4 teraflopa (TFLOPs), a do jego budowy zastosowano ponad 800 procesorów Intel Itanium 2. Koordynatorem projektu, dzięki któremu powstał ten najszybszy rozproszony komputer w Polsce i jeden z najszybszych w Europie, jest Politechnika Częstochowska⁴⁸. Clusterix umożliwia prowadzenie prac naukowo-badawczych, które wymagają ogromnej mocy obliczeniowej. Klaster ten można zastosować do: badań nad modelowaniem zjawisk (np. termomechanicznych), złożonych symulacji (np. przepływu krwi), wizualizacji, przewidywania struktur białek czy projektowania układów elektroniki molekularnej⁴⁹. Biblioteki mikroklastra poznańskiego (o którym za chwilę) także blisko współpracują z Poznańskim Centrum Superkomputerowo-Sieciowym; wykorzystują naukowe bazy danych ulokowane na jego serwerach.

Ekonomiczno-prawniczy mikroklaster poznański – geneza

Nasza współpraca wyrosła w klimacie siedemnastowiecznego dziedzictwa i dorobku XX w. Mamy na myśli postępującą automatyzację opracowania zbiorów bibliotecznych oraz niedaleką już perspektywę wspólnego katalogu w sieci bibliotek akademickich Poznania oraz rosnące koszty zakupu, magazynowania i opracowania literatury ekonomicznej. Czynniki te wywołują potrzebę bardziej racjonalnego zarządzania zbiorami i pogłębienia specjalizacji bibliotek.

W tym duchu i celu – aby dokonać podziału obowiązków gromadzenia (początkowo tylko literatury ekonomicznej, później także prawniczej) – 12 marca 2003 r. w Bibliotece Uniwersyteckiej spotkali się przedstawiciele bibliotek szkół wyższych Poznania.

⁴⁷ Pismo skierowane do Marszałka Sejmu RP z 5 kwietnia 2005 r., zob. <http://ks.sejm.gov.pl>, dostęp 17.09.2005 r.

⁴⁸ Inne ośrodki naukowe, które wchodzą w skład klastra, to: Politechnika Białostocka, Centrum Informatyczne Trójmiejskiej Akademickiej Sieci Komputerowej TASK, Politechnika Łódzka, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Akademickie Centrum Komputerowe CYFRONET AGH, Uniwersytet Opolski, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe, Politechnika Szczecińska, Politechnika Warszawska, Politechnika Wroclawska, Uniwersytet Zielonogórski, zobacz: <http://helionica.pl/index.php/Krajowy-Klaster-Linuxowy>, dostęp 02.08.2005 r.

⁴⁹ Zobacz: http://helionica.pl/index.php/Krajowy_Klaster_Linuxowy, dostęp 2.08.2005 r.

Trzeba jednak wspomnieć, że pierwszą próbę konsolidacji środowiska poznańskiego podjęła Wyższa Szkoła Bankowa w 1997 r.⁵⁰ Na spotkaniu, które odbyło się w tej uczelni, przybyli przedstawiciele bibliotek: Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (UAM), Akademii Ekonomicznej (AE), Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości (WSZiB), Akademii Wychowania Fizycznego (AWF) i Wyższej Szkoły Bankowej (WSB). Po zapoznaniu się ze zbiorami poszczególnych placówek postanowiono kontynuować współpracę i poszerzyć ją o wymianę wiadomości o bieżących działaniach, nabytkach i czasopismach. Do następnego spotkania nie doszło. Organizatorzy konferencji rozesłali tylko wszystkim uczestnikom schematy rzeczowe działu ekonomii poszczególnych bibliotek, tak by mogli oni przemyśleć zakres przyszłej ewentualnej specjalizacji.

Tymczasem w Bibliotece Uniwersyteckiej reformowano zasady gromadzenia zbiorów⁵¹ ustalone głównie po 1997 r. Jej najważniejsze cele to wysoka jakość merytoryczna zbiorów i profilowanie ich zgodnie z potrzebami Uniwersytetu i środowiska. Ograniczano nadal ilość zbiorów na rzecz zwiększenia liczby jednostek gromadzonych celowo; zawężono gromadzenie określonych kategorii zbiorów i na podstawie oddzielnych porozumień określono zasady przekazywania ich innym uczelniom Poznania (z techniki do Biblioteki Politechniki Poznańskiej, literaturę medyczną do Biblioteki Akademii Medycznej, literaturę rolniczą do Biblioteki Akademii Rolniczej, podręczniki do Publicznej Biblioteki Pedagogicznej a literaturę piękną dla dzieci i młodzieży do Biblioteki Raczyńskich). Równocześnie z selekcją retrospektywną odbywała się selekcja bieżąca prowadzona przez Komisję Selekcji, która na cotygodniowych spotkaniach roboczych (dzieje się tak do dziś) pracowała nad tym, by do zbiorów Biblioteki trafiały tylko wartościowe i zgodne z profilem gromadzenia pozycje. Wyselekcjonowane z EO publikacje zagospodarowywał Dział Zbiorów Zbędnych i Dubletów. Pałącą potrzebą okazało się wtórne rozdysponowanie wybranych zbiorów.

W ramach nowej strategii gromadzenia zacieśniono współpracę między Biblioteką Główną a bibliotekami sieci. Dyrektor Biblioteki powołał zespół specjalistów, którzy mieli utrzymywać bieżący kontakt z bibliotekami sieci. Doszło więc także do ścisłej współpracy z Biblioteką Wydziału Prawa. „Łącznicy” zostali zaopatrzeni w fundusz na zakup wskazanej przez pracowników nauki literatury zagranicznej. Pochodził on ze zlikwidowanej, prowadzonej wcześniej na bardzo szeroka skalę wymiany zagranicznej (koszty tzw. porta). Inicjatywa biblioteki spotkała się, w zależności od zakładu, z niechęcią (kolejne obowiązki!), albo z dużym zainteresowaniem. Biblioteka zaczęła ponadto regularnie zapraszać pracowników Wydziału Prawa na wystawy nowości i przeglądy publikacji prezentowane przez różne wydawnictwa.

⁵⁰ Piotrek P., *Protokół spotkania przedstawicieli bibliotek poznańskich gromadzących piśmiennictwo z zakresu ekonomii*, Poznań 1997, kserokopia.

⁵¹ Jazdon A., *Zarządzenie wewnętrzne Dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej nr 16/2001 w sprawie wprowadzenia w życie zasad polityki gromadzenia zbiorów w systemie biblioteczno-informacyjnym*, Poznań 2001, kserokopia.

Ważnym impulsem wzmacniającym współpracę z Wydziałem Prawa stało się zarządzenie Rektora UAM⁵² w sprawie powołania w Katedrze Nauk Ekonomicznych trzech zakładów: Zakładu Ekonomii, Zakładu Finansów i Rachunkowości oraz Zakładu Zarządzania i Marketingu.

Wysiłkiem całego środowiska uniwersyteckiego powstała w Bibliotece Uniwersyteckiej nowoczesna czytelnia nauk społecznych z aneksami przeznaczonymi na piśmiennictwo ekonomiczne i prawnicze oraz pomieszczeniem ze stanowiskami do korzystania z e-źródeł. Osoba odpowiedzialna w Bibliotece Uniwersyteckiej za opracowanie rzeczowe literatury prawniczej i ekonomicznej mogła zatem udoskonalić swą działalność i poszerzyć krąg sprzymierzeńców. Udało się namówić pracowników Oddziału Informacji Naukowej do współpracy przy tworzeniu informatora „e-Prawo” a także stałej aktualizacji informacji na stronie domowej Biblioteki w zakresie prawa i ekonomii (wykaz e-adresów, informacje o bazach testowych, wystawach itp.).

Wymiana informacji i stały kontakt z kierownikiem biblioteki Wydziału Prawa zachęciły do kolejnego kroku: wyjścia na zewnątrz. Nieocenione okazały się tu prywatne kontakty zawodowe dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej, który jest konsultantem naukowym Biblioteki WSB. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu doszło do pierwszego spotkania grupy początkowo nazywanej „quasi konsorcjum”.

Działalność mikroklastra poznańskiego

W dotychczasowych spotkaniach w Bibliotece Uniwersyteckiej⁵³ wzięli udział przedstawiciele Biblioteki Głównej UAM oraz bibliotek Wydziału Prawa i Administracji UAM, Akademii Ekonomicznej oraz Wyższej Szkoły Bankowej. Zgodnie z teorią klastrów wszystkie te instytucje położone są w centrum miasta i zajmują się gromadzeniem literatury prawniczo-ekonomicznej.

W tym wąskim początkowo starano się skupić na najważniejszych problemach i ugruntować współpracę tzw. „trzonu” po to, by w przyszłości stosownie do potrzeb poszerzać zespół unikając efektu kongestii. Zebraniom tym udało się nadać charakter pośredni pomiędzy kameralną wymianą zdań a seminarium: był zatem czas i okazja do swobodnej wymiany zdań, twórczej dyskusji oraz ustalanie nowych tematów i relacji. Przed każdym spotkaniem uczestniczki otrzymywały plan zebrania. Tematyka kolejnych spotkań wynikała z wniosków zawartych w protokole i była precyzowana na czacie (maj – czerwiec 2004). Protokoły z wnioskami przekazywano przełożonym, informując o przebiegu współpracy, proząc o pomoc itp. Należy podkreślić, że na zebraniach wymieniano informacje i doświadczenia, ale także nawiązywano dalszą, dwu albo trójstronną współpracę, o której nie musieli wiedzieć wszyscy uczestnicy spotkań (w praktyce dotyczyło to spraw drobniejszych).

Udział w klastrze był i pozostał dobrowolny, a praca ma charakter społeczny. Dzięki konsultacjom w większym gronie powstaje efekt synergii i trudno wszystko

⁵² Zarządzenie nr 45/2002/2003 Rektora Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu z 21 maja 2003 r. w sprawie *Zmian organizacyjnych na Wydziale Prawa i Administracji*, kserokopia.

⁵³ Dаты spotkań: 12.03.2003, 9.07.2003, 21.04.2004 i 23.06.2004 oraz seminarium w WSB 15.12.2004 r.

przewidzieć. Klaster „żyje” i spełnia swoje zadania. Tematykę spotkań dyktowało życie. Najpierw przedstawicielki bibliotek omawiając „Specjalizację gromadzenia literatury ekonomicznej w bibliotekach szkół wyższych Poznania”, scharakteryzowały swoje uczelnie oraz historię i profil zasobów bibliotecznych. Trzecie zebranie dotyczyło już „Wspólnej polityki gromadzenia e-źródeł z zakresu prawa i ekonomii”. Zaproszono osoby odpowiedzialne za zasoby elektroniczne w poszczególnych placówkach. Konsekwencją tych spotkań był temat „Promowanie zbiorów tradycyjnych i elektronicznych z zakresu prawa i ekonomii”⁵⁴. Seminarium w WSB „Marketing biblioteczny” miało wesprzeć działania bibliotek w tej sferze.

Potencjał mikroklastra poznańskiego

Kształtowanie się potencjału mikroklastra sięga chyba początków XX w., kiedy to, jeszcze pod zaborem pruskim, zaczęto organizować w Poznaniu popularne kursy nauk prawno-ekonomicznych. Przygotowywały one grunt pod powołanie wydziału o takiej specjalizacji na utworzonym z chwilą odzyskania niepodległości Uniwersytecie Poznańskim⁵⁵. Nie miejsce tu jednak na omówienie tego tematu, który wymaga osobnego potraktowania na podstawie bogatej literatury przedmiotu⁵⁶.

Krótko mówiąc – w maju 1919 r. otwarto Wydział Prawa i Nauk Ekonomiczno-Politycznych Uniwersytetu Poznańskiego, choć koncepcja wydziału nie była jeszcze gotowa. Ścierały się dwie tradycje – profesura galicyjska, dążąca do wyemancypowania się spod wpływów niemieckich, nie godziła się na połączenie ekonomii z prawem. Odmienne było stanowisko władz lokalnych, które przytacza profesor Edward Taylor: „Motywem tego życzenia było znaczne zainteresowanie tymi naukami miejscowego społeczeństwa, potrzeby jego pod tym względem z powodu poważnego rozwoju życia gospodarczego dzielnicy [...] oraz pewne przyzwyczajenie wywołane przez istnienie na uniwersytetach południowoniemieckich specjalnych wydziałów (der Staats-wissenschaften)”⁵⁷. W drodze kompromisu utworzono w 1921 r. dwusekcyjny Wydział Prawno-Ekonomiczny z samodzielnym programem nauczania, stanowiącym w Polsce *novum*.

Wydawane od 1922 r. własne czasopismo „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” oraz seria wydawnicza „Poznańskie prace ekonomiczne” profesorów A. Peretiatkiewicza i E. Taylora stworzyły podwaliny silnego ośrodka badań nad prawem i gospodarką. Z drugiej jednak strony dojrzewała myśl uruchomienia w Poznaniu szkoły handlowej

⁵⁴ Andruszko H., *Protokoły spotkań quasi-konsorcjum z lat 2003-2004*, protokół z 23.04.2004 sporządziły: Andruszko H. i Piechowiak H., kserokopie.

⁵⁵ *Dzieje Uniwersytetu im. A. Mickiewicza 1919-1969*, red. Z. Grot, Seria Dzieje UAM nr 7, Poznań 1972, s. 102-109.

⁵⁶ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swego istnienia [...] za rektoratu Heljodora Święcickiego. Księga Pamiątkowa [...]*, red. A. Wrzoska, Poznań 1929, s. 143-179; *Informator Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu: Rok akademicki 2000/2001*, oprac. K. Krasowski, J. Mikołajewicz, red. K. Sobkowicz, Poznań 2000, s. 5-18; Jagielska M., Kozak H., Zakrzewska-Nikiporczyk B., *Przewodnik po sieci bibliotecznej UAM i innych bibliotekach naukowych miasta Poznania*, Poznań 1984, *Alma Mater Posnaniensis: W 80 rocznicę utworzenia Uniwersytetu w Poznaniu*, red. P. Hauser, T. Jasiński, J. Topolski, Poznań 1999.

⁵⁷ Taylor E., *Poznańskie Studium Ekonomiczne (1919-1949)*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1958, nr 1, s. 347.

wyższego stopnia⁵⁸ na potrzeby szybko rozwijającego się życia gospodarczego regionu. Główny inicjator tego przedsięwzięcia – Izba Przemysłowo-Handlowa – dokonał powołał formalnie do życia Wyższą Szkołę Handlową (WSH) w Poznaniu w 1926 r. Przez wiele lat zabiegano o pełną akademizację uczelni. W 1938 r. w myśl rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przemianowano WSH na Akademię Handlową, prywatną szkołę akademicką utrzymywaną przez fundację. W dwudziestoleciu międzywojennym odbywał się stały przepływ myśli i ludzi między Wydziałem Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego a Akademią Handlową (prof. M. Nadobnik, A. Peretiatkowicz, L. Głabisz, J. Wiertel i wielu innych). Oprócz współpracy doszło w owym czasie do pewnej specjalizacji. Uczelnia powołana przez środowisko poznańskiego kapitału przygotowywała kadry praktycznie, zaś UAM dawał wiedzę teoretyczną, charakterystyczną dla kształcenia uniwersyteckiego.

Choć może się zdawać, że nasz współczesny mikroklaster (biblioteki Wydziału Prawa i Administracji oraz Akademii Ekonomicznej) powstał mimochodem, widać, że stworzyły go związki z przeszłości. Ostatni partner – biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej, uczelni powstałej z inicjatywy Towarzystwa Edukacji Bankowej SA w 1994 r.,⁵⁹ zachowuje ścisłą tajemnicę służbową (charakterystyczną dla konkurencji w klastrze), uniemożliwiająca sprawdzenie najnowszych związków pomiędzy Akademią Ekonomiczną a WSB (przepływ idei, programów i ludzi).

	BU	WPiA	AE	WSB	razem
czytelnicy [tys.]	158	6	11,5	7	182,5
zbiory [tys.]	220	193	350	73	836
komputery [szt.]	45	11	42	33	131
zatrudnieni [etaty]	15	15	52	10	92

Tabela 2. Potencjał mikroklastra w 2004 r.

Źródła: Biblioteka Uniwersytecka (BU): Jazdon A., *Sprawozdanie z działalności za rok 2003*, „Biblioteka” 2004, nr 8 (17), s. 312, punkty 2-4 – obliczenia własne.

Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji (WPiA): <http://www.prawo.amu.edu.pl/index.php?nid=1>, dostęp 28.07.2005 r., Czaja D., *Sprawozdanie z działalności bibliotek zakładowych*, „Biblioteka” 2004, nr 8 (17), s. 323, punkty 3-4 – obliczenia własne.

Biblioteka Akademii Ekonomicznej (AE): punkty 1-4 – obliczenia własne wg B. Rossy,

Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej (WSB): punkty 1-4 – Kukawka A., *Prezentacja Biblioteki WSB w Poznaniu*, <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/45kukawka.php>, dostęp 23.06.2005 r.

Do tabeli należy dodać kilka uwag:

- zbiory prawniczo-ekonomiczne BU to tylko część kolekcji liczącej ponad 4 miliony tomów, natomiast dane odnoszące się do pozostałych bibliotek określają ich wszystkie zbiory (prawno-ekonomiczne),

⁵⁸ *Akademia Ekonomiczna w Poznaniu 1926-1976*, Warszawa; Poznań 1976, s. 9-20.

⁵⁹ Kukawka A., *Prezentacja Biblioteki WSB w Poznaniu*, <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/45kukawka.php>, dostęp 23.06.2005 r.

- w odniesieniu do bibliotek podano całkowitą liczbę zapisanych czytelników, stosunkowo mała ich liczba w AE wynika z braku ewidencji wielu osób korzystających z wolnego dostępu,
- jeśli chodzi o komputery, to sprawdziło się określenie, że pozory mylą; tam, gdzie komputery są rozproszone, wydaje się, że jest ich mniej i odwrotnie,
- w BU wzięto pod uwagę tylko osoby, które zajmują się zbiorami ekonomiczno-prawniczymi, natomiast w pozostałych bibliotekach tabela uwzględnia cały personel; algorytm dla BU wynosi: 2 osoby w opracowaniu alfabetycznym + 2 osoby w opracowaniu rzeczowym + 1 osoba w opracowaniu zbiorów ciągłych + 2 osoby w gromadzeniu + 2 magazynierów + 3 osoby w udostępnianiu + 3 osoby obsługi technicznej i administracji.

Osiągnięcia klastra poznańskiego, problemy i plany

Patrząc z dzisiejszego punktu widzenia, do najważniejszych dotychczasowych osiągnięć klastra należy zaliczyć to, że:

- podstawą działalności stały się nowoczesne schematy klasyfikacyjne⁶⁰ i zmeliorowane według nich zbiory przygotowane przez uczestników klastra oraz zasoby opracowane pod względem rzeczowym w języku KABA,
- stworzono forum integrujące środowisko bibliotekarzy poznańskich zajmujących się zbiorami prawniczymi i ekonomicznymi,
- sporządzono listę adresów umożliwiającą kontakt⁶¹,
- oprócz zebrań umożliwiono uczestnikom klastra spotkania na czacie,
- powstał warsztat twórczej pracy i wymiany myśli oraz doświadczeń w postaci pośredniej między konferencją, a kameralnym spotkaniem,
- umożliwiono promocję zbiorów ekonomiczno-prawniczych i profesjonalistów z tej dziedziny,
- opracowano informatory o e-źródłach dla studentów UAM i AE⁶²,
- w BU zorganizowano szkolenia z organizacji i zarządzania w bibliotekach prowadzone w ramach klastra przez pracownika naukowego WSB,
- w WSB przygotowano seminarium „Marketing biblioteczny”,
- inspirowano dyrektorów do promocji bibliotek,
- sporządzano dokładne protokoły spotkań, zasób informacji i wiedzy niezbędny do rozwijania klastra i zarządzania bibliotekami⁶³.

Mikroklaster poznański można dziś opisać następująco: jest to z pewnością klaster embrionalny, w fazie wzrostu, o charakterze lokalnym. Biblioteka Uniwersytecka występuje jako koordynator prac klastra, stąd też jest to klaster typu gość-gospodarz.

⁶⁰ Andruszko H., *Ekonomia – schemat rzeczowy zbiorów BU w Poznaniu*, Poznań 1997, opracowanie własne – kserokopia oraz Mikołajczak E. M., *Prawo – schemat rzeczowy zbiorów BU w Poznaniu*, Poznań 2001, kserokopia.

⁶¹ Lista adresów uczestników mikroklastra, Poznań 2005, kserokopia.

⁶² Andruszko H., Lamberti M., *e-Prawo. Elektroniczne źródła z zakresu prawa w BU*, Poznań 2002 (wyd. 1) i 2003 (wyd. 2), kserokopie; *Komputerowe bazy danych i wydawnictwa na nośnikach elektronicznych w Bibliotece Głównej AE w roku akademickim 2002/2003*, Poznań 2003.

⁶³ Andruszko H., *Protokoły spotkań quasi-konsorcjum*, Poznań 2003-2004, kserokopia; Andruszko H., Piechowiak H., *Protokół spotkania*, Poznań 2003, kserokopia.

Powiązania w klastrze są jeszcze wąskie (literatura ekonomiczna i prawnicza) i płytkie (dotyczą przeważnie e-źródeł). Pozycja konkurencyjna naszego klastra jest na razie trudna do określenia. Natomiast pozycję technologiczną możemy określić jako średnio-technologiczną i średnio-innowacyjną.

Do najważniejszych problemów można zaliczyć to, iż:

- wiemy, że wiemy – brak czasu, brak komputerów,
- wiemy, że nie wiemy – np. jak efektywniej wykorzystywać bazy danych,
- nie wiemy, że wiemy – np. kryteria zakupu baz i sposób ich promocji, szkolenia dla użytkowników (niektórzy uczestnicy klastra mogą służyć innym radą i pomocą, wymiana *know-how*),
- nie wiemy, że nie wiemy – dopiero na spotkaniach ujawniają się luki w wiedzy, najczęściej jednak o problemach drugorzędnych.

Dalsze plany rozwoju klastra obejmują:

- kontynuację i doskonalenie dotychczasowej działalności,
- poszerzenie klastra lokalnego w Poznaniu (zwłaszcza o inne biblioteki szkół wyższych i sieć bibliotek publicznych),
- opracowanie bazy o instytucjach gromadzących zbiory ekonomiczne i prawnicze na terenie Poznania i Wielkopolski,
- stworzenie wspólnej bazy elektronicznej zbiorów zbędnych i dubletów i na tej podstawie koordynacja przemieszczania zbiorów, doprowadzająca do pogłębienia specjalizacji bibliotek z różnorodnymi pod względem merytorycznym i chronologicznym zasobami publikacji z ekonomii i prawa,
- promowanie własnych zasobów i działalności klastra na łamach czasopism bibliotekarskich (np. „Biblioteka”),
- promowanie klastra na konferencjach (nie tylko bibliotekarskich),
- wspólne przygotowywanie się do przetargów, tworzenie *lobby*,
- wypracowanie wzorca współpracy „w poprzek” dla bibliotekarzy innych specjalności,
- nawiązanie kontaktu z lokalnymi władzami (ze względu na specyfikę zbiorów),
- nawiązanie kontaktu z BN i WSH w Warszawie w obszarze interesującym uczestników klastra),
- nowe przedsięwzięcia (np. ewentualne utworzenie magazynu składowego),
- inspirowanie i koordynowanie wszelkich przedsięwzięć wirtualnych (baz, informacji na stronach domowych bibliotek).

Na koniec należy wspomnieć, że wiele inspiracji podczas pracy nad niniejszym artykułem dała nam intrygująca konstrukcja złożona z tysięcy woreczków z cementem połączonych naprężonymi linkami. Dzieło wybitnego architekta Antonio Gaudiego po odwróceniu „do góry dnem” i przeliczeniu materiału budowlanego na realne wartości pozwoliło wybudować słynną katedrę Sagrada Familia w Barcelonie. Niechaj i koncepcja klastrów oraz mozolne jej materializowanie będzie zacznym innych mikroklastrów bibliotecznych, elementów makroklastra bibliotek polskich: swojego Bibliopolis.

Elżbieta Edelman

Akademia Morska w Szczecinie

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK ŚRODOWISKA SZCZECIŃSKIEGO

Początki bibliotekarstwa na Pomorzu Zachodnim przypadają na wczesne lata powojenne. Wówczas to pierwsi osiedleńcy tworzyli sieć bibliotek Szczecina i województwa szczecińskiego. Najpierw powstała sieć bibliotek szkolnych – było to oczywiście związane z tworzeniem na tych ziemiach szkół, ale i z wydaniem dekretu o bibliotekach, który miał stanowić podstawę rozwoju sieci bibliotek szkolnych, powszechnych i naukowych. Pierwsza polska Biblioteka Miejska rozpoczyna działalność 12 lipca 1945 r. Dwa lata później powstała Biblioteka Wojewódzka.

Początki współpracy między bibliotekami w polskim Szczecinie polegały na rozdziale zbiorów niemieckich, wyszukiwaniu polskich wartościowych książek oraz na ciągłym szkoleniu pracowników bibliotek na różnego rodzaju kursach. Z okazji Dni Morza przygotowywano wystawy biblioteczne ilustrujące rozwój bibliotek i czytelnictwa w województwie szczecińskim.

W tym samym prawie czasie powołano do życia szkoły wyższe, a wraz z nimi biblioteki, które były załączkami obecnych bibliotek uczelnianych Szczecina:

- Filia Poznańskiej Akademii Handlowej (1946, od 1955 Politechnika Szczecińska),
- Pomorska Akademia Medyczna – PAM (1948),
- Wyższa Szkoła Rolnicza – WSR (1955, obecnie Akademia Rolnicza),
- Wyższa Szkoła Pedagogiczna – (1960, obecnie Uniwersytet Szczeciński od 1985 r.),
- Wyższa Szkoła Morska (1968, od 2004 r. Akademia Morska).

Na początku każda biblioteka borykała się z własnymi problemami. Były to problemy lokalowe, kadrowe i oczywiście finansowe.

Wraz z rozwojem gospodarczym regionu, a zwłaszcza gospodarki morskiej powstawały biblioteki zakładowe, których zadaniem było wspomaganie procesów gospodarczych oraz zaspakajanie potrzeb czytelniczych środowiska robotniczego. Ze względu na nadzór merytoryczny Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej sieć bibliotek zakładowych zrosła się z siecią bibliotek publicznych. W roku 1955 połączono Bibliotekę Miejską z Biblioteką Wojewódzką i powstała Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna.

Pierwsze formalne porozumienie o współpracy lokalnej i regionalnej w Szczecinie zawarto w 1958 r. Namacalnym tego przejawem było utworzenie katalogu czasopism kilku największych wówczas bibliotek Szczecina: WiMBP, biblioteki PAM, WSR, PS

i Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej. Katalog ten znajdował się w WiMBP. Pracownicy różnych bibliotek zaczęli popularyzować swoje doświadczenia na łamach regionalnego czasopisma bibliotekarskiego – ukazującego się do tej pory „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”. Pierwszy numer „wyszedł” w 1959 r.

W 1964 r. powołano do życia Regionalny Zespół Bibliotek skupiający biblioteki naukowe, publiczne, fachowe i większe ośrodki informacji. Współpraca obejmowała gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów, informację bibliograficzną, szkolenie użytkowników informacji i szkolenie pracowników tychże bibliotek. Trzy lata później powstała instytucja, której zadaniem była organizacja współpracy regionalnej bibliotek pedagogicznych, publicznych i szkolnych. Była to Komisja ds. Bibliotek Wydziału Kultury WRN. Współpraca obejmowała gromadzenie i udostępnianie zbiorów, rozwój bazy lokalnej bibliotek, zorganizowanie wojewódzkiej składnicy książek, gromadzenie czasopism zagranicznych oraz przygotowanie młodzieży do korzystania z bibliotek. Wprowadzono wówczas przysposobienie biblioteczne dla uczniów najstarszych klas szkół średnich. Szkolenie to prowadzili pracownicy Oddziału Informacji Bibliotecznej Politechniki Szczecińskiej.

Pod koniec 1969 r. Komisja ds. Bibliotek przekształciła się w Wojewódzką Radę Bibliotek będącą organem doradczym i opiniodawczym Wydziału Kultury WRN. Rada ta działaniem obejmowała wszystkie typy bibliotek w regionie. Opracowano wiele szczytnych programów rozwoju bibliotek i ośrodków informacji, uchwały o zasadach korzystania z bibliotek i wiele innych. Niestety po niespełna 2 latach Radę rozwiązano. SBP ożywiło się wówczas i wydało *Informator o bibliotekach województwa szczecińskiego*. W tym czasie szeregi zwały także biblioteki naukowe. Rozpoczęły one wspólne starania o ujednoczenie i usprawnienie techniki wypożyczeń międzybibliotecznych, wymianę doświadczeń, udoskonalenie zajęć z przysposobienia bibliotecznego i wzajemną informację o konferencjach itp. Owocem tej współpracy była wprowadzona w 1973 r. środowiskowa karta biblioteczna obejmująca biblioteki szkół wyższych Szczecina, WiMBP i Pedagogiczną Bibliotekę Wojewódzką. Karta ta w nieco poszerzonym składzie bibliotek funkcjonuje do dziś. Był to pierwszy oficjalny obszar współpracy między szczecińskimi bibliotekami. Odbływały się ponadto regularne spotkania bibliotekarzy zajmujących się wypożyczeniami międzybibliotecznymi. Tradycja ta podtrzymywana jest do dziś.

W latach 1973-1974 powstał pierwszy raport o stanie bibliotek szkół wyższych Szczecina. Raport opracowano z inicjatywy nowo utworzonego Kolegium Dyrektorów Bibliotek Naukowych Szczecina. Zawierał on dane o bibliotekach na tle danych o uczelniach oraz określał tor dalszego rozwoju bibliotek. Podkreślał również konieczność integracji środowiska bibliotekarskiego i koordynacji działań bibliotek naukowych. W późniejszych latach do współpracy przyłączyły się ośrodki informacji naukowo-technicznej i inne. Intensyfikację współpracy bibliotek środowiska szczecińskiego wyznaczały oczywiście sytuacja gospodarcza, wydarzenia polityczne i procesy społeczne zachodzące w kraju. Po okresach bardzo owocnej współpracy przychodził czas wyciszenia. W pewnych okresach współpracowały przeważnie biblioteki pub-

liczne i gminne w innych – biblioteki publiczne i naukowe itd. Całemu środowisku zależało na utrzymaniu jak najszerszej współpracy. Dużą rolę odegrały w niej SBP i związki zawodowe (zwłaszcza w trudnych dla bibliotek latach osiemdziesiątych XX w.). Na wielu obszarach pracy bibliotekarskiej zwłaszcza przy opracowywaniu szerokiego wachlarza wydawnictw, wyposażaniu bibliotek, badaniach naukowych nad zawodem bibliotekarza czy też w zakresie kształcenia i doskonalenia zawodowego bibliotekarzy bardzo intensywnie działał Oddział Szczeciński SBP.

Lata osiemdziesiąte XX w. były dla nas, tak jak chyba dla większości Polaków, okresem wielkiej integracji. Biblioteki wszystkich sieci wkładały dużo energii w uzgodnienie stanowisk w sprawach najbardziej nas nurtujących: statusu naszego zawodu, warunków i czasu pracy, ochrony pracy, wymogów kwalifikacyjnych czy wreszcie płac bibliotekarzy. Organizowano wówczas wiele spotkań na różnych szczeblach. W Szczecinie odbyła się wtedy wyjazdowa sesja Zarządu Głównego SBP. Sytuacja finansowa bibliotek szczecińskich stawała się coraz gorsza, zwłaszcza bibliotek fachowych i ośrodków informacji, którym groziła likwidacja. Z inicjatywy WiMBP zaczęto więc tworzyć biblioteki publiczno-zakładowe, często ratując słabsze placówki przed zamknięciem.

W trakcie wprowadzania nowej normy opisu bibliograficznego (1984 r.) organizowano dla pracowników oddziałów opracowania środowiskowe seminaria i szkolenia. Powstało wiele informatorów o źródłach informacji w bibliotekach naukowych Szczecina. Ukazało się także wiele publikacji opracowywanych przez bibliotekarzy całego środowiska szczecińskiego m.in. *Bibliografia Pomorza Zachodniego*, *Bibliografia piśmiennictwa bibliotekarzy Pomorza Szczecińskiego*, *Szczecin humanistyczny*, *Szczecin literacki* i wiele innych. Bardzo dobrą i owocną współpracą między naszymi bibliotekami było wydawanie i aktualizacja Centralnego Katalogu Czasopism Zagranicznych. Prenumerując czasopisma zagraniczne każda biblioteka rozpoczynała pracę od sprawdzenia, jakie tytuły prenumerują inne biblioteki. Po takiej analizie zaczynała prenumeratę nowego tytułu tylko wtedy, gdy żadna szczecińska biblioteka tego numeru nie miała. Czytelników kierowano do biblioteki, która prenumerowała dane czasopismo.

Bibliotekarze pracujący w udostępnianiu pomagali sobie (zresztą do tej pory tak się dzieje) przy rewindykacji czytelniczych długów. Bibliotekarze zajmujący się wypożyczeniami międzybibliotecznymi prowadzili badania we wszystkich bibliotekach naukowych Szczecina i udoskonalali formy i zasady pracy.

Integracja środowiska bibliotekarskiego w naszym regionie pogłębiła się podczas starań o Uniwersytet Szczeciński i przy narodzinach Fundacji Biblioteki Uniwersyteckiej, do której przystąpiły między innymi wszystkie biblioteki naukowe Szczecina.

Wraz z rozwojem nowych technologii środowisko bibliotek szczecińskich stanęło przed wyborem jednolitego systemu bibliotecznego. W początkach lat dziewięćdziesiątych XX w. różne firmy sprzedające systemy biblioteczne zachęcały nas do testowania lub kupna. W rezultacie prawie każda biblioteka kupiła inny system – Politechnika Szczecińska, Pomorska Akademia Medyczna i Wyższa Szkoła

Morska zakupiły system SOWA; Uniwersytet Szczeciński wdrażał własny system BIBLIO-INFO; Akademia Rolnicza – ISIS; Książnica Pomorska zakupiła system MAK. Poszczególne biblioteki wdrożyły wybrane systemy w bardzo różnym stopniu. Aby umożliwić komunikację między uczelniami Szczecina, zbudowano Miejską Sieć Komputerową istniejącą do dziś.

Bibliotekarze bibliotek szczecińskich analizowali różne systemy chcąc znaleźć najwłaściwszy zintegrowany system biblioteczny dla całego środowiska. Brano pod uwagę wszystkie dostępne systemy, nawiązano wiele kontaktów, przeprowadzono wiele pokazów i testów. W końcu środowisko bibliotek naukowych Szczecina zdecydowało się na zintegrowany system biblioteczny ALEPH 500. Oszacowano wydatki i zaczęto starania o pieniądze. Właśnie po to zawiązał się przy formalnym wsparciu Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Szczecina – tzw. Szczeciński Zespół Biblioteczny. Utworzyły go biblioteki: Politechniki Szczecińskiej, Uniwersytetu Szczecińskiego, Pomorskiej Akademii Medycznej i Wyższej Szkoły Morskiej. Do zespołu nie przystąpiły świadomie Książnica Pomorska i Akademia Rolnicza. W 1999 r. wymienione biblioteki Szczecińskiego Zespołu Bibliotecznego wystąpiły do Fundacji im. S. Batorego o dofinansowanie projektu. Wniosek rozpatrzono przychylnie. Cztery biblioteki zdobyły fundusze na zakup oprogramowania. Niestety tylko trzy (PS, US, i PAM) sfinalizowały zakup, gdyż ze względów finansowych BG WSM wycofała się z grantu i została przy swoim systemie. W tym samym czasie Książnica Pomorska zakupiła system ALEPH i szybko rozpoczęła jego wdrażanie. To formalne porozumienie bibliotek cały czas miało na celu przede wszystkim stworzenie jednolitego centralnego katalogu zbiorów bibliotek szczecińskich. Niestety z uwagi na mało kompatybilną platformę systemową budowa takiego katalogu jest bardzo trudna.

Oprócz działań skierowanych na wdrażanie systemów bibliotecznych przez cały czas prowadzono:

- działalność informacyjną o zbiorach poszczególnych bibliotek,
- badania nad potrzebami czytelnictwami,
- gromadzenie zbiorów i profilowanie zbiorów (w tym prenumeratę czasopism zagranicznych),
- rewindykację długów czytelników w oparciu o środowiskowe karty biblioteczne,
- kształcenie i doskonalenie zawodowe bibliotekarzy,
- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich i jego szeroką działalność wydawniczą,
- konferencje i seminaria biblioteczne,
- wystawy, na które zaprasza się środowisko bibliotekarskie.

Wymienione poczynania bibliotekarzy szczecińskich były czasem mniej, a czasem bardziej intensywne. Początki tego wieku przyniosły w tym środowisku zmiany, które spowolniły część inicjatyw. Mimo to współpraca nie wygasa.

W 2004 r. na spotkaniu dyrektorów bibliotek naukowych i publicznych Szczecina powstało Szczecińskie Porozumienie Bibliotek. Podpisały je biblioteki: PS, US, AM, PAM, AR, Książnica Pomorska i Miejska Biblioteka Publiczna. Porozumienie jest ciałem otwartym, w związku z tym mogą do niego dołączyć inne biblioteki naszego

regionu. Jego celem jest wspólne działanie na rzecz poprawy poziomu usług bibliotecznych, a zwłaszcza dążenie do:

- poprawy dostępu do informacji o zbiorach szczecińskich bibliotek,
- ścisłego powiązania sfery usług bibliotecznych z oczekiwaniami czytelników,
- wspierania działalności naukowej szczecińskich bibliotekarzy oraz działania na rzecz stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych bibliotekarzy,
- aktywnego „lobbowania” na rzecz szczecińskich bibliotek na forum krajowym i zagranicznym,
- pozyskiwania dodatkowych źródeł finansowania działalności bibliotecznej,
- integracji szczecińskiego środowiska bibliotekarzy.

Dobrym początkiem były zorganizowane pod koniec ubiegłego roku dwa duże spotkania bibliotekarzy naszego środowiska. Pierwsze to zorganizowane przez Bibliotekę Uniwersytetu Szczecińskiego spotkanie inauguracyjne w Sali Strumiańskiej, na którym wszystkie biblioteki porozumienia przedstawiły swój stan i widoki na przyszłość. Było to bardzo ciekawe spotkanie, gdyż ostatnio wiele się zmieniło w naszych bibliotekach i bardzo nam się przydały te nowe wiadomości. Drugie spotkanie to seminarium zorganizowane przez Bibliotekę Politechniki Szczecińskiej. Ma ono charakter cykliczny (odbywa się co rok) i przedstawia poglądy oraz doświadczenia na pracę i teorię bibliotekarstwa.

Po wielu dyskusjach nad zakresem współpracy i korektach tekstu Szczecińskie Porozumienie Bibliotek zostało w tym roku podpisane przez rektorów uczelni i dyrektorów bibliotek wchodzących w skład porozumienia. Namacalnym dowodem ożywienia współpracy jest „Bibliotekarz Zachodniopomorski” w nowej szacie graficznej i seria „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”, w której swój dorobek przedstawiają nasi bibliotekarze.

Bibliotekarze szczecińscy tak jak wszystkie środowiska bibliotekarskie dążą do współpracy efektywnej i korzystnej dla wszystkich – bibliotek i czytelników – oraz do integracji środowiska. Nazwy są różne: konsorcjum, porozumienie, stowarzyszenie – ale nie zmienia to faktu, że tylko razem możemy stworzyć naszym użytkownikom jak najlepsze warunki. Współpraca między naszymi bibliotekami byłaby pustym dźwiękiem, gdyby nie bibliotekarze, którzy przez bez mała 60 lat tworzyli bibliotekarstwo na Pomorzu Zachodnim. To oni właśnie zapoczątkowali tę kooperację; my staramy się ją podtrzymywać tak, aby przyniosła ona pożytek użytkownikom naszych bibliotek.

Bibliografia

1. S. Badoń, R. Dżaman, J. Gałczyński, T. Jasińska, *Raport o stanie bibliotek wyższych uczelni m. Szczecina*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1973, nr 4, s. 5-23.
2. *Bibliotekarstwo na Pomorzu Szczecińskim 1945-1985: Materiały z konferencji*. red. T. Jasińska, W. Michnal, Szczecin 1986, s. 218.
3. T. Jasińska, *[Czterdzieści] 40 lat Biblioteki Politechniki Szczecińskiej: tradycje i nowoczesność*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1986, nr 4, s. 4-16.

4. S. Maruszczak, *Początki bibliotekarstwa szczecińskiego we wspomnieniach Jana Karakulskiego*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1986, nr 1, s. 57-77.
5. S. Wróblewska, *Dwadzieścia lat współpracy bibliotek województwa szczecińskiego*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1978, nr 1, s. 4-14.

Joanna Dziak

Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej w Gliwicach

DZIEDZINOWA WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK NAUKOWYCH W WYMIARZE REGIONALNYM – MOŻLIWOŚCI I BARIERY

Rozważając problem współpracy bibliotek naukowych warto na wstępie zwrócić uwagę na różnorodność bibliotek uznawanych za naukowe. Ustawa o bibliotekach z 27 czerwca 1997 r.¹ w Art. 21 pkt 2 wymienia jako biblioteki naukowe:

- Bibliotekę Narodową,
- biblioteki, których organizatorami są szkoły wyższe,
- biblioteki, których organizatorem jest PAN,
- biblioteki, których organizatorami są jednostki badawczo-rozwojowe,
- inne biblioteki, a wśród nich m.in. biblioteki centralne różnych dziedzin, biblioteki pedagogiczne, publiczne, biblioteki towarzystw naukowych².

Institucje te łączą jeden cel. Według wyżej wymienionej ustawy mają one służyć potrzebom nauki i kształcenia, zapewniać dostęp do materiałów bibliotecznych i zasobów informacyjnych niezbędnych do prowadzenia prac naukowo-badawczych oraz zawierających wyniki badań naukowych. Biblioteki naukowe powinny prowadzić także działalność naukowo-badawczą w zakresie bibliotekoznawstwa i nauk pokrewnych, a także w zakresie obsługiwanych przez nie dziedzin (Art. 21 pkt 1).

Nie należy jednak zapominać, że biblioteki te działają w konkretnym, realnym otoczeniu społecznym i na rzecz określonego regionu. Są częścią infrastruktury miasta i województwa. Praca bibliotek naukowych bezpośrednio wpływa na przepływ informacji w konkretnej społeczności, dostęp do wiedzy oraz jakość kształcenia kadr. Nie można mówić o rozwoju regionu bez zagwarantowania jego mieszkańcom dostępu do informacji i wiedzy, a temu właśnie służą biblioteki naukowe. Mimo że nie są one instytucjami komercyjnymi i nie przynoszą zysków, bez wątplenia wpływają na możliwości rozwoju lokalnego. Biblioteki wyższych uczelni, instytutów naukowych, ośrodków badawczo-rozwojowych oraz biblioteki przedsiębiorstw przyczyniają się do upowszechniania osiągnięć naukowych i umożliwiają dostęp do wiedzy. Bez względu na wielkość, strukturę organizacyjną czy przynależność do instytucji biblioteki naukowe obsługujące tę samą dziedzinę działają w obszarze tej samej informacji i na rzecz tych samych grup czytelników tj. pracowników naukowych i studentów. Wzmocniona współpraca regionalna między bibliotekami naukowymi może zatem przyczynić się

¹ Dz. U. 85, poz. 539, 1997.

² Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dn. 19.3.1998 r. w sprawie zasad i trybu zaliczania bibliotek do bibliotek naukowych oraz ustalania ich wykazu, [w:] Dz. U. 44, poz. 269.

do łatwiejszego i skuteczniejszego dostępu społeczności lokalnej do wiedzy, a tym samym skuteczniej wpływać na rozwój regionu.

Rozwój regionów Polski staje się coraz ważniejszy wraz z rozwojem demokracji i wyraża się m. in. wzrostem roli samorządu terytorialnego. W 1999 r. reforma administracyjna wprowadziła 16 dużych województw oraz trójszczeblowy podział administracji publicznej (gmina, powiat, województwo). Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wymagało wielu procesów dostosowujących nasz kraj do jednolitych standardów obowiązujących w Unii.

Polityka regionalna UE dąży do wyrównania poziomu gospodarczego regionów: mają one wykorzystać własny potencjał ekonomiczny i społeczny przy współdziałaniu władz centralnych, regionalnych, podmiotów gospodarczych, instytucji naukowych i organizacji pozarządowych. Jedną z zasad polityki regionalnej Unii Europejskiej jest zasada partnerstwa. Odnosi się ona zarówno do relacji między władzami publicznymi różnych poziomów, jak do kontaktów między władzami, organizacjami społecznymi, instytucjami naukowymi i podmiotami gospodarczymi na szczeblu regionu. Dzięki tego typu współpracy następuje wymiana informacji, rośnie zaufanie, poczucie zaangażowania w przedsięwzięcia oraz powstaje sieć powiązań lokalnych. Praktyka dowodzi, że tego typu związki mają dla rozwoju regionu dużo większe znaczenie niż np. odgórne duże inwestycje przemysłowe.

Unia Europejska stworzyła instrumenty finansowe do wspierania tej polityki, m. in.: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejski Fundusz Społeczny (EFS), Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOiGR) i Fundusz Spójności (FS). W 1960 r. powstał Europejski Bank Inwestycyjny obsługujący przedsięwzięcia rozwoju regionalnego. W 1968 r. w ramach Komisji Europejskiej powołano do życia Dyрекcję Generalną ds. Polityki Regionalnej. Jako niezależny organ doradczy w 1975 r. powstał też Komitet Regionów. Unijna polityka regionalna dąży do mobilizacji potencjału lokalnych społeczności uwzględniającej specyfikę geograficzną, ekonomiczną, polityczną, społeczną i kulturową danego terytorium. Popiera się działalność małych i średnich przedsiębiorstw we współpracy z lokalnymi samorządami, instytucjami naukowymi i finansowymi.

W oparciu o założenia polityki unijnej powstał w Polsce Narodowy Plan Rozwoju (NPR) 2004-2006, który jest podstawą negocjowania przez Polskę kierunków i wysokości wsparcia z funduszy strukturalnych na przedsięwzięcia rozwojowe. Celem strategicznym NPR jest rozwój konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego, harmonijnego rozwoju, zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz poprawę spójności społecznej, ekonomicznej i przestrzennej z Unią Europejską na poziomie regionalnym i krajowym³. W ramach NPR powstało 6 programów operacyjnych służących realizacji celu strategicznego. Są to m.in. Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR)⁴, Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich (SPO RZL)⁵ oraz Sektorowy Pro-

³ <http://www.npr.gov.pl/NPR+20042006.html>, dostęp 30.08.2005 r.

⁴ Dz. U. 166, poz. 1745, 2004 r.

⁵ Dz. U. 166, poz. 1743, 2004 r.

gram Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw (SPO WKP)⁶. Programy dla jednostek naukowych to:

- projekty na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego promujące i wdrażające wykorzystanie nowoczesnych technologii (ZPORR Działanie 1.5, 2.6),
- projekty na rzecz infrastruktury oświatowej (ZPORR Działanie 1.3),
- projekty dotyczące kształcenia ustawicznego (ZPORR Działanie 2.1, SPO RZL Działanie 2.1) oraz szkoleń i aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (SPO RZL Działanie 1.4, 1.5, 1.6),
- projekty dotyczące rozwoju oświaty w celu dostosowania do warunków rynku pracy (SPO RZL Działanie 2.2),
- projekty na rzecz promocji przedsiębiorczości (ZPORR Działanie 2.5) oraz szkoleń dla przedsiębiorstw (SPO RZS Działanie 2.3),
- projekty z zakresu rozwoju współpracy między instytucjami naukowo-badawczymi a sektorem gospodarki (SPO WKP Działanie 1.4).

W projekcie Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007-2013⁷ jako jedną z podstawowych wartości wymienia się uznanie wykształcenia, wiedzy, informacji i kultury za fundament społeczno-gospodarczego rozwoju, a jednym z jego celów jest wzmocnienie konkurencyjności regionów i przedsiębiorstw oraz wzrost zatrudnienia.

Zagadnienie społeczeństwa informacyjnego, a zwłaszcza problem tworzenia zasobów i usług cyfrowych oraz wykorzystanie technologii informacyjnych wpisano także w założenia Szóstego Programu Ramowego⁸ oraz Programu *eContentplus*⁹.

Programy unijne z założenia promują współpracę jednostek różnego typu w ramach przygotowywanych projektów. Przykładem takiej współpracy zmierzającej do zyskania funduszy strukturalnych w województwie śląskim jest Śląskie Centrum Zaawansowanych Technologii¹⁰. 3 października 2003 r. w Gliwicach zawiązano konsorcjum uczelni regionu, instytutów PAN, instytutów naukowych oraz ośrodków badawczo-rozwojowych. Jego celem jest prowadzenie zintegrowanych, multidyscyplinarnych projektów badawczych, tworzenie nowych technologii oraz wdrażanie wyników badań w gospodarce.

Przykład współpracy regionalnej jednostek macierzystych może zachęcić biblioteki naukowe. Mimo różnic w organizacji i strukturze oraz dysproporcji finansowych cele są podobne. Biblioteki, zarówno duże, uczelniane, jak i mniejsze, instytutów naukowych, borykają się z brakiem kadry i skupiają na podstawowych zadaniach. Współpraca łączy najczęściej biblioteki tego samego typu np. biblioteki uczelniane wokół problemu automatyzacji, tworzenia katalogów centralnych i baz danych, szkolenia bibliotekarzy w zakresie skomputeryzowanych systemów bibliotecznych oraz obsługi użytkowników. Rzadko w tego typu działania włączają się inne biblioteki naukowe, choć zajmują się one tym samym typem informacji i obsługują osoby zainteresowane wynikami badań naukowych.

Aby więc jak najlepiej wykorzystać możliwości, biblioteki powinny przede wszystkim

⁶ Dz. U. 166, poz. 1744, 2004 r.

⁷ <http://www.npr.gov.pl/Projekt+NPR+2007++2013>, dostęp 30.8.2005 r.

⁸ <http://www.parp.gov.pl/vipr.php>, dostęp 30.8.2005 r..

⁹ http://www.mnii.gov.pl/_gAllery/11/15/11152.pdf, dostęp 30.8.2005 r.

¹⁰ <http://biuletyn.polsl.pl/0404/centrum.aspx>, dostęp 30.8.2005 r.

kim dążyć ujednoczenia środowiska bibliotekarskiego. Bliskie położenie placówek sprzyja bezpośrednim kontaktom. Dobrą okazją mogą być różnego rodzaju imprezy: wystawy, uroczystości jubileuszowe, konferencje itp. Jest to podstawa rozwoju dalszej działalności.

Niezwykle ważna jest pełna informacja o zbiorach i usługach. Biblioteki wykorzystują wzajemnie swoje zasoby np. w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych. Warto zadbać o to, by informacja o zasobach i warunkach dostępu do nich była pełna i aktualna. Odsyłacze na stronach WWW do innych bibliotek naukowych mogą wskazać czytelnikom szerszą ofertę biblioteczną regionu. Wzajemne propagowanie swojej działalności przed czytelnikami i władzami wyjdzie wszystkim na dobre. Biblioteki powinny prowadzić swoisty lobbing i przedstawiać się jako zwarte środowisko zdolne prowadzić nawet najbardziej skomplikowane kwerendy dla swoich użytkowników.

Warto także pamiętać, że czytelnikami bibliotek naukowych różnego typu są głównie pracownicy naukowcy i studenci. Wszyscy oni najpierw korzystają z biblioteki macierzystej szkoły wyższej, a potem dopiero z innych bibliotek naukowych. Jest szansa, by już w czasie studiów umożliwić studentom szerszy dostęp do specjalistycznych zbiorów innych bibliotek. Przykładem może być umowa między Instytutem Spawalnictwa w Gliwicach a Wydziałem Mechaniczno-Technologicznym Politechniki Śląskiej. Zezwala ona studentom tego Wydziału na wypożyczanie materiałów z Biblioteki Instytutu, a czytelnicy spoza Instytutu mogą korzystać ze zbiorów tylko w czytelni. Większe i bardziej uniwersalne zbiory bibliotek uczelnianych są niebagatelnym wsparciem dla mniejszych bibliotek naukowych o dużej specjalizacji.

Warto też współpracować w sferze edukacji informacyjnej. Kompetencje zdobyte na studiach powinny procentować w pracy zawodowej, szkolenia zatem powinny odbywać się w porozumieniu z pracownikami specjalistycznych bibliotek naukowych i przy ich pomocy.

Kolejną, bardzo ważną dziedziną współpracy jest gromadzenie zbiorów. Dzięki kontaktom między bibliotekami np. w ramach wymiany, można pozyskiwać pozycje niskonakładowe, trudno osiągalne w handlu księgarskim, zwłaszcza specjalistyczne monografie czy materiały konferencyjne. Przysłana na czas informacja o nowych publikacjach naukowych pozwala je kupić bądź nabyć interesującą pozycję w drodze wymiany. Znajomość tematyki gromadzonych materiałów poszczególnych bibliotek pozwala także wysyłać oferty darów pod właściwy adres.

Wszystkie wymienione tu działania nie wymagają dużych nakładów finansowych. Opierają się głównie na dobrej woli pracowników bibliotek i przekonaniu, że wspólnie działania przyniosą wspólną korzyść. Od takich podstawowych przedsięwzięć na rzecz poprawy jakości usług można przechodzić stopniowo do poważniejszych projektów, w których można sięgnąć po dofinansowanie z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Ważne, by biblioteki naukowe wpisywały się jako nieodzowny element w rozwój lokalny, a termin „społeczeństwo informacyjne” kojarzył się nie tylko z dostępem do Internetu, ale także z profesjonalną działalnością bibliotekarzy przynoszącą konkretne korzyści w zakresie dostępu do wiedzy.

FORMY WSPÓŁPRACY BIBLIOTEK NAUKOWYCH NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ POLITECHNIKI ŁÓDZKIEJ

Wstęp

Zapotrzebowanie użytkowników na szybką, powszechnie dostępną i jednocześnie „tanią” informację zacieśnia współpracę między bibliotekami. Efektem wspólnych działań bibliotek, zwłaszcza bibliotek naukowych, są liczne powstałe ostatnio konsorcja biblioteczne zajmujące się już nie tylko wdrażaniem zintegrowanych systemów bibliotecznych, ale również udostępnianiem zagranicznych baz danych. Biblioteki naukowe uczestniczą w pracach nad katalogiem centralnym oraz nad bazami danych o zasięgu krajowym. Wieloletnią tradycję mają wymiana i wypożyczenia międzybiblioteczne. Coraz częściej, zwłaszcza po przyjęciu naszego kraju do Unii Europejskiej, polskie biblioteki naukowe będą starały się przedstawiać swoją działalność na forum międzynarodowym oraz nawiązywać współpracę z bibliotekami wyższych uczelni krajów członkowskich. Poniższy przegląd pokazuje na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej najbardziej popularne formy współpracy bibliotek naukowych w naszym kraju. Trzeba dodać, że współpraca Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej z innymi bibliotekami naukowymi kraju rozwija się na trzech szczeblach: regionalnym, ogólnokrajowym i międzynarodowym.

Współpraca regionalna

Współpraca regionalna w ramach Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej (dawniej: Łódzkie Konsorcjum Bibliotek Naukowych) związana jest z komputeryzacją łódzkich bibliotek naukowych. Jej początki sięgają grudnia 1994 r., kiedy to powstało Konsorcjum Bibliotek Łódzkich¹. Oprócz Politechniki Łódzkiej przystąpiły do niego biblioteki: Akademii Medycznej², Akademii Muzycznej, Akademii Sztuk Pięknych, Centrum Badań Molekularnych i Makromolekularnych PAN, Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej, Uniwersytetu Łódzkiego, Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka J. Piłsudskiego, Wojskowej Akademii

¹ O Konsorcjum Bibliotek Łódzkich pisał m.in.: Lont M., *Współpraca bibliotek łódzkich w zakresie opracowania zbiorów w systemie HORIZON (komunikat)*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników*, Warszawa, 23-24 września 2002 r., <http://ebib.oss.wroc.pl/mat-konf/pw/referaty/MLont.pdf>, dostęp 06.05.2005 r.

² Obecnie Uniwersytet Medyczny w Łodzi, który ruszył 1 października 2002 r. Powstał po połączeniu – z mocy Ustawy Sejmu RP z 27 lipca 2002 r. – dwóch uczelni: Akademii Medycznej i Wojskowej Akademii Medycznej.

Medycznej i Wyższego Seminarium Duchownego. Celem projektu były wdrożenie i eksploatacja systemu automatyzacji prac bibliotecznych HORIZON zakupionego od firmy Dynix. Konsorcyjna współpraca Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej z innymi bibliotekami naukowymi pozwoliła na pełne wdrożenie Horizona, który umożliwił:

- komputeryzację prac bibliotecznych,
- udostępnienie w Internecie katalogów zasobów bibliotecznych poszczególnych bibliotek oraz centralnego katalogu konsorcjum (<http://www.biblioteki.lodz.pl>), zastosowanie standardów ułatwiających wymianę informacji z innymi bibliotekami w kraju i na świecie.

Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej koordynuje prace Łódzkiej Akademickiej Sieci Bibliotecznej. Pracownicy biblioteki:

- testowali kolejne wersje systemu HORIZON,
- przygotowywali założenia do konwersji danych z używanych systemów do formatu USMARC,
- czuwali nad przebiegiem szkoleń prowadzonych przez firmę Dynix (łącznie z organizacją ośrodka szkoleniowego),
- formułowali umowy wewnątrzkonsorcyjne dotyczące wszystkich członków konsorcjum,
- negocjowali umowy serwisowe z firmą Dynix,
- pomagali w rozwiązywaniu problemów ze sprzętem, oprogramowaniem i sieciami lokalnymi w bibliotekach.

Współpraca ogólnokrajowa

Współpraca ogólnokrajowa Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej skupia się na:

- współtworzeniu bibliograficznej bazy danych SYMPOnet,
- pracach nad Narodowym Uniwersalnym Katalogiem Centralnym NUKAT,
- wymianie doświadczeń na corocznej Konferencji Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych, uczestnictwie w konsorcjach (Biblioteki Wirtualnej w ICM, Krajowym Konsorcjum CA),
- wypożyczeniach międzybibliotecznych,
- wymianie wydawnictw.

Baza SYMPOnet zlokalizowana na serwerze Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej rejestruje dokumenty o konferencjach odbywających się po 1980 r. Biblioteki przesyłają do Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej informacje o nabytych materiałach konferencyjnych, a w zamian otrzymują bezpłatną kopię bazy. Biblioteka Główna PŁ rozpoczęła dołączyć do pracy nad bazą w 1985 r. W pierwszym roku współpracy przesłała do niej opisy 62 dokumentów. Od 1992 r. do końca kwietnia 2005 r. przekazała 2 747 rekordów³. Biblioteka Główna PŁ jest jedną z 19 placówek w kraju dostarczających informacje do bazy na bieżąco.

³ Baza SYMPOnet zawiera obecnie około 35 tys. rekordów.

W latach 1984-1995 biblioteka wysyłała także karty informacyjne o pracy badawczej do bazy SYNABA⁴. W pierwszym roku współpracy biblioteka przesała do Centrum Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej 731 kart informacyjnych, zaś w latach 1984-1995 – 4 204 karty⁵. Po 1995 r. zgodnie z Zarządzeniem JM Rektora Politechniki Łódzkiej zainteresowani użytkownicy zobowiązani są samodzielnie przysyłać karty informacyjne do Ośrodka Przetwarzania Informacji⁶.

Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny (NUKAT) został uruchomiony w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie w połowie 2002 r.⁷. W pracach nad katalogiem NUKAT uczestniczy obecnie 50 bibliotek używających systemów Aleph, Innopac, Prolib, HORIZON, Q-Series i Virtua⁸. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej nawiązała współpracę instytucjonalną w ramach NUKAT-a w marcu 2004 r.⁹ Warunkiem było przyjęcie uzgodnień wypracowanych przez grupę roboczą do spraw ujednoczenia przepisów, tygodniowe szkolenie czterech osób w Centrum NUKAT-a mieszczącym się w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, a także podpisanie stosownej umowy. Dziś uprawnienia do tworzenia, modyfikowania, kopiowania rekordów haseł wzorcowych CKHW¹⁰ oraz rekordów bibliograficznych ma 10 osób z Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej (8 osób z Oddziału Opracowania Zbiorów i 2 osoby z Oddziału Wydawnictw Ciągłych). Biblioteka w ramach aktywnego uczestnictwa w NUKAT ma uprawnienia do:

- współtworzenia katalogu NUKAT,
- dołączania sigłów BGPL do rekordów w NUKAcie,
- kopiowania rekordów z katalogu NUKat do bazy Horizon,
- składania propozycji tematów dla języka KABA¹¹.

Wszystko to usprawniło i przyspieszyło proces katalogowania zbiorów własnych. Pozwoliło także uniknąć dublowania pracy, a więc tworzenia opisów bibliograficznych dokumentów, które już raz skatalogowano i zweryfikowano. Poniższe wykresy pokazują liczbę rekordów wprowadzonych (i skopiowanych) do i z Narodowego Uniwersalnego Katalogu Centralnego NUKAT od kwietnia 2004 r. (wtedy Biblioteka

⁴ Baza SYNABA zawiera opisy prac naukowo-badawczych i badawczo-rozwojowych, rozpraw doktorskich i habilitacyjnych oraz ekspertyz naukowych wykonywanych w polskich jednostkach naukowych i badawczo-rozwojowych, które od 1990 r. dostarczane są do Ośrodka Przetwarzania Informacji w Warszawie (zaś od 1984 r., kiedy to zaczęto gromadzić dane w bazie, do Centrum Informacji Naukowej Technicznej i Ekonomicznej).

⁵ Obecnie Baza SYNABA zawiera ponad 100 tys. opisów.

⁶ Przy wypełnianiu kart informacyjnych SYNABY pomagają pracownicy Oddziału Informacji Naukowej Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej.

⁷ Zobacz m.in.: Burchard M., *Katalog Centralny NUKAT – system wymiany danych w procesie opracowania zbiorów polskich bibliotek*, EBIB 2003, nr 9 (49), <http://ebib.oss.wroc.pl/2003/49/burchard.php>

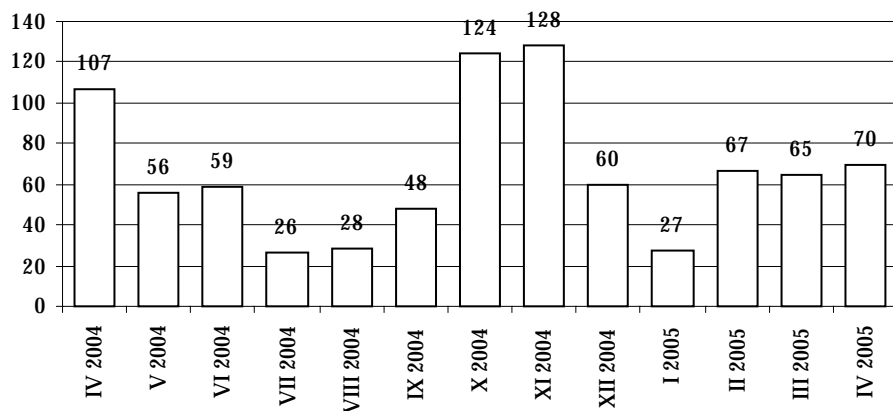
⁸ Stan na 20 maja 2005 r., dane pod adresem: <http://19/3.0.118.55/>

⁹ Należy dodać, że przedstawiciele Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej uczestniczyli od samego początku zarówno w pracach zespołu współtworzącego koncepcję NUKAT, jak i w pracach merytorycznych zespołów roboczych.

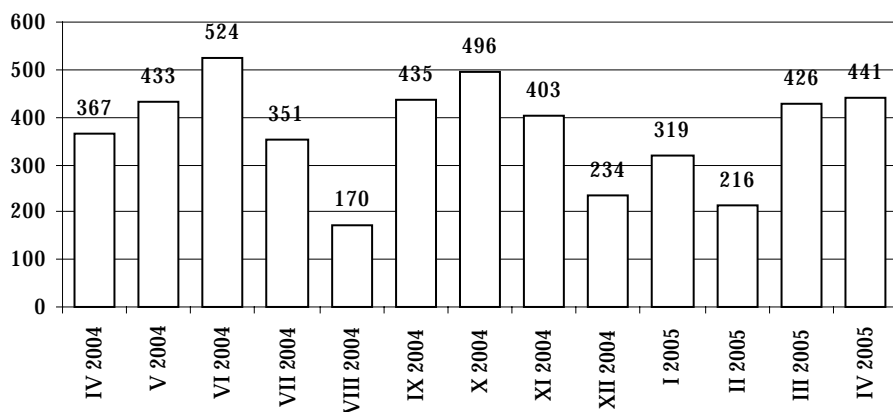
¹⁰ Współpraca ta polega na tworzeniu i modyfikowaniu rekordów haseł wzorcowych formalnych: dla nazw osobowych, korporatywnych, tytułów serii, tytułów ujednoczonych oraz rozwiniętych haseł przedmiotowych.

¹¹ Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej nie ma uprawnień do współtworzenia słownictwa KABA. Może tylko tworzyć rozwinięte hasła przedmiotowe korzystając z leksyki KABA.

Główna PŁ wprowadziła pierwsze rekordy) do kwietnia 2005 r.¹² Warto nadmienić, że w tym czasie Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej wprowadziła do katalogu NUKat 865 rekordów, zaś skopiowała – 4 815 rekordów.

Ryc. 1. Liczba rekordów wprowadzonych do NUKat przez BGPL
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 2. Liczba rekordów skopiowanych z NUKat przez BGPL
Źródło: opracowanie własne

Konferencję Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych powołano w marcu 1997 r. podczas obrad ogólnopolskiej konferencji w Kielcach (17-19 marca 1997). Pierwsze plenarne posiedzenie Konferencji Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych odbyło

¹² Dane zaczerpnięto ze strony: *Statystyka*, <http://www.nukat.edu.pl/>, dostęp 06.06.2005 r.

się 18 września 1997 r. w auli Politechniki Warszawskiej. Celem Konferencji jest „wspieranie, rozwijanie, udoskonalanie i promowanie bibliotek szkół wyższych”¹³. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej od początku uczestniczy w corocznych posiedzeniach i dyskusjach.

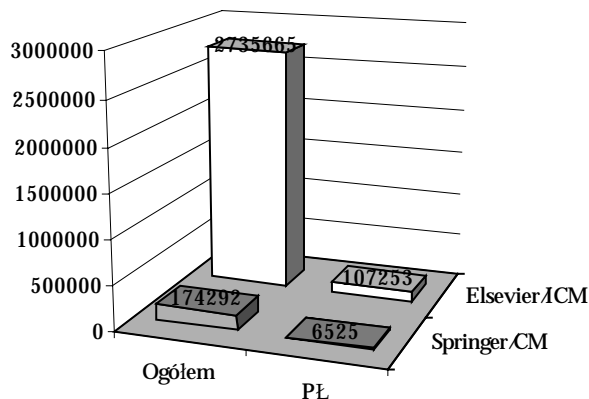
Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej uczestniczy w następujących krajowych konsorcjach:

- Biblioteka Wirtualna Nauki w ICM,
- Krajowe Konsorcjum CA.

Zasoby Biblioteki Wirtualnej Nauki w ramach ICM (Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego) zaczęto tworzyć w 1996 r. W 2001 r. na serwerze ICM UW zainstalowano bazę Elsevier (Konsorcjum Elsevier/ICM), zaś w 2003 r. – bazę Springer (Konsorcjum Springer/ICM). Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej przystąpiła do konsorcjum ICM w 2004 r. Od tego roku w ramach ICM na Politechnice Łódzkiej udostępnia się dwa serwisy pełnotekstowe:

- Kolekcję Elsevier (Konsorcjum Elsevier/ICM),
- Kolekcję Springer (Konsorcjum Springer/ICM).

W ramach Konsorcjum Elsevier/ICM w 2004 r. zarejestrowano 2 735 665 wejść do pełnych tekstów artykułów z czasopism zagranicznych, w tym 107 253 z Politechniki Łódzkiej. W Konsorcjum Springer/ICM w 2004 r. ogółem zarejestrowano 174 292 wejść, w tym 6 525 z PŁ¹⁴.

Ryc. 3. Liczba wejść do pełnych tekstów artykułów i czasopism

Źródło: opracowanie własne

¹³ Patrz także: Konferencja Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych, <http://kangur.ae.krakow.pl/Biblioteka/Konferencja/>, dostęp 09.06.2005 r.

¹⁴ Statystyki wykorzystania baz: <http://vls.icm.edu.pl/statystyka/index.html>, dostęp 19.05.2005 r.

Oba serwisy cieszą się dużym zainteresowaniem użytkowników, ale Kolekcja Elsevier ze względu na bogatszą zawartość jest wykorzystywana częściej. W 2004 r. liczba wejść do pełnych tekstów artykułów z czasopism zagranicznych w Konsorcjum Elsevier/ICM ponad 15 razy przewyższała ilość wejść do pełnych tekstów czasopism w Konsorcjum Springer/ICM. Podobnie wyglądało zainteresowanie użytkowników z Politechniki Łódzkiej.

Współpraca Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej z Konsorcjum ICM wzbogaciła się jeszcze bardziej w 2005 r. Od tego roku biblioteka uzyskała bezpośredni dostęp do:

- baz abstraktów:
 - BEILSTEIN & GMELIN¹⁵,
 - BAZTECH,
 - COMPENDEX (Konsorcjum COMPENDEX),
 - INSPEC,
 - MATH,
 - Science Citation Index Expanded;
- serwisu mieszanego (abstrakty i pełne teksty) MEDLINE¹⁶, zainteresowane instytucje mogą za pośrednictwem ICM zakupić wejście do bazy (do 2004 r.) w systemie OvidNET;
- serwisu pełnotekstowego American Chemical Society (ACS).

Krajowe Konsorcjum CA powstało w 2000 r. Biblioteka Główna PŁ podpisała umowę o współpracy z Konsorcjum 26 sierpnia 2002 r. Uczestnictwo w Konsorcjum daje jej dostęp on-line do bazy Chemical Abstracts (od 2003 r.) zlokalizowanej na serwerze Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej¹⁷. W latach 2003-2004 na serwerze Biblioteki Głównej Politechniki Wrocławskiej zanotowano ogółem 1 694 wejść do bazy CA (za lata 2003-2004), w tym 905 wejść „efektywnych”¹⁸. W 2004 r. ilość wejść „ogółem” do bazy CA (lata 2003-2004) wzrosła ponad trzykrotnie w porównaniu z rokiem 2003, podobnie jak ilość wejść „efektywnych”.

Konsorcja baz danych powiększyły zasoby informacyjne Biblioteki. 33% źródeł (baz danych) na nośnikach elektronicznych udostępniła ona dzięki uczestnictwu w konsorcjach¹⁹.

Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych współpracuje ze 177 bibliotekami kraju (dane z 2004 r.). Z usług Wypożyczalni Międzybibliotecznej Biblioteki korzystać mogą pracownicy, doktoranci i dyplomanci Politechniki Łódzkiej. Wypożyczanie zbiorów z innych bibliotek i instytucji naukowych odbywa się na prawach wzajemności²⁰.

¹⁵ Baza udostępniana wyłącznie w Bibliotece Chemicznej – filii Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej na wyznaczonych stanowiskach komputerowych.

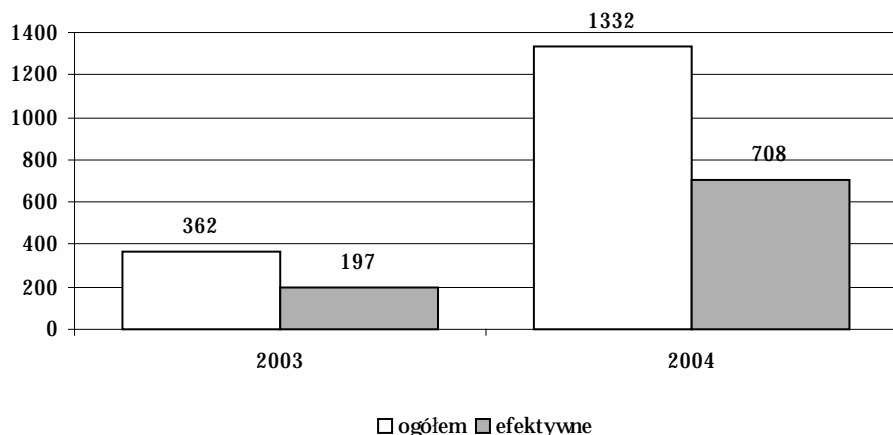
¹⁶ Zainteresowane instytucje mogą zakupić poprzez ICM licencję na dostęp bazy w systemie WebSPIRS (na serwerze ICM).

¹⁷ Baza Chemical Abstracts za lata 1997-2002 udostępniana jest online w systemie S.A.B.I.N.A. (System Automatyzacji Bibliotecznej Informacji Naukowej): <http://sabina2.p.lodz.pl>

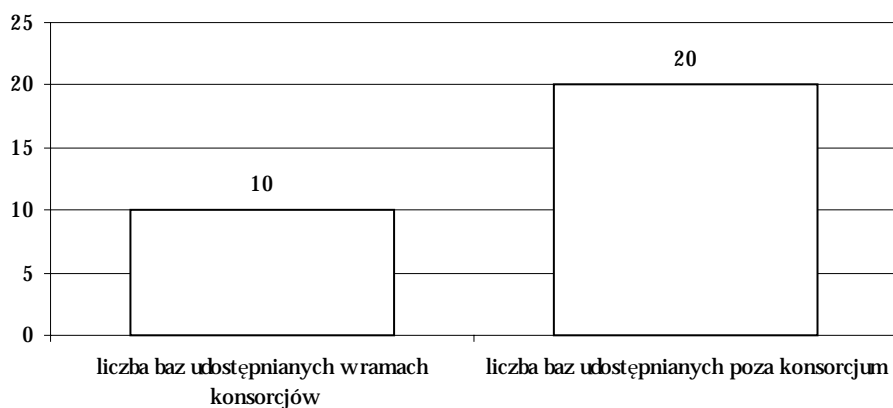
¹⁸ Wejścia „efektywne” to takie, w których użytkownicy poszukują odpowiedzi na konkretny zestaw pytań.

¹⁹ Elektroniczne źródła informacji w Bibliotece Głównej Politechniki Łódzkiej: <http://bg.p.lodz.pl/ezasoby>, dostęp 24.06.2005 r.

²⁰ Wyciąg z *Regulaminu Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej – §9 Wypożyczalnia Międzybiblioteczna*. <http://bg.p.lodz.pl/regula.html>, dostęp 24.06.2005 r.

Ryc. 4. Liczba wejść do bazy CA (2003-2004) z Politechniki Łódzkiej
Źródło: opracowanie własne

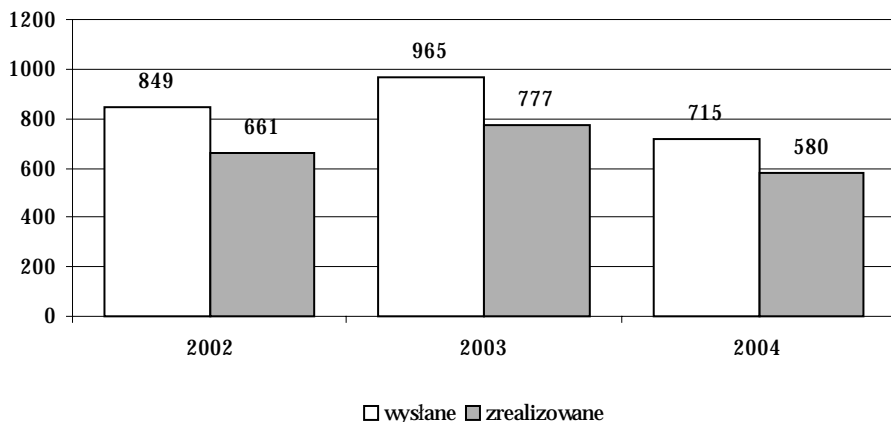

Ryc. 5. Bazy danych w Bibliotece Głównej Politechniki Łódzkiej
Źródło: opracowanie własne

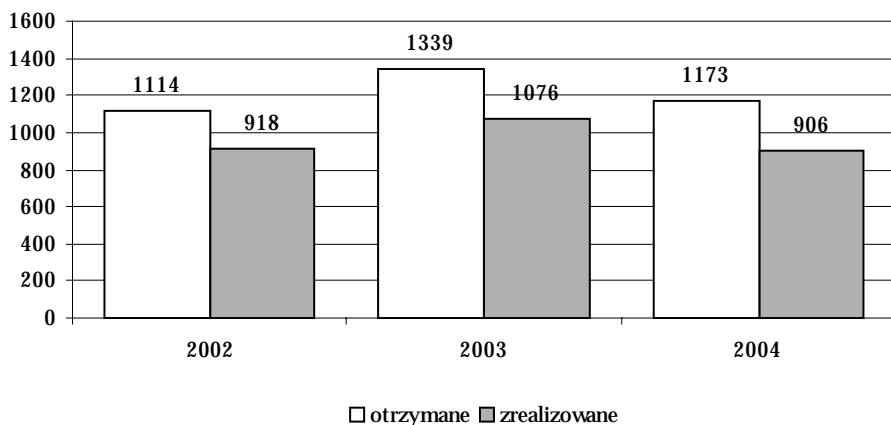
Ilość zamówień wysyłanych przez Bibliotekę Główną Politechniki Łódzkiej i zrealizowanych przez biblioteki krajowe utrzymuje się na wyrównanym poziomie. W latach 2002-2004 większość zamówień wysyłanych do bibliotek w kraju dotyczyła artykułów z czasopism zagranicznych. W 2002 r. wśród 849 tych zamówień zarejestrowano 462 zamówienia na artykuły z czasopism zagranicznych, w 2003 r. na 965 wysłanych zamówień było to 507 zamówień, zaś w 2004 r. na 715 wysłanych zamówień – 328.

Od 2004 r. w związku z dostępem on-line do pełnych tekstów czasopism zagranicznych w Konsorcjum ICM Wypożyczalnia Międzybiblioteczna obserwuje spadek ilości zamówień.

Liczba zamówień z bibliotek krajowych i zrealizowanych przez Bibliotekę Główną PŁ utrzymywała się przez lata na wyrównanym poziomie, tak samo jak ilość zamówień

Ryc. 6. Liczba zamówień wysłanych do bibliotek krajowych i zrealizowanych przez biblioteki krajowe
 Źródło: opracowanie własne

Ryc. 7. Liczba zamówień (w woluminach) z bibliotek krajowych i zrealizowanych przez Bibliotekę Główną Politechniki Łódzkiej
 Źródło: opracowanie własne

wysyłanych i realizowanych przez biblioteki krajowe. Większość zamówień dotyczyła kserokopii z artykułów czasopism zagranicznych. W 2002 r. zarejestrowano 1 114 zamówień, w tym 716 na artykuły z czasopism zagranicznych; w 2003 r. na 1 339 zamówień – 830, zaś w 2004 r. na 1 173 zamówienia – 612 opiewały na artykuły z czasopism zagranicznych.

Innym obszarem współpracy z bibliotekami polskimi jest wymiana wydawnictw uczelnianych. Biblioteka Główna prowadzi wymianę z 36 bibliotekami (w tym 7 bibliotekami niezwiązanymi z uczelniami). Wysyła i otrzymuje skrypty uczelniane, zeszyty naukowe i wydawnictwa o charakterze informacyjnym. Ilość wydawnictw wysłanych przez Bibliotekę Główną PŁ do bibliotek krajowych nieznacznie przewyższa liczbę wydawnictw otrzymanych od nich.

Współpraca międzynarodowa

Współpracę międzynarodową Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej rozwija w ramach:

- członkostwa w Międzynarodowym Stowarzyszeniu Bibliotek Uczelni Technicznych (IATUL),
- wypożyczeń międzybibliotecznych,
- wymiany wydawnictw.

IATUL (International Association of Technological University Libraries) jest międzynarodowym stowarzyszeniem bibliotek uczelni technicznych. Organizacja ta powstała w 1955 r. w Düsseldorfie (Niemcy) i połączyła pokrewne biblioteki akademickie jako międzynarodowe forum wymiany doświadczeń, poglądów i opinii. IATUL współpracuje m.in. z IFLA, UNESCO oraz ICSTI – The International Council for Scientific and Technical Information. Zrzesza przedstawicieli z 43 krajów, w tym z siedmiu polskich bibliotek uczelni technicznych: Politechniki Białostockiej, Politechniki Krakowskiej, Politechniki Poznańskiej, Politechniki Łódzkiej, Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy i z Politechniki Warszawskiej.

Współpraca członków IATUL rozwija się w ramach dorocznych konferencji²¹. Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej jest członkiem IATUL od 2004 r. Przedstawiciel biblioteki wygłosił referaty na konferencjach w 1999, 2004 i 2005 r. Uczestnictwo w tych konferencjach pozwoliło bibliotece zaadaptować pewne rozwiązania stosowane w innych krajach, np. po konferencji w 1999 r. rozpoczęła prace nad systemem sieciowego udostępniania programów i baz na CD-ROM-ach opartym na serwerze aplikacji.

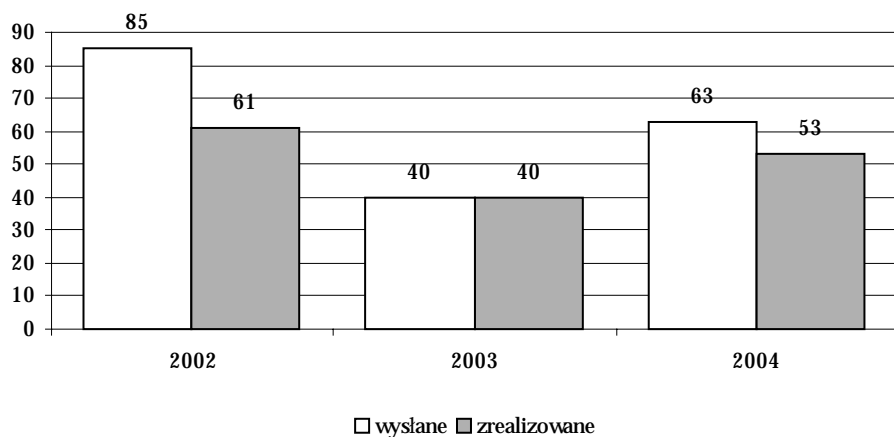
Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej prowadzi wypożyczenia międzybiblioteczne z 16 bibliotekami zagranicznymi (w tym 11 bibliotekami niemieckimi). Do bibliotek zagranicznych wysyła głównie zamówienia na artykuły z czasopism zagranicznych a także materiały z konferencji. W 2002 r. wysłała 85 zamówień, w tym 52 na artykuły z czasopism zagranicznych; w 2003 r. – 40 zamówień, w tym 24 na artykuły z czasopism; w 2004 r. 63 zamówienia, w tym 25 na artykuły z czasopism.

Od 2004 r. ilość zamówień wysyłanych przez Wypożyczalnię Międzybiblioteczną do bibliotek zagranicznych na artykuły z czasopism maleje w związku z możliwością dostępu konsorcyjnego do około 3 tys. pełnych tekstów czasopism zagranicznych (np. Konsorcjum Elsevier/ICM; Konsorcjum Springer/ICM)²².

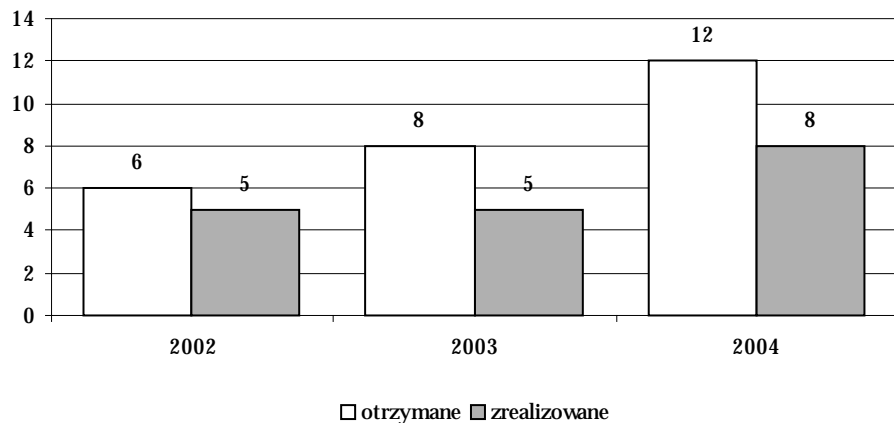
Zamówienia wpływające z bibliotek zagranicznych dotyczą przeważnie artykułów z „Zeszytów Naukowych Politechniki Łódzkiej”, materiałów konferencyjnych i polskich książek. Jak widać z powyższego wykresu, ilość zamówień z bibliotek zagranicznych w ciągu ostatnich trzech lat jest ponad 3 razy mniejsza niż ilość zamówień wysyłanych do bibliotek zagranicznych.

²¹ Zobacz też: International Association of Technological University: <http://www.iatul.org/>, dostęp 06.07.2005 r.

²² Tytuły wszystkie udostępniane w roku 2004: <http://vls.icm.edu.pl/tytuły/all.cgi>, dostęp 04.07.2005 r.

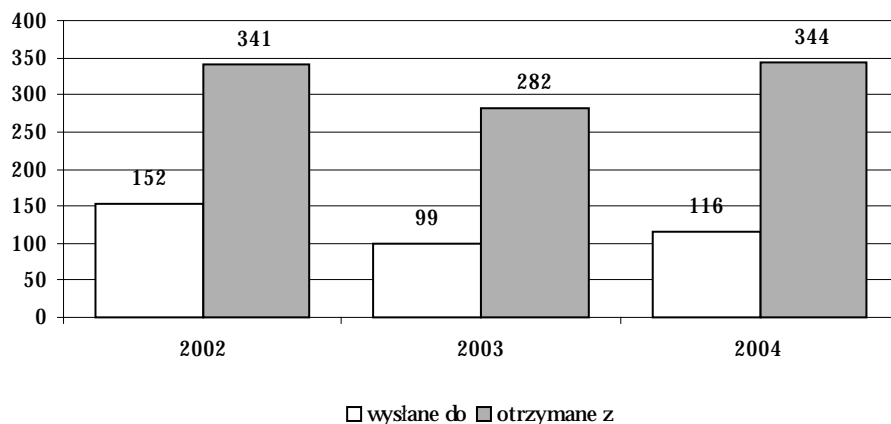

Ryc. 8. Liczba zamówień wysyłanych do bibliotek zagranicznych i zrealizowanych przez biblioteki zagraniczne
Źródło: opracowanie własne

Ryc. 9. Liczba zamówień otrzymanych z bibliotek zagranicznych i zrealizowanych przez Bibliotekę Główną Politechniki Łódzkiej
Źródło: opracowanie własne

Biblioteka Główna Politechniki Łódzkiej prowadzi wymianę wydawnictw z 21 bibliotekami zagranicznymi (w tym 3 bibliotekami niezwiązanymi z uczelniami). W drodze wymiany międzybibliotecznej wysyła ona „Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej” w 12 seriach, polskie czasopisma techniczne kupowane na życzenie kontrahentów, wydawnictwa informacyjne w języku angielskim, książki autorstwa pracowników PŁ (na życzenie kontrahentów), a niekiedy wydawnictwa albumowe. Otrzymuje zaś zeszyty naukowe uczelni zagranicznych oraz czasopisma o profilu technicznym.

Ryc. 10. Liczba woluminów wydawnictw wysłanych do bibliotek zagranicznych i otrzymanych z bibliotek zagranicznych
 Źródło: opracowanie własne

Liczba woluminów otrzymanych z bibliotek zagranicznych w ciągu ostatnich 3 lat była ponad 3 razy większa niż ilość wydawnictw wysłanych przez Bibliotekę Główną do bibliotek zagranicznych.

Podsumowanie

O ile cel współpracy bibliotek naukowych pozostaje ten sam: „efektywniej wykorzystać dostępne środki z korzyścią dla użytkowników”, o tyle formy współpracy są bardzo zróżnicowane. Wizyty i kontakty osobiste coraz częściej przyjmują postać kontaktów elektronicznych. Zarówno wymiana doświadczeń, jak i tworzenie baz danych czy wypożyczenia międzybiblioteczne są zwykle prowadzone za pośrednictwem technologii informatycznych. Poza tradycyjną „treścią” współpracy, jaką zawsze była wymiana wydawnictw czy tworzenie baz danych, nowe dziedziny obejmują wspólne wdrażanie systemów i programów komputerowych oraz zakupy elektronicznych źródeł informacji. Niestety w porównaniu z bibliotecznymi konsorcjami zagranicznymi współpraca bibliotek naukowych w naszym kraju nie obejmuje jeszcze takich dziedzin jak: tworzenie ośrodków szkoleniowych, koordynacja strategii gromadzenia w konsorcjach lokalnych, negocjowanie cen materiałów bibliotecznych, czy nawet wspólne i zgodne tworzenie bibliotek elektronicznych.

Bibliografia

Sprawozdania z działalności Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej za lata 1980-2004 [maszynopisy], Łódź 1980-2004.

**PŁASZCZYZNY WSPÓŁDZIAŁANIA BIBLIOTEK
UCZELNI PUBLICZNYCH I NIEPUBLICZNYCH
NA PRZYKŁADZIE BIBLIOTEKI
WYŻSZEJ SZKOŁY BANKOWEJ W POZNANIU**

Jednym z ważniejszych aspektów działalności w każdej dziedzinie jest ze wszech miar korzystna współpraca. Od dawna trwa ona także w bibliotekach uczelni państwowych, natomiast współpraca bibliotek szkół niepaństwowych z bibliotekami uczelni publicznych jest jeszcze bardzo skromna. Nie wynika jednak z niechęci obu środowisk, a raczej z niedługiego istnienia tych pierwszych na rynku edukacyjnym.

Chciałabym na przykładzie Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu przedstawić płaszczyzny współpracy bibliotekarzy tej placówki ze środowiskiem bibliotekarzy uczelni państwowych. Są to przykłady które już wypracowano i pomyślały na przyszłość. Formy współpracy mogą być bardzo różne i obejmować cały kraj oraz mniejsze obszary.

Współpraca krajowa w przypadku Biblioteki Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu polega na:

- wypożyczeniach międzybibliotecznych,
- wymianie wydawnictw uczelnianych z trzydziestoma bibliotekami uczelni niepaństwowych, a także z pięcioma największymi uczelniami ekonomicznymi publicznymi (ogrom udziału wydawnictw z wymiany w gromadzeniu księgozbioru ukazują dane z ostatnich kilku lat: rok 2003 – 387 wol., rok 2004 – 341 wol., a pierwsze trzy kwartały 2005 r. dały wynik 206 wol.),
- kontakcie z Biblioteką Kongresu i wejściu na listę bibliotek otrzymujących od niej dary: w nieregularnych odstępach czasu do Biblioteki WSB w Poznaniu trafiają wykazy książek z wybranych dziedzin – ekonomia, informatyka, zarządzanie, marketing, na których zaznacza się wybrane tytuły i, które wysyła Biblioteka Kongresu),
- udziale w konferencjach, seminariach i warsztatach:
 - Akademia Ekonomiczna w Krakowie „Wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania w instytucjach non-profit na przykładzie naukowej biblioteki akademickiej” (1998),
 - Uniwersytet Śląski w Katowicach – VI Krajowe Forum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.(2001),
 - Wigry – „Jakość w bibliotekarstwie” (2001),

- Wyższa Szkoła Biznesu w Nowym Sączu – seminarium, warsztaty „Źródła informacji biznesowej i ich użytkownicy” (2002),
- Wyższa Szkoła Zarządzania i Finansów we Wrocławiu – warsztaty „Ewidencja materiałów pozaksiążkowych w bibliotece (2002),
- Politechnika Wrocławska – „Czasopisma elektroniczne” (2002),
- Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu – „Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych” (2002);
- udziale w konsorcjach (np.: Konsorcjum Bibliotek Ekonomicznych PROQUEST około 1000 pełnotekstowych czasopism – celem Konsorcjum jest wspólne finansowanie dostępu do bazy czasopism elektronicznych ABI/ Inform Global. Dzięki utworzeniu Konsorcjum można było wynegocjować znacznie korzystniejsze warunki umowy. Umowę podpisały biblioteki uczelni państwowych i niepaństwowych. Dostęp do bazy PROQUEST spotkał się z bardzo dużym zainteresowaniem studentów i wykładowców).

Druga płaszczyzna współpracy Biblioteki WSB w Poznaniu to kontakty lokalne na terenie miasta. Polegają one na:

- współpracy bibliotek gromadzących literaturę ekonomiczną i na podziale obowiązków gromadzenia literatury ekonomicznej w środowisku bibliotek szkół wyższych Poznania,
- pozyskiwaniu książek z Biblioteki Uniwersyteckiej (egzemplarz obowiązkowy) oraz z Biblioteki Akademii Ekonomicznej (sekcja dubletów),
- tworzeniu zestawień czasopism zagranicznych (AE),
- uzupełnianiu roczników czasopism ekonomicznych (AE),
- udostępnianiu elektronicznych baz danych studentom (AE),
- organizowaniu konferencji,
- udziale w konferencjach (Biblioteka Politechniki Poznańskiej, Biblioteka Uniwersytecka, Biblioteka Akademii Ekonomicznej),
- udziale w wystawach książek organizowanych w bibliotekach uczelni państwowych,
- udziale w środowiskowych szkoleniach, np. Subito,
- organizacji spotkań środowiskowych bibliotekarzy szkół niepaństwowych Poznania,
- wzajemnym merytorycznym wspieraniu się bibliotekarzy,
- organizacji dorocznych seminariów tematycznych. Są one wynikiem spotkań, które rozpoczęła Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu. Podczas jednego z takich spotkań pojawił się problem propagowania elektronicznych baz danych wśród studentów i pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni. Postanowiono poświęcić temu tematowi seminarium naukowe. Seminarium „Problemy marketingu w bibliotece szkoły wyższej” zorganizowała Biblioteka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu i zaproponowała je szerokiemu gronu bibliotekarzy wszystkich szkół wyższych Poznania.

Jest jeszcze wiele innych możliwości współpracy, która wydaje się potrzebna zarówno bibliotekarzom uczelni państwowych, jak również bibliotekarzom z torujących sobie drogę placówek szkolnictwa niepaństwowego.

Jednym z najlepszych narzędzi komunikacji są wszelkiego typu spotkania, konferencje, czasopisma zawodowe i stowarzyszenia. Spotkania to forum wymiany wiedzy, doświadczeń, pomysłów i opinii. Wszystkie biblioteki łączą bowiem te same problemy, m.in. zagadnienia prawidłowego gromadzenia zbiorów i sprawnej obsługi użytkowników a także marketing biblioteczny oraz relacje bibliotekarz – czytelnik. Pracujemy w uczelniach, w placówkach, które wymagają specyficznych usług. Mamy służyć potrzebom nauki, dydaktyki poprzez kontakty z pracownikami naukowymi i studentami. Różnice w poglądach czy doświadczeniach mogą być inspiracją, nie zaś powodem konfliktów. Na spotkaniach można się wiele nauczyć, ale też wiele przekazać innym. Bibliotekarze szkół niepaństwowych określani są mianem „praktyków”, bo pracują w małych zespołach i często zastępują współpracownika w różnych bibliotekarskich działaniach, natomiast bibliotekarze uczelni państwowych to raczej „teoretycy”. Współpraca obu środowisk wydaje się zatem wyjątkowo cenna.

Wymiana poglądów trwa na łamach czasopism zawodowych. Publikacje takie mogą mieć charakter analityczny, badawczy, ale mogą też przedstawiać doświadczenia i opinie praktyków zawodu. Pojawiały się już np. w „Bibliotekarzu” artykuły bibliotekarzy szkół niepaństwowych, które pobudzały do dyskusji i sprawiały, że polemizowali z nimi znani specjaliści bibliotekoznawstwa. Na uwagę zasługuje ze względu na nośniki na tempo kontaktu – „Elektroniczny Biuletyn Informacji Bibliotecznej” – popularny EBIB. Jest on przykładem znakomitej współpracy i miejscem wymiany poglądów bibliotekarzy, także tych ze szkół niepaństwowych. Internet jest także doskonałym narzędziem do dyskusji i porozumiewania się bibliotekarzy z różnych grup. To dzięki sieci w wielkim środowisku bibliotekarzy można łatwo znaleźć osoby, które zajmują się tym samym, co my, mają podobny problem do przedyskutowania, choć pracują w innej bibliotece.

We współpracy pomagają listy dyskusyjne, których jest w Polsce kilka – istnieje nawet lista dla bibliotekarzy szkół niepaństwowych BIBLIO-L założona przez Bibliotekę WSB w Poznaniu. Mogą tam pisać wszyscy, a założenie jej miało zaktywizować środowisko bibliotekarzy szkół niepaństwowych, które nie miało własnego forum. Obecnie obserwuje się, że z list dyskusyjnych korzystają bibliotekarze różnych szkół.

O udziale w konferencjach już wspomniałam; pragnę tylko dodać, że organizowanie konferencji (np. IV „Ogólnopolskiej Konferencji Bibliotek Szkół Niepaństwowych” we Wrocławiu czy w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu) i zapraszanie na nie różnych grup bibliotekarzy powoduje, że zaczynają oni ze sobą rozmawiać, dyskutować, ponieważ widzą wspólne całemu środowisku nadrzędne cele jak np.:

- tworzenie katalogu centralnego,
- zawiązywanie konsorcjów,
- wykorzystanie tych samych systemów komputerowych,
- tworzenie czasopism elektronicznych,
- digitalizacja zbiorów.

Doskonałe forum współpracy dla naszej grupy zawodowej to Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, sfera kontaktów wewnętrznych, ale także pomost łączący ze środowiskiem zewnętrznym. Przejawem integracyjnej działalności SBP jest nagroda im. Andrzeja Wojtkowskiego fundowana co roku przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego. Pragnę przypomnieć fakt, iż po raz pierwszy (w kategorii młodych) nagrodę tę otrzymał przedstawiciel biblioteki szkoły niepaństwowej. Myślę, że ranga tej nagrody może świadczyć o wysokim poziomie umiejętności bibliotekarzy tych placówek a także o tym, że zaczynają oni być dobrze oceniani w środowisku.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na pomijaną, ale ważną chyba płaszczyznę współpracy – przekazywanie młodemu pokoleniu doświadczeń i praktyki przyszłych bibliotekarzy. Kontakt ze studentami bibliotekoznawstwa i informacji naukowej może przynieść wymierne korzyści obu stronom. Przyszli pracownicy bibliotek i informacji będą lepiej przygotowani do współpracy, gdyż na praktykach uświadomią sobie, że niektóre zadania muszą być wykonywane i oceniane zespołowo, że można zrobić więcej, jeśli każdy wnieśli swoją część pracy lub myśl.

Biblioteki uczelni niepaństwowych, nie bacząc na niewielką obsadę, są świadome swego naukowego statusu i podejmują pracę badawczą i naukową. Mimo braku czasu podnoszą kwalifikacje, dbając o właściwy wizerunek całego polskiego bibliotekarstwa. Dążą do uznania ich za równorzędnych partnerów bibliotek uczelni państwowych. Coraz częściej zdają oni egzamin na bibliotekarza dyplomowanego. Fakt, że egzamin ten uważany jest w środowisku za bardzo trudny potwierdza tezę, że są doskonale przygotowanymi pracownikami i mogą przyczynić się do rozwiązania wielu problemów całego środowiska bibliotekarskiego.

Należy jednak pamiętać o tym, że we współpracy bibliotek bardzo ważny jest tzw. „czynnik ludzki”. Często założenia pozostają czczymi deklaracjami, jeśli brak porozumienia i chęci współpracy. Niezgodność charakterów osób, które mają wspólnie pracować, może uniemożliwić kooperację. Natura ludzka bywa dość skomplikowana i czasami nie sposób przewyciężyć uprzedzeń albo złej woli.

Należy na koniec stwierdzić, że w dobie tzw. społeczeństwa informacyjnego oraz postępującej globalizacji, współpraca staje się znakiem czasu. Jej efekty są różne, zależą od partnerów, porozumienia i wielu czynników zewnętrznych.

Uważam, że współpracę bibliotek uczelni niepaństwowych z państwowymi widać już w wielu sferach, ale powinno się ją pogłębić i rozszerzyć tak, żeby obie grupy bibliotekarzy obsługujące studentów oraz kadrę naukowo-dydaktyczną robiły to efektywniej, uzupełniały się i dzieliły zadaniami.

Bibliografia

1. Górny M., *Od gromadzenia zbiorów do zarządzania zasobami. Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych*, Poznań 2002.
2. Jazdon A., *Współpraca bibliotek naukowych miasta Poznania – doświadczenia i projekty*, [w:] *Współpraca bibliotek naukowych w zakresie obsługi użytkowników. Materiały konferencyjne*, Warszawa 2002.

3. Kubów S., *Możliwości współpracy między bibliotekami uczelni państwowych i niepaństwowych*, [w:] *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych*, Poznań 2002.
4. Przybysz J., Piotrek P., *Charakterystyka bibliotek wyższych szkół niepaństwowych w Polsce*, [w:] *Marketing i jakość usług bibliotek akademickich*, Wrocław 2002.

Małgorzata Wach

Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej

ZNACZENIE WSPÓŁPRACY MIĘDZYBIBLIOTECZNEJ W ROZWOJU BIBLIOTEK NA PRZYKŁADZIE WSPÓŁPRACY ŚRODOWISKOWEJ BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ POLITECHNIKI OPOLSKIEJ

Obecny wiek to era szybkiego rozwoju nauki i techniki, nowoczesnych technologii informacyjnych, Internetu, bibliotek elektronicznych i wielu innych nowinek technicznych prowadzących do narodzin i rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Szybkie tempo życia, konkurencja i potrzeba dotarcia do różnorodnych i pełnych źródeł informacji wymuszają na bibliotekach współpracę. Nawet najbardziej nowoczesna biblioteka nie może sama sprostać wszystkim wymaganiom czytelników i gromadzić wszystkich publikacji.

Szczególnie trudne zadanie wypełniają biblioteki naukowe, których powinnością jest zaspokajanie zróżnicowanych potrzeb środowiska akademickiego. Biblioteki te, nastawione przede wszystkim na obsługę studentów, pracowników naukowych i dydaktycznych, powinny zapewnić szybki dostęp do materiałów informacyjnych (czy to w formie tradycyjnej, czy elektronicznej) umożliwiających własną pracę studentów i badania naukowcom. Poza tym biblioteki naukowe powinny zapewnić taki księgozbiór i usługi, które umożliwią wszystkim użytkownikom samodzielny i nieskrępowany rozwój ich wiedzy.

W trosce o jak najpełniejsze zaspokojenie potrzeb naszych czytelników Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej prowadzi wszechstronną współpracę międzybiblioteczną zarówno z bibliotekami w kraju, jak i za granicą. Wyjątkowe znaczenie ma dla nas współpraca z bibliotekami regionalnymi: Biblioteką Główną Uniwersytetu Opolskiego, z Wojewódzką Biblioteką Publiczną, Miejską Biblioteką Publiczną i Biblioteką Instytutu Mineralnych Materiałów Budowlanych.

Gromadzenie zbiorów

Jedną ze sfer współpracy Biblioteki Główny Politechniki Opolskiej z innymi bibliotekami jest międzyuczelniana wymiana publikacji. Jest to istotne źródło nowych wydawnictw, a przy tym stwarza możliwość rozpowszechniania i promocji własnych publikacji. Wymianę międzyuczelnianą utrzymujemy od wielu lat z 37 bibliotekami w kraju i z 4 placówkami zagranicznymi. Co roku otrzymujemy w ramach wymiany kilkaset książek, czasopism i zbiorów specjalnych. Nasza biblioteka wysyła do innych bibliotek kilkaset publikacji macierzystej uczelni. Dzięki tej formie współpracy

czytelnicy mają dostęp do szerszej gamy literatury z interesujących ich dziedzin.

Kolejną płaszczyzną działalności międzybibliotecznej oraz źródłem interesujących pozycji jest tzw. egzemplarz obowiązkowy. W październiku 1999 r. Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej i Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego podpisały ustalenia dotyczące przekazywania przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Opolskiego druków zbędnych z egzemplarza obowiązkowego, darów i innych źródeł nabycia, które profilem odpowiadają kierunkom kształcenia i badaniom naukowym naszej uczelni. Ten sposób pozyskiwania nowości wzbogaca regularnie księgozbiór naszej biblioteki w najnowszą literaturę.

Księgozbiór sieci bibliotecznej wzbogacają również pozycje uzyskane z gospodarki dubletami. Prowadząc regularną selekcję księgozbioru, przygotowujemy listę zbędnych publikacji i wysyłamy propozycje bezpłatnego przekazania ich innym bibliotekom. Sami też korzystamy chętnie z takich propozycji, jeśli tylko znajdujemy w nich interesujące nas tytuły. Przy tej formie współpracy należy zwrócić uwagę zwłaszcza na wartość naukową proponowanej literatury i dokonać wyboru tak, aby nie „zaśmiecać” księgozbioru, lecz wzbogacić go wartościowymi pozycjami.

Opracowanie zbiorów

W dziedzinie opracowania zbiorów Biblioteka Główna Politechniki Opolskiej bardzo ceni sobie współpracę opartą na wspólnych szkoleniach pracowników naszej biblioteki i innych bibliotek regionu opolskiego. Dzięki jednolitemu oprogramowaniu komputerowemu największych bibliotek Opola spotkania te przynoszą wiele korzyści wszystkim uczestnikom. Umożliwiają wspólne rozwiązywanie problemów opracowania księgozbioru, wypracowanie nowych rozwiązań oraz wymianę doświadczeń, uwag oraz problemów.

W dziedzinie komputeryzacji rozwijamy współpracę z innymi bibliotekami regionu. Wymiana doświadczeń następuje pomiędzy informatykami oraz między informatykami a bibliotekarzami. Spotkania te podsuwają propozycje nowych rozwiązań, takich jak np. OPAC czyli bezrewersowy system zamawiania książek, bezprzewodowy dostęp do Internetu, lepszą organizację pracy, wygodniejsze rozmieszczenie stanowisk multimedialnych. Bibliotekarze i informatycy wspólnie poszukują nowego oprogramowania albo prowadzą liczne szkolenia obsługi nowych wersji programów.

Informacja naukowa

Współpracę międzybiblioteczną Biblioteki Głównej Politechniki Opolskiej w zakresie informacji naukowej można postrzegać w czterech zasadniczych płaszczyznach. Jedną z nich jest udział w regularnych seminariach. Seminaria to odpowiedź na potrzebę chwili, poświęcone są problemom nurtującym właśnie biblioteki, służą też dzieleniu się zdobytymi doświadczeniami.

Ostatnie seminaria dotyczyły np. informacji naukowej i rozwoju bibliotek polskich w porównaniu z przykładowymi bibliotekami duńskimi. Był to efekt kontaktów pracowników bibliotek polskich i duńskich w ramach wyjazdu szkoleniowego grupy polskich bibliotekarzy do Danii. W naszym regionie gromadzi się liczne kolekcje archiwalne,

zatem tematem innego seminarium były „Księgozbiory i kolekcje archiwalne bibliotek na Opolszczyźnie”. Seminarium poruszało problemy ochrony i zabezpieczenia kolekcji. Na seminarium „Droga do uzyskania certyfikatu ISO w bibliotekach naukowych Opola” dyskutowano nad koniecznością starań o taki certyfikat w bibliotekach naukowych.

Szkolenia w obsłudze baz są drugą płaszczyzną współpracy naszej biblioteki z innymi bibliotekami naukowymi Opola. Dzielimy się doświadczeniami, uczymy się praktycznie obsługiwać bazy i pogłębiamy swoje umiejętności. Odbyliśmy szkolenia z obsługi baz: SYMPO, EMERALD FULLTEXT, SCOPUS i PROQUEST. Współpracujemy w zakresie dostępu do czasopism elektronicznych ARS POLONA.

Dostęp do Internetu w bibliotekach Opola pozwala czytelnikowi dokładnie poznać księgozbiory innych bibliotek drogą elektroniczną. Katalogi on-line wymagają stałej opieki informatycznej i korygowania błędów oraz nieścisłości, bo tylko wtedy, gdy będą wiarygodne, będą pomagać użytkownikowi w poszukiwaniach potrzebnej literatury. Zobowiązuje to informatyków pracujących w bibliotekach do stałego nadzoru nad siecią i dbałości o oprogramowanie i sprzęt, a także wymaga ścisłej współpracy między informatykami.

Ostatnią płaszczyzną współpracy w zakresie informacji naukowej jest wspólna pomoc przy organizacji różnorodnych wystaw okolicznościowych, związanych z życiem regionu czy przedstawiających dorobek naukowy środowiska akademickiego. Wzajemne udostępnianie zbiorów bibliotecznych związanych z tematem wystawy stało się powszechną praktyką.

Podsumowanie

Przedstawione formy współpracy wskazują, że współpraca międzybiblioteczna jest bardzo ważnym aspektem działalności biblioteki i podnosi jakość usług bibliotecznych. Wspólna nauka, poszerzanie umiejętności poprzez wymianę doświadczeń, pomysłowość i kreatywność, wpływają na jakość realizacji wszelkich przedsięwzięć. Współpraca zwiększa efektywność pracy dzięki szybkiej korekcie błędów i twórczej krytyce. Pozwala także na oszczędność funduszy poprzez korzystanie z wyników pracy innych, wzbogacanie księgozbioru o wartościowe pozycje dzięki wymianie i darom oraz umożliwia szybką realizację danego zadania.

Mimo niewątpliwych korzyści, możemy zaobserwować także negatywne aspekty współpracy, takie jak konieczność negocjacji, ustalania priorytetów opóźniających niekiedy własne działania, konieczność ustępstw, chęć dominacji silniejszej strony, problemy z porozumieniem się oraz trudności w dzieleniu się sukcesem. Problemy towarzyszące współpracy dość często wynikają raczej z ludzkiej natury niż z obiektywnych trudności. Najważniejsza jest zgoda i wspólne rozwiązywanie zagadnień. Bez nich nie ma mowy o współpracy. Najważniejsze zaś w tej współpracy jest sprawne funkcjonowanie biblioteki dające zadowolenie użytkownikowi.

Katarzyna Falow

Biblioteka Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku

WYMIANA PUBLIKACJI W BIBLIOTECE WYŻSZEJ SZKOŁY TURYSTYKI I HOTELARSTWA W GDAŃSKU

Wymiana wydawnictw to jedna z form współpracy instytucji naukowych mająca na celu bezpłatne pozyskiwanie książek i czasopism oraz upowszechnianie dorobku naukowego tych instytucji. Wyrosła z potrzeby wymiany myśli i osiągnięć nauki, z czasem nabrała nowych znaczeń. Pozwala przede wszystkim na szybki przepływ informacji naukowej. Może również zapewnić jej szerszy zasięg, obejmuje bowiem także tę część naukowej produkcji wydawniczej, która nie jest przedmiotem obrotu księgarskiego. W działalności bibliotek znana jest od bardzo dawna. Początki wymiany wydawnictw sięgają XIX w., a szybki jej rozwój obserwuje się po II wojnie światowej. Krajową i zagraniczną wymianę publikacji, zarówno posiadanych przez bibliotekę dubletów, jak i nowych pozycji, przede wszystkim wydawnictw własnych, regulują przepisy. W Polsce oparta jest ona o zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Sztuki w sprawie międzybibliotecznej wymiany druków zbędnych (1965), zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki w sprawie zasad wymiany, nieodpłatnego przekazywania i sprzedaży materiałów bibliotecznych (1973) oraz o ustawę o bibliotekach z 27 czerwca 1997 r.

Wymianę zagraniczną regulują specjalne umowy dwustronne lub wielostronne, a także licznie dziś podpisywane umowy kulturalne między państwami, zawierające między innymi postanowienia o wymianie piśmiennictwa. W 1886 r. uchwalono i podpisano w Brukseli dwie konwencje dotyczące międzynarodowych druków urzędowych, publikacji naukowych i literackich. Do prowadzenia wymiany powołano Biura Wymiany. W Polsce, która przystąpiła do konwencji w marcu 1921 r., Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw zorganizowano w latach 1921-1928 przy Bibliotece Ministerstwa Spraw Zagranicznych, a potem przy Bibliotece Narodowej. Po II wojnie światowej sprawami międzynarodowej wymiany zajęło się UNESCO. W 1958 r. w Paryżu uchwalono dwie konwencje, które regulowały wymianę materiałów bibliotecznych. Po raz pierwszy określono, kto może wymianę prowadzić i jakie materiały są jej przedmiotem. Państwa, które ratyfikowały te konwencje, mają obowiązek popierać i realizować wymianę biblioteczną, zawierając w razie potrzeby dodatkowe porozumienie dwustronne. Polskę postanowienia te zaczęły obowiązywać od lutego 1971 r.¹

¹ *Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*, Wrocław 1976, s. 309-310.

Biblioteka Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku rozpoczęła wymianę wydawnictw w czasie, kiedy toczyły się coraz liczniejsze dyskusje o celowości wymiany². Coraz częściej ogranicza się bowiem wymianę wydawnictw nie tylko w polskich bibliotekach naukowych ale i zagranicznych, zmniejszając liczbę kontrahentów oraz ilość wysyłanych publikacji aż do zakończenia takiej współpracy. Spowodowane jest to przede wszystkim trudną sytuacją finansową uczelni i bibliotek. Ponadto istotne jest to, że wymiana nie jest już jedynym kanałem przepływu informacji naukowej i źródłem książki czy czasopisma. Są inne, szerokie możliwości nabywania polskiej i zagranicznej literatury naukowej, a źródłem informacji stają się katalogi on-line i elektroniczne bazy danych. Obowiązek przekazywania przez wydawców egzemplarza obowiązkowego, przede wszystkim do Biblioteki Narodowej, pozwala na bieżące rejestrowanie bibliografii narodowej.

Wymianę publikacji Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku zajmuje się Biblioteka Uczelniana. Czyni to od roku 2001. Przedmiotem wymiany są prace zwarte, ponieważ Uczelnia nie wydaje czasopisma. Wyjątek stanowiły *Debiuty naukowe studentów Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa* na rok 2000/2001, rozesłane do 20 odbiorców krajowych. Wymianę prowadzimy tylko na terenie kraju, choć poczyniliśmy już pewne próby wyjścia poza granice, wysyłając książkę prof. Włodzimierza Gaworeckiego *Turystyka* (najnowsze wydanie z roku 2003) do Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie.

Nasi kontrahenci to przede wszystkim Instytut Turystyki w Warszawie i uczelnie o podobnym profilu kształcenia, a wśród nich: Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Warszawie, Wyższa Szkoła Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki w Warszawie, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie, Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Łodzi, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu oraz Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy. Inne uczelnie to między innymi: Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu i Gdańsku, Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa w Katowicach, Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Informatyczna w Warszawie, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa w Warszawie, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku, Wyższa Szkoła Zarządzania „Edukacja” we Wrocławiu, Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji we Wrocławiu. Z uczelni państwowych należy wymienić: Akademię Wychowania Fizycznego w Gdańsku i Poznaniu a także Akademię Morską w Gdyni. Naszymi kontrahentami są także biblioteki naukowe, np. Biblioteka PTTK w Warszawie i organizacje, np. POT w Warszawie.

Do szczególnego traktowania wymiany publikacji zobowiązało nas porozumienie Rektorów niepaństwowych Uczelni Pomorza z maja bieżącego roku. Okazjonalnie wydawnictwa nasze wysyła się do szeregu innych bibliotek a także uczelni i instytucji państwowych.

² Zobacz między innymi: J. Dziak, *Wymiana wydawnictw w bibliotekach akademickich – czy ma się mieć dobrze?* [w:] *II Seminarium. Gromadzenie zbiorów – sztuka wyboru, Politechnika Wrocławska 23-24 czerwca 2005* oraz M. Krawczyk, *Rola i funkcjonowanie wymiany publikacji w kształtowaniu księgozbiorów bibliotek naukowych w dobie zachodzących zmian – ankieta*, EBIB 2005, nr 2.

Dla naszej uczelni wymiana publikacji jest bardzo ważna. W zamian dostajemy ważne czasopisma i książki (zwłaszcza te spoza rynku księgarskiego), materiały konferencyjne, informatory i publikacje niskonakładowe. Należy przypomnieć, że biblioteki uczelni niepaństwowych nie są objęte egzemplarzem obowiązkowym.

Wymiana, aczkolwiek nie zastępuje kupna, w znaczącym stopniu pozwala na kształtowanie gromadzonych zbiorów. Promuje publikacje Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku. Wsyłka w ramach wymiany zwiększa w znacznym stopniu ich wykorzystanie i zdobywa nowych czytelników. Nierzadko nasi partnerzy zamawiają książki otrzymane w ramach wymiany. Rozsyłane wydawnictwa upowszechniają osiągnięcia naukowe i badawcze pracowników naszej uczelni, a otrzymywane – dają obraz działalności innych ośrodków. Daje nam to możliwość bliższego poznania innych bibliotek, zacieśnienia współpracy, która, mamy nadzieję, z czasem wyjdzie poza ramy wymiany, ale także pogłębienia koleżeńskich i przyjacielskich kontaktów. Biblioteka Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku dokłada wszelkich starań, aby utrzymać wymianę z dotychczasowymi partnerami, dążąc także do jej poszerzenia poprzez pozyskanie nowych kontrahentów.

WSPÓŁPRACA BIBLIOTEK
Z OTOCZENIEM

Elżbieta Kałuża
Jolanta Kubiak

Biblioteka Główna Politechniki Rzeszowskiej

POTRZEBY CZYTELNIKÓW I BIBLIOTEKARZY ZASPOKAJANE PRZEZ BIBLIOTEKI INNE NIŻ MACIERZyste

W 2003 r. było w Polsce 1 276¹ głównych i podległych bibliotek naukowych, w Województwie Podkarpackim zaledwie 13². Toteż o współpracy zdefiniowanej przez *Słownik języka polskiego* jako „pracy wykonywanej wspólnie z kimś innym lub działalności prowadzonej wspólnie” możemy mówić przede wszystkim na szczeblu ogólnokrajowym. Są to działania podobne lub takie same jak prace innych bibliotek naukowych. Możemy podzielić je na kilka grup.

Uzupełnianie księgozbioru polega głównie na wymianie z 17 wyższymi szkołami technicznymi wydawnictw opublikowanych w Politechnice Rzeszowskiej. Do bibliotek tych uczelni wysyłamy po 1 egzemplarzu każdej publikacji naszej Oficyny Wydawniczej. W zamian (poza nielicznymi wyjątkami) otrzymujemy całość lub część tytułów wydanych przez te uczelnie. Kilku bibliotekom uczelni specjalistycznych, np. Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych w Dęblinie, przekazujemy jedynie prace o określonej tematyce otrzymując wszystkie ich nowości. Ostatnio zostaliśmy wręcz zmuszeni do współpracy z kilkoma Państwowymi Szkołami Zawodowymi z całego kraju. Są to szkoły, z którymi Politechnika Rzeszowska podpisała umowę o współpracy. Trudno tu mówić o wymianie w dosłownym tego słowa znaczeniu, bowiem produkcja wydawnicza tych szkół jest minimalna lub zgoła żadna. Łącznie w ubiegłym roku księgozbiór naszej biblioteki zwiększył się tą drogą o 641 egzemplarzy monografii, podręczników, materiałów konferencyjnych i zeszytów naukowych, poszerzając znacznie ofertę tytułową nowości. Jest to bardzo korzystne dla naszych czytelników, zwłaszcza dzisiaj, gdy rynek wydawniczy książki technicznej przeżywa wyraźną zapaść. Zdecydowanie rzadziej korzystamy z oferowanych przez biblioteki materiałów zbędnych uzupełniając przeważnie braki w ciągach czasopism. Sporadycznie przyjmujemy książki po selekcji. Zastępują one niedostępne w antykwariatach zaczytane przez studentów w stopniu uniemożliwiającym dalsze wykorzystanie „podręczniki-bible” z lat pięćdziesiątych XX w.

Udostępnianie na szczeblu ogólnopolskim sprowadza się do wypożyczeń międzybibliotecznych *sensu stricto* oraz realizacji zamówień na odbitki kserograficzne.

¹ *Mały rocznik statystyczny Polski 2004*, Warszawa 2004.

² Pismo Urzędu Statystycznego w Rzeszowie, znak: WU-611-110/2005 z 23.08.2005 r.

Przez wiele lat obie te usługi były wykonywane nieodpłatnie. W ostatniej dekadzie większość bibliotek zaczęła wystawiać faktury za kserokopie, a niektóre nawet za porto wypożyczanych oryginałów. Otrzymywane przez naszą bibliotekę zamówienia nie są na tyle duże, aby ich wykonanie i ekspedycję musieli opłacać zamawiający. Zdajemy sobie jednak sprawę z tego, że w zupełnie innej sytuacji są duże biblioteki. Mamy nadzieję, że wprowadzenie przez nie opłat podyktowane jest niemożnością udźwignięcia wydatków, a nie przyziemną chęcią zysku.

Konsorcja czasopism elektronicznych są przykładem efektywnej współpracy bibliotek naukowych, wydawców, pośredników i gestorów środków finansowych. Biblioteka nasza jest członkiem 6 konsorcjów, dzięki czemu może zaoferować użytkownikom dostęp do kilku tysięcy czasopism. Serwis dostępny jest ze wszystkich komputerów bezpośrednio podłączonych do Uczelnianej Sieci Komputerowej od gabinetu JM Rektora począwszy, na pokojach we wszystkich domach studenckich Politechniki Rzeszowskiej skończywszy.

Informacja o zbiorach dzięki ogromnemu postępowi w dziedzinie technologii informatycznej zyskała postać ogólnodostępnych katalogów internetowych. Nasz katalog internetowy został udostępniony publiczności w roku 2001. Nie możemy tu mówić jednak o żadnej współpracy. Eksploatowany przez naszą bibliotekę Zintegrowany System Obsługi Bibliotek SOWA nie jest wyposażony w usługę protokołu Z 39.50, co wyklucza współpracę z Katalogiem Rozproszonym Polskich Bibliotek KaRo. Nie możemy również współpracować z Narodowym Uniwersalnym Katalogiem NUKAT. Od kilkunastu lat współpracujemy natomiast z bibliotekami użytkującymi SOWĘ. Bierzymy udział w szkoleniach i prezentacjach w innych ośrodkach, gościmy też kolegów z innych ośrodków w Rzeszowie.

Projekty „Tempus” realizowane były w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. dzięki programom pomocowym Wspólnoty Europejskiej. W pracach nad projektami brały udział prawie wszystkie biblioteki uczelniane w kraju. Wśród nich znalazła się też Biblioteka Główna Politechniki Rzeszowskiej, która w grupie 8 bibliotek polskich przy współpracy 3 bibliotek zagranicznych realizowała projekt JEP+7853-94 „Tworzenie oprogramowania umożliwiającego pełną wymianę danych pomiędzy bibliotekami”.

Konferencje to wystąpienia referentów, dyskusje na sali i w kularach, to możliwość bezpośredniego kontaktu z kolegami z innych uczelni. To prezentacja własnych dokonań, osiągnięć macierzystej biblioteki i niezmiernie cenna wymiana doświadczeń zawodowych. W ciągu ostatnich 12 lat w naszej bibliotece zorganizowano 3 konferencje i 1 sympozjum. Konferencje poświęcone były komputeryzacji biblioteki oraz gromadzeniu i opracowaniu czasopism, a sympozjum – naukowej informacji lotniczej. W tym samym czasie pracownicy Biblioteki Głównej Politechniki Rzeszowskiej wzięli udział w wielu imprezach w innych ośrodkach akademickich wygłaszając około 30 referatów.

Konferencja Dyrektorów to jedno z największych osiągnięć ostatniej dekady w bibliotekarstwie akademickim. Jej rola w pracy kadry kierowniczej naszych bibliotek nie wymaga komentarza.

Współpraca bibliotek naukowych na szczeblu lokalnym to współdziałanie 2 placówek: Biblioteki Głównej Uniwersytetu Rzeszowskiego i Biblioteki Głównej Politechniki Rzeszowskiej. Za najważniejsze osiągnięcie na tym polu uznajemy podpisanie *Porozumienia w sprawie zasad korzystania z zasobów uczelni państwowych Rzeszowa przez pracowników naukowo-dydaktycznych i studentów tych uczelni zawartego 1 września 1998 r.* Dokument potwierdził potrzebę kontynuacji funkcjonującego od 10 lat ustnego porozumienia pomiędzy Bibliotekami Głównymi Politechniki Rzeszowskiej i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie oraz bibliotekami rzeszowskich filii UMCS w Lublinie i Akademii Rolniczej w Krakowie. Z chwilą powstania Uniwersytetu Rzeszowskiego zobowiązania bibliotek WSP, UMCS i AR przejęła Biblioteka Główna Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kolejną niezmiernie ważną formą współpracy są praktyki specjalistyczne. Rozporządzenie Ministra Edukacji i Sportu z 20 maja 2005 r. i poprzedzające je zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 października 1991 r. w sprawie określenia kwalifikacji zawodowych jakie powinna posiadać osoba zatrudniona w uczelni na stanowisku kustosa bibliotecznego, starszego bibliotekarza i starszego dokumentalisty stawiały kandydatom na stanowisko kustosa warunek miesięcznej praktyki specjalistycznej w innej niż macierzysta bibliotece naukowej. Prawie wszystkie praktyki bibliotekarzy BGPRz odbywały się we wspomnianych powyżej bibliotekach państwowych szkół wyższych w Rzeszowie. Kierowanie pracowników do innych ośrodków akademickich było niemożliwe ze względów finansowych. Bezpośredni kontakt bibliotekarza z placówkami działającymi na tym samym terenie i świadczącymi usługi tym samym czytelnikom to również wielka korzyść.

Poza udostępnianiem zbiorów na zewnątrz i praktykami należy jeszcze odnotować wymianę zeszytów naukowych z ekonomii i nauk humanistycznych, wypożyczenia międzybiblioteczne, szkolenia zawodowe oraz wspólne wystawy. Na podkreślenie zasługują naszym zdaniem panujące między zespołami naszych bibliotek pełne życzliwości stosunki koleżeńskie.

Współpraca na szczeblu międzynarodowym ogranicza się w zasadzie do wymiany wydawnictw uczelnianych z 14 instytucjami naukowymi z Bułgarii, Czech, Japonii, Korei, Niemiec, Rosji, Rumunii, USA i Włoch.

Województwo podkarpackie to część Polski południowo-wschodniej stanowiąca samoistnie ograniczony region: od wschodu i południa granicami państwowymi, od zachodu i północy dolinami Wisłoki, Wisły i Sanu. Teren zamieszkuje 2 100 000 osób, czyli 5,4% ludności całego kraju. W regionie dominuje przemysł rolno-spożywczy i kilkanaście dużych zakładów powstałych w końcu lat trzydziestych XX w. w ramach budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego. Były to przeważnie paramilitarne zakłady przemysłu ciężkiego, chemicznego i lotniczego Stalowej Woli, Mielca, Dębicy, Nowej Dęby, Niska, Pustkowa, Jasła i oczywiście Rzeszowa. Niektóre do dziś pełnią tę funkcję. Rzeszów jest największym miastem regionu (162 tys. ludności), do 1939 r. było to miasto powiatowe w województwie lwowskim, od 1945 r. stolica województwa kolejnych trzech podziałów administracyjnych kraju. W 1951 r. powstała w Rzeszowie

Wieczorowa Szkoła Inżynierska. Była ona filią Politechniki Krakowskiej. Jej zadaniem było przygotowanie kadr inżynierów-technicznych dla wspomnianych zakładów przemysłowych. W tym samym roku rozpoczęła działalność biblioteka uczelniana. Przez wiele lat była ona jedyną placówką tego typu w całym regionie. Sytuacja zmieniała się od chwili podjęcia Uchwały Rady Ministrów nr 169 z 16 maja 1960 r. w sprawie organizacji informacji technicznej i ekonomicznej w Polsce. Zdecydowane zmiany na korzyść przyniosła jednak dopiero Uchwała nr 35 Rady Ministrów z 12 lutego 1971 r. w sprawie rozwoju informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej. Zarówno zakłady przemysłowe, jak i inne przedsiębiorstwa państwowe zostały zobligowane do założenia w swoich strukturach ośrodków informacji i wchodzących w ich skład, względnie funkcjonujących równolegle, bibliotek technicznych. Lata siedemdziesiąte XX w. to okres gwałtownego rozwoju bibliotek technicznych i ośrodków informacji w całym ówczesnym województwie rzeszowskim. Niestety – kolejna dekada przyniosła zastój gospodarki, a więc i ograniczone nakłady na biblioteki zakładowe. Rok 1989, tak korzystny dla ustroju państwa, przyniósł kres wielu bibliotekom i ośrodkom informacji. Tylko w ciągu ostatnich 3 lat Politechnice Rzeszowskiej zaproponowano przejście księgozbiorów zlikwidowanych bibliotek zakładów: RESBUD-Rzeszów, Siarkopol-Tarnobrzeg, WSK PZL-Rzeszów, Polifarb-Dębica, ICN Polfa-Rzeszów i Huty Stalowa Wola. Znane są nam przypadki likwidacji bibliotek zakładowych poprzez rozdanie lub sprzedaż książek za symboliczny grosz i wywiezienie pozostałości na makulaturę. Nie istnieje biblioteka Rzeszowskiego Oddziału NOT. Kilka zakładów ma jeszcze księgozbiory, ale ich nie uzupełnia i nie zatrudnia bibliotekarza. Nowe przedsiębiorstwa bibliotek nie mają. Podobno nie ma takiej potrzeby, ponieważ wszystkie potrzebne materiały można znaleźć w Internecie. Tak samo postępują małe jedno albo dwuosobowe firmy. Chlubne wyjątki kompletują niewielkie księgozbiory wyłącznie na własne potrzeby. I tak po 50 latach od powstania Biblioteka Główna Politechniki Rzeszowskiej ostała się jako jedyna uzupełniająca na bieżąco zbiory, wielodziałowa biblioteka techniczna regionu. Ten stan rzeczy skłonił nas do prac mających na celu zebranie danych do próby analizy wykorzystania zbiorów naszej biblioteki przez użytkowników z zewnątrz.

Użytkownikami biblioteki szkoły wyższej są przede wszystkim studenci, pracownicy naukowo-dydaktyczni i dydaktyczni, ale są nimi również osoby bez bezpośredniego związku z uczelnią. Biblioteka stara się jak najlepiej zaspokoić potrzeby wszystkich osób poszukujących tu różnorodnych wiadomości.

Aby poznać opinię zewnętrznych użytkowników zasobów bibliotecznych, w kwietniu, maju i czerwcu 2005 r. przeprowadzono w Bibliotece Głównej Politechniki Rzeszowskiej badania ankietowe. Podstawowym ich celem było określenie:

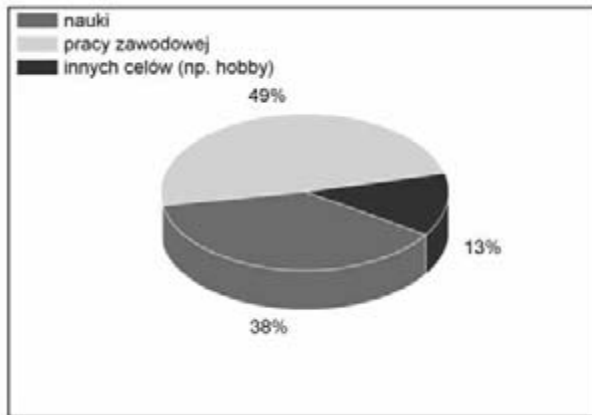
- wykorzystania pożyczanych materiałów,
- czy osoby korzystające ze zbiorów BG PRz poszukiwały materiałów w innych bibliotekach,
- jakich materiałów poszukiwały w zbiorach bibliotecznych PRz,
- stopnia zadowolenia użytkowników.

Ryc. 1. Mapa województwa podkarpackiego

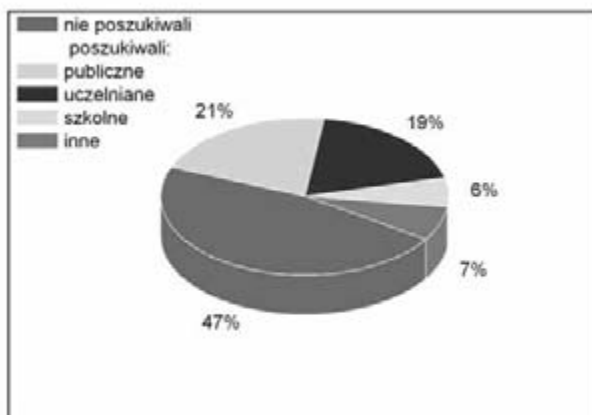
Badaniami objęto 107 czytelników niebędących studentami lub pracownikami Politechniki Rzeszowskiej i Uniwersytetu Rzeszowskiego. Formularze ankiet rozdawano w Czytelniach Wydziałowych, respondenci wypełniali je na miejscu i zwracali dyżurującemu bibliotekarzowi.

Na podstawie ankiety stwierdzono, że 38% użytkowników korzystających z zasobów bibliotecznych Politechniki Rzeszowskiej poszukiwało materiałów potrzebnych do nauki – są to osoby uczące się, które nie mogą uzyskać materiałów niezbędnych w procesie dydaktycznym we własnej bibliotece. 49% wykorzystywało je w pracy zawodowej. Potwierdza to założenie, że księgozbiór naszej biblioteki jest jedynym, z którego mogą korzystać osoby pozbawione dostępu do biblioteki zakładowej. Natomiast 13% korzystało z naszych zbiorów w innych celach, np. hobby (Ryc. 2).

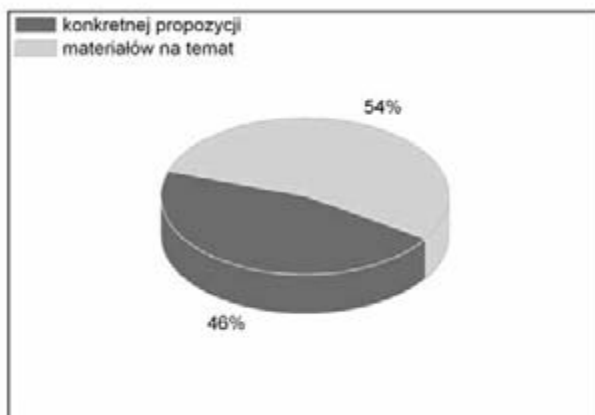
Ryc. 2. Czy poszukuje Pan(i) potrzebnych materiałów do?
 Źródło: Opracowanie własne

Znaczna liczba badanych (47%) stwierdziła, że wcześniej nie poszukiwała potrzebnych informacji w innych bibliotekach. Trzeba z satysfakcją stwierdzić, że bardzo wysoki procent respondentów był przekonany, że zaspokoi swoje potrzeby w naszej bibliotece. Natomiast z pozostałej części (53%): 21% korzystało wcześniej z bibliotek publicznych, 19% z uczelnianych, 6% ze szkolnych, 7% z innych (np. zakładowych) (Ryc. 3). Nie uzyskali w nich potrzebnych im informacji.

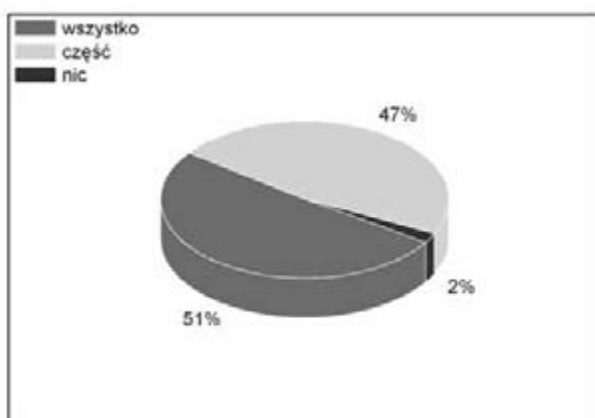
Ryc. 3. Czy poszukiwał(a) Pan(i) materiałów w innych bibliotekach?
 Źródło: Opracowanie własne

Badania wykazały, że 46% osób korzystających z biblioteki poszukiwało konkretnej pozycji np. książki, artykułu z czasopisma, normy. Jesteśmy jedyną biblioteką w regionie, która posiada tak duży, aktualizowany sukcesywnie zbiór norm. Pozostałe 54% to osoby, które poszukiwały materiałów na dany temat (Ryc. 4).

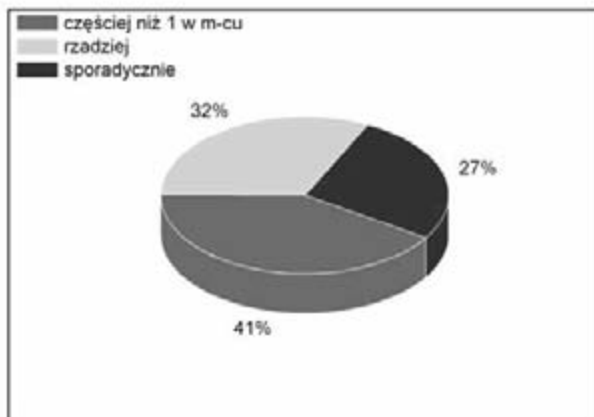
Ryc. 4. Czego poszukuje Pan (i) w zbiorach bibliotecznych?
 Źródło: Opracowanie własne

Bogaty zasób naszych zbiorów umożliwił prawie 100% użytkowników zaspokojenie potrzeb. Wyniki ankiety podają, że 51% użytkowników uzyskało wszystkie potrzebne informacje, 47% jedynie część, a tylko 2% ich nie uzyskało (Ryc. 5).

Ryc. 5. Czy znalazł(a) Pan(i) poszukiwane materiały?
 Źródło: Opracowanie własne

Częstotliwość pozyskiwania informacji z bibliotek na terenie województwa podkarpackiego przez czytelników niebędących studentami lub pracownikami szkół wyższych należy ocenić pozytywnie. Aż 41% korzysta z nich częściej niż raz w miesiącu, 32% rzadziej niż raz w miesiącu, natomiast 27% sporadycznie (Ryc. 6).

Ryc. 6. Jak często odwiedza Pan(i) biblioteki?
 Źródło: Opracowanie własne

Biblioteka Główna PRz spełnia oczekiwania swoich użytkowników pomimo ich bardzo zróżnicowanych potrzeb. Niepokojący jest fakt, że wysoki procent czytelników korzysta z biblioteki sporadycznie i można wnioskować, że robią to tylko wtedy, gdy zmusza ich do tego brak potrzebnych informacji w Internecie. Badania wykazały, że użytkownicy spoza PRz i UR poszukują zazwyczaj materiałów potrzebnych im do pracy zawodowej. Potwierdza to nasze przekonanie, że w czasach, gdy likwidowane są biblioteki w zakładach pracy, szkołach, a często także biblioteki publiczne, czytelnicy muszą szukać pomocy w bibliotekach naukowych.

Ankieta

Proszę podkreślić właściwe odpowiedzi

1. Czy poszukuje Pan (Pani) materiałów potrzebnych do?
 - a) nauki,
 - b) pracy zawodowej,
 - c) innych celów (np. hobby).

2. Czy poszukiwał Pan (Pani) tych materiałów w innych bibliotekach?
 - a) publicznych,
 - b) uczelnianych,
 - c) szkolnych,
 - d) innych (np. zakładowych).

3. Czego poszukuje Pan (Pani) w zbiorach bibliotecznych?
 - a) konkretnej pozycji (książki, artykułu z czasopisma, normy itp.: wtedy, gdy znany jest autor lub tytuł publikacji),
 - b) materiałów na temat (poszukiwanie wg zagadnień).

4. Czy znalazł Pan (Pani) te materiały?
 - a) znalazłem wszystko czego szukałem,
 - b) znalazłem jedynie część szukanych materiałów,
 - c) nie znalazłem.

5. Jak często odwiedza Pan (Pani) biblioteki?
 - a) częściej niż raz w miesiącu,
 - b) rzadziej niż raz w miesiącu,
 - c) sporadycznie.

Dziękujemy za wypełnienie ankiety. Zebrany materiał posłuży do opracowania informacji dotyczącej wykorzystania zbiorów bibliotecznych Biblioteki Głównej PRz przez Czytelników spoza Politechniki Rzeszowskiej i Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Janina Kosman
Małgorzata Pałęga

Książnica Pomorska w Szczecinie

INTEGRACJA REGIONALNA
– O WSPÓŁPRACY ŚRODOWISKOWEJ
CZYTELNI POMORZOZNAWCZEJ
KSIĄŻNICY POMORSKIEJ

Czytelnia Pomorzoznawcza jest jedną z agend Działu Regionalnego Książnicy Pomorskiej, największej na Pomorzu Zachodnim biblioteki naukowej i publicznej. Prace mające na celu wydzielenie z ogólnego zasobu biblioteki księgozbioru pomorzoznawczego rozpoczęto już w latach pięćdziesiątych XX w. Obecną Czytelnię Pomorzoznawczą w strukturze Działu Regionalnego powołano w 1983 r.¹ Zgodnie z wypracowanymi zasadami gromadzenia zbiorów regionalnych ustalono, iż księgozbiór będzie obejmować całość piśmiennictwa dotyczącego Pomorza Zachodniego. W jego skład weszły *pomeranica* dziewiętnastowieczne, wydzielone ze zbiorów poniemieckich, oraz wydawnictwa polskie drukowane po 1945 r. Obecnie księgozbiór czytelnicy liczy około 6 000 książek i 1 500 broszur. Posiadamy również kilkadziesiąt tytułów czasopism regionalnych i ponad 20 tysięcy dokumentów życia społecznego. Materiały te służą coraz liczniejszej rzeszy czytelników zainteresowanych historią swojego regionu.

Regionalizm przeżywa dzisiaj prawdziwy renesans. UNESCO już w latach siedemdziesiątych XX w. opracowało koncepcję edukacji środowiskowej. Pojawiło się wiele publikacji o edukacji regionalnej młodzieży. Obserwowane przez nas zainteresowanie szkół jest widoczne we wzrastających co roku odwiedzinach młodzieży w Czytelni Pomorzoznawczej. Jest to z pewnością wynikiem utworzenia w szkołach tzw. ścieżek regionalnych. Uczniowie w oparciu o tematyczny księgozbiór opracowują zagadnienia regionalne, wychodząc często od informacji o swojej dzielnicy i najbliższej okolicy.

Biblioteka jako instytucja, która gromadzi, opracowuje i udostępnia piśmiennictwo regionalne jest naturalnym sojusznikiem ruchu regionalnego. Regionaliści często podkreślają fakt, iż warunkiem podtrzymania żywotności kultur lokalnych są badania regionalne, zwłaszcza przeszłości danych ziem, jak też promowanie i prezentowanie poczynąń osób związanych z regionem. Taką właśnie działalność prowadzą (oprócz wielu innych instytucji i placówek) również biblioteki, dla których są to działania prio-

¹ A. Solarska, *Księgozbiór regionalny Książnicy Szczecińskiej* [w:] „Bibliotekarz Zachodniopomorski” 1987, nr 1-2, s. 97-100.

rytetowe. Warto zauważyć, że wzrostowi zapotrzebowania zbiorowości lokalnych na informacje zarówno dla celów badawczych, jak i edukacyjnych musi towarzyszyć organizowanie coraz bogatszego warsztatu informacyjnego. W naszej czytelnicy są to wydawnictwa bibliograficzne i kartoteki zagadnieniowe dotyczące aktualnych tematów, opracowywane według bieżących potrzeb czytelniczych. To katalogi: alfabetyczny i systematyczny zbiorów, katalog czasopism będących w posiadaniu czytelnicy oraz bibliograficzne kartoteki pomocnicze i kartoteki wycinków prasowych. W ostatnich latach tradycyjne katalogi zastąpiono bazami komputerowymi, dzięki którym czytelnicy mają ułatwiony dostęp do wszechstronnej informacji o zasobach Książnicy Pomorskiej, w tym i o zasobie regionalnym.

Regionalizm jako ruch społeczny rozwinął się w Europie w drugiej połowie XIX w. W szkołach przenikanie treści regionalnych do procesów nauczania zaowocowało przedmiotem *Heimatkunde*, który możemy określić jako wiedzę o lokalnej ojczyźnie. Szkołę wiązano ze środowiskiem ucznia. W szczecińskim *Stadtgymnasium* (Gimnazjum Miejskie) nauczyciele przywiązywali ogromną wagę do edukacji regionalnej. Jednym z nich był Hugo Lemcke. Pomorskie krajoznawstwo propagował poprzez wycieczki, wykłady, książki swojego autorstwa. Wiele szczecińskich bibliotek w XIX i na początku XX w. posiadało w swoich zasobach wyodrębnione działy z literaturą regionalną. Jako przykład może służyć *Pommersche Heimatbücherei* (Pomorska Biblioteka Ojczyzniana) założona w 1909 r. przy bibliotece wspomnianego już Gimnazjum Miejskiego. Wśród autorów, których książki znalazły się w *Pommersche Heimatbücherei*, możemy wymienić tak znanych regionalistów jak: Otto Altenburg, Ernst Moritz Arndt, Alfred Haas, Hugo Lemcke czy Martin Wehrmann. Wiele książek z ekslibrisem tej biblioteki zachowało się w zbiorach Książnicy Pomorskiej. Pojedyncze egzemplarze odnajdujemy również w Czytelnicy Pomorzoznawczej.

Spośród przedsięwzięć, jakie podejmuje Czytelnia Pomorzoznawcza dla upowszechniania wiedzy historycznej i lokalnej, działając tym samym na rzecz integracji regionalnej, możemy wymienić zainicjowany przez Książnicę Pomorską w 2000 r. cykl przybliżający sylwetki wybitnych szczecinian i Pomorzan. Na inaugurację cyklu wybrano Hugo Lemckego – znanego historyka sztuki, pedagoga i regionalistę. Okazją po temu była 165 rocznica jego urodzin i 75 rocznica śmierci. W ramach obchodów zorganizowano uroczyste *in memoriam* na Cmentarzu Centralnym, gdzie złożono kwiaty i zapalono znicze. Odbyła się także sesja popularnonaukowa z udziałem uczonych z Uniwersytetu w Greifswaldzie. Sesji towarzyszyła wystawa obrazująca życie i dzieło Hugo Lemckego. Wśród zaproszonych gości był prawnuk H. Lemckego – Hans Bennewitz. Jednym z ostatnich akcentów Lemckowskich obchodów rocznicowych, był koncert, podczas którego wykonano utwory dziewiętnastowiecznych kompozytorów szczecińskich. Pokłosiem sesji popularnonaukowej była książka *Hugo Lemcke 1835-1925* (Szczecin 2001) zapoczątkowująca serię „Monumenta Pomeranorum”. W 2001 r. została przypomniana w podobnym cyklu imprez postaci Erwina Ackerknechta, pierwszego dyrektora *Stadtbibliothek* (obecnie Książnica Pomorska). Kolejnym bohaterem cyklu będzie Carl Ludwig Schleich lekarz, muzyk,

poeta, malarz, pionier anestezjologii. W powstawaniu i opracowaniu cyklu „Monumenta Pomeranorum” oprócz Książnicy Pomorskiej uczestniczyło jak dotąd wiele instytucji kultury i nauki. Naszymi stałymi partnerami są też pracownicy naukowcy Uniwersytetu w Greifswaldzie oraz niemieccy bibliotekarze.

Inicjatywą cieszącą się dużym społecznym oddźwiękiem, a także sprzyjającą wzajemnemu poznaniu są Spotkania Regionalne. W 2002 r. gościliśmy artystów i innych twórców z Choszczna, którzy zaprezentowali książki swojego autorstwa, wystawę fotograficzną i wystawę prac rzeźbiarskich. Po Spotkaniach otrzymaliśmy list z gabinetu wojewody (z 2 kwietnia 2002), w którym czytamy: „Pan Wojewoda z zainteresowaniem zapoznał się z programem Spotkań i z uznaniem odniósł się do tej cennej inicjatywy. Prezentacje artystycznych dokonań w dziedzinie literatury i sztuk pięknych, a także naukowych publikacji z zakresu historii Ziemi Choszczeńskiej – świadczą o głębokim zaangażowaniu twórców i organizatorów na rzecz Małej Ojczyzny. Z pewnością sprzyja to promocji miasta i okolic, a także dobrze służy całej społeczności choszczeńskiej i szczecińskiej”. Kolejne spotkania, w których zaprezentowały się Pyrzyce, były festiwalem sztuki ludowej. Mieszkańcy Szczecina mieli m.in. okazję obejrzenia oryginalnego ludowego stroju pyrzyckiego oraz wieńców dożynkowych. Miłośnicy poezji i muzyki zapoznali się z twórczością poetki pyrzyckiej Stefanii Jędraszczyk oraz wysłuchali śpiewów kresowych zespołu „Kresowianka” z Letnina, zespołu „Małe Pyrzyce” z obrzędem dożynkowym, a także zespołu „Poetica”. Występy te ciepło przyjęła zwłaszcza młodsza część widowni zgromadzonej w Książnicy. „Spotkania Pyrzyckie” zbiegły się z trwającymi wówczas obchodami 740 rocznicy nadania Pyrzycom praw miejskich i 880-leciem chrztu pyrzyčan. W związku z tymi uroczystościami prof. Edward Rymar – honorowy obywatel Pyrzyce – wygłosił wykład o historii tego miasta oraz zaprezentował nowowydany suplement *Rodowodu książąt pomorskich*. Przybyli na spotkanie mieszkańcy Szczecina obejrzeni liczne wystawy sztuki ludowej i uczestniczyli w warsztatach haftu, rysunku i rzeźby. Końcowym akcentem była degustacja chłodnika pyrzyckiego i letnich owoców ziemi pyrzyckiej. „Jestem zdumiona, że w małym miasteczku tak wiele się dzieje. To bardzo ciekawa prezentacja jego dokonań [...]. Taki dorobek warto pokazywać także za granicą” – powiedziała obecna na „Spotkaniach” Julita Karkowska, redaktorka „Przeglądu Polskiego” z Nowego Jorku.

Barwnie i miodowo zaprezentował się na III „Spotkaniach Regionalnych” Czaplonek. Odbłyły się one pod hasłem „Spacer po Czaplunku”. Muzyczne korzenie społeczności lokalnej przedstawiła Grupa „Słoneczna 27” z czaploneckiego gimnazjum. Dzieje miasta i regionu oraz dorobek kulturalny i naukowy pokazano poprzez cztery zaułki: Zaułek Dziejów, Zaułek Drahimski, Rzemioł, oraz Literatów. Spotkanie zorganizowały zaprzyjaźnione z Czytelnią Pomorzoznawczą Marzena Sadowska z Izby Muzealnej w Czaplunku i Alina Karolewicz – nauczycielka i założycielka grupy teatralno-muzycznej „Kotelioty”.

Cykliczną imprezą organizowaną przez Czytelnię Pomorzoznawczą jest objazd studyjny „Śladami zabytków pomorskich” – swoista kontynuacja zamysłu Hugo Lem-

ckiego, który już przed wojną rozumiał, że ideę edukacji regionalnej należy wcielić w czyn poprzez podróże. Pomysł ten narodził się w Czytelni Pomorzoznawczej w 2000 r., w związku ze wspomnianymi uroczystościami Lemckowskimi. Naszymi stałymi współpracownikami przy organizacji objazdów są: Muzeum Miejskie w Starogardzie i Marcin Majewski – kierownik Działu Archeologicznego tegoż muzeum – oraz redaktor „Kuriera Szczecińskiego” Bogdan Twardochleb. Uczestnicy naszych wypraw to historycy sztuki, muzealnicy, dziennikarze, nauczyciele, pracownicy nauki Uniwersytetu Szczecińskiego i Pomorskiej Akademii Medycznej. Każdy objazd ma określoną tematykę. Przewodnikiem pierwszego objazdu był wielotomowy inwentarz zabytków pomorskich opracowany przez Hugo Lemckego (*Die Bau- und Kunstdenkmäler...*). Druga wyprawa wiodła śladami księgozbiorów pomorskich mieszczących się zazwyczaj w zabytkowych budynkach bibliotek. Dawna architektura pomorskiej wsi i miasta w XIV-XVIII w. to temat trzeciej wycieczki krajoznawczej, natomiast czwarta była poświęcona architekturze ryglowej. W 2005 r. zorganizowaliśmy wyprawę pod hasłem „Śladami zabytków pogranicza pomorsko-nowomarchijskiego”. Jej gospodarzem był prof. Edward Rymar – historyk z Uniwersytetu Szczecińskiego. Podejmowane przez nas wyprawy studyjne są jedną z bardziej owocnych form integracji różnych środowisk regionalnych. Na terenie miasta są to: Biuro Dokumentacji Zabytków, Muzeum Narodowe, Archiwum Państwowe, Pomorska Akademia Medyczna, Biuro Turystyczne „Kotla Travel”, Wydawnictwo „Publisher’s”, Wojewódzki Konserwator Zabytków i rzecz jasna Książnica Pomorska. Na terenie województwa zachodniopomorskiego: parafie w Marianowie, Kamieniu Pomorskim i Dziwnowie, Trzebiatowski Ośrodek Kultury, biblioteki powiatowe, izby muzealne.

Śledząc literaturę dotyczącą pracy bibliotek na rzecz regionu zauważamy, iż powtarzającym się postulatem jest nawiązywanie współpracy z zagranicznymi centrami informacji o regionie w celu wymiany doświadczeń, poznania nowych form pracy oraz współpracy. Czytelnia Pomorzoznawcza współpracuje zatem z wydawanym przez Bibliotekę Narodową Łotwy czasopismem „Bibliotekas pasaule” poświęconym zagadnieniom regionalnym i krajoznawczym. Bibliotekarze łotewscy powołując się na słowa znanego działacza ruchu młodołotewskiego, pedagoga, językoznawcy Atisa Kronvaldsa (1837-1875) „tylko ten, kto pozna swoją ojczystą ziemię może ją naprawdę pokochać”, na łamach tego pisma podejmują różnorodne wątki dotyczące odradzającego się na Łotwie regionalizmu. Dzięki wzajemnej wymianie mieliśmy okazję na łamach „Bibliotekas pasaule” zaprezentować również działalność naszej czytelni. W przygotowywanym do druku roczniku Ryskiej Biblioteki Centralnej (za 2005 r.) ukaże się artykuł o standardach współpracy regionalnej Książnicy Pomorskiej. Bibliotekarzom łotewskim natomiast udostępniłyśmy łamy wydawanego przez Książnicę Pomorską „Bibliotekarza Zachodniopomorskiego”.

Przez całe lata na Łotwie prowadzona była polityka wykorzeniania z małej ojczyzny i zacierania więzi z ziemią ojczystą. Dopiero przywrócenie niepodległości w 1991 r. otworzyło nowe perspektywy rozwoju regionalizmu w tym kraju. Udostępniono nowe źródła informacji, światło dzienne ujrzały liczne, a przemilczane do tej pory prace re-

gionalistów, rozwinęły się kontakty międzynarodowe. Wzrastająca liczba czytelników zainteresowanych swoim regionem spowodowała, iż coraz więcej bibliotek łotewskich włączyło się w działalność regionalną, uzupełniając zbiory o nowe materiały, które okazały się nieodzowną pomocą w realizacji licznych kwerend.

Wśród innych zagranicznych bibliotek i instytucji współpracujących z Czytelnią Pomorzoznawczą możemy wymienić: Bawarską Bibliotekę Państwową w Monachium, Akademię Bałtycką w Lubece, Dom Szczeciński w Kilonii i Towarzystwo Historii Wojskowości w Berlinie.

Książnica Pomorska priorytetowo traktuje integrację regionalną, a tym samym działanie poprzez książkę na rzecz społeczeństwa wielokulturowego. Do takich działań zaliczymy podjęty w latach 1989-2002 projekt „Poprawa warunków udostępniania i ochrony zbiorów z polsko-niemieckiego pogranicza kulturowego w zbiorach bibliotek polskich. Wspólne dziedzictwo europejskie”. Inicjatorem tego przedsięwzięcia była Fundacja Roberta Boscha ze Stuttgartu. Przystąpiły do niego: Biblioteka Narodowa, biblioteki uniwersyteckie z Wrocławia i Poznania, Biblioteka Polskiej Akademii Nauk z Gdańska i Książnica Pomorska. Ze strony niemieckiej partnerem polskich placówek została Bawarska Biblioteka Państwowa w Monachium (*Bayerische Staatsbibliothek*) kompletująca polski księgozbiór naukowy. Projekt zakładał wykonanie mikrofilmów i opracowanie w bazie komputerowej zbiorów zabytkowych obejmujących swoim zasięgiem *pomeranica* opublikowane do 1800 r., a wydane przez najbardziej znane oficyny drukarskie na Pomorzu Zachodnim, na Śląsku i w Prusach Wschodnich. Na podstawie inwentarzy do projektu wytypowano około czterech tysięcy woluminów starych druków i czasopism. Włączono do niego także polskie wydawnictwa, o ile dotyczyły problematyki polsko-niemieckiej lub drukowane były w języku niemieckim. Z inicjatywy polskich bibliotek projekt rozszerzono o gazety i czasopisma z XIX i pierwszej połowy XX w. oraz o dzieła masońskie. Należy podkreślić, iż prasa znajdująca się w zbiorach Książnicy Pomorskiej to unikatowe roczniki dzienników szczecińskich i czasopism pomorskich. Stan techniczny wielu tytułów nie pozwala na korzystanie z oryginałów. Ze względu na kwaśny papier, używany wówczas do druku, wiele egzemplarzy można określić jako biblioteczne destrukty. Ze środków pozyskanych z Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej w ramach projektu wykonano mikrofilmy najbardziej zagrożonych tytułów i opracowano ich bazy komputerowe. Podobnie postąpiono ze starymi drukami. Prace te pozwoliły na stworzenie bazy komputerowej zawierającej ponad 5 000 rekordów obejmujących całą kolekcję *pomeraniców* oraz *silesiana* i *borussica*. Wśród opracowanych druków najliczniej reprezentowane były zarządzenia książąt pomorskich, teksty okolicznościowe, dysertacje i dysputy naukowe profesorów i studentów Pedagogium Szczecińskiego (*Pedagogium Sedinense*) i Gimnazjum Groeninga w Stargardzie. Do równoległej bazy czasopism wprowadzono 57 tytułów, które objęły 1 425 roczników. Dzięki projektowi udało się stworzyć wspólną bazę danych starych druków. Gazety i czasopisma są dostępne w Bazie Danych Czasopism administrowanej przez Bibliotekę Państwową (*Staatsbibliothek*) w Berlinie. Tak więc historyczne zbiory z polsko-niemieckiego pogranicza stały się osiągalne dla badaczy, bibliotek i wszystkich zainteresowanych w całej Europie.

Dzięki projektowi, w którym uczestniczyła też Czytelnia Pomorzoznawcza, nawiązaliśmy współpracę z Biblioteką Seminarium Duchownego w Paradyżu, która ze względu na posiadane zbiory była obiektem zainteresowania niemieckich partnerów projektu Boscha. Przy okazji mogliśmy zwiedzić wspaniałe obiekty tamtejszego klasztoru pocysterskiego.

Praca naszej czytelnicy była popularyzowana na łamach prasy lokalnej i regionalnej, a pracownicy niejednokrotnie wypowiadali się w środkach masowego przekazu, informując o pracy czytelnicy, lub też uczestnicząc w audycjach radiowych poświęconych sprawom regionalnym.

Gromadzenie pełnego piśmiennictwa o regionie, podejmowanie wielu inicjatyw popularyzujących wiedzę historyczną nie byłoby możliwe bez rozległych kontaktów i skupienia wokół Czytelni Pomorzoznawczej regionalistów, badaczy, miłośników Pomorza Zachodniego. W gronie ludzi i instytucji wspierających naszą czytelnię należałoby wymienić prof. Tadeusza Białeckiego autora *Encyklopedii Szczecina*, prof. Edwarda Rymara, ks. Jana M. Mazura, dr. Mikołaja Szczęsnego, red. Bogdana Twardochleba, dyrektora Biblioteki Powiatowej w Łobzie Eugeniusza Szymoniaka, Jana Krzysztonia i redakcję kwartalnika „Wędrowiec Zachodniopomorski”, a ponadto Elżbietę Stelmaszczyk z Teatru Lalek „Pleciuga”, zasilającą regularnie nasz zasób dżs-ów w teatralia, Kazimierę Kalitę-Skwirzyńską, Andrzeja Łazowskiego, wydawcę serii „Czas. Przestrzeń. Tożsamość” i wielu innych. Musimy również wspomnieć o naszych czytelnikach, którzy ofiarowują do zbiorów czytelnicy egzemplarze swoich prac magisterskich lub wydrukowane już pozycje książkowe.

Działania te świadczą o potrzebie wychodzenia z własną ofertą do wszystkich środowisk. Wpływa to na wzajemne poznanie i wymianę doświadczeń oraz kreuje nowe inicjatywy. Skorzystać z nich może czytelnicy ucząc się o regionie poprzez nowy sposób przekazu.

Czesław Ślusarczyk

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

NIEWIDOMY W BIBLIOTECE NAUKOWEJ – DOŚWIADCZENIA I SUGESTIE

W pracy przedstawiono kilka kwestii dotyczących roli i znaczenia bibliotek naukowych w procesie edukacji osób niepełnosprawnych (zwłaszcza niewidomych i słabo widzących). Przeanalizowano wynikające z zastosowania technologii informacyjnych możliwości i ograniczenia, jakie spotykają osoby niepełnosprawne w dostępie do rozmaitych zasobów bibliotecznych. Opierając się na własnych doświadczeniach, autor pokazał przeobrażenia, jakie nastąpiły w tej sferze przez ostatnie kilkanaście lat. W pracy przedstawiono również pewne sugestie co do praktycznego zastosowania nowych rozwiązań technologicznych, które mogą polepszyć dostęp osób niepełnosprawnych do zasobów bibliotek tradycyjnych i elektronicznych. Zaprezentowano m.in. opis wyposażenia stanowiska pracy przeznaczonego dla niewidomego oraz słabo widzącego czytelnika w nowoczesnej bibliotece naukowej.

Wprowadzenie

Nowoczesne osiągnięcia technologii informacyjnych stały się nieodłącznym elementem życia współczesnych ludzi, tzn. ludzi żyjących w społeczeństwie informacyjnym. Komputery, nowe media telewizyjne i telekomunikacyjne wykorzystywane są w zakładach pracy, w szkołach, domach, miejscach wypoczynku, a nawet podczas podróży różnymi środkami transportu. Coraz więcej usług proponuje się drogą elektroniczną (przede wszystkim przez Internet). Pozwala to na zmianę organizacji pracy i nauki oraz na efektywne i szybkie korzystanie z usług instytucji komercyjnych i publicznych. Coraz łatwiejszy i szybszy staje się również dostęp do różnego rodzaju informacji.

Rozbudowująca się infrastruktura informatyczna staje się powoli niezbędną obywatelom współczesnych państw wysoko rozwiniętych, które angażują się w procesy tworzenia społeczeństw informacyjnych. Proces ten wywołują liczne konsekwencje dla całokształtu życia społecznego. Chodzi tu zarówno o konsekwencje w wymiarze indywidualnym, tzn. o wpływ na życie pojedynczych osób, jak i w wymiarze zbiorowym, tj. w odniesieniu do całych grup społecznych i narodowościowych. Najogólniej rzecz ujmując, wspomniane konsekwencje sprowadzają się do zwiększenia dostępu do informacji oraz do upowszechnienia umiejętności pozyskiwania, przetwarzania, magazynowania i udostępniania informacji innym członkom społeczeństwa.

Jedną z takich konsekwencji, widoczną wyraźnie już „po drodze” ku społeczeństwu informacyjnemu, jest konieczność stałego rozwoju intelektualnego i zawodowego

jednostek. Doskonalenie własnych kwalifikacji, ciągła aktualizacja wiedzy oraz zdobywanie nowych umiejętności staje się niezbędnym warunkiem sprawnego działania w zmiennej rzeczywistości. Zaniechanie takich działań grozi zepchnięciem na margines przemian społeczno-ekonomicznych.

Aby zapobiec temu niebezpieczeństwu, po pierwsze należałoby zapewnić wszystkim obywatelom swobodny dostęp do informacji i wiedzy, a po drugie trzeba zmodyfikować dotychczasowy system nauczania, którego zasadniczymi elementami są szkolnictwo podstawowe, średnie i wyższe. System ten powinien być wzbogacony o najróżniejsze formy kształcenia, takie jak: studia podyplomowe, konferencje, sympozja i seminaria, rozmaite kursy i szkolenia oraz udostępniane przez Internet bazy informacyjne zawierające materiały edukacyjne z różnych dziedzin.

Swobodny dostęp do informacji to niezwykle ważna rzecz dla ludzi żyjących w społeczeństwie informacyjnym. Zapewnienie wszystkim obywatelom (zdrowym i niepełnosprawnym, bogatym i niezamożnym, młodym i w podeszłym wieku) takiego właśnie swobodnego i szerokiego dostępu do informacji staje się jednym z najważniejszych zadań, jakie mają dziś spełniać instytucje państwowe i samorządowe, rozmaite organizacje pozarządowe oraz firmy komercyjne.

Dostęp osób niewidomych i niedowidzących do książki – możliwości i ograniczenia

Książka pełni niezwykle ważną i wieloaspektową rolę w życiu człowieka. Jest to widoczne zwłaszcza w procesie edukacji; tam książka jest po prostu niezastąpiona. W tym kontekście szczególnie poruszające może być stwierdzenie, iż do niedawna największą trudność w kształceniu niewidomych stanowiła niemożność samodzielnego czytania przez nich zwykłych książek oraz brak możliwości pisania w sposób dostępny dla ogółu. Wykorzystanie pisma Braille'a i nagrywanie książek na kasy magnetofonowe zmniejszyło tę trudność tylko nieznacznie. Z tego powodu kształcenie niewidomych, zwłaszcza kształcenie integracyjne, było bardzo poważnie utrudnione.

W procesie zdobywania wiedzy obejmującym zarówno nauczanie, jak i samokształcenie, wielkie znaczenie ma dostęp do podręczników oraz różnego rodzaju książek i materiałów edukacyjnych. Do niedawna osoby z dysfunkcją wzroku mogły samodzielnie korzystać tylko z książek, które były specjalnie dla nich przygotowane, tzn.: z książek brajlowskich, z książek w powiększonym druku lub z książek mówionych, czyli nagranych na taśmę bądź kasy magnetofonowe. Wybór tych książek był bardzo ograniczony – przede wszystkim z uwagi na sposób i wysokie koszty wytwarzania. Wyjątkowo jednak trudna, a wręcz dramatyczna sytuacja miała miejsce w zakresie dostępu niewidomych do podręczników akademickich oraz wszelkiego rodzaju publikacji fachowych i specjalistycznych. Poza kilkoma pozycjami, np. *Historia filozofii* Tatarkiewicza, publikacji takich w formie dostępnej dla niewidomych lub słabo widzących po prostu nie było. Bardzo trudne, a praktycznie niemożliwe było także samodzielne korzystanie przez niewidomych z bibliotek publicznych (np. naukowych). Działo się tak dlatego, że jeszcze 30, a nawet 20 lat temu środki tech-

niczne, z jakich mogli korzystać niewidomi przy przełamywaniu barier w dostępie do informacji i wiedzy, były bardzo skromne. Ogromne znaczenie miały tu magnetofony i maszyny do pisania. Najważniejszą rolę pełnił jednak lektor współpracujący z osobą niewidomą. To właśnie dzięki jego pomocy całkowicie niewidomy człowiek mógł zapoznać się z treścią różnego rodzaju publikacji. Dzięki lektorowi mógł najpierw wyszukać te publikacje w papierowym katalogu bibliotecznym. Dzięki lektorowi, pełniącemu w tym wypadku funkcję sekretarza, mógł także udostępnić szerokiemu ogółowi przygotowane przez siebie opracowania.

W ostatnich latach sytuacja ta zmieniła się radykalnie; ogromnie wzrosło znaczenie środków technicznych, natomiast bardzo ograniczona została rola lektora. Powstało już i powstaje nadal wiele urządzeń, które pomagają ludziom niepełnosprawnym. Przełom w położeniu niewidomych i niedowidzących nastąpił w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX w. Upowszechnienie komputerów osobistych, pojawienie się syntezatorów mowy, monitorów brajlowskich, powiększalników elektronicznych oraz programów powiększających znaki na ekranie spowodowało zasadnicze zmiany jakościowe w dostępie osób z dysfunkcją wzroku do informacji i wiedzy, a zwłaszcza do książki. Wystarczy bowiem zapisać informację na jakimkolwiek nośniku danych umożliwiającym wczytanie jej do komputera, by informacja ta stała się dostępna dla niewidomych.

Dla osób słabo widzących, tzn. takich, które zachowały ostatki wzroku, bardzo przydatne są różnego rodzaju powiększalniki. Umożliwiają one przede wszystkim samodzielne czytanie tekstów drukowanych i pisanych ręcznie, a także oglądanie zdjęć, ilustracji oraz wykresów. Ich podstawową funkcją jest powiększanie obrazu danego obiektu, ale mają one również pewne dodatkowe funkcje, które ułatwiają czytanie i oglądanie. Można wyróżnić następujące rodzaje powiększalników:

- powiększalniki telewizyjne, które składają się jedynie z kamery i układu elektronicznego znajdującego się w niedużej obudowie. Aby skorzystać z takiego powiększalnika, trzeba podłączyć go do dowolnego odbiornika telewizyjnego, na ekranie którego będzie można czytać powiększony tekst lub oglądać powiększony obraz obiektu. Powiększalniki telewizyjne są znacznie tańsze od innych tego typu urządzeń. Sprawia to, że te właśnie powiększalniki dość często są używane przez osoby niedowidzące;
- powiększalniki stacjonarne, które ze względu na duże rozmiary przeznaczone są do pracy w stałym miejscu (np. w domu, w biurze, w szkole lub w bibliotece). Składają się one z dużego monitora, kamery i ruchomego stolika, na którym umieszczany jest oglądany obiekt. Powiększalniki takie umożliwiają znaczne powiększenia i są dostępne w wersji czarno-białej (np. Twinkle Star) i kolorowej (np. Twinkle Spectrum);
- powiększalniki przenośne są to niewielkie urządzenia, które umożliwiają osobom słabo widzącym czytanie powiększonego tekstu wszędzie tam, gdzie nie mogą one korzystać z powiększalnika telewizyjnego lub stacjonarnego. Przydają się więc np. w czytelnicy albo w podróży do czytania rozkładu jazdy.

Powiększalniki te wyposażone są w niewielki wyświetlacz, nowoczesne akumulatory i wygodny uchwyt do przenoszenia. Mogą też być podłączane do telewizora, co zwiększa ich przydatność podczas pracy w domu. Urządzeniem takim jest np. powiększalnik Liberty lub Pocket Viewer;

- powiększalniki komputerowe to urządzenia, które podłącza się do komputerów. Nie mają one własnych monitorów, lecz korzystają z monitorów komputerowych. Pokazują obraz w rzeczywistych kolorach obiektu lub w kolorach wskazanych przez użytkownika. Mają wiele funkcji umożliwiających precyzyjną pracę z powiększonym tekstem. Niestety są to urządzenia bardzo drogie.

Obecnie jednym ze sposobów stosowanym przez niewidomych w celu dotarcia do wielu pozycji wydanych zwykłym drukiem, jest ich skanowanie i rozpoznawanie tekstu przy użyciu programów typu OCR. Skanowanie książek jest jednak czasochłonne, a ponadto skanowane dokumenty często zawierają błędy, które powstały podczas rozpoznawania druku. W związku z tym konieczna jest ich korekta, która wymaga dodatkowych nakładów czasu i pracy. W tej sytuacji niezwykle cenne są wszelkie inicjatywy podejmowane w Polsce i na świecie, których celem jest zapewnienie ludziom z dysfunkcją wzroku jak najszerszego dostępu do książki.

Coraz więcej bibliotek dla niewidomych oraz część bibliotek publicznych oferuje czytelnikom elektroniczne książki i czasopisma w formatach HTML, ASCII, PDF, DOC, a nawet cyfrowe książki mówione (Digital Talking Books – DTB) w formacie MP3 i DAISY (Digital Accessible Information System), które w przypadku zastosowania najbardziej zaawansowanej technologii pozwalają na pełną synchronizację tekstu czytanego przez lektora z tekstem wyświetlanym na ekranie. Dzięki temu można swobodnie poruszać się po czytanej treści, co sprawia, że książki w systemie DAISY mogą być nadzwyczaj przydatne dla osób niewidomych. Książki te mogą być udostępniane czytelnikom poprzez nagranie ich na płyty CD albo przez Internet.

Książki w systemie DAISY wytwarzane są przez organizacje członkowskie DAISY Consortium, które zrzesza głównie biblioteki dla niewidomych z różnych krajów świata. Konsorcjum to powstało w 1996 r. w Sztokholmie, a jego celem jest koordynacja działań zmierzających do przetworzenia „tradycyjnych” książek mówionych na system cyfrowy, oparty na określonych standardach i normach międzynarodowych. Książki zapisane w systemie DAISY mogą być odczytywane przy użyciu komputera i odpowiedniego oprogramowania (np. LpPlayer lub AMIS) albo za pomocą specjalistycznych urządzeń przenośnych (np. kanadyjski Victor Pro czy japoński Plectalk). Więcej wiadomości o systemie DAISY i działalności konsorcjum znaleźć można w kilku pracach¹, a przede wszystkim na stronach internetowych konsorcjum: <http://www.daisy.org>.

Odpowiadając na coraz większe zapotrzebowanie niewidomych czytelników w Polsce, Biblioteka Centralna PZN utworzyła w 1992 r. dział zbiorów zapisanych

¹ Marek B., *Zaspokajanie potrzeb czytelniczych osób niewidomych i słabo widzących na świecie*, „Przegląd Tyfologiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 40-48 oraz Smoliński J., „By czytać mogli wszyscy...”, *czyli jak powstaje w Kanadzie pierwsza na świecie biblioteka książki mówionej w systemie cyfrowym*, „Przegląd Tyfologiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), 49-64.

systemem cyfrowym, a w 1998 r. uruchomiła witrynę internetową pod adresem: <http://www.biblioteka-pzn.org.pl>. Obecnie w zbiorach BC PZN jest kilkaset książek w postaci plików elektronicznych i ponad 300 mówionych książek cyfrowych, zapisanych w kodowanym formacie MP3.

Cennym przedsięwzięciem, mającym na celu ułatwienie dostępu do wiedzy osobom z dysfunkcją wzroku, jest przedstawiony przez P. Brzozę² system zarządzania internetową biblioteką publikacji multimedialnych, który powstał w wyniku współpracy Politechniki Śląskiej z Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niewidomych w Laskach. System ten umożliwia: katalogowanie i gromadzenie na serwerze publikacji multimedialnych, udostępnianie przez Internet zgromadzonych zasobów, zarządzanie zamówieniami czytelników oraz nagrywanie zamówionych pozycji na płytach CD. System ten zainstalowano w bibliotece Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych w Laskach. Biblioteka jest dostępna w Internecie dla wszystkich osób z dysfunkcją wzroku pod adresem: <http://biblioteka.laski.edu.pl>.

Omawiany system biblioteczny dostępny jest przez standardowe przeglądarki internetowe. Został on zaprojektowany w taki sposób, aby mogły z niego wygodnie korzystać osoby niewidome i niedowidzące. Uwzględniono bowiem potrzeby i możliwości tych osób oraz wymagania sprzętu i oprogramowania, jakim się one posługują.

Bardzo użyteczne dla ludzi niepełnosprawnych są wszelkiego rodzaju bazy informacyjne oraz katalogi elektroniczne zasobów bibliotecznych, które udostępniane są za pośrednictwem sieci komputerowych. Przykładami mogą tu być system informacji o pracach naukowo-badawczych Synaba, który dostępny jest pod adresem www.opi.org.pl, oraz katalog biblioteki Szkoły Głównej Handlowej, który zbudowany został w oparciu o system Aleph i dostępny jest ze strony www.sgh.waw.pl. Podobne systemy katalogowe działają w wielu innych bibliotekach uczelnianych oraz innych, ważnych placówkach bibliotecznych. Dzięki takim usługom internetowym osoby niesprawne ruchowo mogą bez trudu zdobyć potrzebne im informacje, a osoby niewidome i niedowidzące mogą samodzielnie, tzn. bez pomocy lektora, dotrzeć do potrzebnych im pozycji. Dlatego wspomniane usługi mają duże znaczenie rehabilitacyjne.

Rozwiązania techniczne i organizacyjne ułatwiające niewidomym i słabo widzącym korzystanie z bibliotek naukowych

W niektórych szkołach wyższych oraz w ich bibliotekach podejmuje się działania mające na celu przystosowanie tych placówek do potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych. Szczególnie energicznie robi to Akademia Podlaska w Siedlcach oraz Uniwersytet Warszawski.

Jak już powiedziano, największym problemem osób z dysfunkcją wzroku, które chcą się kształcić, jest utrudniony dostęp do podręczników i literatury fachowej. Aby pomóc niepełnosprawnym studentom Akademii Podlaskiej w rozwiązaniu tego

² Brzoza P., *Internetowa biblioteka książek multimedialnych dla osób niewidomych*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 31-34.

problemu, uruchomiono na uczelni studio nagrań, w którym nagrywano na kasety magnetofonowe książki czytane przez lektorów. Obecnie książki są nagrywane na płyty kompaktowe w postaci plików tekstowych lub plików dźwiękowych (w formacie DAISY). Ułatwia to dostęp do poszczególnych fragmentów tekstu, co jest bardzo istotne w przypadku wszelkiego rodzaju podręczników.

Praktyczna realizacja tej formy pomocy polega na tym, że student wypożycza określoną książkę z biblioteki, przynosi do punktu, gdzie odbywa się nagrywanie, płaci za nośnik, na którym zostanie ona nagrana, i po kilku dniach może odebrać nagraną książkę. Wykonywanie tego rodzaju zadań powierzono konkretnemu pracownikowi biblioteki uczelnianej. Do jego zadań należy także skanowanie materiałów edukacyjnych i umieszczanie ich na specjalnym serwerze internetowym.

W Akademii Podlaskiej realizowany jest obecnie projekt internetowej bezpiecznej biblioteki dla osób niewidomych i słabo widzących, która początkowo będzie funkcjonowała jedynie na uczelni, a w przyszłości rozszerzy działalność na całą Polskę.

Aby umożliwić niewidomym i niedowidzącym studentom Akademii korzystanie z literatury dostępnej w czytelni, zainstalowano tam powiększalniki telewizyjne dla słabo widzących oraz odpowiednio skonfigurowane zestawy komputerowe ze skanerem i programem rozpoznającym teksty dla niewidomych.

Intensywne przedsięwzięcia mające na celu pomoc niepełnosprawnym studentom i pracownikom prowadzone są na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie działa Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych. Wiele tych działań podejmuje się w bibliotece uniwersyteckiej. BUW stara się być miejscem przyjaznym osobom dotkniętym różnymi przypadłościami. Biblioteka dysponuje urządzeniami ułatwiającymi osobom niewidomym, słabo widzącym oraz niepełnosprawnym ruchowo korzystanie z zasobów BUW lub materiałów własnych. Należy podkreślić, iż wszystkie windy w bibliotece dostosowane są do samodzielnego przemieszczania się osób niepełnosprawnych ruchowo oraz że wszystkie stanowiska pracy są dla nich dostępne. Jak podano na stronie internetowej <http://www.buw.uw.edu.pl/info/sprzetnps.htm/>, dla osób niewidomych i niedowidzących udostępniono:

- dwa stanowiska komputerowe w kabinach do pracy indywidualnej (jedno wyposażone w komputer, monitor brajlowski, program Jaws do odczytywania informacji z ekranu, skaner, program FineReader, a drugie składające się z komputera, syntezy mowy polskiej i angielskiej, programu Jaws, drukarki brajlowskiej, skanera i programu FineReader), dwa komputery z dostępem do Internetu oraz baz lokalnych, wyposażone w monitory dziewiętnastocalowe, program Jaws, syntezy mowy (wersja dwujęzyczna polska i angielska),
- dwa powiększalniki do tekstu (powiększalnik komputerowy Reader VGA podłączony do komputera działającego w sieci lokalnej, znajdujący się w kabinie indywidualnej obsługiwanej przez czytelnię – umożliwiał czytanie książek dostępnych tylko na miejscu – oraz powiększalnik z własnym monitorem).

W Bibliotece UW znajdują się także stanowiska komputerowe przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo. Są tam dwa komputery z dostępem do Internetu, baz lokalnych i programów pakietu Microsoft Office. Wyposażone są one

w monitory dziewiętnastocalowe, klawiaturę PS/2, mysz (Trackball Pro o średnicy 5,7 cm z czterema przyciskami) oraz głośniki. Na prośbę użytkownika może być zainstalowana alternatywna klawiatura lub odpowiednie urządzenie do sterowania ruchami myszki.

Pracownicy biblioteki udzielają podstawowych rad o tym, jak korzystać z powiększalników oraz ze sprzętu komputerowego. Szkolenia w obsłudze tego sprzętu prowadzone są również w Centrum Komputerowym dla Studentów Niewidomych i Niedowidzących, które działa na Uniwersytecie. Tak jak wszyscy czytelnicy, osoby niepełnosprawne mogą:

- telefonicznie zamówić książki oraz wypełnić rewers,
- zamawiania drogą komputerową wydawnictwa znajdujące się w magazynie BUW i zarejestrowane w katalogu komputerowym (usługa jest dostępna również poprzez katalog komputerowy w Internecie),
- korzystać z usługi RAS, która udostępnia z prywatnych, domowych komputerów internetowe zasoby BUW.

W listopadzie 1997 r. powstała na Uniwersytecie Biblioteka Książki Mówionej, zaś w początkach roku 2002 wytwarzanie i wypożyczanie niewidomym mówionych książek cyfrowych rozpoczęła Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. Działalność Biblioteki Książek Cyfrowych polega na przygotowaniu (skanowaniu i nagrywaniu) podręczników uniwersyteckich oraz udostępnianiu ich osobom niewidomym i słabo widzącym. Prawo do składania zamówień na nagranie lub zeskanowanie książki mają jedynie studenci i pracownicy Uniwersytetu Warszawskiego, natomiast z materiałów zgromadzonych w Bibliotece Książek Cyfrowych mogą korzystać wszyscy czytelnicy BUW z udokumentowaną dysfunkcją wzroku.

Stosowany tam system cyfrowej rejestracji dźwięku łączy klasyczne technologie, polegające na nagrywaniu materiałów przez lektora z zaawansowanymi technologiami cyfrowymi, które zastępują magnetofon i taśmę.

D. Dworak napisał: „Podstawowym celem realizowanym przez ten system jest wierne odzwierciedlenie struktury książki przy równoczesnym zachowaniu naturalnego głosu lektora. Dokładne odzwierciedlenie struktury książki oznacza, że książka cyfrowa odpowiada strukturze konkretnego egzemplarza drukarskiego, ze szczególnym uwzględnieniem numeracji stron, części, rozdziałów, podrozdziałów i przypisów, tak aby za ich pomocą możliwe było lokalizowanie fragmentów książki, analogicznie jak w egzemplarzu wydrukowanym”³.

Na rzecz Biblioteki Książek Cyfrowych pracują wolontariusze pozyskiwani przez ogłoszenia i bezpośredni kontakt. Osoby te nagrywają i skanują książki nieodpłatnie, w dogodnym dla siebie czasie. Do chwili obecnej nagrano około 1 300 pozycji książkowych. Łączna długość nagrań wynosi ponad 6 000 godzin. Działają dwa studia nagrań książek mówionych, które znajdują się w kabinach pracy indywidualnej. Zeskanowane materiały gromadzone są w bibliotece tekstów elektronicznych,

³ Dworak D., *Nowatorskie formy zapisu zbiorów bibliotecznych i ich udostępnianie dla osób niewidomych i słabo widzących stosowane w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 35-37.

która znajduje się na serwerze CNIN należącym do Centrum Komputerowego dla Studentów Niewidomych i Niedowidzących. Nagrane pozycje wypożyczane są na kasetach magnetofonowych lub na płytach CD.

Uwagi końcowe

Od kilku lat rośnie liczba osób niepełnosprawnych kształcących się na studiach wyższych. Wzrasta też ich zapotrzebowanie na usługi bibliotek naukowych. Potrzeby osób niepełnosprawnych są specyficzne i ich zaspokojenie wymaga odpowiednich działań organizacyjnych i pewnych nakładów finansowych. Przede wszystkim jednak konieczna jest świadome podejście środowiska bibliotekarskiego do tego zagadnienia. Dostępne środki techniczne pozwalają skutecznie pomóc osobom niepełnosprawnym w korzystaniu z zasobów bibliotek naukowych. Świadczą o tym omówione wyżej działania niektórych uczelni i ich bibliotek. Warto podjąć podobne działania w innych ośrodkach akademickich. Warto we wszystkich, a przynajmniej w większych, uczelniach wyższych tworzyć warunki sprzyjające korzystaniu niepełnosprawnych studentów z zasobów bibliotecznych. Pomóc temu powinno łączenie wysiłków różnych uczelni i bibliotek. Celowe wydaje się także zorganizowanie odrębnej konferencji poświęconej tym zagadnieniom.

Bibliografia

1. Brzoza P., *Internetowa biblioteka książek multimedialnych dla osób niewidomych*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 31-34.
2. Dworak D., *Nowatorskie formy zapisu zbiorów bibliotecznych i ich udostępnianie dla osób niewidomych i słabo widzących stosowane w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 35-39.
3. Jakubowski S., Serafin R., Szczepankowski B., *Pomoce techniczne dla osób niepełnosprawnych*, Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Centrum Badawczo-Rozwojowe Osób Niepełnosprawnych, Warszawa 1993.
4. Marek B., *Zaspokajanie potrzeb czytelniczych osób niewidomych i słabo widzących na świecie*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 40-48.
5. Smoliński J., *„By czytać mogli wszyscy...”, czyli jak powstaje w Kanadzie pierwsza na świecie biblioteka książki mówionej w systemie cyfrowym*, „Przegląd Tyflogiczny” 2002, nr 1-2 (36-37), s. 49-64.
6. Ślusarczyk C., *Wykorzystanie nowoczesnych technologii do pozyskiwania informacji przez osoby niepełnosprawne – stan obecny i perspektywy*, Warszawa 2003.

INFORMACJA TURYSTYCZNA A TURYSTYKA W INFORMACJI

Wstęp

Biblioteki związane z turystyką, z szeroko rozumianym produktem turystycznym, prowadzą działalność informacyjną, bez której żadna biblioteka nie może istnieć. Odnosi się to zwłaszcza do bibliotek uczelni, w których kształcimy pracowników przemysłu turystycznego (dla sektora usług turystycznych). W tym przypadku biblioteka poza gromadzeniem i udostępnianiem księgozbioru fachowego i naukowego o turystyce musi udzielać informacji co najmniej w dwu płaszczyznach, czyli spełniać zadania informacji biznesowej oraz naukowej.

W literaturze mówiącej o „informacji w turystyce” autorzy koncentrują się na „informacji turystycznej”, co moim zdaniem jest błędem, gdyż zapominają o zaspokajaniu potrzeb pozostałych użytkowników. Moim zdaniem należy wyróżnić trzy grupy użytkowników informacji w turystyce:

- odbiorców informacji turystycznej promującej konkretny produkt turystyczny,
- pracowników przedsiębiorstw turystycznych, w tym również studentów uczelni turystycznych, czyli odbiorców informacji firmowej dotyczącej również produktu turystycznego,
- naukowców badających zjawiska społeczne i gospodarcze w turystyce, prowadzących badania zarówno podstawowe, statystyczne, jak również o charakterze marketingowym, wdrożeniowych; w tym przypadku można mówić o adresatach informacji naukowej, czyli zainteresowanych wynikami badań oraz zagadnieniami metodologicznymi.

Badacze zjawisk turystycznych koncentrują się na precyzowaniu pojęcia „informacji turystycznej”. Informacja turystyczna jest elementem promocji produktu turystycznego; „pod pojęciem informacji turystycznej należy rozumieć zespół działań przyczyniających się do sprawnego przemieszczania się turystów w czasie i przestrzeni, ułatwiających optymalne wykorzystanie poznawczych i wypoczynkowych walorów turystycznych, a także bazy oraz usług turystycznych i paraturystycznych”¹. Ten typ informacji „służy nie tylko indywidualnym turystom i turystom potencjalnym, ale również organizatorom wypoczynku grupowego. Dotyczy to profesjonalnych biur podróży, zarówno touroperatorów – hurtowników, jak i detalistów różnorodnych organizacji społecznych i animatorów coraz powszechniejszego wypoczynku w grupach

¹ J. Merski, *Informacja turystyczna w Polsce*, Warszawa 2002, s. 7-9.

nieformalnych”². W kilku uczelniach „informacja turystyczna” stanowi element programu nauczania, jest przedmiotem wykładanym w ramach specjalności „promocja w turystyce i rekreacji”.

Informacja w turystyce

Informacja firmowa to informacja techniczno-handlowa o wyrobach przemysłowych, materiałach i surowcach, ich właściwościach i zastosowaniu³ w codziennej praktyce zakładów hotelarskich (wyposażenie obiektów hotelarskich, usługi hotelarskie – czyli „wynajęcie turyście noclegu na określony czas poza stałym miejscem jego zamieszkania”⁴), zakładów gastronomicznych (wyposażenie pionów produkcyjnych w zakładach gastronomicznych oraz usługi gastronomiczne, czyli „zespół czynności: produkcyjnych mających na celu uzdatnienie produktów spożywczych do konsumpcji oraz handlowych polegających na sprzedaży produktów kulinarnych przy zapewnieniu warunków konsumpcji na miejscu”⁵), a ponadto usług transportowych, usług biur podróży (czyli pośrednictwo i usługi organizatorskie), usług przewodników i pilotażu wycieczek, usług wypoczynkowych i rekreacji, usług ubezpieczeniowych, bankowych, handlowych i rzemieślniczych. Informacja firmowa adresowana jest do pracowników przedsiębiorstw turystycznych, jej odbiorcami są przede wszystkim hotelarze, pracownicy gastronomii, biur podróży; jest również częścią procesu kształcenia kadr turystycznych, narzędziem w nauczaniu przedmiotów zawodowych w uczelniach turystycznych.

Informacja naukowa to „informacja o osiągnięciach nauki, informacja przeznaczona dla pracowników nauki oraz opracowana metodą naukową”⁶. Z punktu widzenia turystyki należy myśleć tu o wynikach badań nauk o turystyce, o placówkach naukowo-badawczych, o naukowcach i ich dorobku naukowym (wraz z zakresem badań), o placówkach informacji prowadzących działalność informacyjną, funkcjonujących w naukach o turystyce i o ich dorobku, czyli o zakresie gromadzonych, dokumentowanych, przetwarzanych i udostępnianych informacji.

Badania naukowe w turystyce

Żeby ustalić zakres działalności informacyjnej, zwłaszcza informacji naukowej, trzeba przypomnieć zakres zainteresowań nauk o turystyce i kilka ujęć tego zagadnienia.

Grzegorz Gołębski z Katedry Turystyki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu określił pola badawcze różnych dyscyplin naukowych niezbędnych do pełnego opracowania zagadnienia turystyki jako czynnika integrującego badania naukowe⁷. W tym

² J. P. Piotrowski, M. Traczyk, *Promocja i informacja turystyczna: wybrane zagadnienia*. Instytut Turystyki, Kraków 1999, s. 9-10; literatura o informacji turystycznej jest bogata i związana z aktualną dyskusją nad kształtem systemu informacji turystycznej w Polsce.

³ *Informacja naukowa: Słownik terminologiczny informacji naukowej*, Wrocław 1979, s. 54.

⁴ W. W. Gaworecki, *Turystyka*. Wyd. 4. Warszawa: PWE, 2003, s. 310.

⁵ H. Rudecki: *Próba usystematyzowania niektórych pojęć w gastronomii*, „Przegląd Gastronomiczny” 1974, nr 5 [za:] W. W. Gaworecki, *Turystyka...*, s. 343.

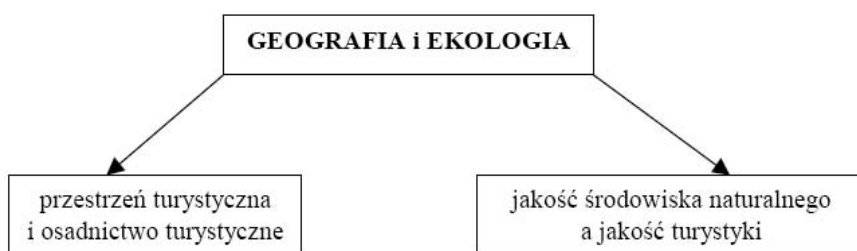
⁶ *Informacja naukowa...*, s. 54.

⁷ G. Gołębski, *Turystyka jako czynnik integrujący badania naukowe*, [w:] *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, red. G. Gołębski Warszawa 2003, s. 11-22, il.

procesie niebanalną, a może zasadniczą rolę pełnią placówki informacji naukowej (ośrodki informacji oraz biblioteki naukowe).

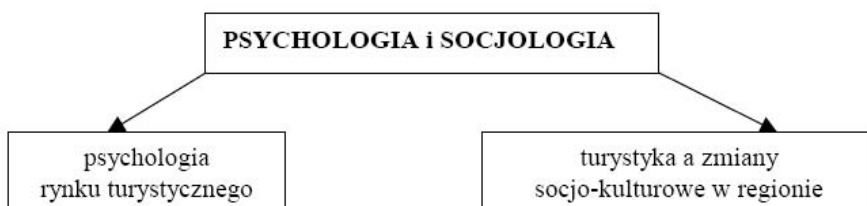
Proces integracji badań naukowych może zatem dokonać się „na gruncie współpracy geografii i ekologii, psychologii i socjologii, ekonomii i zarządzania. Podstawowe pole badawcze nauk geograficznych dotyczą przestrzeni turystycznej i osadnictwa turystycznego, a także jakości środowiska naturalnego wpływającej na jakość turystyki, Wynika to z realizacji idei turystyki zrównoważonej i konieczności określenia miejsc koncentracji ruchu turystycznego. Z kolei pola badawcze dla psychologii to rozwiązywanie zagadnień psychologii i etyki rynku turystycznego oraz związek turystyki ze zmianami socjo-kulturowymi w regionie. Wiąże się to ściśle z koniecznością wprowadzenia turystyki zrównoważonej i zintegrowanego zarządzania jakością (zarządzanie personelem, procesy dostarczania usług). [...] W naukach ekonomicznych konieczne jest wyodrębnienie ekonomiki turystyki oraz czterech bloków tematycznych mających szczególne zastosowanie w rozwiązywaniu aktualnych zagadnień związanych z rozwojem turystyki. Do bloków tych należą:

- gospodarka regionalna łącznie z transportem i logistyką,
- marketing i analiza rynku,
- finanse (publiczne i przedsiębiorstw),
- organizacja i zarządzanie wraz z ekonomiką pracy.”

Ryc. 1. Proces integracji badań naukowych na gruncie współpracy geografii i ekologii

Źródło: G. Gołembski, *Turystyka jako czynnik integrujący badania naukowe*, [w:] *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*. red. G. Gołembski, Warszawa 2003, s. 11-22

Ryc. 2. Proces integracji badań naukowych na gruncie współpracy psychologii i socjologii

Źródło: G. Gołembski, *Turystyka jako czynnik integrujący badania naukowe*, [w:] *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*. red. G. Gołembski, Warszawa 2003, s. 11-22

Ryc. 3. Proces integracji badań naukowych na gruncie współpracy nauk ekonomicznych
 Źródło: G. Gołembski, *Turystyka jako czynnik integrujący badania naukowe*, [w:] *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*. red. G. Gołembski, Warszawa 2003, s. 11-22

O integracji poczynił badawczych oraz potrzebie syntezy dotychczasowego dorobku nauk zajmujących się turystyką pisze Ryszard Winiarski z Akademii Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie we wstępie do dwutomowego opracowania *Nauki o turystyce*. „Turystyka, to nie tylko rozwijająca się bardzo dynamicznie gałąź gospodarki, ale również aktywność przestrzenna człowieka rodząca różnorakie skutki w jego otoczeniu przyrodniczym i społeczno kulturowym. Dlatego do refleksji nad fenomenem turystyki zaprosiliśmy przedstawicieli różnych dziedzin wiedzy. W części pierwszej pracy czytelnik miał możliwość zapoznania się z dorobkiem takich nauk zajmujących się turystyką, jak: geografia, ekonomia, socjologia, psychologia, pedagogika, historia, filozofia, teologia i ekologia człowieka. W części drugiej prezentowane są dalsze studia na temat turystyki, obejmujące statystykę, prawo, politykę, marketing, finanse, ekologię, biometeorologię, medycynę i antropologię. Czy z tego bogactwa problemów i warsztatów badawczych wyłania się już jakaś klarowna całość, która można by nazwać *nauką o turystyce*? Z pewnością jeszcze za wcześnie, aby odpowiedzieć twierdząco na to pytanie. Póki co, mówić więc będziemy nadal o naukach zajmujących się turystyką, które poszukują swej poznawczej, metodologicznej i instytucjonalnej tożsamości”⁸.

Przedstawiłem tylko dwa poglądy w toczącej się w środowisku badaczy dyskusji o naukach i nauce w turystyce. Najważniejsze dla informacji naukowej są wyniki badań naukowych, które są przedmiotem zainteresowania placówek informacji: samodzielnych ośrodków informacji oraz bibliotek naukowych, w których funkcjonują działy (zakłady, pracownie) informacji naukowej gromadzące, dokumentujące, przetwarzające i udostępniające informację.

⁸ R. Winiarski, *Nauki o turystyce*, tom 2. red. R. Winiarski, Kraków 2004, s. 7.

Informacja o wynikach badań naukowych adresowana jest do naukowców analizujących zjawiska społeczne i gospodarcze w turystyce. Dość łatwo można zdiagnozować osiągnięcia w tzw. naukach podstawowych, których wyniki są powszechnie znane, bo zebrane są w materiałach wydawanych przez Departament Turystyki Ministerstwa Gospodarki i Pracy, Instytut Turystyki oraz Główny Urząd Statystyczny i jego oddziały wojewódzkie. Polska Organizacja Turystyczna również publikuje informacje o niektórych zakończonych badaniach. Opublikowane tą drogą wyniki (w formie publikacji papierowej lub elektronicznej) dotyczą zadań tzw. statystyki publicznej. Badania o charakterze podstawowym przedstawiane są podczas konferencji oraz w materiałach pokonferencyjnych stanowiących przejaw inicjatyw poszczególnych uczelni turystycznych – państwowych i niepaństwowych. Według mojego rozeznania w 2005 r. zorganizowanych zostanie ponad 30 konferencji naukowych o charakterze ogólnopolskim i o tematyce związanej z wieloma dziedzinami nauk bliskich turystyce. Większość zakończy się publikacją wyników badań prowadzonych w poszczególnych środowiskach.

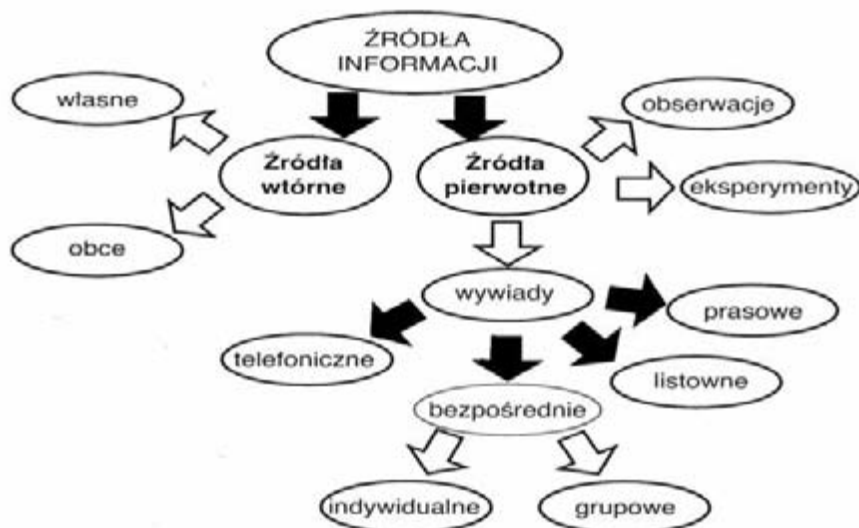
Podczas trzeciej konferencji „Prace badawcze w turystyce” zorganizowanej 20 maja 2005 r. przez Departament Turystyki Ministerstwa Gospodarki i Pracy podjęto plan opracowania wspólnych założeń metodologicznych badań marketingowych prowadzonych przez różne ośrodki badawcze w Polsce. „Badania marketingowe to poszukiwanie, gromadzenie i analizowanie wszelkich informacji o zjawiskach rynkowych (pochodzących ze źródeł zarówno pierwotnych, jak i wtórnych). Prowadzone są one w celu stworzenia podstaw do podejmowania racjonalnych, ekonomicznie uzasadnionych decyzji.”⁹ W ten właśnie sposób opisują charakter badań marketingowych (konsumenckich) autorzy podręcznika mówiącego o produkcie turystycznym, jednym z podstawowych zagadnień gospodarki turystycznej. Badania zaś prowadzić może – i powinna – każda uczelnia kształcąca kadry dla turystyki. Wynika to chociażby z założeń procesu dydaktycznego danej uczelni. Biblioteki uczelniane powinny zatem uczestniczyć w gromadzeniu, opracowywaniu i udostępnianiu do analizy źródeł informacji rynkowych, które zostały opublikowane i tym samym uczestniczyć w procesie badawczym.

Informacje rynkowe możemy uzyskać z dwóch źródeł: pierwotnych i wtórnych. Źródła pierwotne w badaniach marketingowych stanowią informacje uzyskane w wyniku prowadzonych przez firmę własnych badań rynku. W zależności od charakteru tych badań mogą to być: obserwacje, wywiady i eksperymenty¹⁰. Źródła wtórne (zwane gabinetowymi) stanowią informacje rynkowe już przez kogoś zebrane, opracowane i najczęściej opublikowane. Dane te pochodzą zarówno od instytucji „zawodowo” zajmujących się tematyką turystyczną np. WTO – Światowej Organizacji Turystyki, Instytutu Turystyki, Orbisu, jak i instytucji ustawowo zobowiązanych do zbierania różnych informacji, w tym również o turystyce (CBOS, OBOP, Główny Urząd Statystyczny). Należą do nich roczniki statystyczne, publikacje książkowe, czasopisma,

⁹ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa 2005, s. 317.

¹⁰ Tamże, s. 316.

opracowania organów administracji terenowej, lub odpłatnie udostępniane raporty ekspertów, opracowania placówek badawczych, w tym poszczególnych uczelni turystycznych. Interpretacja danych zaczerpniętych z tych źródeł powinna być punktem wyjścia do własnych badań¹¹.

Ryc.1. Rodzaje źródeł informacji marketingowej

Źródło: J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa 2005, s. 315.

Wśród wtórnych źródeł informacji znalazły się dokumenty rządowe, akademickie, biznesowe i przemysłowe spoza komercyjnego obiegu wydawniczo-księgarskiego zwane „szarą literaturą”. Zgodnie z określeniem podanym na stronach internetowych Ośrodka Przetwarzania Informacji – w jej skład wchodzi różnego rodzaju dokumentów niekonwencjonalnych i trudno dostępnych, w tym:

- sprawozdania i raporty naukowe, techniczne, ekonomiczne, społeczne i inne, powstające w instytucjach publicznych i prywatnych,
- materiały konferencyjne niepublikowane i niedostępne za pośrednictwem handlowych sieci księgarskich,
- normy i zalecenia techniczne,
- przekłady niepublikowane,
- artykuły ukazujące się w czasopiśmie: wydawanych w małych nakładach, udostępnianych nieodpłatnie lub o zasięgu lokalnym,
- niektóre dokumenty urzędowe,
- dokumentacja techniczna, promocyjna i reklamowa,
- dokumenty w postaci elektronicznej¹².

¹¹ Tamże, s. 314.

¹² *Krajowy System Informacji o Szarej Literaturze POLSIGLE*, Ośrodek Przetwarzania Informacji, [Warszawa] 2002, <http://www.opi.org.pl>, dostęp 24.08.2005 r.

Opublikowane w dowolnej formie wyniki badań powinny być gromadzone, opracowane i udostępnione studentom przez biblioteki uczelniane do badań zakończonych obroną pracy magisterskiej lub doktorskiej. Biblioteki uczelniane wypełniają z mocy przepisów zadania bibliotek naukowych dokumentujących, opracowujących i upowszechniających badania naukowe z określonego zakresu oraz prowadzących własne zadania badawcze. Rola bibliotekarza w procesie badawczym jest dla mnie jednoznaczna: wyszukiwanie w gąszczu źródeł właściwych dla badacza informacji upoważnia do pełnienia roli brokera informacji, infobrokera.

Broker informacji czy bibliotekarz naukowy

Na uzasadnienie powyższego stwierdzenia chciałbym zacytować fragmenty wypowiedzi Barbary Szczepańskiej, zamieszczone na łamach EBIB-u: „Rozrastające się zasoby informacyjne, przede wszystkim Internetu, sprawiają coraz więcej trudności osobom nieposiadającym doświadczenia w wyszukiwaniu informacji. Poza tym rozwój kontaktów gospodarczych i handlowych wymusza ciągłą aktywność przedsiębiorców nie tylko w sferze *stricte* biznesowej, ale również w dostępie do informacji o konkurencji, rynkach zbytu, nowinkach technologicznych, nowych badaniach. Sami, nie posiadając umiejętności wyszukiwania i agregacji informacji, tworzą zapotrzebowanie na tego rodzaju specjalistów. Z drugiej strony my, bibliotekarze, pracując w bibliotece, szczególnie w oddziałach informacji, mamy na co dzień do czynienia z różnymi źródłami informacji, poznajemy różne strategie wyszukiwawcze, zgłębiamy zasoby Internetu. To wszystko czyni nas specjalistami w wyszukiwaniu informacji, tymi, na których właśnie robi się zapotrzebowanie na polskim rynku pracy. A może by zatem wykorzystać tę wiedzę i doświadczenia i rozpocząć pracę na własny rachunek, zajmując się na co dzień tym, czym zajmowaliśmy się dotychczas? Może czas byśmy przestali być bibliotekarzami, specjalistami informacji naukowej, technicznej, ekonomicznej, medycznej etc., a stali się brokerami informacji?”¹³

Chcąc dobrze oddać znaczenie terminu broker informacji (infobroker), przytoczę na początek definicję terminu broker. Broker to według *Słownika wyrazów obcych*¹⁴ „osoba zajmująca się pośrednictwem w sprawach kupna i sprzedaży towarów, papierów wartościowych lub usług handlowych”. Broker informacji to jakby zawężenie tego terminu i ukierunkowanie go na rodzaj pośrednictwa, jakim się ta osoba zajmuje. Broker informacji jest bowiem specjalistą pośredniczącym w udzielaniu wszelkiego rodzaju informacji¹⁵. Drugim ważnym powodem, dla którego termin broker dobrze oddaje naturę tej profesji, jest jego rola weryfikatora informacji. Infobroker ma gwarantować, że udzielona przezeń informacja jest nie tylko relewantna do zapytania, ale także jest najwyższej jakości. Udzielając informacji niejako ręczy za nią, firmuje swoim nazwiskiem tak jak broker giełdowy, któremu powierzamy nasze pieniądze ufając, że będzie je odpowiednio lokował i działał na naszą korzyść. Weryfikacja informacji to wyznacznik działalności

¹³ B. Szczepańska: *Broker informacji – zawód z przyszłością czy zawód z przeszłości?*, EBIB 2002, nr 11 (40), *Informacja biznesowa*, <http://ebib.oss.wroc.pl/2002/40/szczepanska.php>, dostęp 23.08.2005 r.

¹⁴ *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2000, s. 144.

¹⁵ B. Miś, *Zawód: infobroker*, „Wiedza i Życie” 2001, nr 4, s. 23.

brokera informacji. Oczywiście nie zawsze można weryfikować wszystkie informacje, nikt nie jest specjalistą we wszystkich dziedzinach nauki i wiedzy. Infobrokerzy mogą korzystać z usług specjalistów, konsultantów, którzy mogą recenzować i weryfikować część informacji, bądź też mogą korzystać z usług brokerów informacji specjalizowanej. Prof. Konrad Fijałkowski porównał zależność infobrokerów od brokerów informacji specjalizowanej do roli, jaką pełnią dostawcy podzespołów u producenta samochodów¹⁶. Ta współpraca jest niezwykle istotna, ponieważ najważniejsze jest zaufanie klienta co do jakości usług i wartości udzielanej mu informacji. Należy bowiem pamiętać, że dane oraz raporty i opinie będą często podstawą ważnych decyzji – również finansowych. Porażka rynkowa klienta brokera informacji, to również porażka infobrokera.

Badania informacji w turystyce

Pracownicy informacji w turystyce, w tym brokerzy informacji, muszą prowadzić również działalność badawczą, która jest nieodzowną częścią działalności informacyjnej, zwłaszcza informacji naukowej. Przedmiotem tych badań są prawidłowości procesów informacyjnych, źródła informacji, ich wykorzystywanie, metody oraz środki. Istotnym zadaniem jest doskonalenie metodyki działalności, czyli metod, sposobów i technik działań informacyjnych w ramach procesu informacyjnego wypracowanych w oparciu o osiągnięcia informatyki, przeniesionych niekiedy z innych dziedzin, zawsze jednak dostosowanych do potrzeb informacji naukowej. Kierunki stałej diagnozy badawczej to:

- badania marketingowe potrzeb użytkowników informacji: turystycznej, firmowej (biznesowej) i naukowej,
- wykorzystanie technologii informatycznej w procesie badań nad zjawiskami turystyki a zarazem w działalności informacyjnej,
- poszukiwanie nowych źródeł informacji,
- techniki upowszechnienia zgromadzonej i przetworzonej informacji.

Zakończenie

Usprawnienie przepływu informacji naukowej o turystyce między placówkami naukowymi i dydaktycznymi jest konieczne. Wniosek taki został sformułowany już podczas pierwszego Gremium Ekspertów Turystyki, które odbyło się w Poznaniu z okazji trzydziestolecia Katedry Turystyki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (24-26 września 2003 r.)¹⁷: „[...] istotnym wnioskiem jest poprawa informacji naukowej. Dlatego niezbędnym jest utworzenie (na podstawie istniejących placówek) ośrodka informacji naukowej (o wydawnictwach, doktoratach, konferencjach, realizowanych tematach badawczych itp.). Umożliwi to podejmowanie niezbędnych działań koordynacyjnych, pozwalając zaoszczędzić czas i środki finansowe”¹⁸.

¹⁶ Tamże, s. 24.

¹⁷ 24-26 września 2003 r. – Gremium Ekspertów Turystyki w Poznaniu z okazji trzydziestolecia Katedry Turystyki Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, www.gremium2003.ae.poznan.pl/, dostęp 04.07.2004 r. Zobacz: *Kierunki rozwoju badań naukowych w turystyce*, red. G. Gołębski, Warszawa; Poznań 2003, s. 248, il.

¹⁸ G. Gołębski, *Kierunki rozwoju badań w sferze turystyki – propozycja środowiska naukowego*, www.pot.gov.pl/news.asp?news=200401062004020605nm10.htm&grp=nm, dostęp 26.06.2005 r.

Moim zdaniem funkcję ogólnopolskiego ośrodka informacji naukowej o turystyce pełni Biblioteka Instytutu Turystyki w Warszawie¹⁹. Placówka ta obecnie zaspokaja przede wszystkim potrzeby informacyjne własnych pracowników, ale w miarę bardzo skromnych możliwości organizacyjnych udostępnia swoje zbiory oraz bazy bibliograficzne innym użytkownikom.

Podstawą systemu informacji naukowej powinny być ogólnopolskie serwisy informacyjne prowadzone na stronie internetowej wybranej placówki naukowo-badawczej:

- terminarz ogólnopolskich konferencji, sympozjów i seminariów naukowych,
- nowości wydawnicze (skrypty, podręczniki akademickie, niskonakładowe materiały przed- i pokonferencyjne ośrodków naukowo-badawczych),
- ogólnopolskie przedsięwzięcia naukowo-badawcze,
- zakończone prace naukowo-badawcze (doktorskie, habilitacyjne oraz ogólnopolskie tematy badawcze),
- samodzielni pracownicy nauki,
- dane statystyczne odnośnie ogólnopolskich zjawisk w gospodarce turystycznej.

Uzupełnieniem zaś powinny być lokalne serwisy informacyjne prowadzone przez uczelnie i placówki naukowo-badawcze, chociażby na bibliotecznych stronach internetowych. Powinny one przedstawiać:

- plany badawcze poszczególnych placówek naukowych i dydaktycznych,
- seminaria naukowe i dyplomowe (licencjackie, magisterskie, doktorskie itp.),
- zakończone prace badawcze i dyplomowe.

Ponadto zadaniem poszczególnych uczelnianych bibliotek i ośrodków informacji powinna być wymiana wiadomości o zapowiadanych konferencjach i seminariach naukowych, nowościach wydawniczych, faktach z „kroniki towarzyskiej”, czyli o zakończonych przewodach doktorskich i habilitacyjnych i podejmowanych badaniach naukowych o charakterze ogólnopolskim. W ten sposób aktualizowane będą poszczególne serwisy informacyjne. Traktuję to zadanie jako podstawowe i obligatoryjne dla placówek uczestniczących w systemie wymiany informacji.

W roku akademickim 2004/2005 zająłem się dokumentowaniem działalności naukowo-badawczej i dydaktycznej w turystyce i zarejestrowałem: 114 stron placówek naukowych i dydaktycznych zajmujących się badaniem turystyki (katedr, zakładów,

¹⁹ Biblioteka powstała w 1974 r. przy Instytucie Turystyki. Gromadzi głównie wydawnictwa o tematyce turystycznej. Obejmują one problematykę teorii turystyki, zagospodarowania turystycznym, ruchem krajowym i zagranicznym, kształceniem kadr turystycznych, społecznymi problemami turystyki, zagadnieniami czasu wolnego, historią turystyki. Biblioteka ma w zbiorach również wydawnictwa z socjologii, ekonomii, geografii, ochrony środowiska, planowania przestrzennego, transportu. Zbiory biblioteki liczą obecnie 8 801 książek, 3 375 woluminów czasopism, 2 151 raportów (opracowanych w Instytucie) oraz 952 map. Rocznie wpływa do biblioteki ok. 70 tytułów czasopism, w tym kilkanaście tytułów zagranicznych (głównie anglojęzycznych). Biblioteka poza katalogami (książek, czasopism, raportów i kartografii) posiada unikalną w skali kraju kartotekę wydawnictw turystycznych, w której uwzględnione zostały poza książkami i raportami artykuły z czasopism. Kartoteka ta prowadzona przez ponad 20 lat zawiera kilkadziesiąt tysięcy opisów bibliograficznych w układzie systematycznym. Zawartość tej kartoteki (opisy z ostatnich pięciu lat) prezentujemy na naszej stronie.

instytutów, wydziałów i uczelni) prowadzących badania naukowe i kształcących na poziomie licencjackim i magisterskim, w tym:

- 94 strony uczelni krajowych,
- 18 stron uczelni zagranicznych,
- 2 strony instytutów naukowo-badawczych,
- 29 stron uczelni prowadzących studia podyplomowe,
- 15 placówek określiło zakres prowadzonych badań naukowych,
- 5 placówek zaprezentowało dorobek naukowy zatrudnionych nauczycieli akademickich (z reguły nie są to informacje aktualne),
- zorganizowano 25 konferencji i seminariów naukowych (gospodarka turystyczna, turystyka i rekreacja, geografia turystyki),
- miałem trudności z bieżącym dotarciem do informacji o opublikowanym dorobku naukowym (w formie publikacji na nośniku elektronicznym lub papierowym oraz o możliwości pozyskania (udostępnienia) wyników badań).

Efektem penetracji (głównie stron internetowych) oraz osobistych kontaktów z przedstawicielami nauki oraz szkół wyższych podczas konferencji naukowych stały się serwisy ośrodka informacji naukowej aktualizowane co tydzień na stronie internetowej ośrodka informacji naukowej Biblioteki Wyższej Szkoły Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki (www.biblioteka.wshgit.waw.pl/oinfwshgit.html).

Wiadomości przekazywałem bibliotekom naukowym oraz naukowcom zajmującym się naukami o turystyce do wykorzystania w bieżącej pracy dydaktycznej i naukowo-badawczej w formie komunikatów. Propozycje stanowią punkt wyjścia do stworzenia profesjonalnego ośrodka informacji naukowej o turystyce.

Działania moje, czyli współpracę z bibliotekami naukowymi uczelni i placówek naukowo-badawczych, prowadzę w ramach Sekcji Bibliotek Niepaństwowych Szkół Wyższych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, nadając temu działaniu formę Konfraterni Turystycznej. Mam nadzieję, iż inicjatywa moja przerodzi się w konsorcjum placówek zainteresowanych powołaniem profesjonalnego ośrodka informacji naukowej, którego zadaniem powinno być:

- prowadzenie ogólnopolskich serwisów informacyjnych na stronie internetowej wybranej placówki naukowo-badawczej,
- udział w badaniach marketingowych jako zespół brokerów informacji (infobrokerów),
- doskonalenie działalności, bieżące podnoszenie kwalifikacji zawodowych z zakresu bibliotekoznawstwa, narzędzi techniki informatycznej, a także z zakresu gospodarki turystycznej oraz turystyki i rekreacji.

W tym miejscu trzeba wspomnieć, iż do zespołu placówek parających się informacją naukową w turystyce skupionych w ramach Konfraterni Turystycznej Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich zaliczyć trzeba biblioteki naukowe, czyli bibliotekę Instytutu Turystyki w Warszawie i biblioteki uczelni „turystycznych”: Wyższej Szkoły Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku oraz Łodzi, Wyższej Szkoły Hotelarstwa i Turystyki w Częstochowie, a ponadto bibliotekę Wyższej Szkoły Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki w Warszawie oraz pozostałych placówek naukowo-dydaktycznych zwię-

zanych z działalnością naukową i dydaktyczną w turystyce. Rolę ośrodka informacji biznesowej pełni redakcja miesięcznika „Przegląd Gastronomiczny” oraz redakcje portali internetowych gastrona.pl oraz papaja.pl, ehotelarz.com i wielu innych. Podstawowym narzędziem gromadzenia, przetwarzania i dystrybucji danych jest Ogólnopolski System Komputerowy INFOTUR, a najpopularniejszym źródłem informacji turystycznej jest portal www.poland-tourism.pl.

Informacje dla fachowców	informacje o wydarzeniach w środowisku nauk o turystyce, ciekawostki branżowe
Konferencje naukowe	informacje o zbliżających się konferencjach i seminariach naukowych
Placówki naukowe i dydaktyczne	placówki naukowe i dydaktyczne w turystyce
Studia podyplomowe	oferta dydaktyczna uczelni
Badania i seminaria naukowe	programy badawcze oraz tematyka seminariów naukowych
Naukowcy – sylwetki	sylwetki naukowców i ich dorobek naukowy
Nowości wydawnicze	informacje o nowościach wydawniczych z zakresu nauk o turystyce
Księgarnie turystyczne	oferty księgarskie
Biblioteki turystyczne	informacje o usługach informacyjnych bibliotek turystycznych
Serwisy	aktualizowane zestawień bibliograficznych z geografii, turystyki, sportu, ponadto dane statystyczne GUS oraz wojewódzkich urzędów statystycznych, serwisy branżowe i zawodowe
Organizacje turystyczne i hotelarskie	informacje o organizacjach turystycznych i hotelarskich
Ekspertyzy, wyniki badań	wersje elektroniczne badań statystycznych i opracowań naukowych Instytutu Turystyki, Głównego Urzędu Statystycznego i innych placówek naukowo-badawczych
Przepisy prawne	najważniejsze przepisy prawne w turystyce, hotelarstwie i obsłudze celnej
Targi	informacje o branżowych imprezach targowych i promocyjnych
Czasopisma elektroniczne	wersje elektroniczne czasopism naukowych, zawodowych i fachowych

Tabela 1. Serwisy ośrodka informacji naukowej Wyższej Szkoły Hotelarstwa, Gastronomii i Turystyki w Warszawie (<http://www.biblioteka.wshgit.waw.pl/oinfwshgit>)

Źródło: opracowanie własne

ZDJĘCIA Z KONFERENCJI

ISBN 83-87879-59-2